

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIV

EULÀLIA MIRALLES

Sobre Jeroni Pujades

Premi Joan Givanel i Mas de Comunicació Social 2005

BARCELONA
2010

Sobre Jeroni Pujades

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIV

EULÀLIA MIRALLES

Sobre Jeroni Pujades

BARCELONA
2010

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Miralles, Eulàlia

Sobre Jeroni Pujades. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 84)

Bibliografia. Índex

ISBN 9788492583911

I. Serra i Puig, Eva, 1942- ed. II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol

IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 84

1. Pujades, Jeroni, 1568-1635 2. Pujades, Jeroni, 1568-1635 — Bibliografia — Catàlegs

3. Pujades, Jeroni, 1568-1635 Crònica universal del Principat de Catalunya

4. Historiadors — Catalunya

012Pujades, Jeroni

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura d'Eva Serra i Puig,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Eulàlia Miralles Jori

© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre del 2010

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA

Imprès a Limpergraf, SL

ISBN: 978-84-92583-91-1

Dipòsit Legal: B. 36469-2010

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

*No y ha agut nació famosa ni república ben ordenada que dexàs de conèxer necessitava de tenir
persones qui conservassen les memòries y representassen als pobles los fets antichs, ni hi à agut nació
tant bàrbara que no procuràs dexar memòria de si en monuments, columnes, caràcters y senyals, o que
en escriptures, coròniques y annals constàs dels seus fets y's perpetuàs la sua memòria.*

J. PUJADES

Taula

Abreviacions	9
Presentació	11
Introducció	19
La <i>Corónica universal del Principado de Cataluña</i> de Jeroni Pujades, una obra interpolada?	23
La <i>Corónica universal del Principado de Cataluña</i> de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)	39
Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII	77
Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades	95
Apèndix. Els pròlegs a la crònica de Pujades	113
1. Jeroni Pujades, prefaci al <i>Calamicleon, so és, història de les calamitats y glòries de nostra Cathaluña y señors de aquella</i>	113
2. Jeroni Pujades, pròleg a la <i>Corónica universal del Principat de Catalunya</i>	120
3a. Jeroni Pujades, pròleg del traductor al lector a la <i>Corónica universal del Principado de Cataluña</i>	129
3b. Jeroni Pujades, pròleg a la <i>Corónica universal del Principado de Cataluña</i>	138
4. Ramon Ferrer, pròleg a Jeroni Pujades, <i>Corónica universal del Principado de Cataluña</i>	145
5. Pedro Ángel de Tarazona, «Exortación al lector», a Jeroni Pujades, <i>Semanario histórico erudito. La Corónica universal del Principado de Cataluña</i>	148

6. Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull, prolegòmens a Jeroni Pujades, <i>Crónica universal del Principado de Cataluña</i>	149
Catàleg d'obres i estudis crítics	167
Catàleg d'obres	
1. La crònica de Catalunya (<i>Calamicleon; Corònica universal del Principat de Catalunya; Corónica universal del Principado de Cataluña</i>)	170
2. El <i>Dietari</i>	177
3. Els <i>Flosculi</i>	178
4. Altres obres	178
5. Poesia	179
6. Pròlegs	180
7. Epistolari	182
8. Compilacions i còpies manuscrites	182
Catàleg bibliogràfic	183
Índex onomàstic	201

Abreviacions

a.	abans (de)	BUB	Biblioteca de la Universitat de Barcelona
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó	<i>c.</i>	<i>circa</i>
ADPO	Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (Perpinyà)	cap.	capítol
AEV	Arxiu Episcopal de Vic	cf.	confronteu (amb)
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona	comp.	compilador
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona	DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
AHPG	Arxiu Històric Provincial de Girona	DGC	<i>Dietaris de la Generalitat de Catalunya</i>
ATCA	<i>Arxiu de Textos Catalans Antics</i>	dir.	director
BC	Biblioteca de Catalunya	ed.	edició; editor
BICAB	Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona	esp.	especialment
BL	British Library (Londres)	<i>et al.</i>	<i>et alii</i>
BLM	Biblioteca Lambert Mata (Ripoll)	f.	foli
BMM	Biblioteca del Monestir de Montserrat	facs.	facsimil
BMVB	Biblioteca Museu Víctor Balaguer (Vilanova i la Geltrú)	fasc.	fascicle
BNF	Bibliothèque Nationale de France (París)	frag.	fragmentari
BNM	Biblioteca Nacional (Madrid)	<i>i. e.</i>	<i>id est</i>
BPP	Biblioteca del Palau de Peralada	<i>inc.</i>	<i>incipit</i>
BSB	Bayerische Staatsbibliothek (Berlín)	ll.	llibre
BSG	Biblioteca del Seminari de Girona	llig.	lligall
		ms.	manuscrit
		n.	nota
		núm.	número
		p.	pàgina
		p. ex.	per exemple

post.	posterior (a)	s. ll.	sense lloc
prel.	preliminar	s. n.	sense número
RABLB	Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona	s. sign.	sense signatura
RAH	Real Academia de la Historia (Madrid)	s. v.	<i>sub voce</i>
reimpr.	reimpressió	secc.	secció
RMC	<i>Repertori de manuscrits catalans</i>	seg.	següents
s.	segle	trad.	traducció
s. d.	sense data	v.	volum
s. i.	sense impressor	vol.	volum

Presentació

Tinc el goig de poder presentar aquest volum de treballs d'Eulàlia Miralles, on s'apleguen els articles més significatius de l'autora sobre Pujades i el catàleg d'obres i estudis crítics premiat amb la borsa d'estudis Ramon d'Alòs-Moner de l'IEC del 2006.

Aquest llibre surt fonamentalment de la formació adquirida per Miralles del mestratge d'Eulàlia Duran des de la Universitat de Barcelona. La realització d'aquests treballs només pot portar-se a terme amb qualitats diverses que no sempre es troben unides: meticulositat d'erudit, capacitat investigadora i sensibilitat d'historiador. La participació de Miralles en l'elaboració de diferents volums del *Repertori de manuscrits catalans* dirigit per Duran i que edita l'IEC, l'ha portat a inventariar i catalogar una gran quantitat de manuscrits en arxius i biblioteques fins a adquirir-hi la familiaritat suficient per reconèixer lletres, confrontar personatges i identificar inèdits.

L'estudi de la llengua i la literatura catalanes des d'una perspectiva no només literària ni només estrictament filològica, ha fet fer un gran tomb als coneixements de la historiografia catalana dels segles moderns. Els treballs de Miralles en són un bon exemple, com demostren la seva edició crítica d'Antoni Viladamor¹ i, en paral·lel, les seves troballes i aproximacions al jurista historiador Jeroni Pujades.

L'ingent treball dels deixebles d'Eulàlia Duran en la confecció del catàleg de manuscrits que es conserven en les biblioteques i arxius dels Països Catalans, amb la intenció també de fer extensiva la tasca cap als fons antics de l'estranger, ha significat dues coses: la possibilitat de disposar d'una eina de treball imprescindible i la d'engrescar a fer estudis com els que ara presentem, amb la garantia de disposar de tot el material necessari d'un personatge clau del nostre passat historiogràfic.

1. Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*, edició crítica d'Eulàlia Miralles, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, 2 v.

Aquesta mena de treballs ens permeten percebre la dinàmica cultural de la nostra societat en les etapes de l'humanisme i el Barroc, encara necessitats d'estudis. Així, a la Cort General del 1547 es reclamava una dotació important per als Estudis de Barcelona, al cap de deu anys d'obrir-los, per tal de prestigiar-los i retenir els fills de cavallers i altres persones que anaven a estudiar a París, Bolonya i Tortosa.² Però era només una resposta al tancament de fronteres de Felip I/II o hi havia també una voluntat de millorar els estudis acadèmics de Catalunya?

El tall històric del franquisme segurament explica un cert endarreriment sobre temes que ja hauríem de tenir estudiats, si bé s'ha avançat força en els darrers anys. Un d'aquests temes és el de la historiografia catalana dels segles XVI i XVII i la manca de cronistes oficials a Catalunya en els segles esmentats, malgrat que ja se'n reclamaven parlamentàriament abans dels anys 1563-1564, com ho prova un capítol de cort de la Cort General de Montsó del 1552, no recollit pel quadern de corts estampat del 1553 ni presentat per a la decretació reial, aparentment potser per desacords en matèria de salari, però on, amb una redacció molt més completa que la dels anys 1563-1564, era proposada la necessitat de cronista per la «honra y reputació» que «dóna la Istòria a les províncies y particulars personas [...] per [...] ilustrar y perpetuar sos actes [...] per lo qual respecte, vuy, que floreixen les doctrines axí de Itàlia, Alemanyà, França com altres parts, per les universitats y per los hòmens principals que per açò tenen facultats, se deputen persones doctes y àbils [...] y açò seguint com a cosa molt loable lo Regne de Aragó en les corts passades deputà ab públich erari a Hièronim Sorita». La necessitat d'història no era només de perpetuació de la memòria, sinó també per raons morals, perquè «los actes virtuosos» es poguessin «imitar» i s'apregués a «fugir» de les coses «vicioses».³

I ja que ens hem referit a la qüestió historiogràfica dels segles moderns, cal dir que, en el terreny de la història de la historiografia catalana, Eulàlia Miralles disposa d'una familiaritat amb el tema que li permet, per exemple, entrar en el debat sobre l'autoria de l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, que encapçala la compilació de les constitucions de Catalunya dels anys 1588-1589, la qual cosa significa entrar en una discussió d'alta qualificació que fa bascular l'autoria entre Francesc Calça, Antoni Viladamor i l'arxiver Gabriel Olzina.⁴

2. Eva SERRA, «Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions», a Josep Fontana. *Història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, vol. 1, Barcelona, Crítica, 2004, p. 410.

3. Eva SERRA, «Constitucions perdudes...», p. 416. Cal observar que el capítol sobre la creació del cronista, en la compilació de les constitucions dels anys 1588-1589, quedava relegat al volum de les lleis supèrflues (llibre 1, títol XXIV).

4. Calça segons Narcís Figueras, Viladamor segons E. Miralles i Olzina segons O. Oleart. Vegeu E. MIRALLES, «Notícies sobre l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona* (c. 1588/89)», *Quaders de la Selva*, núm. 13 (2001), p. 307-318 i Oriol OLEART, «El capítulo 24 de las Cortes de Monzón de 1585 y la elaboración de la recopilación catalana de 1588-1589. Datos para su historia», *Initium: Revista Catalana d'Història del Dret*, núm. 9 (2004), p. 246-247 i 276.

Si passem del debat historiogràfic a la historiografia pròpiament dita, cal indicar que estudiar la figura de Jeroni Pujades suposa penetrar en una de les figures més significatives de la historiografia de la Catalunya moderna, implica penetrar en el terreny de l'estudi del cercle intel·lectual de la Catalunya del segle XVII i comporta esbrinar la xarxa de relacions entre els erudits de l'època. En definitiva, vol dir entrar de ple en la història cultural de la Catalunya del segle XVII, més enllà dels límits dels estudis culturals fets amb els treballs estampats i més enllà de l'estricta història política. No és poca cosa observar el pes de l'opció francocatalana del 1640 entre els homes de cultura del segle XVII, com fa Miralles: el degà de Vic, Joan Lluís de Montcada; el franciscà Francesc Fornés, l'anotador de Pujades, o Francesc Martí Viladamor (fill), com es dedueix del lligam existent entre el franciscà Francesc Fornés i l'obra de Pujades, o observar els vincles de Pujades amb el canonge de Lleida Josep Jeroni Besora, ben connectats amb Pèire de Marca.⁵ Miralles visualitza relacions politicoculturals que relacionen els manuscrits de Pujades amb contactes personals que arriben fins a Pèire de Marca: un enllaç que duria de Josep Pujades, fill del cronista, a Joan Gaspar Roig i Jalpí, relacionat amb el cercle profrancès del visitador Marca a través de Josep Jeroni Besora, o de Francesc Fornés, i d'aquí el pas del material pujadià a través de Fornés a Marca.

El fascinant trajecte dels manuscrits catalans de Pujades: la versió del primer volum de la crònica i els dietaris ens permet també deduir un cert enllaç entre els patriotes del 1640 i els vigatans del 1705, trajecte en el qual Dalmases i Ros i l'Acadèmia dels Desconfiats haurien tingut un paper de plataforma. El cercle intel·lectual de què han parlat Villanueva i Simon⁶ podria tenir afinitats amb el cercle acadèmic posterior.

Com en el cas de Viladamor, els treballs d'Eulàlia Miralles sobre Pujades fan un doble seguiment del personatge: el del seu trajecte vital, en part per la via de la biografia de Miquel Pujol,⁷ i el del seu trajecte intel·lectual, a través del coneixement en profunditat de l'obra del jurista historiador. Durant anys, la biografia històrica ha estat descurada a casa nostra i, en canvi, la seva reconstrucció genera una quantitat immensa d'informació qualitativa que dota la història general, política o cultural, de referències importantíssimes, com es demostra en aquest cas.

Un esforç considerable d'aquests treballs de Miralles sobre Pujades, i sempre d'agrair per la generositat intel·lectual que significa, és fer-nos el recorregut de la història de la transmissió dels manuscrits castellans de la *Corónica*, un trajecte que

5. Amb la qual cosa reforça aspectes interessants d'Antoni SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

6. Antoni SIMON i Jesús VILLANUEVA, «El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del sis-cents i la revolució de 1640», *Revista de Catalunya*, núm. 122 (octubre 1997), p. 40-53.

7. Miquel PUJOL i CANELLES, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començaments del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), vol. 18 (1985) p. 97-247.

ens permet aclarir la data de la marxa dels papers de Pujades, fonamentalment els *Flosculi*, a Rouen (1645) per obra del visitador Pèire de Marca; l'interès per l'obra de Pujades al llarg del segle XVII; la tristesa sentida pels homes cultes de finals del segle XVII i inicis del XVIII en adonar-se del traspàs de l'obra a mans franceses; la localització a Rouen dels manuscrits de Pujades per Pau Ignasi de Dalmases, l'austriacista de l'Acadèmia dels Desconfiats, el qual ho féu saber a Pere Serra i Postius i aquest, al bisbe de Girona Josep Taverner i d'Ardena; la pervivència de l'interès per la crònica al llarg del Setcents entre els membres de l'Acadèmia dels Desconfiats, i les còpies fetes fer per Josep Taverner i d'Ardena a la primera dècada del segle XVIII, quan el material ja es trobava a la Biblioteca Reial de París. Tot plegat, un llarg periple amb la posterior proliferació de còpies i, en definitiva, la reconstrucció d'una història soterrada que històricament té tanta o més significació que la mateixa edició de 1829-1832 amb la qual culminava el periple. Potser fins i tot la fama de l'obra es va incrementar davant dels obstacles per accedir-hi. Miralles ens assabenta que, segurament, pel que fa a l'edició castellana de Pujades, no més hem llegit l'edició de la còpia de Josep Taverner.⁸ Miralles ha retornat al manuscrit original, que permet fer-nos saber la manera de treballar de Pujades i l'existència d'una segona mà en els manuscrits originals, la qual atribueix al franciscà Francesc Fornés, el profrancès de la Guerra dels Segadors. Una tasca detectivesca que ens permet situar amb força autenticitat les autories i els retocs, confirmant allò que Eulàlia Duran ja ens ha dit en alguna ocasió a propòsit de la concepció d'originalitat de l'època;⁹ ens permet observar com, a l'època, els manuscrits passaven de mà en mà, com en el cas del *Dictionarium* de Francesc Tarafa, primer en mans de Pau de Fluvià i més tard en mans de Joan Lluís de Montcada, degà de Vic; o com es copiaven els manuscrits per fer-ne difusió en ple temps de la impremta i en espera d'una estampació, així Gaspar Roig i Jalpí en el cas de Miquel Pujades, pare de Jeroni; o situar la intencionalitat de Pujades en escriure la *Corònica* amb el desig de «contrarestar» les faules de fra Esteve Barelles, considerat per Pujades més un relator de cavalleries que un historiador de fets, i presumir que el material de Pujades passà a mans de Marca a través de la seva relació amb Fornés. També ens permet observar que en els estudis historiogràfics generalistes no es pot avançar sense una feina prèvia de regirar manuscrits. L'esforç d'identificació i localització de les còpies de Taverner i Serra, de les quals segurament provenen les posteriors abans de l'edició del segle XIX, ens il·lumina sobre l'atenció de l'Acadèmia i els acadèmics per Pujades i, indirectament, sobre l'interès europeu

8. Segurament ha passat més d'un cop, com haurà estat la lectura per via de manuscrit; això sí, de Castellví a través de la còpia manuscrita de Sanpere i Miquel. Com a lectura estranya impresa també podem afegir la del dietari manuscrit en català de l'assaonador Miquel Parets a través de l'edició castellana de Celestí Pujol i Camps.

9. Eulàlia DURAN, «Historiografia del Renaixement», *Recerques*, núm. 40 (2000) p. 5-13.

pels manuscrits, originals o còpies. És el cas d'una còpia de Pujades que entrava a la biblioteca reial de Munic el 1858 procedent de la biblioteca d'un orientalista francès. Però també ens assabenta d'inquietants extraviaments o desaparicions, com una còpia de la crònica del 1619 que Madurell encara havia vist el 1973 a la BUB, o com uns fragments del *Dietari* del 1604 encara vistos en els anys de Bohigas també a la BUB.

L'activitat de l'Acadèmia de Bones Lletres és un magnífic escenari per situar l'enllaç entre l'etapa de l'Acadèmia dels Desconfiats i l'etapa de l'Acadèmia Literària, és a dir, entre l'etapa de preguerra i l'etapa inicial borbònica, on, en el marc d'una derrota nacional, l'interès per Pujades sembla que va ser substituït per l'obsessió per Pujades «per la necessitat de salvar la llengua, el dret i la història» amb personatges clau, com Pere Serra i Postius i Ramon de Dalmases, entre d'altres. La valoració de l'obra de Pujades és també un camp ideal per observar l'evolució de les idees historiogràfiques de la institució, des de l'entusiasme pujadià (1737) fins als primers judicis crítics envers Pujades (1804), sempre en el marc del projecte fracassat de fer una Història de Catalunya i amb contradiccions constants pel que fa a la llengua. L'edició de Pujades (1829-1832) en anys sense actuació d'una Acadèmia ja reial i a càrrec de l'Acadèmia de Madrid, és, efectivament, la culminació d'una vella aspiració, però potser fora de temps, inacabada pel que fa a la intencionalitat d'afegir-hi apèndixs documentals i amb limitacions acadèmiques, no només ideològiques, en un context de canvi, com ha explicat Josep Maria Fradera,¹⁰ o de «transtornos públicos» (1836) de què parla Albert Pujol i que evoca Miralles, sinó també econòmiques, com indica Fèlix Torres Amat quan escriu «este trabajo no produce interés pecuniario que yo podia despreciar y ellos [Albert Pujol i Pròsper de Bofarull] no». Potser ja som davant d'una incipient necessitat de la professionalització i d'un salari, tal com, per exemple, ha indicat Cattini per a anys més tardans en la seva aproximació intel·lectual a Josep Coroleu i Inglada.¹¹

Aquests treballs de Miralles també contenen una aportació al tema conegut del canvi de llengua a la Catalunya moderna, però des del cas Pujades i més enllà de les referències impreses dels seus pròlegs. Miralles ha llegit la totalitat de l'obra pujadiana impresa i manuscrita i està en condicions de conèixer els criteris de Pujades sobre la llengua (ortografia, variants dialectals, dicotomia antiga/moderna) i seguir-ne els canvis ideològics, des d'una reivindicació del català sense esclatx més concloent en el *Calamicleon* (1604) que en la *Corònica* (1609), passant per una argumentació funcional del llatí, el català i el castellà (a la manera d'Onofre Marnesca), fins a l'abandó final del català en una nova perspectiva de la *Corònica*. Tal

10. Josep M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida*, Barcelona, Curial, 1992, p. 65-91.

11. Giovanni C. CATTINI, *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2007.

com ho demostra prou bé l'autora, ho expliquen la manca de suport institucional català, l'aspiració d'ampliar lectors i fer extensiu el coneixement de la història de Catalunya, i l'afany d'influència política. Ja escrivint en castellà, Pujades deia: «Si esto es falta, caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio» que els que ell havia criticat abans. «De totes totes» —escriu Miralles—, «Pujades s'havia despenyat». En qualsevol cas, l'autora observa com proliferaren les mudances de «lenguaje mas no de corazón» i ens explica prou bé l'estreta relació entre llengua i subvenció, les giragonses erràtiques de Pujades i el caràcter comú dels seus arguments. Ara bé, els homes de l'Acadèmia de Bones Lletres no foren més conseqüents. Miralles indica que, des del punt de vista lingüístic, és interessant observar que els acadèmics barcelonins no van fer trasllats de la primera part castellana perquè es valien de l'edició catalana, però, en canvi, seguirien pensant sempre només en una edició en castellà de Pujades.

La correspondència entre estudiosos, un fet tan decisiu en la reconstrucció del moviment de les idees entre els cercles erudits, és en bona part, encara, un terreny de la nostra historiografia per recórrer. Miralles en fa una aproximació per al cas pujadià. L'autora ens informa que les cartes rebudes per l'historiador estan repartides entre els *Flosculi* (les de caràcter més erudit) i el *Dietari* (les de naturalesa més quotidiana). Aquí centra la seva aproximació en les cartes dels *Flosculi*, les quals li permeten identificar la xarxa informativa de Pujades, el tipus d'informació que reclamava i rebia (documentació monàstica, inscripcions lapidàries, antiguitat de llinatges), el traspàs de manuscrits de mà a mà i l'elaboració de còpies, i els deutes amb els seus corresponsals. S'hi destaca el paper del gironí Alexandre de Cartellà, la col·laboració del qual sembla que es movia entre el patriotisme històric i la vindicació del seu llinatge. Des de les cartes, Miralles observa els vincles existents entre els *Flosculi* i la crònica i la necessitat de veure l'obra de Pujades com un tot interdependent. D'altra banda, la submersió de l'autora en la riquesa dels *Flosculi* l'autoritza a confirmar la hipòtesi de Jesús Villanueva d'una possible relació estreta entre aquests i la *Cataluña ilustrada* d'Esteve de Corbera.¹²

Tanquen el llibre el catàleg d'obres i el catàleg bibliogràfic sobre Pujades, que obtingué la borsa d'estudis esmentada a l'inici d'aquesta presentació. L'obra de Pujades és vasta i polifacètica (filologia, historiografia, política, dret i cultura en un sentit ampli). El doble catàleg és un treball imprescindible. Miralles precisa el criteri emprat i allò que no inclou. És, però, un doble catàleg exhaustiu. D'una banda, aclareix l'intricat món dels manuscrits de l'obra de Pujades i, de l'altra, ens ofereix una relació dels estudis crítics existents sobre el jurista historiador. Aquesta és, de fet, una tasca prèvia necessària per poder passar en un futur a fer l'estudi com-

12. Jesús VILLANUEVA, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2004.

plet de Pujades i el seu entorn. La personalitat vital i la producció intel·lectual d'aquest historiador, segurament per les complexes circumstàncies històriques que patí el nostre país, van esdevenir durant quasi tres-cents anys un referent constant de l'imaginari historiogràfic català, fins al punt que, tal com ens mostra Miralles, estudiar-lo comporta penetrar en els cercles d'estudiosos del segle XVII, obliga a fer un seguiment de les activitats de l'Acadèmia de Bones Lletres del XVIII i implica aproximar-nos a la tasca historiogràfica de Fèlix Torres Amat i Pròsper de Bofarull durant la primera meitat del segle XIX.

L'aproximació a Jeroni Pujades des del seu context històric i des de la projecció diacrònica de la seva obra significa la realització prèvia d'un treball meticulós i gens fàcil que ens permet accedir a les connexions humanes i les claus culturals necessàries per elaborar amb solidesa una pàgina important de la història de la cultura catalana dels segles moderns. Aquesta és l'aportació principal d'aquest llibre.

EVA SERRA I PUIG
Membre de la Secció Històrico-Arqueològica

Introducció

Jeroni Pujades (Barcelona, 1568 - Castelló d'Empúries, 1635) és conegut avui dia, sobretot, com a relator dels fets del passat. La seva obra, però, és la d'un home inquiet i polifacètic, aplicat al conreu de les lletres en el sentit més ampli del terme. Jurista de professió, historiador i dietarista de vocació, i alhora poeta ocasional, ens ha deixat, a més, una interessant, florent, correspondència.

Tot i que es tracta d'un personatge prou conegut, la figura de Pujades presenta encara molts aspectes que caldria estudiar més a fons. A part de l'edició de la crònica castellana impulsada a principis del segle XIX, dels índexs incomplets dels *Flosculi* publicats per Morel-Fatio, de l'edició del seu *Dietari* i de part de la seva correspondència, així com d'alguns estudis monogràfics que se li han dedicat darrerament, queden encara moltes llacunes per omplir sobre la vida de l'historiador, les seves relacions amb altres erudits de l'època i la seva obra.

Aquest any 2009 hauríem de commemorar el quatre-centè aniversari de la publicació de la *Corònica universal del Principat de Catalunya* de Jeroni Pujades, una obra cabdal de la historiografia catalana de l'edat moderna. Desitjaria que aquest recull d'estudis sobre Pujades que ara ha volgut publicar l'Institut d'Estudis Catalans servís d'estímul i esperó als estudiosos per aturar-se de nou a contemplar l'obra de l'historiador barceloní en tota la seva complexitat, perquè, per a una comprensió més completa del nostre passat, històric i cultural, Pujades necessita no una, sinó moltes mirades. Tot amb tot, també podríem esperar fins al juliol del 2010 per celebrar-ho, perquè és en aquest mes, si fem cas de les anotacions de Pujades en el seu *Dietari*, que la *Corònica* va sortir a llum. Tindríem més temps per fer-nos càrrec que Pujades ho mereix i per preparar-ho d'una manera condigna.

El present volum aplega quatre estudis sobre Jeroni Pujades i un catàleg de les seves obres i dels estudis crítics que se li han dedicat. Els quatre estudis ja havien estat publicats anteriorment i l'ordre en què apareixen és l'ordre cronològic en el

qual foren redactats. Així, reflecteixen el progrés d'una continuada dedicació al personatge i a la seva producció que es remunta als anys en què preparava la tesi doctoral sobre un altre historiador una mica anterior de l'època, l'arxiver barceloní Antoni Viladamor. És per aquesta raó que aquests treballs no han estat pràcticament modificats, tret d'algunes referències que podien resultar repetitives, atès que quan es donaren a conèixer separatament tenien un sentit i ara no, i algunes precisions puntuals. D'aleshores ençà han aparegut treballs que permeten ampliar la recerca feta quan van ser escrits, però que, en línies generals, no canvien les hipòtesis generals que vaig desenvolupar; aquests estudis es recullen en el catàleg d'obres i estudis crítics sobre Jeroni Pujades que tanca aquest volum i en algun cas concret són citats en nota.

La disposició cronològica, d'altra banda, crec que favoreja que el llibre es pugui llegir d'una tirada —tot i que, també, per parcel·les, perquè en definitiva el seu origen és aquest—, fet al qual també deu ajudar que hagi reunit al final part dels apèndixs que acompanyaven primigèniament els estudis i n'hi hagi afegit un de nou: els pròlegs a la crònica de Pujades, versions catalana i castellana, del mateix historiador i d'altres copistes i editors, que cito sovint i que espero que el lector agrairà de tenir aplegats. En canvi, no he tornat a recollir les descripcions dels testimonis de la crònica pujadiana, necessàries quan l'obra del cronista barceloní no estava del tot ben testimoniada, però que avui ja són prou conegudes.

«La *Corónica universal del principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?», aparegut a *Llengua & Literatura* (núm. 13, 2002), i *La Corónica universal del principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*, que va sortir a llum el 2003 (Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Històric de Barcelona), són dedicats a l'obra més ambiciosa i més coneguda de Pujades, la seva crònica. Tot i que estan centrats en la versió castellana d'aquesta obra, la *Corónica*, les referències i l'anàlisi de la versió catalana, el *Calamicleon* —manuscrit— o la *Corònica* —imprès—, hi són obligades i contínues. S'ha de dir, però, que quan vaig redactar el primer d'aquests treballs només coneixia un petit fragment de l'autògraf català; va ser mentre corregia les proves per a la impremta que vaig veure per primera vegada, a la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, la totalitat del manuscrit, que després va ser descrit en el tercer volum del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. I s'ha de dir, també, que el segon d'aquests treballs és, sobretot, fruit de la insistència de Ramon Grau, que em va animar a ampliar i revisar una comunicació presentada al VII Congrés d'Història de Barcelona l'any 2001 i que em va brindar la possibilitat de publicar-lo. Amb «Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII» (publicat en el primer volum de les *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de Girona, 8-14 de setembre de 2003)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006), vaig voler aturar-me a analitzar les actituds lingüís-

tiques de l'autor barceloní, que combina en la seva producció, com ho fan majoritàriament altres autors de l'època, el català, el llatí i el castellà. D'altra banda, «Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades» va aparèixer en la miscel·lània d'homenatge a Eulàlia Duran amb motiu de la seva jubilació (*El (re)descobrimient de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007); és un article que vol fer llum sobre la importància de l'intercanvi epistolar a l'edat moderna i que fou escrit pensant en l'homenatjada, amb qui he compartit tantes converses sobre l'historiador. És, a més, el primer d'una sèrie d'estudis que tenen com a eix vertebrador la correspondència rebuda per Pujades al llarg de la seva vida i que haurien de culminar amb la publicació de l'epistolari —cartes rebudes, majoritàriament— que tinc en curs. Finalment, el 2006 l'Institut d'Estudis Catalans va premiar l'estudi «Jeroni Pujades: obres i estudis crítics» en la setanta-cinquena convocatòria dels seus Premis Sant Jordi; l'interès i l'impuls d'Eva Serra han estat decisius per a la culminació de la recerca i, ara, per a la publicació d'aquest volum.

En aquest volum, però, no hi he aplegat tots els estudis que he dedicat a la figura de l'historiador. En un dels primers col·loquis sobre «Art i cultura a l'època del Renaixement» que se celebraven a Tortosa, vaig conèixer Enric Querol, que em va animar a redactar la que fou la meva primera aproximació a l'obra pujadiana: «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa» (*Nous Col·loquis*, núm. IV, 2000); és un text molt focalitzat en l'estada que va fer l'historiador a Tortosa l'any 1623, i hi comento i edito part dels papers pujadians dels *Flosculi* que tenen relació amb la ciutat. També són volgudament centrats en un àmbit geogràfic delimitat els treballs sobre les relacions entre Jeroni Pujades i la ciutat de Girona («L'ambient cultural de la Girona del segle XVII. Les cartes d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades», *Revista de Girona*, núm. 249, juliol-agost de 2008) i entre l'historiador i el cenacle cistercenc de Lavaix («Una petita història del monestir de Lavaix de l'any 1620: la correspondència de l'abat Bernat Massip i el monjo Bartomeu Clua a l'historiador Jeroni Pujades», *Ripacurtia*, núm. 5, 2007), i és precisament per aquesta raó que no són recollits aquí. Són mirades d'avui que responen a un desig d'ahir, la preocupació de Pujades per fer visible la seva tasca arreu del Principat, un territori que l'autor va recórrer tant com va poder i que, per damunt de tot, volia conèixer de primera mà i fer conèixer als seus habitants.

Fa uns quants anys que freqüento amb més o menys assiduïtat l'obra de Pujades, i els qui tinc al voltant s'han convertit en interlocutors habituals —de vegades volgudament, d'altres no tant— de la meva recerca. Aquestes pàgines deuen molt a la generositat de mestres, companys i amics, sense els quals bona part d'aquestes pàgines no hauria sortit a llum. Eulàlia Duran i Maria Toldrà van viure

amb gran intensitat la meua dèria pujadiana en l'època en què descobria l'autor, mentre preparava la tesi sobre Viladamor i redactàvem els primers volums del *Repertori*. Albert Rossich i Mariàngela Vilallonga m'han permès aquests últims anys evadir-me d'altres ocupacions —sovint més urgents i segurament més profitoses— i han patit amb estoïcisme i complicitat aquest interès. Vaig arribar a la Universitat de Girona l'estiu del 2002 amb una beca postdoctoral per estudiar l'obra de Pujades i hi he rebut un suport humà i científic que només puc agrair. Amb Pep Valsalobre, Mercè Comas, Anna Alberni, Oscar Jané i Jordi Malé, hi parlo sovint de literatura i d'història, d'història de la literatura i de la literaturització de la història —i de moltes altres coses—, i sempre han sabut trobar paraules generoses per encoratjar-me a tirar endavant. Mireia Campabadal, Roger Canadell, Josep Lluís Gallardo, Anna Gudayol, Joan Mahiques, Toni Moll, Enric Querol, Joan Requesens, Jordi Torra i Pep Vila m'han regalat indicacions, comentaris i dades precioses al llarg d'aquest temps. A tots ells, el meu agraïment.

La *Corónica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?

Jeroni Pujades¹ va dedicar bona part de la seva vida a recopilar informació sobre la història de Catalunya i les seves institucions. Les dades reunides, les va aplegar en tres volums, els *Flosculi*,² i la seva anàlisi, interpretació i ordenació van culminar, en primera instància, amb la publicació de la *Corónica universal del Principat de Catalunya* (Barcelona, Jeroni Margarit, 1609 [1610]).³ Continuà, però, treballant-hi, i el 1635, any en què morí, tenia preparada i enllestida la traducció al castellà, amb noves notes, de la primera part publicada. La *Corónica universal del Principado de Cataluña*, títol de la versió castellana, fou continuada pel seu autor amb una

1. Per a la biografia de J. Pujades cal recórrer als seus escrits, que reporten contínuament notícies de primera mà (*Dietari*, *Corònica/Corónica*, *Flosculi*, etc.), i al memorial que el seu fill Josep presentà a Carles II. Ordenen les dades recollides en aquests textos i aporten documentació complementària Rafael Torrent Orri («La *Crónica* de Jeroni Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, 1962, p. 53-99), Josep M. Casas Homs (Jeroni PUJADES, *Dietari*, ed. a cura de Josep M. Casas i Homs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976, 4 v.) i Miquel Pujol («Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18 (1985), p. 99-247).

2. Avui són a la BNF, ms. Baluze 234, 238 i 239. En fan una descripció general Lucien Avray i René Poupardin (*Catalogue des manuscrits de la collection Baluze*, París, Ernest Leroux, 1921, p. 276-279), i, més detallada però encara incompleta, Alfred Morel-Fatio («Noticia sobre la colección de documentos relativos a la historia de Cataluña recogidos por G. Pujades conocidas con el nombre de *Flosculi*», *Revista de Ciencias Históricas*, núm. II (1881), p. 51-57; reproduïda per Torrent, «La *Crónica...*», p. 90-95). Els *Flosculi* són, per a l'autor, el que indica el seu nom, «floretes»: la tria dels documents més representatius de la història de Catalunya; és a dir, són la base de la producció històrica pujadiana, els seus apunts i les seves notes, i esdevenen, per tant, imprescindibles per estudiar el conjunt de l'obra de l'historiador. Després de Morel-Fatio s'han fet esforços aïllats i individuals per mirar d'identificar i catalogar els textos que conformen els *Flosculi*. Per al pròleg del recull, vegeu, *infra*, «Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades», n. 267.

3. Per al procés de publicació de l'obra, que fou lent i tortuós, vegeu més endavant «Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII». Un petit fragment del manuscrit original català és a la BUB, ms. 2029 [actualment coneixem el text complet del *Calamicleon*, versió manuscrita de la *Corònica*, que fou enllestit cap al 1604 per Pujades: RABLB, ms. 3-I-26].

segona part, que també va acabar, i encara amb una tercera part, que va quedar pendent d'una última revisió.

La història de la transmissió dels manuscrits castellans de la *Corónica* és complexa, però val la pena resseguir-la perquè explica l'actual desconeixement de part d'aquesta obra. Immediatament després de la mort de Pujades, la seva densa biblioteca es devia fragmentar.⁴ Els autògrafs de la *Corónica* anaren a parar a les mans del que fou visitador general de Catalunya durant la Guerra dels Segadors, Pèire de Marca, que se'ls va endur a Rouen i, d'aquí, van passar a formar part de la Biblioteca Reial.⁵ Així, doncs, l'única còpia existent (que sapiguem) de la *Corónica* aleshores va allunyar-se del Principat.⁶

L'interès per l'obra de Pujades no va decaure al llarg del segle XVII: els contemporanis van deixar constància que no havia merescut l'atenció deguda per part del públic receptor i de la tristesa que els produïa el pas de l'obra a mans franceses.⁷

4. PUJOL, «Aportació a la biografia...», p. 166-167. En el mateix treball, Pujol donava a conèixer l'inventari de llibres ordenat arran de la mort de Pujades; en aquest document, per bé que molt extens, no hi figuren detallats tots els volums de la seva biblioteca (PUJOL, «Aportació a la biografia...», p. 172). Vegeu també Eulàlia MIRALLES, «Estudi introductori», a Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, 2 v., p. 89-90.

5. Jaume Villanueva (*Viage literario a las iglesias de España*, vol. VI, València i Madrid, Olivares i Real Academia de la Historia, 1803-1852, 22 v., p. 233-235; cf. Ignasi PUIG i Assumpta GINER, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998, núm. 417) sosté que Pèire de Marca demanà directament els volums a Pujades entre el 1644 i el 1651, i que aquest els hi lliurà. Però no pot ser així: Pujades va morir el 1635 i Marca no va endur-se els papers a Rouen fins almenys el 1645. A propòsit del mateix, vegeu Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, J. Verdager, 1836, p. 510 [reimpr. facs.: Barcelona i Sueca, Curial, 1973].

6. Avui és a la BNF, ms. Esp. 117-120. Hi ha dues còpies més del segle XVII fetes sobre els autògrafs de Pujades i que són també a la BNF: ms. Esp. 14-17 (que és incompleta, ja que només recull els llibres I-III i part del IV) i ms. Esp. 18-29 (completa); que són còpia dels originals d'autor ho demostra el fet que les anotacions marginals dels ms. Esp. 117-120, de la mà de Pujades i posteriors, han estat introduïdes en el cos del text. Per als manuscrits de la BNF, vegeu Eugenio de Ochoa (*Catalogo razonado de los manuscritos españoles existentes en la Biblioteca Real de París*, París, Imprenta Real, 1844, p. 123-125) i Alfred Morel-Fatio (*Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, París, Imprimerie Nationale, 1892, p. 106); en parlo de manera més detallada més endavant, en aquest mateix volum, i se'n pot trobar una descripció als apèndixs de MIRALLES, *La Corónica universal del principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Històric de Barcelona, 2003, p. 56-66. D'altra banda, Josep M. Madurell («Más sobre Pedro Serra i Postius», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XLVI (1973), p. 387-421, esp. p. 401) afirma que existia una altra còpia del 1619, de procedència catalana i anterior a les dues parisenques, que no he pogut localitzar.

7. Vegeu Esteve de Corbera (*Cataluña ilustrada*, Nàpols, Antonino Gramignani, 1678, p. 6) i Joan Gaspar Roig i Jalpí (*Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona [...] Vida, martyrio y patrocinio de san Narciso, su obispo. Y defensa de la entrada de Carlos el Grande en Cataluña en una carta apologética...*, Barcelona, Jacint Andreu, 1678, f. [b2v]; «Carta apologética por la entrada de Carlos el Grande en Cataluña», a *Resumen historial...*, p. 2-3); les seves opinions són recollides per Fèlix Torres Amat (*Memorias para ayudar...*, p. 511), que les extreia, a la vegada, de Pere Serra i Postius (*Prodigios y finezas de los santos ángeles*, Barcelona, Jaume Surià, 1726, p. 312-315).

A principis del Setcents i especialment en el cercle de l'Acadèmia dels Desconfiats, l'obra de Pujades va adquirir de nou un protagonisme destacat. Un dels objectius que perseguïen els acadèmics era la redacció d'una història de Catalunya, i per dur a terme l'empresa es feia necessari, prèviament, abordar de manera crítica l'estudi de les fonts existents.⁸ En aquest context, l'anàlisi de la *Corònica/Corónica* esdevenia imprescindible. El 1696 Pau Ignasi de Dalmases i Ros comunicava a Pere Serra i Postius que havia localitzat l'autògraf castellà de Pujades a Rouen.⁹ Més tard, segons el testimoni de Serra i Postius, el que fou després bisbe de Girona, Josep Taverner i d'Ardena, va trobar la manera de poder veure i llegir els volums, que havien estat traslladats de Rouen a la Biblioteca Reial de París, «y no solamente la vio sino que supo tan bien negociar que mereció la fineza de permitirle copiar, en cuyo afán se empleó una religiosa pluma quatro o cinco años, y en el de 1720 la vi toda en Barcelona en quatro tomos de a fóleo, no pequeños. [...] Dichos quatro tomos de la chrónica manuscrita del doctor Pujades he tenido en mi poder largo tiempo, y los he leído todos con gran deleytación de mi genio, fineza que confieso dever a dicho ilustríssimo señor obispo, su dueño, quien los tenía en el año 1724 en su palacio episcopal de Gerona, en su gran y selecta biblioteca; y aviéndosele llevado Dios a mejor vida a 16 de enero de este año 1726, ha parado dicho manuscrito en poder del muy ilustre señor don Francisco Taverner y de Ardena, abad de San Félix de Gerona, su hermano».¹⁰

La transcripció de l'original castellà va ser feta en quatre volums en foli entre els anys 1715 i 1720 i anà a parar a les mans de Serra i Postius, que la va fer copiar, de nou, en vuit volums en quart, als quals va afegir un novè amb un extens índex d'autors. En acabant, la va tornar a Taverner.¹¹ Serra i Postius indica que la còpia que venia de França, en quatre volums, comprenia les dades històriques següents: en el primer, de l'any 714 al 793; en el segon, del 794 al 914; en el tercer, del 915 al 1035, i, en l'últim, del 1036 al 1162.¹² És a dir, la còpia no recollia la totalitat de la *Corónica*, sinó només la segona i la tercera parts; pel que fa a la primera (llibres I-VI),

8. L'interès per la història de Catalunya, i per l'obra de Jeroni Pujades, és viu durant tot el Setcents entre els membres de la institució: vegeu, *infra*, «La *Corónica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)».

9. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400. En un altre moment, Dalmases (*Dissertación histórica por la patria de Paulo Orosio*, Barcelona, Rafael Figueró, 1702, p. 30) recorda la importància dels manuscrits i la necessitat de transmetre'ls al públic interessat en la història del país; a propòsit de Pujades i d'Andreu Bosch, assenyalava de quina manera, «con tanto trabajo, desvelo y cuydado, adquirieron las noticias de esta insigne porción de España y no las publicaron sin hazer antes un maduro examen de la verdad. Ojalá lograse el público la segunda parte de la verídica quanto noticiosa y abundante *Chorónica de Cataluña* que dexó escrita Pujades y que, con sentimiento universal, yace cuerpo muerto en la gran bibliotheca del arzobispo de Ruan en Francia».

10. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 316-321.

11. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400-401.

12. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 317.

els erudits esmentats devien pensar que n'hi havia prou amb la versió catalana, impresa, siscentista. Aquest fet va esdevenir clau per al coneixement de l'obra, ja que la versió castellana de Pujades de la primera part restà fora del circuit de la transmissió.

A finals del Setcents, segle en què proliferaren les còpies manuscrites de la *Corónica* arreu del Principat,¹³ Pedro Ángel de Tarazona va ser el primer a mirar d'emprendre una edició completa de l'obra:

La obra es tan basta como que ocupa quatro tomos en folio: el primero de ellos, titulado primera parte, se imprimió en Cathaluña el año 1609, pero son escasísimos los exemplares que han llegado a nuestros tiempos; los otros tres son manuscritos y contienen la segunda parte en castellano que, impresos, ocuparán doscientos pliegos, y el patricio que los conserva y estima como a una rara preciosidad los facilitará a su tiempo para que se impriman en honor de la nación y beneficio de los literatos.¹⁴

Tot i la intenció inicial de Tarazona i malgrat l'interès que devia generar l'empresa,¹⁵ només es va publicar la traducció castellana feta per ell sobre l'edició catalana del 1609.

Entre el 1829 i el 1832 s'imprimí a Barcelona l'única edició completa de la *Corónica* de Jeroni Pujades, impulsada per Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull.¹⁶ La base de l'edició d'aquests volums fou, per a la primera part, la traducció castellana duta a terme per Tarazona i corregida amb l'original català pels editors,¹⁷ i, per a les restants, la còpia dels autògrafs de la BNF.¹⁸

13. Es conserven un nombre notable d'aquests manuscrits del segle XVIII, i també notícia d'altres còpies avui en dia no localitzades.

14. Jeroni PUJADES, *Semanario histórico erudito. La Corónica universal del Principado de Cataluña*, traducció de Pedro Ángel de Tarazona, vol. 1, Barcelona, Ramon Martí, Carles Sapera i Mateu Barceló, 1775-1777, 7 v., p. [3-4].

15. Quatre dècades més tard, els editors vuitcentistes de la *Corónica* van deixar constància que era difícil adquirir un exemplar de l'edició del 1775-1777 (Jeroni PUJADES, *Corónica universal del Principado de Cataluña*, a cura de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull, vol. v, Barcelona, Josep Torner, 8 v., p. IX).

16. Gairebé una dècada més tard i possiblement com a conseqüència de l'èxit de l'edició dels anys 1829-1832, es va imprimir a Barcelona el *Compendio de la Corónica universal del Principado de Cataluña escrita por el Dr. D. Gerónimo Pujades a principios del siglo XVII y publicada en el año 1829*, a cura de Josep M. Grau i Codina, Barcelona, Impremta de Valentí Torres, 1840.

17. Vegeu l'«Advertencia de los editores» en el primer volum de l'edició dels anys 1829-1832, on s'explica que, com a resultat de «los muchos y graves defectos de la traducción castellana que de esta primera parte de la *Corónica universal del Principado de Cataluña* publicó D. Ángel Tarazona», no els ha quedat altra opció que corregir-la (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. 1, p. III-IV).

18. La còpia de Josep Taverner i d'Ardena, que després passà al seu germà Francesc, era, en el moment de l'edició, en poder del duc d'Almenara Alta (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. II).

Així, doncs, i per norma general, des de Pèire de Marca fins als nostres dies, hem llegit la primera part de la crònica de Pujades (llibres I-VI) en la versió catalana impresa del 1609, en la traducció de Tarazona dels anys 1775-1777 o en la versió corregida de la traducció de Tarazona publicada els anys 1829-1832, i no pas en la versió castellana del mateix autor que es conserva a la BNF, ms. Esp. 117-118.¹⁹

ELS VOLUMS PARISENCES DE LA CORÓNICA: BNF, MS. ESP. 117-120

Els manuscrits de la Biblioteca Nacional de França que conserven l'original de la crònica castellana de Pujades són quatre.²⁰ Es tracta de volums en foli (325 × 215 mm), d'una extensió considerable (587, 771, 510 i 428 f., respectivament) i relligats en pell quan ja eren en terres franceses.

El contingut dels manuscrits és el següent: volum I (ms. Esp. 117): «Epístola dedicatòria» (sense text, f. [4 prel.]), pròleg del traductor («Quien traduxo la obra, al lector», f. 1-4v), pròleg al lector («Prólogo», f. 6-9v), llibre I (f. 10-142v), ll. II (f. 143-252v) i ll. III (f. 253-585v); vol. II (ms. Esp. 118): ll. IV (f. 1-296), ll. V (f. 297-408) i ll. VI (f. 409-771); vol. III (ms. Esp. 119): ll. VII (f. 1-75v), ll. VIII (f. 76-168), ll. IX (f. 169-263), ll. X (f. 264-336), ll. XI (f. 336v-408) i ll. XII (f. 409-510); vol. IV (ms. Esp. 120): ll. XIII (f. 1-43v), ll. XIV (f. 44-149), ll. XV (f. 149-206), ll. XVI (f. 206-252v), ll. XVII (f. 253-349v) i ll. XVIII (f. 349v-428).

La còpia encarregada per Josep Taverner abraçava, doncs, els dos últims volums (ms. Esp. 119-120); així, els dos primers (ms. Esp. 117-118), que comprenien els pròlegs inicials i la versió castellana de la primera part escrita per Pujades, quedaren ignorats. Les còpies posteriors que es feren al Principat, i de les quals tenim notícia, partiren presumiblement de la de Taverner i, per tant, són igualment parcials (segona i tercera parts: llibres VII-XVIII).

El tret més remarcable que presenten els manuscrits parisencs és que només són autògrafs de Pujades en part. D'entre les mans que s'hi reconeixen, n'hi ha una que és la responsable d'algunes de les anotacions marginals dels tres primers volums, els primers folis del primer volum i la totalitat del quart.²¹

En els fragments autògrafs, la disposició del text és sempre la mateixa: Pujades escriu a una sola columna, a mà esquerra, i deixa la mà dreta per fer-hi anota-

19. Vegeu Marc MAYER, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró», *Faventia*, núm. 2/2 (1980), p. 101-107, esp. p. 101, i Eulàlia MIRALLES, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa», *Nous Col·loquis*, núm. IV (2000), p. 137-148, esp. p. 141.

20. Antigament amb les signatures «Reg. 100102-5», «Baluze 100102-5» i «Baluze 168-171».

21. Les altres són contemporànies de l'autor, ja que la seva mà les anota i corregeix (vegeu, per exemple, ms. Esp. 117, f. 151-154, i ms. Esp. 118, f. 409-471). Una altra mà, francesa i posterior, afegeix algunes notes al ms. Esp. 119.

cions i correccions i introduir-hi il·lustracions.²² Queden força espais en blanc (per a remissions entre capítols, completar notícies, copiar documents dels *Flosculi*, etc.), alguns dels quals han estat reomplerts per l'altra mà esmentada, i hi ha fragments passats "en net" pel mateix autor i altres en què tot de passatges llargs, algunes notes al marge i a la interlínia, fragments recopiats i enganxats sobre l'antiga versió corregida, etcètera, permeten de reconèixer amb claredat una antiga versió corregida. Ara bé, no és necessari veure els manuscrits per adonar-se que l'obra no va rebre la revisió definitiva de l'autor.²³

La segona mà introdueix tota llei de canvis, talment com si tingués intenció de deixar el text llest per a la impremta: ordena les remissions internes, completa l'anotació dels anys de Crist al marge, recopia mots que no s'entenien amb claredat,²⁴ fa alguna correcció fins a modificar la manera de dir de Pujades,²⁵ tradueix catalanismes,²⁶ matisa i/o amplia algunes dades,²⁷ etcètera. La majoria d'aquestes acotacions no afecten el discurs, però n'hi ha d'altres, en canvi, que s'hauran d'analitzar amb més detalls perquè sí que ho fan i poden aportar pistes sobre el seu artífex. Ara per ara, identifiquem aquesta mà, que cal datar a mitjan segle XVII, amb la de Francesc Fornés, el nom del qual apareix ratllat al final del pròleg del traductor (ms. Esp. 117, f. 4v).²⁸

22. Aquesta disposició coincideix amb la que s'observa en altres manuscrits de l'autor i diu molt de la seva manera de treballar. En la versió castellana manuscrita, Pujades reaprofitava les il·lustracions de medalles i inscripcions que havia fet imprimir el 1609: les retalla i les enganxa, i fins i tot corregeix alguna de les anotacions.

23. Ho subscriu, per exemple, Torres Amat en més d'una ocasió (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. V, p. II; Pep VILA, «Lletres creuades entre Fèlix Torres Amat i Josep Tastú (1832-1838)», *Revista de Catalunya*, núm. 123 (1997), p. 104-143, esp. p. 125; i Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 512).

24. «[...] quien podia refrescar agua en algun poso [ratllat i corregit per poço]» (BNF, ms. Esp. 117, f. 21).

25. El «parir de la Virgen entera» de Pujades és després, de la nova mà, el «nacimiento del Hijo de Dios a la luz del mundo» (BNF, ms. Esp. 117, f. 126).

26. «[...] pieles de esquiroles [afegit al marge ardillas o esquirole, que llamamos en Cataluña]» (BNF, ms. Esp. 120, f. 300v).

27. «Forçaron [Hércules] a retirarse en aquel lugar alto y collado donde está sita la ciudad de Balaguer [ratllat i corregit per estava la antigua ciudad de Balaguer sita, la qual oy vemos abaxo junto al río Segre, quedando arriba sólo los vestigios y algún rastro de los antiguos muros y edificios en el lugar que oy se llama Almaba], casi a dos jornada[s] de Urgel» (BNF, ms. Esp. 117, f. 96).

28. No he tingut la possibilitat d'acabar aquesta mà amb cap autògraf de Fornés i, per tant, em refio de la signatura ratllada i remeto a les observacions sobre l'autoria d'aquestes notes que exposo més endavant. A partir de Torres Amat (*Memorias para ayudar...*, p. 265) es dedueix que el manuscrit de *La catalana verdad contra la emulación...* hauria de ser a la Biblioteca Reial (H. 77); el que hi ha a la Biblioteca Nacional és un exemplar de l'edició barcelonina del 1643 relligat en un volum miscel·lani intítulat *Sucesos del año 1643* i amb la signatura ms. 2375 (olim H. 77): vegeu *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional*, vol. 7, Madrid, Ministerio de Educación Nacional, Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1963, p. 2.

FRANCESC FORNÉS I LA CORÒNICA

En el context bèl·lic de la Guerra dels Segadors, el franciscà Francesc Fornés (Barcelona, segle XVII) va posicionar-se en l'òrbita dels defensors de la vinculació de Catalunya amb França.²⁹ Fornés, de qui es coneixen poques dades biogràfiques, fou autor, com a predicador i cronista del rei de França, d'obres encaminades a demostrar la validesa de les opcions franceses per damunt de les castellaness.

El franciscà va ser a París almenys els anys 1642 i 1643. Temps després, recordava «el juramento de fidelidad que presté quando su magestad christianísimá (que esté en el cielo) me hizo merced de nombrarme su predicador y real coronista, estando en París en el año 1642».³⁰ El 1643, a París, sortia a llum la *Nueva descripción de todo el Principado de Cataluña y Condados de Rossellón, Cerdaña, Barrabés y Ribagorça*, en castellà i amb la traducció francesa acarada per René Rocheran, que Fornés cloïa amb els mots: «Deste real convento de vuestra magestad, San Francisco de Paris, en 12 de febrero 1643».³¹ D'altra banda, l'obra *La catalana verdad contra la emulación. Cataluña, electora según derecho y justicia* havia aparegut el mateix 1643 en dues edicions, una primera de francesa i una segona de Barcelona.³² Abans de morir el 1643, Lluís XIII li havia concedit el títol

29. Pel que fa a Fornés i la seva obra, vegeu Torres Amat (*Memorias para ayudar...*, p. 265), Josep Sanabre (*La acción de Francia en Cataluña en pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956, p. 327-328), Ramon Ordeig («Notes sobre les relacions de Pèire de Marca amb la ciutat i seu de Vic», *Ausa*, núm. XIII (1988), p. 165-191), F. Sánchez Marcos i A. Montserrat Rull («La producción historiográfica de los eclesiásticos catalanes en el siglo XVII: algunas aportaciones», a E. MARTÍNEZ, V. SUÁREZ i M. LOBO (ed.), *Iglesia y sociedad en el antiguo régimen: III reunión científica. Asociación Española de Historia Moderna (1994)*, Las Palmas de Gran Canaria, Universidad de las Palmas de Gran Canaria, 1995, p. 47-53, esp. p. 49-52), Antoni Simon i Tarrés (*Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 262 i 274-275) i Agustí Boadas i Llevat i Josep Martí Major (s. v. Fornés, Francesc, a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Claret, 2000, p. 206).

30. Francesc FORNÉS, *Sermón que predicó [...] en la festividad de san Joan Evangelista en la iglesia del religiosísimo y real convento del seráfico padre san Francisco de la misma ciudad, año 1645*, Barcelona, Viuda Matevat, 1646, f. 12v.

31. Francesc FORNÉS, *Nueva descripción de todo el Principado de Cataluña y Condados de Rossellón, Cerdaña, Barrabés y Ribagorça, dispuesta según el derecho propietario que el dicho Principado tiene en todas las tierras que en sí encierran los dos rios Segre y Cynca [...] Nouvelle description de toute la Principauté de Catalogne et de ses Comtez de Roussillon, Cerdagne, Barrabes et Ribagorça disposée selon le droit legitime que la dite Principauté à sur tout le territoire qui est entre les deus rivières de Segre & Cynca*, París, Sebastien Cramoisy, 1643, p. 11.

32. Francesc FORNÉS, *La catalana verdad contra la emulación. Cataluña electora según derecho y justicia. Luis XIII verdaderamente electo en conde de Barcelona. Las leyes godas no derogadas del todo, sino suplidas y mejoradas. El conde de Barcelona con el Ius Patronatus de las iglesias del Principado y sus Condados*, París, Teodoro Perpingue, 1643; Francesc FORNÉS, *La catalana verdad contra la emulación. Cataluña electora según derecho y justicia. Luis XIII verdaderamente electo en conde de Barcelona. Las leyes godas no derogadas del todo, sino suplidas y mejoradas. El conde de Barcelona con el Ius Patronatus de las iglesias del Principado y sus Condados*, Barcelona, Gabriel Nogués, 1643. Que l'edició parisenca, que no he vist, és anterior a la ca-

sobre el bisbat d'Urgell, que es creia vacant per la fugida del bisbe Duran a Tarragona.³³

Fornés va formar part d'un nucli profrancès integrat per un cercle d'historiadors i erudits catalans que es trobaven sota la protecció de Pèire de Marca, visitador general de Catalunya des del 1644; entre aquests cal destacar, a més del mateix Fornés, Lluís de Montcada, Dídac de Montfar i Josep Jeroni Besora.³⁴

Al mes de juny del 1645 el localitzem a la ciutat de Vic, possiblement al convent de Sant Tomàs de Riudeperes, on Marca reclamava a Le Tellier que calia fer-li arribar una retribució.³⁵ Al setembre fou denunciat al virrei, Enric de Lorena, com a promotor d'un suposat motí, que s'hauria gestat a Barcelona, en contra de l'abat de Galligants,³⁶ i el mateix any consta com a guardià del Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona, on el 27 de desembre, dia de la festivitat de Sant Joan Evangelista, predicà un sermó; el 12 de gener de 1646 signava la dedicatòria del sermó esmentat, des de Barcelona, al virrei i capità general del Principat i Comtats.³⁷

La principal qüestió que caldria resoldre ara és la possible participació del franciscà en la redacció d'alguns passatges de la *Corónica* de Pujades. Per a aquest propòsit, partiré dels dos pròlegs inèdits de la *Corónica*.³⁸ Hi ha una sèrie de dades que fan pensar en la possibilitat d'una virtual intervenció de Fornés o, com a mínim, que aquest s'hagués plantejat la possibilitat d'introduir-hi algun canvi.

ELS PRÒLEGS INÈDITS: INTERRELACIÓ AMB EL PRÒLEG DEL 1609, ADDICIONS I AUTORIA

En els manuscrits conservats a París, el nom de Francesc Fornés consta tan sols una vegada, al final del pròleg del traductor al lector, i ha estat esborrat amb tinta.³⁹ En aquest escrit, el títol de l'obra en català de Pujades apareix ratllat una ve-

talana, es dedueix del que diu la segona d'aquestes; la dedicatòria és signada també a París, com la *Nueva descripción...*, i la data que hi figura és la de 28 de gener de 1643.

33. Sobre la concessió del bisbat a Fornés, vegeu ORDEIG, «Notes sobre les relacions...», p. 173 i 182. Ordeig hi transcriu una carta de Pèire de Marca al secretari d'Estat de la Guerra Le Tellier amb data de 12 de juny de 1645, on afirma que cal enviar dos-cents cinquanta escuts a Fornés «en deduction de la pension de cinq cens escus que le feu Roy luy accorda par son brevet sur l'Evesche d'Urgel, que l'on croyoit pour lors vacant, ce qu'il n'est pas encore». Pel que fa a la situació del bisbe Duran durant el període en què abandonà el bisbat d'Urgell i residia a Tarragona, vegeu Lluís ROURERA I FARRÉ, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al tractat dels Prineus*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987, esp. p. 172-175.

34. SANABRE, *La acción de Francia...*, p. 327-328; SIMON, *Els orígens ideològics...*, p. 261-262.

35. Vegeu les cartes del 12 i el 27 de juny de 1645 editades per Ordeig («Notes sobre les relacions...», p. 182-183).

36. SANABRE, *La acción de Francia...*, p. 328.

37. FORNÉS, *Sermón que predicó...*, f. A2v.

38. Es poden llegir, en els apèndixs, al final d'aquest volum, al costat dels pròlegs del *Calamicleon* (c. 1604) i la *Corónica* (ed. 1609).

39. No figura, en canvi, en les altres dues còpies parisenques de la *Corónica* (BNP, ms. Esp. 14, i BNP, ms. Esp. 18).

gada («Ora al punto, lector amigo, saqué [*ratllat* la primera parte de la *Corònica de Catalunya*] muchos años ha») i, en parlar-se de la primera part, trobem dues seqüències de text esborrades (de «vieron aquella obra» a «las obligaciones de la patria»), el cognom Pujades és envoltat de fragments corregits que no podem llegir («el proprio nombre o renombre [*ratllat* de] mí [*afegeix o*] [*ratllat*?], que es de Pujadas») i, quan s'esmenta l'obra del franciscà Juan de Santa María, la tinta ha amagat un mot («Joan de Santa María, de la [*ratllat*?] seràphica religión»; potser el pronom possessiu de primera persona, «mía?»). Més significatiu que tot plegat és encara que l'única datació que hi figura explícitament sigui l'any 1637 («¿qué diremos en los [años] de haora, siendo el que yo escrivo esto el de 1637?»). Si, efectivament, el pròleg del traductor és del 1637, és evident que no pot ser de Pujades, que havia mort dos anys abans.

La possibilitat que aquest pròleg sigui íntegrament de Fornés sembla que s'ha de descartar si tenim en compte tot de referències que apunten cap a Pujades: l'esment de la primera part de la *Corònica* i les argumentacions sobre les raons que han dut l'autor a canviar de llengua, del català al castellà, fetes en primera persona, així com l'aparició del cognom Pujades com a propi del redactor. No prou concrets, però també importants, són la coincidència textual d'alguns passatges amb el pròleg de l'edició catalana de la *Corònica* (cf. apèndixs 2 i 3) i el fet que totes les obres dels autors coetanis citats foren impreses amb anterioritat al 1635, data de la mort de Pujades.⁴⁰ Fernando Afán de Ribera y Enríquez (1619),⁴¹ Joan Boscà / Garcilaso de la Vega (1543),⁴² Pere Antoni Beuter (1538, 1546-1551),⁴³ Àngel del Pas i Pincard (1579),⁴⁴ Antoni Vicenç Domènec (1602),⁴⁵ Jaume Rebullo-

40. Algunes també figuren en l'inventari *post mortem* dels béns de Pujades (cf. PUJOL, «Aportació a la biografia...»). A més, dos d'aquests autors, Manescal i Rebullosa, van ser, amb Joan Gallego i Salvador Pons, els examinadors de la *Corònica* per encàrrec dels consellers (AHCB, Consell de Cent, Reg. Deliberacions, II-118, f. 154-154v; cf. PUJADES, *Corònica universal del Principat*..., f. *4-*4v prel.).

41. Fernando AFÁN DE RIBERA Y ENRÍQUEZ, *Del título de la cruz de Christo, señor nuestro* [s. ll., s. i., s. d.; c. 1619]. He vist la segona edició de l'obra (cf. JOSÉ SIMÓN DÍAZ, *Bibliografía de la literatura hispánica*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Miguel Cervantes de Filología Hispánica, 1950-1994, 18 v., núm. 2108-2109).

42. Joan BOSCÀ i Garcilaso de la VEGA, *Las obras de Boscán y algunas de Garcilasso de la Vega reparadas en quatro libros*, [Barcelona], Carles Amorós, 1543, 4 v. A més de l'esmentada, que és la primera, hi ha altres impressions de Boscà i Garcilaso de la Vega al llarg del segle XVI a les quals es podria referir l'autor.

43. Pere Antoni BEUTER, *Primera part de la història de València*, València, [s. i.], 1538; Pere Antoni BEUTER, *Primera [—segunda] parte de la Corónica general de España*, València, Joan Mei, 1546-1551, 2 v.

44. Àngel del PAS i PINCARD, *Primera parte de los discursos espirituales sobre la inscripción, prólogo y quatro primeros capítulos de la regla de los terceros...*, Barcelona, Pere Malo, 1579.

45. Antoni Vicenç DOMÈNEC, *Historia general de los santos y varones illustres en santidad del Principado de Cataluña*, Barcelona, Gabriel Graells i Gerard Dòtil, 1602. Hi ha una altra impressió de la mateixa obra feta a Girona per Gaspar Garrich l'any 1630.

sa,⁴⁶ la traducció de Desclot feta per Cervera (1616),⁴⁷ Antoni Joan Garcia (1617),⁴⁸ Francesc de Montcada i Montcada (1623),⁴⁹ Onofre Manescal (1602),⁵⁰ Juan de Santa María (1619)⁵¹ i Francesc Diago (1603).⁵²

Si Pujades n'és l'autor, què hi fa aquí la data de 1637? O es tracta d'un error de còpia o el text ha estat retocat per algú que no pot ser Pujades. Si ens inclinem per la primera opció, val a dir que aquesta no seria l'única errada: l'obra del caputxí Àngel del Pas i Pincard *Primera parte de los discursos espirituales...* no és del 1577, com figura en el pròleg, sinó del 1579, data de l'única edició,⁵³ i l'autor de la vida de sant Oleguer no és el canonge «Pedro García», sinó Antoni Joan Garcia.⁵⁴

Per defensar una possible intervenció forana no n'hi ha prou amb els pròlegs, sinó que cal anar a certs passatges de la *Corónica*. Ja els editors de 1829-1832 es van adonar que el passatge en què figura la data de 1645, on es recull el catàleg de priors de Santa Maria de Meià,⁵⁵ no podia ser obra de Pujades:

Habiendo, pues, sido enterrado el Dr. Gerónimo Pujades en la villa de Castelló de Empurias el día 7 de enero del año 1635, como ya no puede dudarse, es evidente no ser suyo el pasage del libro 14 del capítulo 64 deste tomo, en que hablando de D. José Jelpí, prior de Santa María de Meyá, dice como en boca del mismo cronista = *Vive hoy que contamos a 6 de enero de 1645*. Y, por consiguiente, es de creer o que el copiante del manus-

46. Rebullosa va publicar un bon nombre d'obres en castellà: des de la relació de les festes de Barcelona per a la canonització de sant Ramon de Penyaforat (1601), passant per una hagiografia de sant Oleguer (1609), fins a diversos llibres de sermons (1601, 1614, 1616, 1617 i 1621).

47. Bernat DESCLOT, *Historia de Cataluña compuesta por Bernardo Desclot, [...] de las empresas hechas en sus tiempos por los reyes de Aragón hasta la muerte de don Pedro el Grande, tercero deste nombre, rey de Aragón y de Sicilia, conde de Barcelona, traduzida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Rafael Cervera*, Barcelona, Sebastià de Cormellas, 1606.

48. Antoni Joan GARCIA, *Historia de san Oleguer, arzobispo de Tarragona*, Barcelona, Sebastià Matevat, 1617.

49. Francesc de MONTCADA I DE MONTCADA, *Espedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, [Barcelona, Llorenç Déu], 1623.

50. Onofre MANESCAL, *Sermó vullgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon [...] predicat en la sancta iglésia de la insigne ciutat de Barcelona a 4 de noembre del any 1597*, Barcelona, Sebastià de Cormellas, 1602.

51. Juan de SANTA MARÍA, *Tratado de la república y policía christiana para reyes y príncipes y para los que en el gobierno tienen sus vezes*, València, Pere Patrici Mei, 1619.

52. Francesc DIAGO, *Historia de los vitoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, Sebastià de Cormellas, 1603 [reimpr. facs.: València, París-València, 1994].

53. Que l'autor del pròleg la coneixia de primera mà, ho confirma que la citació és pràcticament literal (cf. PAS, *Primera parte...*, f. †1[bis]v-†3bis). L'única explicació que trobem a aquest error és que s'hagi confós la data d'alguns preliminars (1577) amb la d'impressió (1579).

54. Pujades fa sovint referència, en el *Dietari*, a la devoció de sant Oleguer, i ell mateix participà com a testimoni en el procés de beatificació del sant. En els volums primer i sisè del *Dietari* (RABLB, ms. 3-I-22, i BUB, ms. 975 + 2000, respectivament), es conserva documentació sobre el procés esmentat (vol. II, p. 475-479, i vol. IV, p. 262-266; vegeu RMC (1474-1620), vol. III, p. 476, i PUJADES, *Dietari*, vol. II.1, p. 262-266).

55. BNF, ms. Esp. 120, f. 127-127v; PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VII, p. 347-349.

crito que seguimos equivocó los guarismos, como lo hemos observado en otros muchos pasajes que se han rectificado (pues realmente la letra del Dr. Gerónimo que conocemos es bastante confusa), o más bien que esta cláusula fue adición de algún curioso conocido del prior Jelpí, posterior a la muerte del cronista, lo que solamente con la vista del original que está en París podría resolverse.⁵⁶

Amb aquest “original” davant, el dubte hauria quedat resolt: la mà que copia aquest fragment no és la de Pujades i, per tant, és evident que es tracta d’una addició.⁵⁷

Com he dit abans, algunes de les notes intercalades en els autògrafs de Pujades aporten pistes sobre el seu autor. En diversos passatges, aquesta mà canvia el redactat de manera que convida a pensar, tal com ho feia el nom esborrat al final del primer pròleg, que el seu responsable pretenia fer-se passar, ni més ni menys, per traductor de l’obra.⁵⁸ Un altre tipus de notes, freqüents especialment en els ms. Esp. 119-120, semblen indicar que tenia la intenció, a més, d’ampliar-la.⁵⁹

En dues ocasions, Pujades fa referència al manuscrit del *Dictionarium* de Francesc Tarafa, que diu que és en poder de Pau de Fluvià,⁶⁰ i la mà que identifica amb Fornés especifica: «y oy la tiene el deán de Vique don Joan Luis de Moncada»; «y oy está en mano y poder de don Joan Luis de Moncada, deán de la santa Iglesia de Vique».⁶¹ Joan Lluís de Montcada, ferm partidari de la política de Marca, de qui fou confident, no va ser nomenat degà de Vic fins el 1639, quatre anys després de la mort de Pujades.

Un altre autor del mateix cercle, afrancesat com ho eren Montcada i Fornés, fou Francesc Martí Viladamor (fill), la *Cataluña en Francia* del qual, publicada a Barcelona per Llorenç Déu el 1641, també apareix citada: «El señor don Francisco Martín en su *Cataluña en Francia*, cap. 26 dende el número 13 en adelante, y el capítulo 28 hasta el número 4 inclusive».⁶²

56. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VII, p. II-III.

57. No pot ser que el copista equivoqués la data, perquè és correcta, ja que Jelpí i Julià en fou prior entre el 1633 i el 1678. Entre els contemporanis de Fornés, vegeu l’abaciologi de Roig i Jelpí (*Tratado de las excellencias y antigüedades del priorato de Santa María de Meyá en el Principado de Cataluña*, Girona, Jeroni Palol, 1668, p. 175-176), que afirma que Jelpí i Julià «vive aún en este año MCCCCCLXVIII».

58. «[...] va aprovando esto de que Tubal fuesse el primer rey de España el doctor Miguel Pujadas mi [ratllat i corregit per de mi autor] padre» (BNF, ms. Esp. 117, f. 43v); «punto fue este que quando imprimí [ratllat i corregit per imprimir] en lengua materna mi auctor] la primera vez esta obra» (BNF, ms. Esp. 118, f. 746v).

59. Vegeu, per exemple, al marge del capítol xv del llibre IX, la nota: «[...] que has de hazer capítulo en este año de la fundación de la abadía de Campredón» (BNF, ms. Esp. 119, f. 204v).

60. Potser aquest manuscrit, primer en mans de Fluvià i després de Montcada, és el mateix que després va formar part de la biblioteca de Josep Jeroni Besora. Cf. Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRA, «La tradició manuscrita de l’obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona», *Anuari de Filologia*, vol. XX, secc. C, núm. 8 (1997), p. 43-78, esp. p. 49-50.

61. BNF, ms. Esp. 117, f. 263 i 452, respectivament.

62. BNF, ms. Esp. 118, f. 353v.

En un altre cas, una nota de la mà de Fornés aportaria noves dades sobre la biografia del franciscà:

El lugar donde se hallan los triumphos o tropheos de Pompeyo es dentro los términos del Reyno de Francia, junto al collado de San Luis en el término de Caldes y tierra de Fenolleda. Y yo los vi en el año 32 quando, siendo guardián del monasterio de San Francisco de Conflente, passé a verme con el obispo de Alet [*al marge* don Galcerán de Polvolet] para componer unas diferencias que tenía con don Luis Descallar sobre la presentación de la retoria de Formiguera, tierra de Capsir; y mostráronme dichos tropheos un cavallero francés y otro catalán llamado Marco Antonio de Banyuls, hijo del señor de Noyer [*sic*], que me acompañó en aquel viaje junto con un donado de mi convento, francés de nación y de aquella tierra, que afirmavan ser aquellos montecetes los tropheos del gran Pompeyo.⁶³

Fins ara ens hem centrat en notes que no queden reflectides en l'edició dels anys 1829-1832 i que, per tant, són inèdites. Ara bé, hi ha també una sèrie d'anotacions de Fornés que van quedar recollides en l'edició esmentada i que, per tant, la tradició ha llegit com a pròpies de Pujades. Ens referim, per exemple, a una citació de les *Mémoires de l'histoire du Languedoc* de Guillaume de Catel (Tolosa, Arnaud Colomiez, 1633), que apareix marginal en l'edició i que no és d'autor.⁶⁴

Així, la mà que és susceptible de ser la de Fornés va retocar la *Corónica* de Pujades. Pel que fa als fragments autògrafs del jurista, és fàcil detectar quan es produeix una interpolació, perquè el canvi de mà es veu a primer cop d'ull, però això es fa més difícil quan es tracta de passatges on es reconeix únicament la mà del franciscà.⁶⁵

Tornant al pròleg del traductor, que és el que ens ocupa, sembla interessant deturar-se en un altre aspecte: la llengua. L'autor veu la necessitat de raonar el perquè del canvi d'idioma, del català al castellà, i això és motiu d'una llarga justificació. Pujades, en el pròleg de l'edició del 1609, havia assegurat:

Desijavan alguns fos aquesta obra escrita en llengua castellana, com aquella que és més estesa y entesa per las naciones estrangeres, però no és estada possible altra cosa del que se és fet, axí per no ser ingrát a la pàtria y nació, dexant la pròpia per altra llengua y lo natural do per las gràcies estranyes, com també per ser tota la obra de Cathalunya y dedicada a personas de tanta magnificència y lustre.

63. BNF, ms. Esp. 117, f. 490.

64. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 317: «Castillo en la historia de Lenguadoque, p. 25»; BNF, ms. Esp. 119, f. 406v: «Vide para esto a Guillermo del Castillo en la historia de Lenguadoque, dende la página 25 hasta la de 31, y a 29 y 30 hallarás de Lenguadoque el auto de la conveniencia entre el rey San Luis, 9 de los deste nombre de Francia, y el rey de Aragón don Jayme el primero».

65. Com els dos pròlegs inicials, el ms. Esp. 120 de la BNF és exclusivament d'aquesta mà. Les referències personals, als *Flosculi* i al dietari, així com al *Tratado de la precedencia...* de Miquel Pujades, deixen clar que aquesta tercera part, per bé que possiblement inacabada, és també obra de Jeroni Pujades.

Algunes afirmacions de la versió castellana inèdita del manuscrit parisenc («Yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo, si esto es falta caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio. Digno soy, pues, de reprehención, si los cuerdos no me escusan con los no tales»), les coincidències textuais entre ambdós pròlegs i la circumstància que tots els autors citats com a trànsfugues idiomàtics són anteriors al 1635, ja esmentades, asseynalen Pujades com a únic autor d'aquesta justificació.⁶⁶

Després del pròleg (mal) anomenat del traductor al lector, segueix un altre pròleg al lector (ara ja se suposa que de l'autor). Pel que fa a la datació, podem afirmar que devia ser escrit per Pujades, almenys en bona part, abans de la mort d'Esteve de Corbera, el 1631, ja que hi és esmentat com a viu.⁶⁷ A més, són força les notícies personals que hi figuren: les circumstàncies del seu engendrament (coincident amb l'etapa creativa del pare, Miquel Pujades, que aleshores escrivia el *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia*),⁶⁸ així com les referències a la seva família (Francesc Roig, cunyat de l'autor) i a la seva labor professional (assessor de la batllia general de Catalunya, capbrevador reial).

D'altra banda, la referència a les qüestions entre Joan Terés i Ildefons de Coloma a propòsit de l'afer Barelles i la intervenció de Francesc Calça com a emissari de les lletres, situen de nou el pròleg en l'òrbita de Pujades. La *Centuria o historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona don Bernardo Barcino y de don Zinofré, su hijo*, del franciscà Esteve Barelles, és l'obra que apareix citada només pel títol i de la qual no s'esmenta l'autor.⁶⁹

66. Les coincidències textuais no es donen només entre els pròlegs de la *Corònica* i la *Corónica*, sinó també entre aquest darrer i Fornés. Cf. Pujades (*Corónica universal del Principado...*: «Todos estos [...] escrivieron en idioma y lenguaje castellano a fin y efecto de comunicarse y dar inteligencias a las demás naciones que no entienden nuestro lenguaje catalán. [...] Mas ahora [...] se ha seguido ser el lenguaje castellano no más bueno [...] sino más común y platicado. [...] Pero sí, es verdad mudo de lenguaje, mas no de corazón») i Fornés (*Sermón que predicó...*, f. 1: «Prediquéle en mi lengua materna, pero si en la impresión he mudado el lenguaje, sepa Dios y el mundo todo que no he mudado el corazón, sino que por ser el lenguaje castellano más común y entendido de todos, no sólo en España sino en Francia, Italia y casi en toda Europa, lo he hecho así»).

67. Ell ha de ser l'autor de qui se'n diu que «va trabajando otra [obra] de más crédito, bien digna salga a lluz, con título de *Cataluña ilustrada*».

68. El *Tratado...* és de l'any 1567 i Jeroni Pujades va néixer el 1568. Pel que fa a Miquel Pujades i la seva obra, vegeu Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 515; Ricardo del ARCO GARAY, *Repertorio de manuscritos referentes a la historia de Aragón*, Madrid, Diana Artes Gráficas, 1942, núm. 257; Rafael TORRENT, «La Crónica de Jeroni Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, Figueres, 1962, p. 61-74 i 82-84, i RMC (1474-1620), vol. II.1, p. 150-155. L'esment del pare en termes d'herència, encara que en altres circumstàncies (justificant que la *Corònica* no era seva, sinó d'ell), apareix també en la «Resposta a una carta de Joan Pujadas Vilar, honcle paternal de l'autor» (PUJADES, *Corónica universal del Principat...*, f. [*7v-*8v]).

69. Esteve BARELLES, *Centuria o historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona don Bernardo Barcino y de don Zinofré, su hijo, y otros cavalleros de la provincia de Cataluña*, Barcelona, Sebastià de Cormellas, 1600. Pel que fa a Barelles, vegeu Nicolás Antonio (*Bibliotheca Hispana Nova*, vol. II, Madrid,

L'obra de Barelles ha estat titllada modernament, pel seu contingut, d'«absurda i demencial» o de «garbuix desconcertant».⁷⁰ Tot i que va tenir una difusió popular prou important, fou considerada, entre els erudits coetanis a Pujades, com una peça plena de faules i ficcions, més mereixedora d'un llibre de cavalleries que d'un d'història.⁷¹ Així doncs i d'acord amb aquesta tendència, Pujades afirma que la seva primera intenció era «sacar un apologético contra la *Centuria*», però que «viendo había de ser volumen tan grande o más que la misma *Centuria*, y en cada punto avía de detenerme y gastar una oja de escritura en averiguaciones, me resolví en que, pues así, de una manera como de otra, avía de sacar verdades a luz, ponerles en diferente orden y método historial».

Per acabar, cal assenyalar que la distribució en quatre parts de la *Corónica* que figura en el pròleg al lector no es correspon del tot amb la realitat. S'exposa:

Caminé algunos primeros passos y anduve algunas estaciones, premissas necesarias puestas en un volumen, contando los sucesos desde el origen del mundo hasta el nacimiento del hijo de Dios a la luz del mundo en carne mortal, prometiendo dar en la segunda parte lo sucedido hasta el año sieteientos y catorze.

Si el volum del qual es parla és la primera part impresa i la promesa que refereix és la que figurava en el pròleg del 1609, aleshores l'afirmació no és vàlida: Pujades descriu els sis primers llibres com a formant part d'una única part (de la creació a l'any 714), la primera, i afirma que ha començat la segona, que se suposa que partirà de l'anterior. Aquestes dues parts que s'esmenten el 1609 han de ser les mateixes

Viuda i Hereus de J. Ibarra, 1783-1788, 2 v., p. 290), Torres Amat (*Memorias para ayudar...*, p. 94-95) i Luke Wadding i Giovanni Sbaraglia (*Scriptores Ordinis Minorum*, Roma, Nardecchia, 1906-1908, 4 v.: vol. I, p. 213, i vol. III, p. 111 [reimpr. facs.: Bolonya, Forni, 1998]). La mena de comentaris que suscita en Pujades l'obra de Barelles són d'aquest estil: «De esta cueva [Simana] dice la gente común y del vulgo que está encantada [...]. Esta es aquella célebre cueva de la que dice el autor de la *Centuria* que salió aquel fiero dragón que con su aliento inficionaba los aires, se comía los hombres y los animales grandes, y que acabó a manos del conde Guifré de Barcelona. Yo no creo nada de esto, mas remítome a la verdad y vuelvo a mis historias» (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VII, p. 89).

70. Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», *Estudis Romànics*, núm. I (1947-1948), i Miquel COLL I ALENTORN, «Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda», *Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. XXXIX (1990) [ara a: M. COLL I ALENTORN, *Legendari*, Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 7-50 i 51-135, respectivament; les citacions són a les p. 38 i 78].

71. Francesc Diago (*Historia de los vitoriosísimos...*, f. 123) afirma sobre Barelles: «Pero dexemos esto y pasemos adelante, que sería nunca acabar si todo lo que este author suele dezir lo huviésemos de impugnar»; i Andreu Bosch (*Summari, índex o epitome dels admirables i nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*, Perpinyà, Pere Lacavalleria, 1628, p. 159 [reimpr. facs.: Barcelona, Sueca, Curial, 1974]) diu, en la mateixa línia: «La sétima opinión són les faules de fra Esteve Barelles en la *Història y centúria dels comtes de Barcelona*, dels demás creats per lo emperador Carlo Magno en la ciutat de Elna, lo qual si bé nos vol molt esforçar y donar entent que ha traduÿda dita història del rabí Capdevilla, ab tot de sa història se trau evidentment que és un impossible fictió, mereixedora de tenir-se en compta de llibre de cavalleria».

de què parla el final del pròleg al lector anterior al 1631 («a gloria de Dios, nuestro señor, que [...] me ha dado fuerças no solamente para acabar una vez esta empresa, para continuar la segunda parte desta *Corónica* y tenerla a punto de impresión») i són, precisament, les que contenen els tres manuscrits autògrafs de Pujades de la BNF (ms. Esp. 117-119). És a dir, la distribució inicial de Pujades (primera part: ll. I-VI, com al 1609; segona part: ll. VII-XII; tercera part: ll. XIII-XVIII) no coincideix amb la que figura en els manuscrits parisencs, que han estat retocats (primera part: ll. I-III; segona part: ll. IV-VI; tercera part: ll. VII-XII; quarta part: ll. XIII-XVIII), ni tampoc amb la que es detalla en el pròleg, que hi concorda.⁷² El ball de correccions d'aquests volums, que oscil·len entre una partició i l'altra, devia fer decantar la balança per la primera de les opcions, ja que aquesta és la que figura en la majoria de manuscrits catalans del segle XVIII conservats i en l'edició (però no en les dues còpies del segle XVII no autògrafes de la BNF i en el manuscrit 1387 de la BUB).

CONCLUSIONS

D'una banda, la *Corónica* de Pujades que avui dia tenim a l'abast en l'edició de 1829-1832 no és la que l'autor ens va llegar. La primera part és només una traducció de l'edició del 1609, no conté les modificacions introduïdes per Pujades i, per tant, no ens permet fer-nos una idea de l'evolució de l'autor entre la publicació del primer llibre, en català, i l'acabament de la versió castellana.

De l'altra, en les tres parts hi ha les anotacions d'una mà que possiblement calgui identificar amb la de Francesc Fornés. Per norma general, la mena d'acotacions que introdueix Fornés no afecten el sentit, però en els primers folis de la primera part, incloent-hi els dos pròlegs, i en la tercera, es fa difícil destriar quines aportacions són de Pujades i quines són del franciscà.

Se'ns escapa la manera en què Fornés aconseguí els volums de Pujades. D'ençà del 1639 (data del nomenament de Lluís de Montcada com a degà de la catedral de Vic) sabem que els anotava, però no s'exclou que ho hagués fet abans. El 1645 encara els devia tenir a les seves mans, ja que la data figura, de mà seva, en la relació dels priors de Santa Maria de Meià. La relació entre Fornés i Marca indica que si el primer és del cert el responsable de les interpolacions a Pujades, ell mateix hauria pogut fer arribar els volums a l'arquebisbe francès posteriorment al 1645.⁷³

Finalment, sabem ara que Pujades va decidir inicialment escriure la crònica per contrarestar l'obra d'Esteve Barelles.

72. A part de les capçaleres, que han estat modificades, també alguns passatges de la *Corónica* on es fa referència a la distribució de l'obra han sofert canvis. Vegeu, per exemple, l'*explicit* del llibre VI: «[...] que con el divino favor se verán en la segunda [ratllat i corregit per tercera], dando con esto fin a la primera [ratllat i corregit per segunda]» (BNF, ms. Esp. 118, f. 771v).

73. El 1648 Marca ja els tenia en el seu poder: vegeu Josep Maria MADURELL, «Josep Jeroni Besora (notes biogràfiques)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XLVII (1974), p. 245-255.

***La Corónica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)**

INTENCIÓ

Aquestes pàgines pretenen oferir una aproximació focalitzada en l'estudi de la difusió de la crònica de l'historiador Pujades en el cercle de l'Acadèmia de Barcelona al llarg de gairebé cent cinquanta anys. Per a aquest propòsit he aprofitat les notícies extrapolables dels manuscrits que transmeten l'obra, la majoria d'aquesta època, i m'he valgut de les pistes que he pogut anar aplegant sobre la seva difusió en aquest cenacle. Sóc conscient que no he recollit la totalitat dels testimonis i que encara queda per fer un estudi exhaustiu dels fons de la institució i de l'obra dels acadèmics —i la consegüent recuperació dels seus textos, molts dels quals són inèdits— amb vista a completar aquest i altres treballs amb noves dades.⁷⁴

L'estudi es divideix en dos blocs: d'una banda, l'anàlisi de la transmissió manuscrita de la crònica i, de l'altra, la demostració de la importància de l'obra a l'Acadèmia en relació amb els objectius de la corporació. Quedarà per a una altra ocasió, doncs, l'anàlisi detallada de la difusió de l'obra de Pujades en un àmbit més general —el que afecta la totalitat dels territoris de parla catalana— i de la posició que ocupa als inicis del naixement del criticisme històric, així com l'estudi comparatiu de la difusió de l'obra de Pujades i la d'altres peces historiogràfiques de l'edat moderna, que ens duria a establir un contrast entre la lectura que es fa d'aquestes i de l'obra pujadiana al llarg del segle XVIII.

74. [Des de l'any 2006 tenim a l'abast la tesi doctoral de Mireia Campabadal: *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.]

PRELIMINARS

La *Corònica universal del Principat de Catalunya* de Jeroni Pujades ha estat un text que ha cridat l'atenció d'erudits i historiadors de la literatura catalana des de la seva publicació, l'any 1609 [1610], fins als nostres dies. De la mateixa manera, la versió castellana d'aquesta obra, traduïda, retocada i ampliada per l'autor, i que no va aconseguir gaudir dels honors de la impremta fins a principis del segle XIX —i, encara, de manera parcial—, fou —i continua sent— difosa i coneguda entre el públic més especialitzat.

Pujades va redactar els sis primers llibres de la seva crònica (primera part), on es narra la història de Catalunya des dels orígens fins a l'any 714, en català. Si tenim en compte el gran nombre d'obres coetànies que la prenen com a text de referència, la *Corònica* va assolir un èxit de públic considerable.

Any a venir, l'autor va traduir aquesta primera part al castellà i la va ampliar amb dotze llibres més (segona i tercera parts), que comprenen des de l'any 714 fins al 1162. La difusió de la versió castellana, manuscrita, va quedar subjecta als avatars d'una agitada trajectòria viatgera, i no fou fins temps després de la mort de l'autor, esdevinguda a Castelló d'Empúries al gener del 1635, que va poder ser coneguda de manera més generalitzada pel públic interessat en la història de Catalunya. Pujades va morir deixant la crònica castellana inacabada; la seva esposa, Salvadora Vanover, va encarregar que s'aixequés un inventari dels béns del difunt, que comprenia la biblioteca, però en el qual no figuren els manuscrits ni d'aquesta ni de cap altra obra pròpia de l'autor.⁷⁵ Miquel Pujol ha assenyalat que ni el 1636, en el testament del seu fill Joan Salvador, ni el 1649, en el de la seva esposa, hi ha constància que els volums de la biblioteca de l'historiador fossin encara en poder de la família.⁷⁶ Tot amb tot, podem assegurar que com a mínim una còpia del *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia* de Miquel Pujades, pare de Jeroni, va romandre en poder dels seus hereus fins a la segona meitat del segle XVII, ja que el 1671 era encara en poder de Josep Pujades. Això és, com a mínim, el que certifica Joan Gaspar Roig i Jalpí, artífex de la còpia d'aquesta obra conservada a la Real Academia de la Historia, i sembla que l'hauríem de creure:

Este áureo tratadillo [...] llegó a mis manos por beneficio del doctor Joseph, hijo del doctor Gerónimo y nieto del autor, que lo puso en ellas para que los dos comprovásemos la copia que hizo de su mano para darle a la impresión, cosa que la he deseado y desseo con toda la fuerza de mi corazón por ser una de las obras más doctas y más gra-

75. L'inventari és transcrit i anotat per Miquel PUJOL, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18 (1985), p. 99-247, esp. p. 236-247.

76. PUJOL, «Aportació a la biografia...», p. 167.

ves que en la materia se hallan escritas [...]. Atendiendo no ha de ser fácil darle a la impresión tan presto como solicita mi desseo [...], confiado de la merced que se digna hacerme el dueño de la prenda, emprendí el copiarle todo de mi propia mano, como lo hize en espacio de diez días [...]. Mi ánimo en copiarle ha sido solamente tenerle más divulgado, porque sólo está en su original y en la copia que hizo el dotor Joseph, y agora en esta.

I insisteix:

Copíele yo, fray Juan Gaspar Roig y Jalpí, chronista de su magestad y examinador sinodal de los obispados de Barcelona y Gerona, y saquélo de su propio original que de presente por merced del dotor Joseph Pujades, en ambos drechos, tengo en mi poder, en Gerona a 8 del mes de febrero del año 1671; y está fielmente sacado palabra por palabra, menos algunas incongruencias de la lengua castellana que aquí van corregidas. Es el dicho dotor Joseph Pujades nieto paterno del autor.⁷⁷

Tot amb tot, aquest no fou el destí dels autògrafs de la *Corónica universal del Principado de Cataluña* que, malgrat que ara per ara no sabem amb certesa de quina manera, van anar a parar a les mans del franciscà Francesc Fornés. Fornés, home d'idees properes a la política del qui fou visitador general de Catalunya durant la Guerra dels Segadors, Pèire de Marca, els tingué a l'abast, els anotà i els completà, almenys entre els anys 1639 i 1645. D'ell degueren passar a Marca, que se'ls va endur a Rouen i, d'allí, a la Biblioteca Reial de París, on encara es conserven (BNF, ms. Esp. 117-120).

Així, amb els manuscrits físicament allunyats de Catalunya i difícilment accessibles, els historiadors no es van cansar de repetir la pèrdua que significava per a la història del país el pas dels autògrafs de Pujades a mans franceses.⁷⁸

Al tombant del segle XVII al XVIII, Pau Ignasi de Dalmases i Ros feia saber a Pere Serra i Postius que havia localitzat el manuscrit castellà de Pujades a Rouen.⁷⁹ Per indicacions de Serra i d'acord amb el seu relat, Josep Taverner i d'Ardena va fer copiar el manuscrit, que aleshores ja era a la Biblioteca Reial, a París:

Este preciosísimo manuscrito de Pujades, que quando nuestro chronista Dalmases escribía, que era por los años 1700, se hallava en la mencionada librería del archobispo de Ruan, en el año 1702 [ed. 1722] pasó, según tengo entendido, a la Regia

77. RAH, ms. 9/4897, f. [5 prel.] i [179].

78. Vegeu Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, J. Verdager, 1836, p. 511 [reimpr. facs.: Barcelona i Sueca, Curial, 1973].

79. Josep Maria MADURELL, «Más sobre Pedro Serra Postius», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XLVI (1973), p. 387-421, esp. p. 400. En la *Dissertación histórica por la patria de Paulo Orosio* (Barcelona, Pau Figueró, 1702, p. 30), escrita vers el 1700, Pau Ignasi de Dalmases ja feia memòria de la importància de l'obra de Pujades i de la necessitat de tenir-la a l'abast.

Biblioteca de los Reyes de Francia, con que ya es casi imposible recobrarle, bien que nos queda el consuelo de tener fiel copia del original en Cataluña, cuya fortuna devemos al ilustríssimo señor don Joseph de Taverner y de Ardena, obispo de Gerona, y el cómo lo alcançó sucedió desta manera: Aviendo passado por dependencias de su casa desde Cataluña a la corte de París dicho ilustríssimo señor en el año de 1715, siendo entonces canónigo y tesorero de la santa iglesia cathedral de Barcelona, quien, como estava trabajando sobre lo histórico de Cataluña, no paró hasta lograr la suerte de ver y leer dicho manuscrito, porque, como saben los versados de las historias de España, en razón de las de Cataluña la más general, más erudita, calificada y noticiosa es la que escribió el barcelonés Gerónimo Pujades. Y no solamente la vio sino que supo tan bien negociar que mereció la fineza de permitirle copiar, en cuyo afán se empleó una religiosa pluma quatro o cinco años, y en el de 1720 la vi toda en Barcelona.⁸⁰

Dalmases, Taverner i Serra foren, tots tres, membres de l'Acadèmia de Barcelona; els dos primers eren membres fundadors de l'Acadèmia dels Desconfiats, mentre que Serra s'incorporà a la institució just a l'inici de la seva segona etapa, el 1729, quan passà a dir-se, segons la tradició, Acadèmia sense nom.

LA TRANSMISSIÓ MANUSCRITA DE LA CORÒNICA I LA CORÓNICA

Fins aquí he assenyalat l'estret vincle existent entre els autògrafs de la versió castellana de Pujades amb vista a la seva recuperació per al lector del Principat i tres acadèmics. Ara bé, també sabem que els autògrafs de la versió catalana de la crònica, així com el seu *Dietari* i altra obra pròpia, amb els anys van acabar formant part de les biblioteques d'altres membres de l'Acadèmia barcelonina.

D'altra banda, resseguir la història de la transmissió dels manuscrits de la *Corònica* a Catalunya ens ha de permetre veure la importància de l'obra durant el Setcents. Aquesta recerca ens durà, tal com veurem, a connectar bona part de les còpies existents de l'obra amb el cercle de l'Acadèmia de Barcelona.

Els autògrafs de les versions catalana i castellana i les còpies parisenses

L'original català de la *Corònica*, és a dir, l'autògraf de Pujades, actualment es troba desmembrat en dos fons barcelonins: la Reial Acadèmia de Bones Lletres i la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. En el primer es pot consultar el *Calamicleon, so és, història de les calamitats y glòries de nostra Cathaluña y señors de aquella*, de Jeroni Pujades,⁸¹ que respon a una primera versió de la *Corònica universal del Principat de Catalunya* que va ser impresa el 1609, després de superar un intens periple burocràtic i d'haver de suportar diversos retocs d'estil i de contingut. Un

80. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 316.

81. RABLB, ms. 3-I-26; vegeu RMC (1474-1620), vol. III, p. 482-488.

petit fragment igualment autògraf d'aquesta obra —que és, de fet, la nova redacció d'un passatge que havia estat ratllat i havia romàs intercalat, però no relligat, al manuscrit de l'Acadèmia— és al manuscrit 2029 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, on també es troben, entre d'altres papers, el discurs d'ingrés a l'Acadèmia barcelonina d'Antoni Francesc Tudó i un bifoli de la *Història de la llengua catalana* del també acadèmic Antoni de Bastero.⁸² Sobre aquest manuscrit de la Biblioteca de la Universitat, Francesc Feliu afirma que es tracta d'un aplec de papers sense relació aparent entre si, amb una numeració interna completament arbitrària feta pel catalogador de la biblioteca, i que la dissertació de Tudó possiblement hi és perquè Bastero la va aprofitar per a la seva obra.⁸³ Tot amb tot, faig notar que en el ms. 3-I-24 de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que conté el *Dietari quint* de Jeroni Pujades, hi ha, en els f. [16/II-16/IIv], una còpia del testament de Francesc de Bastero i Vilana (Fornells, 14 de maig de 1749), nebot d'Antoni de Bastero i també membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona,⁸⁴ circumstància que ens donaria una pista sobre la procedència dels quatre volums autògrafs de Pujades de la RALBLB (els tres del seu *Dietari*, és a dir, els ms. 3-I-22, 3-I-23 i 3-I-24, i l'esmentat *Calamicleon*..., ms. 3-I-26). La biblioteca de Baltasar de Bastero, germà d'Antoni, va passar al convent de Sant Agustí de Barcelona després de la seva mort, el 1755, i des d'aquí possiblement els volums van anar a parar a l'Acadèmia.⁸⁵

Pel que fa als autògrafs castellans de la *Corónica*, actualment els manuscrits Esp. 117-120 de la Bibliothèque Nationale de France, als quals ja m'he referit de manera més detallada en el primer estudi d'aquest volum, cal afegir ben poc: són quatre volums anotats i corregits no només pel seu autor, sinó també de manera

82. Una descripció completa del volum és a Francesc MIQUEL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, vol. IV, Madrid, Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas, 1958-1969, 4 v., p. 531-543. Pel que fa al fragment de Pujades, vegeu RMC (1474-1620), vol. II.2, p. 726-727; pel que fa a Tudó, vegeu Antoni COMAS, «Una defensa de la llengua i de la literatura catalanes de la darrerria del segle XVIII», a *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Curial, 1985, p. 224-239 [abans a: *Estudis Romànics*, núm. XII (1963-1968), p. 35-50]; i, finalment, pel que fa a Bastero, vegeu Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 29 i 146-147.

83. FELIU, *Catàleg dels manuscrits*..., p. 146-147.

84. Vegeu Albert ROSSICH, «Una sessió pública de l'Acadèmia de Barcelona al 1731», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLIV (1993-1994), p. 303-334, i Francesc FELIU, «Els inicis de la filologia catalana moderna: estudi biogràfic d'Antoni de Bastero i Lledó, canonge de Girona (1675-1737)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XXIX (1998), p. 235-341.

85. Francesc FELIU, «Els treballs filològics de Josep de Bastero», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVI (1996), p. 213-244, esp. p. 218. Quan Josep M. Casas Homs va estudiar els volums del *Dietari* de Pujades, assenyalà que el tercer d'aquests —és a dir, el que conté el dietari cinquè— era aleshores cobertat per un extens pergami amb un afegit manuscrit que indicava que procedia de la biblioteca dels agustins (Jeroni PUJADES, *Dietari*, vol. I, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976, 4 v., p. 12 i 22).

generalitzada per una altra mà que hem identificat amb la de Francesc Fornés.⁸⁶ Possiblement la relació entre Josep Pujades, fill de Jeroni, i Joan Gaspar Roig i Jalpí, que passava, segons aquest últim, per l'amistat i l'intercanvi de manuscrits, i entre aquest darrer i alguns dels personatges fixos del cercle profrancès de Pèire de Marca, com Josep Jeroni Besora o l'esmentat Francesc Fornés, podria ajudar-nos a entendre el pas a mans de Fornés primer i Marca després, de part dels autògrafs de Jeroni Pujades, així com la procedència d'una còpia de la seva crònica, ara per ara no localitzada i a la qual em referiré més endavant, en poder de Besora.

És probable que les dues còpies menys conegudes de la *Corónica* siguin les que es conserven en el mateix fons que l'autògraf castellà, la BNF: el ms. Esp. 14-17, que és incomplet, ja que només conté els llibres I-III i part del IV, i el ms. Esp. 18-29, complet i que prové de la col·lecció de Jean-Baptiste Colbert.⁸⁷ Ambdues introdueixen en el cos del text anotacions (d'autor i d'altri) que figuraven marginals en els ms. Esp. 117-120, i possiblement la segona procedeix de la primera.⁸⁸

Les còpies al Principat abans de la primera edició castellana (1829-1832)

Deixant de banda les còpies d'autor i les dues parisenques, la resta dels manuscrits de l'obra que avui coneixem, daten, la gran majoria, del segle XVIII i procedeixen dels còdexs que són avui a París. Fou a partir de la primera còpia de Taverner i fins a la fixació del text per a la impremta que el nombre de manuscrits va proliferar en gran manera.

Com és sabut, Josep Taverner i d'Ardena, a més de recollir notes sobre la còpia castellana autògrafa,⁸⁹ n'encarregà un trasllat que s'executà en quatre volums

86. Per als manuscrits, vegeu Eugenio de OCHOA, *Catálogo razonado de los manuscritos españoles existentes en la Biblioteca Real de París*, París, Imprenta Real, 1844, p. 123; Alfred MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, París, Imprimerie Nationale, 1892, p. 106, i E. MIRALLES, *La Corónica universal del principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Històric de Barcelona, 2003, p. 56-59.

87. Eugenio de OCHOA, *Catálogo razonado...*, p. 123; Alfred MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits...*, p. 106, i E. MIRALLES, *La Corónica universal...*, p. 59-64. Sobre la biblioteca de Colbert (els manuscrits de Pujades duen els núm. 218-229 d'aquest fons), vegeu, tot i que no ressenyen aquests volums: Charles de la RONCIÈRE, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits de la collection des cinq cents de Colbert*, París, Ernest Leroux, 1908; Charles de la RONCIÈRE i Paul-M. BONDOIS, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits de la collection mélanges Colbert*, París, Ernest Leroux, 1920, i *Les catalogues du Département des manuscrits. Manuscrits occidentaux*, París, Bibliothèque Nationale, 1974, p. 58-60.

88. Una mà del segle XIX afegeix al quart volum: «4e partie de la Chronique de Catalogne de Hierôme Pujades traduite de catalan en espagnol; cette traduction n'a pas été imprimée. Il y en a, dans la bibliothèque de M[onsieur] C[olbert], un exemplaire ms. sus lequel on avoit commencé cette copie qui n'a pas été achevée» (BNF, ms. Esp. 17, f. [4]).

89. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 611; J. R. CARRERAS BULBENA, «Constitució y actes conservades de la Academia Desconfiada, anomenada també Escola y Academia dels Desconfiats», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXII (1922), p. 225-277, 289-336 i 179-194, esp. p. 276.

en foli entre el 1715 i el 1720. La distribució que presentaven els toms era, segons Serra, la següent: vol. I, de l'any 714 al 793; vol. II, del 794 al 914; vol. III, del 915 al 1035; vol. IV, del 1036 al 1162.⁹⁰ Així, la disposició material dels volums havia de ser aproximadament aquesta: vol. I, llibres VII-VIII; vol. II, ll. IX-XII; vol. III, ll. XIII-XIV[XV]; vol. IV, ll. XV-XVIII.

Un cop acabada la còpia, de la qual les notícies coetànies indiquen que només es va fer sobre la segona i la tercera parts, Taverner la deixà a Serra, que la va copiar, de nou, en nou volums en quart (més un desè, amb un extens índex d'autors), i la retornà al seu propietari.⁹¹

Si, com sembla, la còpia de Taverner és la primera que va arribar a Catalunya, ens hem de preguntar on va anar a parar. Serra explica que, quan va morir el bisbe el 1726, el manuscrit va passar a les mans d'un dels seus germans, Francesc Taverner i d'Ardena, abat de Sant Feliu de Girona,⁹² i, més tard, a les del germà petit, el comte de Darnius.⁹³ Anys després, quan al primer terç del segle XIX es va editar la *Corónica*, els curadors deixaren testimoni que els volums de Taverner eren en poder del duc d'Almenara Alta i que l'edició s'havia fet partint d'aquests;⁹⁴ l'aleshores duc era Joan Antoni Fiveller i Bru, comte de Darnius i marquès de Vil·lel, que fou president de l'Acadèmia des del 1816 fins després de la restauració constitucional.⁹⁵

Els estudis de Josep M. Madurell confirmen el que ha estat dit: en exhumar dos inventaris de la biblioteca dels comtes de Darnius, datats els anys 1744 i 1794, assenyalava que en tots dos figura una còpia manuscrita en quatre volums (i un cinquè d'índexs), versemblantment de la versió castellana de la crònica de Pujades,⁹⁶

90. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 317.

91. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 321; MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400-401.

92. SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 321.

93. Pere SERRA I POSTIUS, *Epítome histórico del portentoso santuario y Real Monasterio de Nuestra Señora de Montserrat, ilustrado con los sucesos históricos más memorables de los príncipes, sus devotos y bienhechores*, 2a ed., Barcelona, Pablo Campins, 1747, f. [§§§6v]: «Su original, en la biblioteca de manuscritos del rey de Francia. Copia en poder del conde Darni[u], en quatro tomos de a folio, y copia de éste en la librería de Serra, en nueve tomos en quarto y un copioso índice».

94. Jeroni PUJADES, *Corónica universal del Principado de Cataluña*, a cura de Fèlix Torres Amat, Pròsper de Bofarull i Albert Pujol, vol. V, Barcelona, Josep Torner, 1829-1832, 8 v., p. II: «La España debe pagar el tributo de gratitud al celo del ilmo. sr. Taberner y también a la vigilancia del esmo. señor duque de Almenara Alta, de los ilres. sres. marqueses de Castellvell, que han custodiado en sus archivos y franqueado ahora a los editores este códice de verdades antiguas»; també ho remarcava Jaime Villanueva (*Viage literario a las iglesias de España*, vol. VI, València i Madrid, Olivares i Real Academia de la Historia, 1803-1852, 22 v., p. 233).

95. Vegeu Pere MOLAS, *Comte de Darnius, marquès de Vil·lel, duc d'Almenara Alta: Discurs llegit el dia 11 de març de 1999 en l'acte de recepció pública de Pere Molas Ribalta a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1999.

96. En l'inventari de la biblioteca de Bernardí Taverner i d'Ardena, comte de Darnius, l'any 1744: «Primo, quatre tomos en foli manuscrits ab cubertas a la francesa y són de la *Història de Cathalunya*, son

i sembla que l'identifica amb la que avui es guarda a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (ms. B-88-90).⁹⁷

D'altra banda, el mateix Madurell ens informa que la còpia de Serra passà a les mans dels seus marmessors (entre els quals hi havia els membres de l'Acadèmia Josep de Móra, Feliu d'Amat i de Llentisclà i Josep Vinyals de la Torre).⁹⁸ D'acord de nou amb Madurell, sembla que caldria identificar aquesta última còpia amb el ms. A-31 de l'AHCB.⁹⁹

Així doncs, Madurell presumiblement assenyala que la còpia de Taverner és el ms. B-88-90 de l'AHCB i la de Serra, l'A-31 del mateix fons. Ara bé, també és seva l'afirmació segons la qual la còpia de Serra «posteriormente pasó a la Biblioteca del Conde de Darnius, después a la de los Carmelitas Descalzos y finalmente a la aludida Biblioteca Universitaria».¹⁰⁰

En principi, aquestes dades no es corresponen amb el que fins ara hem sabut. No és versemblant que la còpia de Serra fos la que després anà a parar a la biblioteca del comte de Darnius, sinó que ha de tractar-se de la de Taverner —tal com explica Serra el 1742 i confirmen els dos inventaris exhumats. A més, si calgués identificar, com afirmava Madurell, la còpia de Serra amb la del comte de Darnius, aquesta no podria ser en dos llocs diferents (BUB i AHCB). Les raons d'aquesta última confusió per part de Madurell possiblement provenen d'un error seu en la lectura de la font que cita en aquell moment i que és Cecili Padró.¹⁰¹

D'altra banda, la referència a la biblioteca del convent de Sant Josep dels Carmelites Descalços de Barcelona, que va passar, amb la desamortització del 1835, a la Biblioteca de la Universitat, ens ha dut a buscar, en els antics catàlegs, alguna referència sobre manuscrits de Pujades, tasca que no ha donat fruit.¹⁰² Tot amb tot i

autor Pujades» (MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400). També en l'inventari del quart comte de Darnius, Bernardí Lluís de Taverner i Còdol (acadèmic des del 1756), del 1794, retrobem la «*Historia de Pujades*, manuscrita, quatre tomos en folio en pasta, ab son índice en tom separat» (MADURELL, «Pedro Serra Postius», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XXIX (1956), p. 345-400, esp. p. 380-381). Pel que fa als dos comtes de Darnius aquí citats, vegeu Pere MOLAS, *Comte de Darnius...*, p. 23.

97. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400.

98. MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 376 i 380-381.

99. MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 380-381, n. 2.

100. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 401.

101. Cecili Padró («Pedro Serra Postius», *Barcelona, Divulgación Histórica*, núm. VII (1949), p. 18-22) afirma que la còpia de Taverner era a la biblioteca de Serra, notícia que ens és absolutament nova i que no tenim dades per confirmar, i que aquesta es conserva no a la BUB, sinó a l'AHCB. En un altre article en què el mateix estudiós fa referència a Pere Serra («Un terciario ilustre. En su segundo centenario», *El Apostolado Franciscano*, núm. XXV (1948), p. 110-111), no hi ha notícia dels manuscrits en qüestió.

102. En el catàleg de principis del segle XIX de la biblioteca esmentada i sota l'autoria de Jeroni Pujades, hi figuren: d'una banda, un exemplar del *Discurso sobre la justa asistencia de los consellers de la fidelíssima ciudad de Barcelona y síndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por el excelentísimo señor don Fernando Afán de Ribera y Henríquez...* (Barcelona,

atesa la connexió dels Fiveller amb l'orde carmelità,¹⁰³ no es pot descartar que aparegui a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona algun altre manuscrit de la crònica de Pujades —a més dels que s'hi conserven— que pugui identificar-se amb aquest, ja que, com veurem, no és l'únic manuscrit que Madurell diu que hi hauríem de trobar i hi falta.

Això, pel que fa a les notícies que tenim del primer trasllat (i de la còpia que es féu sobre aquest) de la *Corónica* de Pujades. Ara bé, en l'actualitat es conserven un bon nombre de manuscrits de la crònica pujadiana en fons catalans.¹⁰⁴ La particularitat d'aquestes còpies és que només recullen la segona i la tercera parts de la *Corónica* (llibres VII-XVIII) i que no en coneixem cap que reporti la primera part de l'obra (llibres I-VI). Considerant que la còpia encarregada per Taverner —i la de Serra, que en prové— reporta també només la segona i la tercera parts, és prudent conjecturar que molt possiblement totes les còpies procedeixin d'un tronc comú, la de Taverner.¹⁰⁵

Cinc dels manuscrits conservats (AHCB, ms. B-88-90 —ll. VII-XVIII—; BLM, ms. LXXIII —ll. VII-XII, el darrer dels quals és incomplet—; BC, ms. 1554 —ll. VII-XII—; ACA, ms. Sant Cugat, 91 —ll. VII-XII—¹⁰⁶) reporten la nota següent en les seves portades:

Corónica universal del Principado de Cataluña [...] compuesta por Gerónimo de Pujades, doctor en ambos derechos, natural de la ciudad de Barcelona, hecha en el año 1645, cuyo original fue llevado a París a la biblioteca del rey christianísimo en el año 1650, donde se halla manuscrita de letra de el mismo autor, de la qual se ha copiado ésta en el de 1710.¹⁰⁷

La data de 1645 com a any de composició de l'obra procedeix d'una referència de l'abaciologi de Santa Maria de Meià que no és d'autor (Pujades havia mort

Jeroni Margarit, 1621) i, de l'altra, una «Corónica del Principat de Cathalunya» amb la signatura «E. 233», sense cap mena d'indicació que ens permeti saber si es tracta d'un manuscrit o de l'imprès (BUB, ms. 1361, f. 72v).

103. Vegeu Pere MOLAS, *Comte de Darnius...*, p. 35.

104. A banda dels catàlegs particulars dels fons on es guarden, es poden llegir descripcions d'aquests testimonis en els volums I-IV de RMC (1474-1620) i a MIRALLES, *La Corónica universal...*, p. 66-77.

105. Els editors de 1829-1832 ja comenten que se'ls havia acudit confrontar la còpia de Taverner amb altres que sabien que corrien per Barcelona, però diuen que «habiéndolas ecsaminado detenidamente, han hallado los mismos y aun mayores defectos por ser seguramente todas hijas de la primera. En otras dos que ecsistían antes del año 1820 en esta ciudad [...] faltaban, según vio entonces uno de los editores, muchos documentos en latín y aun no pocos capítulos enteros, lo cual les hace poco sensible el que ahora no hayan podido tenerlas presente, además de que han sabido que su contenido se sacó de las dos copias de que se valen para esta edición» (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. II; per al mateix, PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VIII, p. I).

106. El manuscrit no ingressà fins el 1835 a l'ACA.

107. AHCB, ms. B-88-90, vol. I, f. [3] prel.

deu anys abans, el 1635), i la de 1710 respon al primer trasllat de la còpia autògrafa executat per ordre de Taverner. Pel que fa a la de 1650, possiblement es refereixi no a l'entrada dels manuscrits a la Biblioteca Reial, a París, sinó a l'any en què Marca els va dipositar a Rouen —haviem estat en poder de Fornés almenys fins al 1645, i el 1648 ja eren a les mans de Marca.

En els altres exemplars coneguts del segle XVIII (AHCB, ms. A-31, BC, ms. 4321, i BMM, ms. 547 —ll. XI-XII, XIII-XIV, incomplets, i XVII-XVIII—; BC, ms. 221 —ll. VII-VIII, ambdós incomplets—; BC, ms. 1351 —ll. IX-XI, el primer i el darrer incomplets—; BUB, ms. 1387 —ll. XIII-XIV—) no figura la nota esmentada, possiblement perquè es tracta de còpies que no recullen el llibre VII, primer de la segona part, o només ho fan parcialment i hi falta el principi.

Del segle següent i datada el 1818 —anterior, doncs, a l'edició dels anys 1829-1832—, hi ha la còpia de Ramon Ferrer (BUB, ms. 209-210 —ll. VII-XII), també membre de l'Acadèmia barcelonina.¹⁰⁸ Ferrer, en el pròleg de la seva còpia, a més de reproduir les notícies de Serra als *Prodigios y finezas...* sobre l'obra, explica que feia temps que maldava per aconseguir un exemplar de la crònica castellana de Pujades que li servís per completar l'imprès del 1609 que ja tenia a la seva biblioteca.¹⁰⁹

D'altra banda i ja fora de l'àmbit català, tenim notícia de quatre volums manuscrits de la *Corónica* de Pujades copiats al segle XVIII i que es conserven a la Bayerische Staatsbibliothek.¹¹⁰

108. Almenys un volum de la BUB, el ms. 115, que conté la *Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rossellón y Cerdeña*, de Magí Sevilla, permetria posar en contacte la biblioteca de Pere Serra amb la de Ramon Ferrer, ja que aquest manuscrit pertangué a ambdós personatges (MIQUEL, *Inventario general...*, vol. I, p. 146).

109. L'exemplar imprès de Ferrer correspon a l'actual BUB, B.60/1/14 («Ex libr. Raymundi Ferrer, presb. congreg. Orator. Barcinon., ann. 1815»). Ambdós, manuscrit i imprès, figuren en l'*Índice de los libros y quadernos de la Biblioteca Catalana del padre d. Raymundo Ferrer, presbítero del oratorio de San Felipe Neri de Barcelona, año de 1818* (BUB, ms. 712, f. [71] i [70], respectivament) i duen una rel·ligadura comuna amb una inscripció al lloc que els identifica com els volums I, II i III de la mateixa obra. Es tracta de l'única còpia pujadiana dotada d'un pròleg (vegeu l'apèndix 4): Ferrer hi incorpora la notícia sobre Pujades dels *Prodigios y finezas...* de Serra i afirma que copia sobre un tom que conté la segona i la tercera parts juntes (ll. VII-XII). D'entre els que tenim localitzats, responen a les mateixes característiques els manuscrits BLM, ms. LXXIII, i BC, ms. 1554, que, a més, presenten una problemàtica comuna pel que fa a la disposició dels capítols dels llibres X, XI i XII.

110. Es tracta dels ms. Hisp. 97-100 (núm. 1357-1357), que conec només per referències: d'acord amb el catàleg de la biblioteca (*Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis. Tomus VII: Codices gallicos, hispanicos, italicos, anglicos, suecios, danaicos, slavicos, ethnicos, hungaricos complectens*, Munic i París, Biblioteca Reial i Franck, 1858, p. 379), es tracta d'una còpia, corregida i augmentada respecte a l'edició del 1609 de la *Corónica*, que comprèn els llibres VII-XVIII (de l'any 714 al 1162) en quatre toms de 400, 330, 450 i 393 folis, respectivament. El conservador de la biblioteca de Munic, Dr. Kudorfer, m'informa que el manuscrit prové de la biblioteca de l'orientalista francès Étienne Quatremère i va ingressar al fons alemany el 1858. La distribució que presenta per volums és la següent: ms. 97, llibres VII-IX; ms. 98, ll. X-XII; ms. 99, ll. XIII-XV, i ms. 100, ll. XVI-XVIII.

El ms. B-88-90 de l'AHCB, que s'ha identificat amb l'exemplar de Taverner i que és l'únic, val a dir-ho, que reporta la totalitat de la segona i la tercera parts, sembla, d'entrada, que no és tampoc aquesta primera còpia: d'acord de nou amb Serra, no concorden ni el nombre de volums —tres en comptes de quatre— ni la distribució del seu material.¹¹¹ Hi ha més dades, encara, que favoregen aquesta hipòtesi: Serra diu que «una religiosa pluma», en singular, es va cuidar de copiar-los, i els editors del segle XIX ho corroboren,¹¹² però les mans que s'alternen en aquest exemplar de l'AHCB són tres i encara n'hi ha una quarta que corregeix alguns errors en la numeració dels capítols i les taules de tots els volums. Aquest manuscrit, que presenta la particularitat que és l'únic entre tots els altres que té una portada impresa en cada un dels volums i en què un buit retallat fa pensar que s'ha eliminat a consciència el nom d'un antic possessor, du una anotació que permet imaginar que la còpia es va fer per encàrrec: «Estos manuscritos són 3 thomos. Costen 70 sous de encuadernar y copiar».

D'altra banda, l'altre volum conservat a l'AHCB, el ms. A-31, que reporta els llibres XI i XII i del qual són continuació el ms. 4321 de la BC, que transmet part dels llibres XIII i XIV, i el ms. 547 de la BMM, que recull els llibres XVII i XVIII, sí que podria ser, d'acord amb la seva mida, la còpia de Serra. Per contra, no s'adiu amb la descripció el nombre de volums (possiblement sis en el cas d'aquesta còpia, davant els deu —nou i un d'índexs d'autors— de Serra). Aquest exemplar de l'AHCB —i qui sap si els dos que en són continuació, si no s'havien desmembrat abans— després havia pertangut a Ramon de Siscar, presumiblement el membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres del mateix nom.¹¹³

Però aquests volums de la *Corónica*, juntament amb els de Taverner —després en mans dels comtes de Darnius— i Ferrer, no són els únics que van pertànyer a un acadèmic: en el ms. 1554 de la BC figura la signatura del marquès de Llo, de qui hauré de parlar més endavant, que fou un dels marmessors de Serra i, a més, un dels possibles hereus del seu Pujades. I, encara, del ms. ACA, Sant Cugat 91, sabem que havia pertangut a un Verthamon, personatge que cal relacionar amb Francesc de Sentmenat-Torrelles i d'Agulló, un dels fundadors de l'Acadèmia Literària.¹¹⁴

111. La identificació sembla més probable si tenim en compte que aquests tres volums estan numerats, en el lloc, com a toms 2, 3 i 4, i que el primer podria ser l'imprès del 1609, però insisteixo que el seu contingut no concorda amb la descripció que facilitava Serra als *Prodigios y finezas*...

112. Per a l'opinió de Serra, vegeu Pere SERRA, *Prodigios y finezas*..., p. 316; per a la dels editors, vegeu PUJADES, *Corónica universal del Principado*..., vol. VIII, p. I, que afirmen que el copista era francès.

113. El bibliòleg Ramon de Siscar i de Montoliu (1830-1889) va passar a formar part de l'Acadèmia el 1860 i hi dissertà sobre diversos aspectes històrics; fou fill d'un altre acadèmic, Ramon de Siscar i Fernández-Calderón, que havia ingressat a la institució el 1845. No tinc pistes que expliquin la raó del desmembrament: en el f. [2] prel. del ms. 547 de la BMM hi ha una nota sobre el seu preu («Costó 70 reales año 1869»).

114. Cf. BC, ms. 1185/2, f. 16.

Hi ha una altra dada que cal tenir en compte amb vista a explicar la procedència dels manuscrits que ara ens ocupen. La distribució que primer donà Puja-des a la *Corónica*, en tres parts (primera part: ll. I-VI; segona: ll. VII-XII; tercera: ll. XIII-XVIII), partia de la versió catalana, en què els llibres I-VI conformen la primera part. Aquesta divisió, però, després va ser modificada en els autògrafs que ara són a la BNF i la *Corónica* passà a tenir quatre parts (primera: ll. I-IV; segona: ll. IV-VII; tercera: ll. VII-XII; quarta: ll. XIII-XVIII). El ball de correccions dels autògrafs, que oscil·len entre una partició i l'altra, devia fer decantar la balança per la primera de les opcions (en tres parts), ja que aquesta és la que figura en la majoria dels manuscrits catalans del segle XVIII conservats i en l'edició del segle XIX.¹¹⁵ Ara bé, el ms. 1387 de la BUB, que havia pertangut a Anton Ardèvol, sembla que recull l'esmentada divisió en quatre parts que procedeix de les modificacions de l'autògraf parisenc. D'altra banda, el ms. 88-90 de l'AHCB presenta una disposició també en quatre parts, però sembla arbitrària (d'acord amb els toms) i no coincideix amb la parisenca (segona: ll. VII-XII; tercera: ll. XIII-XV; quarta: ll. XVI-XVIII).

La majoria dels volums conservats intercalen espais en blanc per a les referències a altres capítols de l'obra i a la cronologia, lectures poc clares i documentació procedent dels *Flosculi* que encara s'havia d'inserir, així com notes marginals de tota mena. Aquests espais en blanc, que ja figuraven en els autògrafs parisenca, en alguna ocasió han estat completats pels copistes de les còpies conservades.

També procedeix dels autògrafs la problemàtica de les divisions en capítols de cada llibre, que de vegades oscil·len en funció de la còpia (especialment pel que fa al llibre catorzè); és destacable la variació dels manuscrits LXXIII de la BLM, 1554 de la BUB i 209-210 de la BUB, amb una disposició comuna dels capítols dels llibres X, XI i XII que no coincideix amb la dels originals.

Així, tenim la certesa que membres destacats de l'Acadèmia s'interessaren per tenir físicament a les seves biblioteques tot el material pujadià que podien arreplegar: els autògrafs del *Calamicleon* i d'altra obra pròpia, l'edició del 1609 i la còpia de la versió castellana. I també la tenim que els trasllats sobre la primera part castellana no proliferaren perquè l'edició catalana serví com a substitutiu d'aquesta.¹¹⁶

115. El fill de Jeroni Pujades també afirma que l'obra es dividia en quatre parts (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VIII, p. v), però els editors de 1829-1832, que no van veure els originals, s'estranyaren d'aquesta partició i l'atribuïren a un error (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. VIII).

116. Ramon Ferrer enumera com a volum I el seu exemplar imprès del 1609, i cal suposar que també duia aquesta numeració l'imprès que s'hauria d'aparellar amb els ms. AHCB B-88-89, per citar-ne ara uns exemples.

Taula de la transmissió manuscrita de la Corónica universal del Principado de Cataluña

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
BNE, ms. Esp. 117-120																		s. XVII
BNE, ms. Esp. 18-29																		s. XVII
BNE, ms. Esp. 14-17																		s. XVII
AHCB, ms. B-88-90																		s. XVIII
BSB, ms. Hisp. 97-100																		s. XVIII
AHCB, ms. A-31												R. Siscar (ps)						s. XVIII
BC, ms. 4321																		s. XVIII
BMM, ms. 547																		s. XVIII
BLM, ms. LXXIII																		s. XVIII
BC, ms. 221												J. Bofill (ps)						s. XVIII
BC, ms. 1351																		s. XVIII
BC, ms. 1554																		s. XVIII
ACA, ms. St. Cugat 91																		s. XVIII
BUB, ms. 1387																		s. XVIII
BUB, ms. 209-210																		1818

cp, copista; ps, possessor.

Encara més notícies sobre manuscrits en fons catalans

A més dels volums esmentats fins ara, tenim notícia d'altres manuscrits que haurien transmès l'obra històrica de Pujades. Els editors del segle XIX certifiquen que, abans del 1820 i a part de la còpia de Taverner, havien pogut veure cinc manuscrits més de la *Corónica* pujadiana: tres manuscrits complets dels quals no proporcionen dades i encara dos més en què «faltaban, según vio entonces uno de los editores, muchos documentos en latín y aun no pocos capítulos enteros»: un exemplar de Ramon Ferrer i un altre de la biblioteca dels pares agustins;¹¹⁷ l'editor a qui es fa referència és Albert Pujol, religiós agustinà secularitzat durant el Trienni Constitucional i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres d'ençà del 1816.

La identificació de l'exemplar de Ferrer no ofereix dubtes: es tracta dels ms. 209-210 de la BUB, ja esmentats. Més problemàtica, en canvi, és la localització del segon d'aquests volums: no es pot tractar del *Calamicleon*, que és en català i complet; per contra, en el catàleg dels agustins consta, a més de l'imprès del 1609 i del *Discurso sobre la justa asistencia...*, un exemplar de la crònica castellana de Pujades. Ara bé, el garbuix de signatures que acompanyen l'entrada al catàleg fa especialment difícil associar aquest exemplar amb un dels que coneixem actualment.¹¹⁸

D'altra banda, Madurell ens ennova que a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona hi ha un manuscrit de la crònica «del canónigo ilerdense José Jerónimo Besora, mandada copiar por éste en 1619, es de suponer que a un buen calígrafo» —no ens diu, però, si sobre l'autògraf català o l'edició del 1609, que sembla més probable, o sobre el manuscrit encara inacabat de la *Corónica*.¹¹⁹ No pot tractar-se dels manuscrits 1387 o 209-210 d'aquest fons, copiats als segles XVIII i XIX, respectivament, però no és descartable que aquesta còpia hi hagués estat i ara ja no s'hi conservi: Besora llegà la seva biblioteca el 1654 al convent de Sant Josep de Barcelona, C. D. —els fons del qual anaren a parar, més endavant, a la Biblioteca de la Universitat—,¹²⁰ i era, com Fornés, del cercle de Pèire de Marca.¹²¹

117. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. II.

118. BUB, ms. 1167, f. [392] (cf. també BUB, ms. 1016, que és un esborrany del catàleg anterior i on només figura l'exemplar del 1609 amb la mateixa signatura: «G.6-18»). El ms. 1167 és de la segona meitat del segle XVIII, però està completat per diverses mans posteriors: pel que fa al Pujades castellà, assenyalat, i és important perquè permetria identificar-lo amb el de Ferrer i encara complicaria més el seu reconeixement, que una d'aquestes signatures és «An.3. 105 a 107», la mateixa que figura en el ms. 210 de la BUB, i, encara, que es podria tractar de l'edició de Tarazona o de la de 1829-1832.

119. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 401. Besora tingué en préstec, almenys durant l'any 1648, la tercera part de la crònica de Pujades que li havia deixat Marca (MADURELL, «Josep Jeroni Besora (notes biogràfiques)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XLVII (1974), p. 245-255).

120. Ja he assenyalat abans que no figura, o almenys no he sabut trobar, cap volum d'aquestes característiques en els inventaris de la biblioteca dels Carmelites Descalços.

121. Vegeu Antoni SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 262.

A la mateixa BUB i d'acord amb les fitxes del fons Patxot de la BC, s'hi hauria guardat un volum de «papers diversos» de Pujades, ja no localitzat a l'època de Bohigas.¹²²

És possible que amb el temps, i si no han estat destruïdes, apareguin noves còpies de l'obra de Pujades: falten els exemplars esmentats més amunt i també, i per posar només un exemple, la còpia de Taverner.¹²³

Per acabar i tornant de nou a Madurell, assenyalo que la seva afirmació que «de la *Crónica* de Pujades se conserva además un ejemplar en pergamino», el ms. AHCB, B-105,¹²⁴ no és del tot precisa: el que conté el còdex és, com ha estat observat posteriorment, «un resum en castellà de la crònica de Pujades (ll. I-II, cap. 16) i dels *Anales de Cataluña* de N. Feliu de la Penya (ll. IV, cap. 2 - ll. XVII, cap. 10), rel·ligat amb una breu crònica de Catalunya que s'hi basa en part».¹²⁵

L'ACADÈMIA DE BARCELONA I LA HISTÒRIA DE CATALUNYA

La història de Catalunya, la llengua i el conreu d'aquesta —especialment en la poesia— són els motors de l'Acadèmia barcelonina al llarg dels seus anys d'existència. Si recapitem i tornem de nou a la transmissió manuscrita de la crònica de Pujades a la Catalunya del segle XVIII, ens adonarem que ha quedat confirmat que un nombre elevat dels exemplars d'aquesta obra eren en mans d'acadèmics. D'altra banda, si mirem de relacionar les dades recollides fins ara amb els interessos de la institució, entre els quals hi ha la història de Catalunya, veurem que la predilecció dels membres de l'Acadèmia per Pujades passa per aquest interès expressat de manera explícita per la corporació.

L'Acadèmia dels Desconfiats (1700-1703) i els anys sense Acadèmia (1703-1729)

A principis del mes de juny de l'any 1700, Pau Ignasi de Dalmases i Ros i gairebé una vintena més d'erudits, entre els quals hi havia Josep Taverner i d'Ardena, van celebrar la primera sessió de l'Acadèmia dels Desconfiats.¹²⁶ Dalmases, que

122. I hi hauríem de trobar també uns fragments de dietari datats el 1604 (amb la signatura «IV»).

123. Aquesta còpia, segons un article sense signar de principis del segle XX, hauria passat del convent de mercedaris de Berga a la família Solé (Anònim, «Un manuscrit interessant», *Lo Pensament Català*, núm. 37 (13 gener 1901), p. 312).

124. MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 400.

125. RMC (1474-1620), vol. I, p. 62.

126. Les notícies de l'Acadèmia dels Desconfiats són extretes del volum *Nenias reales y lágrimas obsequiosas que a la immortal memoria del gran Carlos Segundo [...] dedica y consagra la Academia de los Desconfiados de Barcelona*, Barcelona, Rafael Figueró, 1701; Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «L'Acadèmia dels Desconfiats», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XVII (1917), p. 1-10 i 63; CARRERAS, «Constitució y actes...»; Isabel GERMÁN TORRES, «La Academia de los Desconfiados», *Pedralbes*, vol. 13-II

n'havia estat el primer impulsor i que deixava casa seva per fer les reunions, en fou nomenat arxiver per a tota la vida.¹²⁷ De mica en mica s'anà ampliant la nòmina dels membres de l'Acadèmia; a les sessions recitaven poesia, feien discursos i oracions i es dissertava en prosa i en vers. L'activitat d'aquesta primera Acadèmia s'estroncà el 1703, amb la Guerra de Successió.

Malgrat que no es troba estipulat enlloc, és clar que des del principi alguns membres de l'Acadèmia, possiblement més a títol personal que no pas corporatiu, es van interessar molt vivament per la història (especialment la de Catalunya),¹²⁸ i també per les ciències que li són afins.¹²⁹

De Dalmases i Taverner, historiadors amb una obra extensa i de reconeguda importància, sabem que dissertaren sobre temes històrics al llarg dels tres anys d'existència de la corporació.¹³⁰ Entre els temes que figuren en les actes, n'assenya-

(1993), p. 565-572; Marta MUNTADA, «Els integrants de l'Acadèmia dels Desconfiats (Barcelona, 1700-1703)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XIVIII (2001-2002), p. 11-84. Pel que fa a l'Acadèmia al llarg de tots els seus anys d'existència (del 1700 fins a l'actualitat), m'he valgut de les obres següents: Josep de MÓRA, *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*, Barcelona, Associació de Bibliòfils, 2000 [reimpr. facs. de *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona: Origen, progressos y su primera junta general...*, Barcelona, Francisc Surià, 1756, i *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. II, 1868]; ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA, *Sesión publica del día 2 de julio de 1842*, Barcelona, Impremta d'A. Brusi, 1842, p. 5-10; Joaquim MIRET I SANS, «Dos siglos de vida académica», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XVII (1917), p. 10-32, 92-116, 168-193, 249-285 i 305-362; Ferran SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837): Contribució al centenari*, Barcelona, Tipografia Emporium, 1938, p. 85-92; J. CARRERA, «Les Acadèmies de Bones Lletres i de Ciències i Arts», a *La Barcelona del segle XVIII*, vol. II, Barcelona, Bosch, 1951, 2 v., p. 142-148; Martí de RIQUER, «Breve historia de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXV (1953), p. 275-304; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985-1986, 3 v., p. 32-38 [abans a: Guillermo DÍAZ-PLAJA (dir.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. V]; Antoni COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2000 [abans a: *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona, Ariel, 1964]; Pere MOLAS, «El marquès de Llió i la seva obra històrica», a MÓRA, *Observaciones sobre los principios...*, p. [I-XII]; Pere MOLAS, «Les Acadèmies al segle XVIII», a *Anuari 2001-2002. Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, 2001, p. 11-19 [també a: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2001-2002), p. 85-92]. Sobre la possibilitat d'un anterior cenacle acadèmic a Barcelona, vegeu Kenneth BROWN, «Encara més sobre Pere Serra i Postius», a *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa de Llenguadoc)*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 267-289, esp. p. 269.

127. El president, el secretari i el fiscal s'escollien cada mes, mentre que els superintendents, dos d'acadèmia i un de música, així com l'arxiver, eren càrrecs perpetus. Vegeu «Razón de la obra», a *Nenias reales...*

128. Vegeu CARRERAS, «Constitució y actes...», p. 227-241 (COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres...*, p. 16-18 i 45-50).

129. És el cas, per exemple, dels discursos del geògraf Josep Aparici (Ramon d'ALÓS-MONER, «Josep Aparici en l'Acadèmia dels Desconfiats», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXVIII (1928), p. 241-260).

130. Sobre Pau Ignasi de Dalmases, vegeu TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 193; CARRERAS, «Constitució y actes conservades...», p. 243-254; SOLDEVILA, «La presó de Pau Ignasi de Dalmases i Ros,

lo, a tall d'exemple, un parell: el de Taverner sobre la primacia de l'arquebisbat de Tarragona (21 d'octubre de 1700) i el de Dalmases a propòsit de les pèrdues i la restauració de Catalunya, amb una breu notícia sobre els comtes de Barcelona (25 de març de 1703).¹³¹

Dalmases fou nomenat cronista oficial del Principat el 1702. Aquell mateix any va publicar la *Dissertación histórica...*, que incloïa un parer de l'Acadèmia en els prolegòmens i alertava els lectors sobre la situació dels autògrafs irrecuperables de Pujades. De la seva trajectòria, sorprenent, com s'ha remarcat, per «tanta amplitud de aficiones, tanta liberalidad intelectual y tanto tino en la elección de algunos libros cuya trascendencia sólo estimaron los años posteriores y que a un residente en la atribulada Barcelona le había de ser difícil valorar»,¹³² destaca una clara vocació historicista, visible ja en les lectures que tria i en la seva correspondència, així com en els seus discursos i obres més rellevants.¹³³

L'erudit Taverner, interessat especialment per la història dels comtats de Rosselló, Empúries i Peralada, fou qui aconseguí el permís d'extreure la còpia de Pujades, que havia viatjat, d'ençà que Dalmases li n'havia comunicat la troballa, de

enviat de la ciutat de Barcelona a Felip V (1705)», a *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch: Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, vol. III, Barcelona, 1936, p. 481-498; Pere VOLTES BOU, «Nuevas noticias de don Pablo Ignacio de Dalmases y Ros y su tiempo», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXVI (1954-1956), p. 95-136; Pere VOLTES BOU, *Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1962; Pere VOLTES BOU, «Pablo Ignacio de Dalmases y Ros, bibliophile exemplaire», a *25 años de la vida de la Asociación de Bibliófilos de Barcelona. Le IIIème Congrès International de Bibliophile: Actes et communications*, Barcelona, Associació de Bibliòfils, 1971, p. 203-209; Encarnación GARCÍA DINI, «Pablo Ignacio de Dalmases y la Academia de los Desconfiados de Barcelona», a *Miscellanea di studi ispanici*, Pisa, Istituto di Lingua dell'Università di Pisa, 1969-1970, p. 199-260; MUNTADA, «Els integrants...», esp. p. 62-84; pel que fa a les restes de la seva biblioteca, després en poder del seu fill Ramon, vegeu *infra* la nota 133. Sobre J. de Taverner, vegeu TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 611; CARRERAS, «Constitución y actas...», p. 275-277; Josep Maria MADURELL, «Testamentos e inventarios episcopales», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XXXIV (1961), p. 136-137; MOLAS, *Comte de Darnius...*, p. 23-24.

131. CARRERAS, «Constitución y actas...», p. 239 i 241; pel que fa a la resta de discursos dels dos acadèmics, vegeu les actes (CARRERAS, «Constitución y actas...», p. 227-242).

132. VOLTES BOU, «Nuevas noticias...», p. 116.

133. Pel que fa a la biblioteca familiar, vegeu VILLANUEVA, *Viage literario...*, vol. XVIII, p. 122-125 (cf. Ignasi M. PUIG i M. Assumpta GINER, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998, núm. 69); «La biblioteca Dalmases», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. III (1916), p. 28-57; VOLTES BOU, «Nuevas noticias...», p. 115-116; Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRÀ, «La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona», *Anuari de Filologia*, núm. XX, secc. C, núm. 8 (1997), p. 43-78, esp. p. 54-55). Del seu epistolari, encara poc explorat i explotat, és interessant, per exemple, una carta del 20 de juliol de 1704 en què demana informació a Taverner, que és a Perpinyà, sobre Francesc Comte i les *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* (BC, ms. 618, f. 134-134v; cf. VOLTES BOU, «Nuevas noticias...», p. 119). D'entre els seus treballs, remarco l'intitulat *Edicto de César Augusto se publicó en Tarragona*, on exposa el que considera errors d'Ambrosio de Morales sobre el particular i els esmena amb l'obra d'altres autors, entre els quals cita Lluís Ponç d'Icard, Esteban de Garibay i el que ara ens ocupa, Jeroni Pujades (BC, ms. 618, f. [63-79v]; cf. VOLTES BOU, «Nuevas noticias...», p. 127).

Rouen a París.¹³⁴ El trasllat de la segona i la tercera parts de la *Corónica* s'executà, de fet, més enllà dels anys d'existència de l'Acadèmia Desconfiada (1715-1720); Taverner, però, ja hi havia treballat abans i havia redactat unes anotacions l'any 1709.¹³⁵

Dalmases, que havia traspassat el 1718 a Barcelona, no degué veure la *Corónica* de Pujades que tant havia maldat per tenir a les mans a Catalunya, però en va fer un breu resum durant la seva estada a Rouen, del qual es van valer els editors del segle XIX per esmenar el que anomenen «alguno de los muchos descuidos del amanuense francés de que se valió este prelado [Taverner]».¹³⁶

Un cop recuperada una certa normalitat després d'acabada la Guerra de Successió, sembla que les sessions acadèmiques es van continuar fent en dues tertúlies diferents: a can Dalmases —mort Pau Ignasi el 1718, continuà el seu fill, Ramon de Dalmases i Vilana— i a casa del comte de Peralada, Bernat Antoni de Boixadors. Les dues reunions, finalment, acabaren convergint —si és que realment mai havien estat separades— en una de sola.

Les activitats d'aquest cenacle, format en bona part per fills d'acadèmics de la Desconfiada, es remunten almenys al 1721.¹³⁷ En la tertúlia coincidien els germans Ramon i Pau de Dalmases, Bernat Antoni i Joan Tomàs de Boixadors, Feliu d'Amat i de Lentsclà, entre altres, i també hi devien ser Gregori de Prats i de Matés, Pere Serra i Postius i Manuel Marià Ribera. Prats, Serra i Dalmases foren els encarregats d'embellir, amb uns poemes laudatoris, l'edició del *Real patronato de los serenísimos señores reyes de España en el real y militar orden de Nuestra Señora de la Merced nuevamente ilustrado con nuevas noticias*, del frare mercedari Ribera,

134. Taverner compartia aficions llibresques i literàries amb Dalmases, però també fou l'encarregat de col·locar un espia al costat de Dalmases durant la missió d'aquest últim a Londres els anys 1713-1714 (Joaquim ALBAREDA, «Introducció», a *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714): El dietari del Convent de Santa Caterina i les Memòries d'Honorat de Pallejà*, Vic, Eumo, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2001, p. 26-27).

135. Potser Torres Amat havia aconseguit veure les anotacions del que fou bisbe de Girona, Josep Taverner, segons el que es desprèn d'aquesta nota: «daremos noticia», al que havia de ser el volum novè de l'edició barcelonina del Vuitcents, «de un manuscrito de apuntes sobre la *Crónica*, que el mismo editor acaba de recibir de un apasionado a ella, formados por un antiguo y sabio obispo catalán amante de las glorias de nuestra patria» (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. IV, p. II). A la biblioteca de Gaietà de Planella i de Fiveller, comte de Llar i baró de Granera, membre de l'Arcàdia de Roma i, des del 1816, de l'Acadèmia de Barcelona, s'hi conservava un manuscrit de principis del segle XVIII que era una anotació a la segona part de la història de Pujades (CORMINAS, *Suplemento a las Memorias...*, p. 319), potser aquest de Taverner esmentat aquí. Avui les notes de Taverner es guarden a la Biblioteca del Palau de Peralada (BPP, ms. 95B-V, f. 2-18): «Adnotaciones sobre la segunda parte de la *Crónica general de Cataluña* del dr. Gerónimo Pujades, empezados en Perpinyán por don Joseph de Taverner y de Ardena en el mes de mayo de 1709».

136. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. V, p. II-III.

137. Albert ROSSICH, «La poesia catalana a l'Acadèmia abans de la Renaixença», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2001-2002), p. 213-230, esp. p. 219-220.

aparegut a l'impremta de Pau Campins, a Barcelona, el 1725. D'entre aquests versos, destaquem els de Serra per la menció a Pujades:

En alabanza del autor de esta obra escribe Pedro Serra y Postius, a impulsos del afecto y amistad al chronista del real y militar Orden de la Merced, el siguiente acróstico:

Roma venera por padre de su historia
a un TITO LIVIO de immortal memoria;
Italia, su grandeza y descripción
de LEANDRO ALBERTI aprecia, y con razón;
Barcelona sus glorias ve provadas
al tiento de la *Crisi* de PUJADES;
España es noble y oy se ostenta ufana
con lo que de ella ha escrito el gran MARIANA;
Roma, Italia, España y Barcelona,
si avían de elegir una persona
Apta para escribir en esta era,
no llamarán a aquellos, sí a RIBERA.

L'esment de la *Crisi* de Pujades convida a pensar que en aquesta data l'autògraf de la crònica catalana ja era a l'abast dels acadèmics. La *Corònica universal del Principat de Catalunya* s'intitulà de primer *Calamicleon, so és, història de les calamitats y glòries de nostra Cathaluña y señors de aquella*, que és el títol que figura en el manuscrit original de Pujades, perquè, segons l'autor, es tracta d'un «nom compost de dos dictions, ço és, de *calamitas* y *cleon*, que hu vol dir “calamitat” y altre “glòria”, aparexent-me convenia axí a la obra, pus tota ella consistex en referir per una part los treballs, les misèrias y calamitats, y per altra las honrras y glòrias de nostra terra y nació».¹³⁸

L'Acadèmia Literària de Barcelona (1729-1752)

Després de la Guerra de Successió i al llarg dels dos primers terços del segle XVIII, a Catalunya i a València es va fer viu un intent de restauració del passat cultural, trencant amb la tradició barroca, que havia de cristal·litzar amb la proliferació de biobibliografies i edicions de textos antics (clàssics catalans) i que passava per la necessitat de salvar la llengua, el dret i la història. Es tractava, sobretot, de recuperar per al record tots aquests textos, de protegir-los i de fer-los servir com a objecte d'estudi.

La represa de la corporació acadèmica el 1729 d'una manera oficial va significar, entre altres coses, institucionalitzar l'interès per la història de Catalunya que

138. RABLB, ms. 3-I-26, f. 4; pel que fa al pròleg, d'on prové aquest fragment, vegeu l'apèndix 1. El terme que usa Pujades és un compost híbrid: *calamitas* és llatí; *kleos*, «glòria», grec.

alguns dels fundadors de l'Acadèmia dels Desconfiats havien cultivat amb tant d'afany.¹³⁹

Ja l'1 d'abril d'aquell any van quedar consignats els objectius de la renovellada Acadèmia Literària:

Tomóse por norte el que fuese historia su principal empleo; sin embargo, se dispuso el que se repartiesen los asuntos en diferentes clases, esto es, de historia sagrada, de historia profana, de política, moral y poesía, y de suerte que cada una de estas especies viniese a distribuirse igual número de asuntos.¹⁴⁰

Algunes de les propostes que al llarg de les sessions van sorgir amb més força i de les quals es tornà a parlar en diverses ocasions —sense que s'arribessin a materialitzar mai del tot—, són les de redactar un diccionari històric de Catalunya, elaborar un epítom de la crònica de Pujades i fer una història de Catalunya des del segle VIII.¹⁴¹ Al llarg dels anys de l'Acadèmia Literària es tractaren temes històrics i problemes de crítica i metodologia històrica amb freqüència, i entre les figures més prolífiques en aquesta disciplina hi havia els dos membres fundadors Ramon de Dalmases i Josep de Móra, i també Pere Serra i Postius, Antoni d'Armengol i d'Aimeric, Manuel Marià Ribera i el premonstratès Jaume Caresmar.

L'any 1729, un cop anunciat el projecte de formació d'un diccionari històric —i repartit, entre alguns acadèmics, el Principat en diòcesis amb vista a parcel·lar la feina de cada un d'ells—, el marquès de Llo tractava de l'assumpte *Señalar las quatro principales reglas de la crítica y hazer juicio de ellas*¹⁴² i Ramon de Dalmases dissertava sobre la necessitat de la crítica per a la història. Deia aquest últim: «Siendo, pues, la crítica no sólo luz que quita todas las obscuridades a la historia, sino también sol que la llena de resplendor, es más, ¿qué ciego será quién se atreviere a negar que la crítica es muy nessesaria para la historia?».¹⁴³

L'any següent, Antoni d'Armengol i d'Aimeric, baró de Rocafort, en el seu discurs *Explicase la connexión que tiene la geographía con la historia*, recordava la

139. Per al programa històric de l'Acadèmia m'he valgut de COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres...*, p. 59-72, i David ASENSIO i Miquel PÉREZ LATRE, «Cultura històrica en Catalunya: el caso de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona entre 1752 y 1799», *Pedralbes*, núm. 8/2 (1988), p. 227-243. Ramon Grau («Les batalles de la historiografia crítica», a *Història de la cultura catalana*, vol. III, *El Set-cents*, Barcelona, Ed. 62, 1996, p. 165-188) l'analitza en una utilíssima contextualització en el panorama català.

140. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 12.

141. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 13 i 23.

142. Pel que fa a Móra, vegeu especialment MOLAS, «El marquès de Llió...», i Cristina JUHER, «La frontera entre lingüística i història literària en els erudits catalans del segle XVIII. El cas particular de Josep de Móra, marquès de Llo», *Estudi General*, núm. 22 (2002), *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*. II, p. 103-123. El discurs és a la RABLB, 12è lligall, núm. 2(3).

143. El discurs, intitulat «Pondérase quan nessesaria es la crítica para la historia», és a la RABLB, 12è lligall, núm. 2(3). Sobre R. de Dalmases, vegeu CARRERAS, «Estudis biogràfics d'alguns...», p. 201-202.

importància d'aquesta disciplina com a complement de la història: «De cuánta utilidad sea el estudio de la geographía para la cabdal inteligencia de las historias, assí sagradas como profanas, es bien notorio a los versados en ellas».¹⁴⁴

Això pel que fa a les qüestions de metodologia que, ja des del començament, es tractaven a les sessions. Però a les primeres reunions també s'exposaven temes històrics,¹⁴⁵ i al cap d'un temps es va formar una comissió per a la Història d'Aragó (11 d'abril de 1735) en la qual participà Pere Serra, que s'havia d'encarregar de posar en ordre la documentació que posseïa per col·laborar en la redacció del diccionari d'història que l'Acadèmia s'havia proposat de fer.

Serra, a qui ja m'he referit com a impulsor del primer trasllat sobre l'autògraf de Pujades juntament amb Pau Ignasi de Dalmases i Josep Taverner, i també com a possessor d'una còpia d'aquest, tenia una biblioteca molt completa (que fou el que precisament li valgué el seu ingrés a la institució) i en la qual predominaven les obres d'història de Catalunya. L'obra de Pujades, a més, ens consta que no és l'única que Serra copià de la biblioteca de Taverner: el ms. 535 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que conté obra històrica de Taverner, inclou una «Advertencia al lector», autògrafa de Serra, on aquest explica com aconseguí els papers d'aquell gràcies a Francesc Taverner, germà de Josep, a qui qualifica d'amic íntim.¹⁴⁶

Aquest interès de Serra per la història (especialment l'eclesiàstica) del país va traduir-se, a més, en nombrosos discursos i obres sobre la matèria.¹⁴⁷ D'entre

144. RABLB, 12è lligall, núm. 9(21), 1 d'octubre de 1730. Tenim documentada una dissertació semblant, feta pel marquès de Sentmenat, l'any anterior (vegeu MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 14). Sobre el personatge, vegeu CARRERAS, «Estudios biográficos d'alguns...», p. 206-207.

145. A més de les dissertacions assenyalades *supra*, vegeu MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 12 i seg. Destacables, pel seu gran nombre i el seu interès, són les de Serra.

146. Vegeu més notícies de Serra sobre la seva còpia de l'obra de Taverner a SERRA, *Prodigios y finezas...*, p. 350-352, i SERRA, *Epítome histórico...*, f. [§§§6v]. Aquest és el text de l'«Advertencia»: «Estando en los primeros años de esta centuria, esto es, desde el año 1705 hasta el de 1712, el ilustre señor don Joseph de Taverner y de Ardena, canónigo de la santa iglesia de Barcelona, en compañía de su tío el señor obispo de Gerona y sus hermanos en la villa de Perpiñán, queriendo escribir una historia de los antiguos condes de Rossellón, Perelada y Empurias, trabajó por bosquejo de ella algunos cartapacios, de los quales se á sacado lo que en este libro verás, assí de historia eclesiástica como secular, cuyas noticias son preciosísimas por razón de averlas sacado dicho cavallero de los archivos de aquellas iglesias, villas y condados. Y a mi me participó (año de 1716) dichos cartapacios el ilustre señor don Francisco de Taverner y Ardena, abat de San Feliu de Gerona y canónigo de esta santa Iglesia, hermano del autor e íntimo amigo mío» (BUB, ms. 535, f. 2-2v).

147. Un catàleg de la seva producció, manuscrita i impresa, és a MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 353-361 i 363-365; MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 388-398, i BROWN, «Encara més sobre Pere Serra...», p. 267-289. Pel que fa a l'autor i la seva vasta producció, vegeu també Ramon D. PERÉS, «Un manuscrit català. Lo *perque de Barcelona* de Serra y Postius», a *Memoria llegida en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. IX, fasc. IV, Barcelona, La Renaxensa, 1929, p. 5-34; Fèlix DURÁN, «Tradiciones sobre la devoción a los ángeles. Notas sobre la intervención angélica en la vida religiosa de Cataluña recogidas en la obra de Serra y Postius *Prodigios y finezas de los Santos Angeles*», *Analecta Sacra Tarraconensia*,

aquests darrers, destaco l'intitulat *Sobre las historias que se han escrito en Cataluña*, llegit a l'Acadèmia el 4 de desembre de 1737 i on recordava la importància de l'obra pujadiana.¹⁴⁸

Pere Serra era un bon coneixedor de biblioteques i arxius no només de Barcelona, sinó de tot Catalunya, i era considerat entre els seus contemporanis un home versat en les antiguitats del país. En l'inventari de la seva biblioteca figura, a més dels volums manuscrits de la crònica de Pujades esmentats anteriorment i de l'edició catalana del 1609 del mateix autor,¹⁴⁹ un «Resumen de la *Historia general de Cathaluña* de Pujadas, dos tomos», i a la RABLB es conserva encara, sense el nom de l'autor, un plec intitulat *Breve extracto de lo que se refiere en la Crónica el doctor Pujades perteneciente a Cataluña en el octavo siglo* i que és el resum esmentat de Serra.¹⁵⁰

El plec recull un resum en castellà dels últims capítols del llibre VI de la primera part de la *Crònica general de Catalunya* publicada el 1609 a Barcelona que l'autor havia llegit, segons es desprèn d'una nota marginal, el juny del 1747 a l'Acadèmia («el breve extracto que llevamos en la Academia últimamente pasada se avía sacado, como ya se dixo, de los postreros capítulos del libro 6 con que se acaba el primer tomo y primera parte de su *Crónica de Cataluña* el doctor Gerónimo Pujades, que anda impresa»; f. 2v). El juliol i el desembre del mateix any, així com

núm. XXVIII (1995), p. 255-264; José Luis BETRÁN, Antonio ESPINO i Lluís Ferran TOLEDANO, «Els miracles a la Catalunya de l'Antic Règim», *L'Avenç (Dossier: Cultura popular i religió a la Catalunya del Barroc)*, núm. 137 (maig 1990), p. 28-35; José Luis BETRÁN, Antonio ESPINO i Lluís Ferran TOLEDANO, «Pere Serra i Postius y el criticismo historiográfico en la Barcelona de la primera mitad del siglo XVIII», *Manuscrits*, núm. 10 (1992), p. 315-329; Joan TRES, «Serra i Postius o les contradiccions d'un preil·lustrat català», *Revista de Catalunya*, núm. 124 (1997), p. 140-151; Joan TRES, «*Prodigios y finezas de los ángeles* de Pere Serra i Postius: una obra paradigmàtica del segle XVIII català», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2001-2002), p. 141-160. Pel que fa a la seva biblioteca, vegeu MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 366-370 i 380-398, i MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 398-408.

148. L'obra de Jeroni Pujades («quien es el que más y mejor a escrito deste Principado») apareix citada en aquest discurs, escrit a instàncies de Leopold Jeroni Puig (fundador amb Martínez Salafranca del *Diario de los Literatos de España*), que havia demanat a Serra «una lista de las más calificadas historias de nuestro Principado de Cataluña, principalmente las que tratan de sus antigüedades» (RABLB, 4t lligall, núm. 2). El text ha estat editat per Mireia CAMPABADAL, *El pensament i l'activitat literària del Setcents català. Volum I: Ideologia il·lustrada i renovació cultural*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004, p. 58-63; cf. MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 364, i BROWN, «Encara més sobre Pere Serra...», p. 279.

149. MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 381 i 385 [V, 5 i V, 53].

150. RABLB, 4t lligall, núm. 17. Madurell («Pedro Serra Postius», p. 381 [V, 5]) l'identifica de nou amb la còpia de la *Corónica*, però es tracta, tal com queda indicat, d'un resum. Entre altres coses, sabem que el seu autor és Pere Serra (vegeu BROWN, «Encara més sobre Pere Serra...», p. 279) per una nota en apèndix a la lectura del desembre de 1747: «Diré que yo me acuerdo que en el año 1731, poco antes de celeb[ra]rse la exelentísima Academia pública, se dignó mandar [*ms.* mantar] a mi inutilidad esta muy illustre Academia escribiesse sobre el siguiente assumpto: *Qué monesterios de monges huvo en Cataluña, y en que parte de ella, antes de la entrada de los moros*. Obedecí [...]»; el discurs esmentat —on, sigui dit de passada, s'esmenta constantment la crònica de Pujades— sí que és signat per Serra (RABLB, 3r lligall, núm. 19; cf. MADURELL, «Pedro Serra Postius», p. 363, i BROWN, «Encara més sobre Pere Serra...», p. 278).

el gener del 1748, es va dur a terme la lectura del resum dels capítols II-III del llibre VII de la segona part, ara ja fet sobre un manuscrit de la *Corónica* («lo que se sigue es de la segunda parte de la expresada *Chrónica* que nuestro autor nos dexó manuscrita, en que empiesa el libro 7, y lo que agora diremos será del capítulo segundo [...]»; f. 2v); encara en una data posterior, sense especificar, es procedí a la lectura del resum del capítol IV del llibre VII de la segona part.

Ara bé, altres acadèmics —i no només Serra— ja havien demostrat amb anterioritat predilecció per l'autor de la crònica. L'advocat Francesc Santjoan, en un paper intitulat *Describese el origen y progreso del río Segre, en latín llamado Sicoris, y pruébase que se hallan en él arenas de oro*, després d'exposar les dades que recull de Beuter, Marineo, Cassaneo, etcètera, respecte a aquesta qüestió, conclou: «Lo mismo assientan otros autores que cita nuestro coronista Pujades, y bastava para todos la autoridad de él solo, que vio sacar del Segre arenas de oro hallándose en la ciudad de Lérida en tiempo de sus estudios, testigo que, aunque único, nadie que haya observado la veracidad de sus escritos dudará darle crédito y seguir la opinión de hallarse en el río Segre arenas de oro».¹⁵¹

Serra, a més de fer copiar els volums inèdits de Pujades i d'extractar-los per als seus contertulians acadèmics, va fer conèixer l'obra entre els seus contemporanis: ja sigui, com ha estat dit, llegint els resums que va elaborar-ne a l'Acadèmia, ja si-gui trametent una còpia d'algun dels seus capítols a d'altres erudits. Aquest últim és el cas de Baltasar de Bastero, que va rebre una «copia fiel del capítulo veynte y quatro del libro octavo de la segunda parte de la *Chorónica general de Cataluña* del doctor Gerónimo Pujades», extreta de la que tenia l'acadèmic barceloní i feta de pròpia mà.¹⁵² El germà d'aquest, Antoni de Bastero, també membre de l'Acadèmia des del 1729, com Serra, va aprofitar la crònica de Pujades (tant la impresa com la manuscrita) per a la *Història de la llengua catalana*.¹⁵³

En aquest context, cal remarcar que, de manera generalitzada entre els erudits de l'època, les fonts emprades per a l'estudi de la llengua són els autors considerats clàssics, però no només els grans poetes, sinó també els historiadors: entre els citats contínuament, a més dels medievals, trobem quasi sempre l'incombustible Pujades.¹⁵⁴

151. RABLB, 4t lligall, núm. 3. Santjoan era acadèmic des del 1737.

152. FELIU, *Catàleg dels manuscrits...*, p. 77 i 183.

153. Vegeu Antoni de BASTERO, *Història de la llengua catalana*, a cura de Francesc Feliu, Vic, Eumo, 1997, p. 132-133; cf. FELIU, «La *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero», *Estudi General*, núm. 14 (1994), p. 163-181, esp. p. 68, i FELIU, *Catàleg dels manuscrits...*, p. 27 i 112.

154. Vegeu també, per al mateix, Eura a la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* (citat per Pep VALSALOBRE, «Agustí Eura i les muses catalanes a l'Acadèmia de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2001-2002), p. 161-212, esp. p. 187-188) o Ullastre a la seva *Grammàtica cathalana* de 1743 (citat per Mireia CAMPABADAL, «Sobre la concepció de la poesia catalana al segle XVIII», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2001-2002), p. 231-267, esp. p. 237).

El canonge Bastero potser va poder aprofundir en l'obra de Pujades gràcies als seus amics personals Pere Serra i Ramon de Dalmases —possiblement emparentat amb ell de part de mare—, que li obriren les portes de les seves biblioteques,¹⁵⁵ o qui sap si a la biblioteca dels carmelitans, on ja hi havia els manuscrits de Josep Jeroni Besora, un dels quals —d'acord amb les notícies recollides més amunt— era del jurista barceloní. A Bastero, amb qui Serra es cartejava, li feia saber en una ocasió com anaven els projectes comuns a l'Acadèmia:

Me só alegrat al oir la aprovació de nostra empresa, ço és, de treballar un Arte poètica catalana, y no dupto que axí en ella com [en] la Història de nostra pàtria o país pot v. s. subministrar molt. Lo primer tinch per més dable se lògria que lo segon, perquè aquest se à tractat fer dos o tres vegadas en nostre Acadèmia y al cap de dos dias se és desvanescut, per causa de la antiquíssima tatxa de nostra nació —vull dir, per desunió—. Bé sab v. s. puch jo subministrar molt y molt; quant seré mort se'n penediran de no aver sabut lograr la ocasió.¹⁵⁶

Aquesta carta de Serra, datada el 30 de juny de 1731, mostra quins eren els ànims d'alguns acadèmics, ja des del principi, respecte a l'elaboració de la tan somniada Història de Catalunya que havia de redactar la institució.

Tornant als papers conservats a l'Acadèmia, hi ha en aquest fons unes *Notas per lo resumen de la història de Pujades* (ll. I, cap. 4-38), en castellà i també sense el nom de l'autor, seguides d'una *Breve noticia de los autores históricos, assí griegos como latinos, que han tratado de los sucesos pertenecientes a la historia romana que se comprende desde la fundación de Roma hasta el primero de sus emperadores, para que sirva de primera disposición al resumen que se debe hazer de esta historia*. En el foli que serveix de guarda d'ambdós textos, unes notes indiquen el mètode de treball que s'ha de seguir: sobre el capítol vuitè, «tractar breument las divisiones de España que expressa Pujades, y no-ns entretenim en lo examen de estas generales divisiones per ser cosa expectant als escriptors generals de España», o bé «[ratllat omitir la divisió de España] perquè en sos llocs se notarà en quinas de sas parts estava compresa Cataluña», i encara una «Nota general: Posar en lo marge del Resumen los autores cita Pujadas; apar que per ara bastaria posar lo fol. y col. de Pujadas».¹⁵⁷

En aquesta línia, segurament també caldrà vincular al cercle de l'Acadèmia l'extracte de Pujades (ll. I-II, cap. 16) del manuscrit B-105 de l'AHCB esmentat abans, així com uns papers de treball intitolats *Autores alegados por Gerónimo Pu-*

155. Antoni de BASTERO, «Carta y parecer del ilustre señor don Antonio de Bastero y Lledó», a SERRA, *Prodigios y finezas...*; MADURELL, «Más sobre Pedro...», p. 414; FELIU, «La Història de la llengua catalana...», p. 163-181, esp. p. 171-172; Antoni de BASTERO, *Història...*, p. 14-15; FELIU, «Els inicis...», p. 277.

156. La citació és extreta de FELIU, «Els inicis...», p. 331.

157. RABLB, 13è lligall, núm. 58.

*jadas en su Chorónica universal de Cathaluña para averiguar lo que dizen en los lugares allí citados, que són a penes començats.*¹⁵⁸

L'interès per Pujades, que es demostra pels extractes elaborats de la seva obra i les comunicacions que es feien a l'Acadèmia, així com per la voluntat dels membres d'aquesta de tenir l'obra a les seves biblioteques, va veure's parcialment arraconat en benefici del gran projecte d'escriure una Història de Catalunya des de l'entrada dels moros, com es desprèn de les juntes del 8 i el 22 de març de 1747:

Habiéndose tenido presente en seguir la antigua idea de la Academia sobre hazer-se un epítome de la *Historia de Cathaluña* de Pujadas, así de la impresa como de la manuscrita, se engolfaba en unos asuntos bastos, oscuros y difíciles de averiguar, ya por la antigüedad de los hechos ya por la falta de autores de aquellos tiempos que puedan dar luz a los que se empleasen en este trabajo, y atendiendo que lo más importante y que con menos dificultad puede acarrear utilidad a los académicos es la historia más baxa, y singularmente desde la conquista de Cathaluña por los moros, de la qual hablan los autores así nacionales como extranjeros, acuerda la Junta que el reverendissimo P. Juan de Boxadors se sirva hazer un proyecto de la obra que sobre dicho assunto podrá emprenderse.

Insiguendo la idea de que se emplee la Academia en coordinar la Historia de Cathaluña desde la entrada de los moros en ella, siguiendo los siglos por orden chronológico, acuerda repartir asuntos concernientes al octavo siglo sobre esta materia.¹⁵⁹

Per bé que ja amb anterioritat s'havia tractat l'entrada dels moros en algun discurs,¹⁶⁰ a partir d'aquest moment són freqüents les aportacions sobre el tema, i per això s'encarregaran comunicacions que repassin els autors més destacats en la matèria i es «formarà censura» sobre les seves opinions.¹⁶¹

158. S'ha fet el buidatge de les fonts citades per Pujades, però només s'han comprovat sistemàticament les referències de Florián de Ocampo i d'algun autor més; les notes són a BC, ms. 1185/6, f. 73-106. El ms. 1185 és un recull factici de notes històriques i filològiques que cal relacionar amb el segon marquès de Sentmenat, Francesc de Sentmenat-Torrelles i d'Agulló, que figura entre els membres fundadors de l'Acadèmia Desconfiada el 1729; en el mateix recull es conserva més documentació que fa referència a l'Acadèmia i, encara, notes extractades d'alguns passatges de l'edició siscentista de la *Corónica* de Pujades.

159. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 23.

160. En una de les primeres sessions del 1729, celebrada al mes d'agost, ja n'havia parlat Ramon de DALMASES, *Disertación histórica de la entrada de los moros en Cathaluña* (RABLB, 2n lligall, núm. 47); vegeu també, per exemple, els discursos de Serra citats per BROWN, «Encara més sobre Pere Serra...», p. 278-279, dels anys 1730-1731 (núm. 8, 9 i 29).

161. A més dels que esmenta MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 23 i seg., vegeu també el *Resumen de lo que dize Corbera en su Cathaluña ilustrada y en la Vida de Santa María de Cervelló en assumpto a la entrada de los moros de Cathalunya, formando censura sobre la opinión del auctor* (RABLB, 4t lligall, núm. 14), o els discursos d'Antoni de Foixà (*Se servirá averiguar quando entraron los moros en Cataluña, examinando a este fin los autores recopilados en la Hispania ilustrata de Scoto, formando censura de todo*, RABLB, 4t lligall, núm. 15) i del baró de Rocafort (*Autores catalanes que tratan de la invasión de los moros en España, y según lo que se hallado en ellos se indica el tiempo de la entrada en Cataluña. Disertación*,

En l'època de referència tractada fins ara, el poder de la monarquia anava augmentant. En aquest context, hom podria, però, considerar la necessitat d'escriure una Història de Catalunya en relació amb la voluntat de mantenir vives les arrels diferenciadores del Principat.

La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona fins al 1823

Finalment, el 1752 arribà la concessió del títol de Reial a l'Acadèmia de Barcelona.¹⁶² La institució, continuant els objectius marcats per la seva antecessora, l'Acadèmia Literària, es proposà «por fin principal de su instituto formar Historia de Cataluña, aclarando aquellos puntos que han querido controvertir o suponer ya el error ya la malicia».¹⁶³ Els treballs de Josep de Móra, Jaume Caresmar i el també premonstratès Jaume Pasqual, Francesc de Garma, Fèlix Amat, Antoni de Capmany i Josep de Vega, així com d'Ignasi i Fèlix Torres Amat, certifiquen la vitalitat de la institució pel que fa a les investigacions històriques. En les sessions dels anys següents, la formació de la Història de Catalunya fou motiu de debat i se'n parlà contínuament, però finalment l'interès pel tema va anar decaient.

La clau de volta de la interpretació de la ciència històrica a l'Acadèmia s'ha de buscar a partir de la publicació el 1756 de les *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*, del marquès de Llo, un tractat de metodologia que havia de ser la base de les investigacions històriques i havia d'unificar els criteris d'estudi, l'"obra prèvia" a la tan anhelada Història de Catalunya que havia d'emprendre la corporació. Josep de Móra, les *Observaciones...* del qual han estat emmarcades en la línia de la crítica bibliogràfica capitanejada pel *Norte crítico* de Jacint Segura, va ser l'últim gran promotor del projecte històric de l'Acadèmia; amb la seva mort, el 1762, l'impuls s'anà esllanguint.

Móra, d'acord amb la seva vocació d'historiador, s'havia preocupat d'aconseguir una de les còpies manuscrites de la *Corónica* de Pujades (l'actual ms. 1554 de la BC) i havia elaborat diversos apunts sobre l'obra.¹⁶⁴ També des de Bellpuig de les Avellanes s'havien interessat per l'historiador del segle XVII: entre els papers dels *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta* aplegats pel pare Jaume

RABLB, 4t lligall, núm. 11; *Recopilación de los puntos y hechos principales pertenecientes a Cataluña que relacionan los historiadores aragoneses, valencianos y en especial catalanes desde el año 760 hasta al 780, y en particular controvertidos, empleando la principal consideración en individuar los motivos sobre los cuales los dichos autores controvierten*, RABLB, 2n lligall, núm. 26 —en què bàsicament es conclou que Pujades i Feliu concorden en les seves opinions).

162. Valsalobre («Agustí Eura i...», p. 169-171 i 209-212) ha revelat que la concessió ja s'havia intentat el 1736.

163. MÓRA, *Observaciones sobre los principios...*, p. 12.

164. JUHER, «La frontera entre lingüística...», p. 122.

Pasqual hi ha regestes de documentació extretes de la crònica, notes històriques, extractes, etcètera.¹⁶⁵

De fet, no cal dir que l'obra de Pujades havia estat i continuava sent tinguda en compte més enllà de les parets de l'Acadèmia. Per citar-ne ara alguns exemples, recordarem que Francesc de Fossa fa un resum en francès dels llibres VII-XVIII de la crònica castellana de Pujades, de la qual copia alguns extractes;¹⁶⁶ d'altra banda, també Josep Finestres i els seus corresponents donen mostra d'haver-lo llegit a bastament, consultat i pres com a base —ni que sigui per refutar-lo— per a les seves investigacions:¹⁶⁷ ens consta que el catedràtic cerveri en tenia un exemplar —almenys de l'edició catalana— i que Gregori Maïans, que mirava de localitzar-ne un a València, finalment també l'hagué.¹⁶⁸

Finestres afirmava, en una carta del setembre del 1754, que l'Acadèmia no era més que «una olla de cols» i s'aventurava a opinar sobre les *Observaciones...*, que aleshores encara no s'havien publicat, que serien el resultat d'aquest desori: «No dudo que la erudición será mucha, pero hacinada y sacada de las fuentes en que, como dice Feijoo, beben bestias y personas»; ara bé, afegia: «A su tiempo haremos juicio del libro menos a tientas que ahora». La valoració del seu corresponent Gregori Maïans un cop fullejada l'obra, és, si més no, significativa: «Hago juicio que esa Academia es la más útil de todas las históricas de España, y espero que publicará muchas noticias del insigne Archivo de Barcelona, que es lo que más importa. Por lo que toca a lo demás, v. m. sabe mejor que yo lo que debe juzgar».¹⁶⁹

Els dos germans Maïans, Gregori i Joan Antoni, estaven en relació amb el grup de Cervera i també amb la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Josep de Vega havia demanat al segon la seva opinió sobre com tirar endavant una altra de les grans obsessions de l'Acadèmia, l'elaboració d'un diccionari català, i el primer, a

165. BC, ms. 729, I-XI: vegeu especialment els ms. 729-I, f. 224, 238 i 290; 729-II, f. 205, i 729-IX, f. 401. He consultat l'índex dels volums de la BC fet per Anna Gudayol i Xavier Mir, inèdit; vegeu també «Els manuscrits dels *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta* del P. Jaume Pasqual», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. v (1918-1919), p. 198-207.

166. ADPO, 12J23/9.

167. Vegeu, per exemple, les cartes núm. 213, 218, 243, 547, 791, 981, 1030, 1154, 1266 i 1493 de la correspondència de Finestres editada per Ignasi Casanovas i Miquel Batllori (Josep FINESTRES, *Epistolari*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1933-1969). En una missiva del 4 de març de 1734 (núm. 213), Josep Finestres deïa a Ignasi de Dou i Solà sobre Pujades: «Lo judici que jo ne puch fer (lo he llegit molt poch) és que era demasiadament apassionat y, axí, crèdul en tot quant li aparexia ser glòria dels catalans. Era poch o no bastantment versat en antiguitats, y sobre tot li faltava la art crítica per a discernir las noticias y autors, valent-se moltíssimes vegadas de aquells que los nasuts han repudiats donant sas noticias per apòcrifas. Tal qual és, crech sia dels millors que tenim que hàjan escrit història universal de Cataluña, si no és que sia Corbera, a qui Pujades no arriba de molt. Marca té a Pujades en baix concepte».

168. Ignasi CASANOVAS, *Josep Finestres: Estudis biogràfics*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1931, p. 179 i 495; FINESTRES, *Epistolari*, núm. 218 i 547.

169. FINESTRES, *Epistolari*, núm. 587 i 1463 (ambdues citades per COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres...*, p. 28-29).

part de pronunciar-se sobre el particular, va deixar clars quins havien de ser els camins que havien de seguir els acadèmics de Barcelona respecte a l'estudi de la història de Catalunya.¹⁷⁰ En una carta del 1779 a J. Barcalli, Joan Antoni Maïans exposava quins eren els seus anhels sobre l'orientació històrica que havia de prendre l'Acadèmia:

La Historia de Cathaluña debe contener lo que no se encuentra en Europa, por estar oculto en sus archivos. Las hazañas que son propias suyas. Los orígenes de sus intereses i gobierno. La estensión de sus conquistas, lengua i comercio. Lo demás es emprender trabajos que quando llegarán a concluirse ya estarán los ánimos cansados i las ideas mudadas. Con todo, esto no es desanimar. Esta vasta empresa que se intenta i que es sumamente gloriosa, no impide, antes bien requiere i es necesario poner mano en la impresión i reimpression de los monumentos originales de la historia de Cataluña.

Els primers «monumentos originales» a publicar haurien de ser les quatre grans cròniques, sense traduir ni anotar, i haurien de precedir la redacció de la Història. Pel que fa a la impressió en la llengua pròpia, argüeix: «De qué sirve un Livio en francés o italiano? No son originales quando pasan a otra lengua [...]. Pero qué cosa más propia de las Academias de Buenas Letras de Barcelona que dar i comunicar al público las pruebas de aver sido los lemosines los primeros que las cultivaron en Europa en lengua vulgar, i que las enseñaron a los italianos, franceses i castellanos?».¹⁷¹

La preocupació per la llengua a l'Acadèmia, que passava, com s'ha dit, per la necessitat d'elaborar un diccionari, havia conduït, deu anys abans, a formar una comissió que «diese cuenta [...] de lo que se ofrecería sobre el modo y método de formar el diccionario [...]. Como preliminar trabajo se encargó que cada uno se aplicase entretanto a descubrir y reconocer los más propios, puros y fecundos manantiales de voces catalanas»; entre aquests, els acadèmics van assenyalar els «*Usatges de Catalunya* con sus comentadores; *Consuetuts de Santacília*; història del rey Jaume I; història de Pere terç; historiadors Muntaner, Tomich, Carbonell, Desclot, Pujades, Bosch, Onofre Manescal en son *Sermó de Jaume II*; obras de Eximenis, Antich Roca, Arnau de Vilanova; Onofre Pou, especialmente d'aquest darrer son *Thesaurus puerilis*; la *Vida d'Alexandre*, de Lluís de Fenollet, traducció del Quinto Curcio; la traducció de les *Metamorphosis* de Ovidi d'en Francesch Alegre y ses *Alegrías* [sic] sobre las *Faules*; los poetas mossèn Jordi, Ausiàs March, Anselm Turmeda, Vicens Garcia; los escritos del rector de Bellesguart y los de Fontanella; Jalpí, *Història de Gerona* y la *General de Cathalunya*, ms.», i, com a obres de con-

170. Pel que fa a les relacions dels Maïans amb l'Acadèmia, vegeu Antonio MESTRE, *Historia, fueros y actitudes políticas: Mayans y la historiografía del XVIII*, 2a ed., València, Universitat de València, 2000, p. 265-284; és especialment interessant la carta de Joan Antoni a Josep de Vega editada en les p. 275-277.

171. MESTRE, *Historia, fueros...*, p. 266-267.

sulta, van preferir les de Bastero, Maians, etcètera.¹⁷² Un d'aquests autors citats aleshores, el rector de Vallfogona, ja havia estat motiu d'interès per als primers acadèmics, que n'havien publicat les obres el 1703.¹⁷³

Queda clar que el reconeixement de la llengua i la seva valoració històrica passa per l'enaltiment no només dels grans poetes, sinó també d'obres històriques com la de Pujades, arrengherat amb els clàssics medievals; el català d'aquests autors ha de ser, doncs, el model de la llengua literària. Així, considerant que la història és vehicle de transmissió de la llengua, és primordial per a l'historiador comprendre-la amb suficiència. En el pròleg de les *Costumbres de la ciudad de Barcelona...*, difoses per l'Acadèmia, s'exposà aquesta idea amb claredat:

El idioma catalán no ha podido eximirse de la suerte común a todos los de las demás naciones. La vicisitud de los tiempos y el uso los han variado en gran parte, substituyendo voces nuevas a las antiguas y proscribiendo arbitrariamente éstas por otras más recientes. Así, han quasi desaparecido los primitivos idiomas, habiéndose de echar mano de la interpretación y a quasi de las versiones absolutas para entender lo que escribieron nuestros mayores [...]. Siendo el instituto de esta Real Academia el dedicarse a la historia de Cataluña, entiende serle propia esta empresa de proporcionar el conocimiento de diferentes voces poco conocidas y de otras quasi ininteligibles que hacen obscura y dudosa esta parte de nuestra legislación, cuyo descubrimiento interesa a este cuerpo literario por lo respectivo al ramo civil de aquella historia. En esta traducción apenas se aparta del texto original ni abandona su locución y construcción, aunque regularmente parezcan poco arregladas, creyendo que no se halla autorizada para alterar aquél en un asunto de tanta delicadeza y tan respetable. Tampoco se ha extendido la Academia a interpretar ninguna de estas ordinaciones, ni a conciliar cierta contradicción que algunas presentan a primera vista, circunscribiéndose precisamente a los límites de una mera traducción, temiendo justamente que si pasaba de ellos se desviaría de su objeto y se ocuparía en lo que no es de su instituto.¹⁷⁴

Tot amb tot, l'Acadèmia continuava recuperant les velles dèries: el 1792 es va proposar que s'ocupés «en verter del catalán al castellano los célebres autores

172. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 102-103.

173. Francesc Vicent GARCIA, *La armonia del Parnàs*, Barcelona, Rafael Figueró, 1703 [reimpr. facs.: Barcelona i [València], Universitat de Barcelona i Publicacions de la Universitat de València, 2000, amb pròleg d'Albert Rossich]. La publicació de l'obra de Garcia responia als interessos de la institució: «Vuy una virtuosa, sàvia, noble Acadèmia dels Desconfiats, erigida a sollicitut de la més florida, ben aplicada juventut de tots estats, se aplica, laboriosa, a descobrir entre piràmides, colosos o mausoleos decayguts a la incúria, aquells esperits gegants no pogueren trabucar las parcas com ni las cultas activitats refredar las cendres [...]. Y en esta oficiosa aplicació, inquirint vârios escrits de diferents poetes cathalans me consta floríran en las passadas centúrias, tinguéran fortuna de topar ab las obras tant decantadas de aquell inimitable ingeni, glòria de nòstron idioma, claríss[i]m y més propri idiomatista de las cathalanas veus, aquell gran cathalà may ben celebrat [...], lo doctor Vicent Garcia» (f. a4v-[a5]).

174. *Costumbres de la ciudad de Barcelona sobre las servidumbres de los predios urbanos y rústicos, llamadas vulgarmente d'en Santa Cília [...], traducidas por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Barcelona, Joan Francesc Piferrer, s. d.

Pujades y Montaner, empezando este trabajo por el último»,¹⁷⁵ una feina que, pel que fa al segon, ja s'havia fet. Entre el 1775 i el 1777 Pedro Ángel de Tarazona havia traduït i publicat la primera part de la crònica de Pujades; i, malgrat que la seva intenció inicial havia estat emprendre una edició completa de l'obra, el projecte no s'arribà a dur a terme.¹⁷⁶ Una mica més tard de la proposta de l'Acadèmia, el 1795 i en plena Guerra Gran, en el *Correo de Gerona* van sortir a llum, sota la batuta de Felip Oliver, unes *Memorias de Cataluña* que pretenien ser una mena de resum amb comentaris crítics de la *Corónica* de Pujades.¹⁷⁷

175. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 179. La idea que era necessari publicar i donar a conèixer els clàssics es repeteix sovint en els discursos acadèmics: «Y quando observo el olvido en que se consumen tantos y tantos monumentos de nuestra historia, tengo por más reprehensible nuestra descidia que la que imputamos injustamente a nuestros mayores. Y, a vista de lo que queda inédito del Pujades, del Monfar, del Viladamor, del Compte, del Moncada, del Taverner y otros, creo que puede asegurarse con firmeza que, si se decidiese la historia de Cathaluña antes por lo que hay que publicar que por lo que está ya publicado, no andaría tan desacreditado el concepto en que la tienen los sabios de inculta y fabulosa»; Campabadal (*El pensament i l'activitat literària...*, p. 55-58) edita parcialment aquest discurs de Benet Ribas, *De los frutos y efectos de la historia*, llegit el 20 de gener de 1796 a l'Acadèmia, d'on prové aquest fragment. Pel que fa al text de Ribas, vegeu VILARÓ i PÉREZ LATRE, «Cultura històrica...», p. 238.

176. Jeroni PUJADES, *Semanario histórico erudito. La Corónica universal del Principado de Cataluña*, Barcelona, Raimundo Martí, Carlos Sopera i Mateu Barceló, 1775-1777, 7 v. (per a l'«Exortación al lector», vegeu l'apèndix 5); cf. Agustí DURAN i SANPERE, «El *Diario curioso* i Pedro Ángel de Tarazona, precursors del periodisme a Barcelona», a *Barcelona i la seva història*, vol. III, Barcelona, Curial, 1973-1975, 3 v., p. 522-529 [abans a: *Barcelona. Divulgación Histórica*, vol. VI, 1948]. El debat setcentista sobre la santa Eulàlia barcelonina devia impulsar el mateix Tarazona a publicar, separatament, *Vida breve y prodigioso martirio de la esforzada campeona de la milicia de Christo, pregonera evangélica y angelical donzella en carne, la gloriosa virgen y mártir santa Eulalia, hija y patrona de la antigua y esclarecida ciudad de Barcelona, sacada de las obras del doctor don Gerónimo de Pujades* (Barcelona, Mateu Barceló, c. 1780). Per les notícies d'Antoni Palau i Dulcet (*Manual del librero hispano-americano*, Barcelona, L. Antiquaria A. Palau, 1848-1990, 36 v., núm. 241877), sembla que hi ha una reedició de la *Vida de santa Eulalia...*, del 1867, que no he pogut veure.

177. Les *Memorias* van omplir bona part dels cinquanta-dos números que van aparèixer del *Correo de Gerona* (del dijous 5 de febrer al dilluns 3 d'agost de 1795); cf. Lluís BERTRAN i PIJOAN, *Prensa de Catalunya*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1931, p. 54-55. La intenció de l'editor era tractar «como papel periódico la *Chrónica universal del Principado de Cataluña* que éste [Pujades] dio a luz en el año 1609 en Barcelona [...], equivocándolo con el *Semanario histórico erudito* que publicó d. Pedro Ángel de Tarazona» (*Correo de Gerona*, núm. 3 (12 febrer 1795), p. 7). En la «Introducción» a les *Memorias* exposava: «Como uno de los medios que se han creído oportunos para hacer circular las noticias del Principado ha sido el de los papeles periódicos, el que tomó a su cargo el dr. Pujades y estableció con el título de *Chrónica universal* parece que está distante de producir el efecto que su autor apeteció. El excesivo acopio de citas que la confunden, y principalmente el haberse atraído quantas noticias favorables a su intento pudo adquirir, prescindiéndose del debido examen, no pueden hermanarse con la intención del dr., por lo que me persuado que estas *Memorias*, mucho más concisas y por otro rumbo, no han de ser desagradables» (*Correo de Gerona*, núm. 1 (5 febrer 1795), p. 2). La crítica de l'editor a la labor pujadiana («el doctor Pujades estaba distraído, sin duda alguna, quando escribía en el asunto», afirma, per exemple, en el núm. 2 de la publicació (9 febrer 1795), p. 6) no va ser del tot ben rebuda per alguns lectors: «Quando vimos en el prospecto que v. m. publicó del *Correo de Gerona* que nos daría unas *Memorias de Cataluña* según allí las insinuá, nuestro placer fue universal porque es negocio a el que huyen el hombro sujetos muy sabios, por

És necessari assenyalar que al llarg d'aquest període l'entusiasme per l'obra de Pujades a l'Acadèmia no fou potser tan intens, tot i que continuà viu. El 7 de gener de 1761 Jeroni Alemany fou pregat «para que diga mi dictamen acerca de lo que escriben Pujadas y Dameto sobre la población de Mallorca»,¹⁷⁸ i el 1795 Elies i Robert feia arribar al baró de Serra, aleshores secretari de l'entitat, «los papeles que me tiene encargados esa Real Academia, que uno es sobre qué autores o documentos catalanes existen que puedan conducir para arreglar una gramática catalana»; el *Catálogo de las obras que se han escrito en lengua catalana des del reynado de don Jayme el Conquistador* esmentava, al costat d'altres historiadors de l'edat moderna, l'obra de Jeroni Pujades, manuscrita i impresa, i remetia a la informació que n'havia donat Pere Serra en els seus *Prodigios y finezas*...¹⁷⁹

A l'Acadèmia, el 1804 va tornar a renéixer amb força la idea de fer la Història de Catalunya. En la Junta del 18 de juliol d'aquell any es veu clarament que la valoració dels acadèmics sobre Pujades ha canviat: l'esperit crític aplicat a la ciència històrica ha anat penetrant en la mentalitat dels membres de la corporació i les *Observaciones* de Josep de Móra van recollint els seus fruits. La història, diuen, «debe fundarse sobre hechos y documentos los más sólidos y seguros, despreciando altamente no sólo todas las fábulas de los falsos cronicones de Flavio Dextro de Barcelona y de Liberato de Gerona, sino aun más las preocupaciones vulgares y consejos de viejas que la nimia credulidad de algunos de nuestros autores como Barellas, Pujades, Roig y otros han esparcido entre el vulgo y debe procurar la Academia desarraigarlas».¹⁸⁰ Així, Pujades, un dels màxims detractors que va tenir la *Centuria o historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona don Bernardo Barcino y don Zinofré, su hijo, y otros cavalleros de la provincia de Catalunya*, d'Esteve Barrelles, al segle XVII, s'havia de veure, en boca dels acadèmics il·lustrats, a la mateixa altura.

espinoso y delicado, pero quando hemos visto que sus *Memorias* no son tan escogidas que no estuviésemos instruídos de ellas unos más otros menos, conocimos que v. m. cumple menos de lo que promete, bien que como la materia es apreciable todo lo que nos diga tocante a ella se lo agradeceremos [...]. Si su vida de v. m. no fuese muy larga, acaso no habrá tenido tiempo bastante para leer lo mucho que hay escrito sobre Cataluña, las representaciones que ésta ha hecho a sus soberanos, invasiones que ha tenido, valor y esfuerzo con que ha executado sus defensas, los muchos dominios que tiene la Corona de España por ser nuestro augusto monarca conde de Barcelona, y las conexiones del Reyno de Aragón con Cataluña. A los que han escrito del asunto, obsérvelos v. m. el decoro que respectivamente merezcan y no se quede sólo en promesa [...]; el doctor Pujades nos ha merecido mucha atención a los catalanes y yo creo que v. m. hará el favor de conservársela» (*Correo de Gerona*, núm. 5 (19 febrer 1795), p. 6-8); la carta, signada per «Un catalán honrado», fou immediatament contestada per Oliver (*Correo de Gerona*, núm. 7 (26 febrer 1795), p. 7-10).

178. RABLB, 7è lligall, núm. 8, intitulat *Concordar Pujades con Dameto sobre la población de Mallorca*.

179. RABLB, separata 8, núm. 39.

180. MIRET I SANS, «Dos siglos...», p. 179.

L'activa inactivitat de la Guerra: l'edició barcelonina de 1829-1832

Entre els anys 1823 i 1829 van quedar suspeses les sessions de la corporació. Durant aquest període, els seus membres continuaren treballant sense l'abric de la institució però tenint molt present la voluntat que sempre s'havia perseguit: la difusió de la història de Catalunya i la traducció i la publicació dels autors inèdits més rellevants del Principat amb vista a la confecció de la Història de Catalunya.

L'edició de la *Corónica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, impulsada per Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull, va sortir a llum a Barcelona entre el 1829 i el 1832.¹⁸¹ Els tres erudits, membres destacats de la Reial Acadèmia de Barcelona, van tirar endavant el projecte: la institució barcelonina es trobava inactiva i van publicar l'obra sota la protecció de l'Acadèmia de Madrid,¹⁸² amb la qual la corporació mantenia una prolífica relació —que implicava, entre d'altres coses, el nomenament dels acadèmics corresponents— d'ençà del seu informe positiu per a la concessió del títol de reial.

La iniciativa, a part d'inscriure's de manera particular en els objectius de l'Acadèmia, responia a una demanda més àmplia expressada amb anterioritat: els intents de Tarazona i del *Correo de Gerona* havien estat focalitzats també a donar a conèixer l'obra de Pujades, i el 1821 Villanueva se sumava de nou a reclamar l'edició de la seva part inèdita.¹⁸³ De manera més general, feia temps que des de diversos àmbits es perseguia la creació d'un corpus literari i diplomàtic útil per reivindicar el passat propi amb la idea de començar a reconstruir el futur i, en aquesta línia, el mateix any 1821 *El Periódico Universal de Ciencias, Literatura y Artes* deia que calia publicar, i publicaria, documents, fragments històrics, memòries literàries i altres manuscrits referents al Regne d'Aragó i el Principat de Catalunya, intenció que no va quallar a causa de la seva desfeta, i, encara, el 1835 les planes d'*El Vapor* recollien la necessitat de publicar un repertori bibliogràfic d'autors catalans, biografies de catalans il·lustres i els clàssics catalans, entre altres coses.¹⁸⁴

Per les cartes entre els tres editors que he pogut veure a la BC, Pujol i Bofarull s'adreçaven a Torres Amat en termes que el mostren com l'impulsor últim de la publicació,¹⁸⁵ atès que aquest darrer va ser l'encarregat de repartir i coordinar els treballs de tots tres.

181. Les advertències preliminars als volums de l'edició vuitcentista es poden llegir en l'apèndix 6. Torres Amat i Pujol eren membres de l'Acadèmia des del 1816, mentre que Bofarull hi ingressà el 1820. És interessant veure l'entrada a les *Memorias para ayudar...* que els va dedicar Torres Amat: p. 111, 515 i 625, nota de l'editor (vegeu també CORMINAS, *Suplemento a las Memorias...*, p. 43-46, 214-215 i 250-262).

182. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. vi.

183. VILLANUEVA, *Viage literario...*, vol. vi, p. 233.

184. Pere ANGUERA, «Entre dues possibilitats: espanyols o catalans?», a J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVI-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 317-337, esp. p. 329-330.

185. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 513, n. 1, assenyalava que el bisbe en fou l'editor principal i que Pujol i Bofarull actuaren com a col·laboradors.

L'edició vuitcentista va aparèixer en vuit toms: van començar publicant la segona i la tercera parts i, atesos l'èxit de l'empresa i la dificultat de trobar en el mercat els volums traduïts per Tarazona (primera part), van revisar-los i els van donar de nou a la impremta.¹⁸⁶ Els vuit volums, però, havien d'anar seguits d'uns índexs i uns apèndixs molt extensos que no es van arribar a publicar mai.¹⁸⁷

Les previsions, optimistes, indicaven que el novè volum havia de contenir dos índexs generals, un de temàtic i un d'onomàstic, i les observacions crítiques sobre l'obra, a més d'un apèndix de documents diversos i la notícia d'un manuscrit d'apunts sobre el manuscrit castellà autògraf de Pujades que possiblement calgui identificar amb el de Taverner que guardava un acadèmic.¹⁸⁸ A darrera hora, la col·laboració de l'erudit rossellonès Josep Tastú amb Torres Amat els va permetre prometre també la publicació del resultat de l'acarament dels llibres VII-XVIII de Pujades publicats a Barcelona i l'autògraf castellà de la Bibliothèque Nationale de France.¹⁸⁹

Pel que fa a les observacions crítiques sobre l'obra, els editors demanaren la col·laboració dels estudiosos per confegir-les —i en reberen, com veurem, resposta— i apuntaven que s'havien de basar «en documentos fehacientes que, en puntos de historia, son los únicos maestros de la verdad».¹⁹⁰

D'altra banda, els apèndixs documentals pretenien «cooperar mejor a la reunión de materiales para escribir la Historia de Cataluña hasta nuestros días»; hi havia la intenció d'imprimir el *Dietari* de Jaume Ramon Vila, les Rúbriques de Bruniquer i altres textos.¹⁹¹

El projecte va tirar endavant mentre es va tractar de publicar el text, però finalment es va estancar. Torres Amat, optimista encara a finals de l'any 1832, ja veia clar a l'agost de l'any següent que l'empresa no avançava,¹⁹² però es va continuar

186. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. ix: «siendo muchos los subscriptores que desean adquirir la primera parte de esta crónica, que se ha hecho ya rara y no se halla venal, han resuelto comenzar su reimpression inmediatamente después de la entrega de este tomo, alternando la de los tres restantes con la de los cuatro tomos de dicha primera parte traducida por d. Ángel Tarazona».

187. Vegeu PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. i-ii.

188. Per al manuscrit de Taverner, vegeu *supra* la nota 135.

189. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. i-ii.

190. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. viii.

191. L'únic exemplar del dietari de Vila que conec, en un volum, és avui a l'AHCB (vegeu RMC (1474-1620), vol. i, p. 63-69); entre les mans que s'hi reconeixen hi ha la de Joan Pau Colomer, biblioteca-ri de can Dalmases.

192. El 2 de novembre de 1832 Fèlix Torres Amat deia a Josep Tastú que es completarien els vuit toms de l'edició amb «un tomo 9 de índices y de correcciones y adiciones» (Pep VILA, «Lletres creuades entre Fèlix Torres Amat i Josep Tastú», *Revista de Catalunya*, núm. 123 (1997), p. 104-143, esp. p. 119). En una lletra a Tastú del 16 d'agost de 1833, en canvi, assenyalava: «Ya no puedo trabajar más en la *Crónica de Cataluña* a la qual pensaba que siguiesen muchos tomos de apéndices, como v. habrá visto en los prólogos de los tomos. No lo harán los dos socios que yo me escogí, porque ese trabajo no produce interés pecuniario que yo podía despreciar y ellos no» (Pep VILA, «Lletres creuades...», p. 123).

parlant de la necessitat d'elaborar els índexs esmentats i recopilant informació per als apèndixs. Un mes abans, Bofarull havia informat Torres Amat que «un caballero genovés [...] me presentó un gran cuaderno de observaciones al Pujades; le di las gracias y pienso pasarla al sr. Pujol para que con éste y otros papeles trabaje alguna cosa a fin de formar el último tomo de la *Corónica*»,¹⁹³ i a l'octubre Pujol deixava constància a Torres Amat que ho havia rebut, i afegia: «Se necesitarán muchos más materiales para completar el tomo, procuraré reunir-los».¹⁹⁴

El 14 d'agost de 1833 Pujol es va dirigir a Torres Amat per informar-lo que els índexs estaven enllestits i l'interrogà sobre diversos aspectes de l'edició:

Queda concluido el índice de Pujades y de acuerdo con el sr. Próspero consultamos a v. lo siguiente: ¿Se llamará a Torner y se le propondrá que nos dé un número de ejemplares y queden bajo su cargo y responsabilidad los gastos de impresión, incluso el papel? ¿Se imprimirá el índice solo o le añadiremos alguna observación de las que tenemos recogidas? ¿Prescindiremos de las observaciones y en su lugar pondremos la traducción del yndice del *Diatario* de d. Ramon Vila? Nosotros estamos por la afirmativa en lo primero y preferimos la continuación del índice en lo segundo; siempre seguiremos el dictamen de v. Tengo recogidas algunas noticias que manifiestan hasta la evidencia atentas equivocaciones del infatigable Pujades, cosa nada estraña en un autor que ha escrito de infinitos asuntos y ha querido desenvolver tiempos los más oscuros.¹⁹⁵

Aquests mots —a banda de confirmar que hi havia la voluntat de publicar els suplementes esmentats més amunt— fan pensar que Pujol afirmava que l'índex de Pujades, elaborat per ell, ja l'havia vist Bofarull. Això és el que devia pensar Torres Amat, o com a mínim és el que deduïm que devia entendre, després de llegir una carta del 21 de desembre de 1833 en què Bofarull li assegurava, suposadament responent a una pregunta del bisbe, que no l'havia vist: «Será menester que, cuando v. tenga un rato desocupado, determine y mande lo que deba hacerse respecto a Pujades, tanto en orden a los ejemplares y cuentas con el honrrado Torner como al juicio crítico e índices del laborioso sr. Pujol, que no he visto aún».¹⁹⁶ El 26 d'abril de l'any següent Bofarull insistia, de nou a Torres Amat, que encara no havia vist els índexs i que calia «salir al paso», és a dir, mirar de resoldre el problema com fos «por más que los suscriptores nos mostejen a embusteros».¹⁹⁷

Torres Amat va continuar passant instruccions a Bofarull per tal d'aconseguir complir les promeses que s'havien fet als subscriptors. Escèptic, Bofarull li respo-

193. BC, ms. 3753, f. 45.

194. BC, ms. 3753, f. 531.

195. BC, ms. 3753, f. 75-76.

196. BC, ms. 3753, f. 582.

197. BC, ms. 3755, f. 527; sobre els índexs: «El canónigo Pujol anda demasiado metido en cosas modernas para ocuparse de las rancias, a modo que no he podido siquiera lograr que me enseñe el decentado índice».

nia en una carta del 23 de desembre de 1834 que parlaria amb Pujol —nom amb què era conegut Albert Pujol— per tal d'enllestir el volum novè i miraria d'«arreglar cuentas con el cándido sr. Torner de gloriosa memoria».¹⁹⁸

Uns mesos abans, Pujol havia assegurat a Torres Amat: «Hace días que concluí los índices de Pujades que se publicarán luego, y arreglaremos las cuentas con Torner».¹⁹⁹ I, de nou, el 27 d'abril de 1836, possiblement com a resposta a una demanda explícita del bisbe, s'excusava per la tardança que sofria l'encàrrec:

No puedo remitirle tan facilmente el índice y apéndice de Pujades, que tengo concluído meses hace, por no decir años, faltando sólo el copiarlo y darlo a la prensa. Pero mis ocupaciones, los transtornos públicos, que hacen perder el humor literario, y la apatía de Torner, han estorbado la empresa. Destinaré algunos días para darle la última mano y saldremos del paso.²⁰⁰

El desembre del 1837 els índexs van ser entregats per Pujol, que assegurava que ja feia tres anys que els tenia enllestits i advertia que ara ja només calia que fossin passats en net.²⁰¹ Tot amb tot, mai no van arribar a sortir a llum.

Per les cartes creuades entre tots tres, es dedueix, d'una banda, que hi havia problemes financers amb l'editor i, de l'altra, que Pujol havia de ser l'encarregat de compilar i posar en ordre els materials per al novè volum de l'edició. Bofarull sembla que no estava d'acord amb la manera de treballar de Pujol, que no acabava d'enllestir mai la feina; per això, jo diria, avantposà l'adjectiu «laborioso» al seu nom en diverses ocasions. Considerava, segons es desprèn de la correspondència, que l'únic que s'havia endarrerit en la feina era Pujol i que si els titllaven de mentiders per no imprimir el novè volum no era pas culpa seva. De fet, l'arxiver va mirar de cobrir-se les espatlles indicant que *Los condes de Barcelona vindicados* eren part de les observacions crítiques promeses pels editors de la *Corónica*.²⁰²

Paral·lelament, els volums ja publicats s'amuntegaven a les golfes de Torres Amat²⁰³ i no sabien com treure's els exemplars de sobre ni com gestionar-ne la venda; Bofarull creia que calia negociar «con el cándido Torner que cargue con la obra y sus cuentas, dándonos 200 o 300 ejemplares limpios de polvo y paja».²⁰⁴ L'impressor, el càndid, honrat i apàtic Torner, no es va guanyar el beneplàcit d'al-

198. BC, ms. 3755, f. 542.

199. Barcelona, 12 de febrer de 1834; BC, ms. 3758, f. 231-232.

200. BC, ms. 3743, f. 125.

201. BC, ms. 3760, f. 275-275v.

202. Pròsper de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. 1, Barcelona, Impremta de J. Oliveres i Monmay, 1836, 2 v., p. 2 [reimpr. facs.: Barcelona, Fundación Conde de Barcelona, 1988].

203. Uns dies abans (19 de febrer de 1834), Bofarull havia preguntat què calia fer, en cas que el bisbe deixés la casa que tenia a Barcelona, amb els exemplars de la *Corónica* de Pujades, «pues no parece prudente mandarlos entregar al cándido Torner» (BC, ms. 3758, f. 181-183).

204. Barcelona, carta de Bofarull a Torres Amat datada el 26 d'abril de 1834 (BC, ms. 3755, f. 527).

menys Bofarull i Pujol, que es lamentaren de la seva gestió a Torres Amat en diverses ocasions, però finalment tots plegats van arribar a un pacte. El juliol del 1840 Bofarull explicava al bisbe que s'havia resolt l'assumpte de l'edició de Pujades amb Torner, que els donaria seixanta exemplars per repartir entre els tres editors.²⁰⁵ La negociació, com és evident, no va beneficiar els literats, que dels tres-cents exemplars que volien es van quedar tan sols amb seixanta.

La publicació de la crònica castellana de Pujades va ser, malgrat els problemes finals, un èxit.²⁰⁶ A Catalunya, l'obra va trencar la barrera de l'erudició i va passar a ser disponible per al públic més general; bona prova de la seva difusió és el *Compendio* que, tot just vuit anys després, va elaborar Josep M. Grau i Codina.²⁰⁷

D'altra banda i pel que fa a Madrid, el ressò sembla que va ser escàs;²⁰⁸ per contra, va aconseguir certa repercussió fora de les fronteres de Catalunya: les acusacions que els editors havien fet sobre el pillatge a què sotmeté Pèire de Marca els arxius catalans del Principat i els Comtats van tenir resposta en terres franceses.²⁰⁹

L'edició de la *Corónica* per part de Torres Amat, Bofarull i Pujol va respondre a criteris patriòtics i identitaris. En l'obra, els editors van veure-hi, com ha afirmat Grau, «el darrer producte vàlid de la historiografia documental catalana, de la qual calia partir per reconstruir-la i proporcionar al Principat un instrument de memòria autòctona, un antídoto contra els continuadors del pare Mariana a la historiografia espanyola i contra la seva ignorància sistemàtica de la història medieval de Catalunya».²¹⁰ Així, caldria entendre l'edició de la crònica no només com la cul-

205. BC, ms. 3765, f. 169-171.

206. Vegeu la notícia apareguda el 24 de desembre de 1833 a *El Vapor* (Torres AMAT, *Memorias para ayudar...*, p. 513-514).

207. Jeroni PUJADES, *Compendio de la Crónica universal del Principado de Cataluña*, Barcelona, Impremta Valentí Torres, 1840. Grau i Codina exposa que les raons que el van impulsar a elaborar un compendi de l'obra són: l'amor a la pàtria, l'elevat cost de l'edició dels anys 1829-1832 i l'excessiva dificultat del text pujadià amb vista a ser consultat pels estudiants.

208. ANGUERA, «Entre dues possibilitats...», p. 329, n. 33.

209. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VIII, p. I-III. Cf. la carta de Bofarull a Torres Amat en què es parla del particular: «El sr. canónigo Ripoll me envia la traducción adjunta de la final del *Publicateur*, Perpiñán, al 12 de abril último, y me dice: "Si no pueden vs. los editores de Pujades responder al difunto sr. Maló, responderan a lo menos a los gavachos que estan tan preocupados como el difunto que ha muerto, es decir, sr. Maló, el día 20 a mayo último" [...]. Y, así, yo espero que esa primera espada en esta empresa no estará ociosa; la mía, como no tiene temple, según me lo ha acreditado la experiencia ya con algunos desengaños, quede ya arrinconada para siempre» (BC, ms. 3750, f. 170).

210. Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull», *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 6 (2002), p. 121-138, esp. p. 126-127. Bofarull diu: «Esta *Crónica*, que el celo literario ha generalizado ya por medio de la imprenta con el laudable objeto de hacerla accesible a los literatos e ir preparando con ella y con los apéndices que se le añadan materiales para la Historia general de este Principado, escitando así el patriotismo y plumas de los escritores, particularmente catalanes, a mayores descubrimientos y perfección, tiene no pocos lunares que la afean, a pesar de las innumerables correcciones que ha sufrido, y

minació d'un llarg procés en què confluïren els esforços de molts acadèmics, sinó també com la base documental a partir de la qual es podia iniciar la confecció d'una Història de Catalunya per part de la institució.

Després de l'edició de la *Corónica*, van continuar la represa historiogràfica identitària, entre d'altres, amb dues obres de dos dels seus editors: d'una banda, l'esmentat *Los condes de Barcelona vindicados* de Pròsper de Bofarull i, de l'altra, les *Memorias...* de Fèlix Torres Amat, ambdues publicades l'any 1836.²¹¹

Al llarg del segle XIX, a l'Acadèmia va continuar viu l'interès per la història de Catalunya. Els acadèmics continuaven discutint sobre diversos aspectes de la història de Catalunya i l'any 1840, a més de llegir-se més de vuitanta dissertacions, la major part de les quals versaven sobre història del país, es convocà un concurs per premiar dues obres històriques, una en vers i l'altra en prosa.²¹²

Antoni de Bofarull, nebot i col·laborador de Pròsper i també acadèmic, va ser un dels més abrandats defensors de l'esforç editorial que havia significat l'edició de la *Corónica* de Pujades:

En los últimos años de la guerra civil, cuando el país se preparaba ya para el goce de una situación pacífica durante la cual pudieran desarrollarse los gérmenes de ilustración y bienestar que le correspondían en la capital de Cataluña, dejáronse sentir bien pronto señales de que el espíritu histórico volvía a renacer. Sin contar ciertos trabajos de reducida importancia que asomaron alguna vez en las columnas de nuestros periódicos y alguna composición poética [...], otro trabajo importante se emprendió en aquel período, más importante por expresar cual sería el espíritu de sus editores que por la influencia inmediata que pudiera ejercer: una sociedad formada de distinguidos académicos emprendió la traducción y publicación de la *Crónica* de Pujades. Si la obra del cronista catalán fue leída o no de cuántos en gran número la colocaron en sus bibliotecas, lo ignoramos, pero por lo que voy a decir se verá que, cuando menos, el espíritu histórico se rebullía en ciertos espíritus privilegiados y que algún resultado había de dar su afán en lo futuro.²¹³

CONCLUSIONS

No es pot dubtar que la crònica de Jeroni Pujades ha estat un text llegit pels erudits catalans des del segle XVII fins a la Renaixença. L'edició barcelonina

sobre todo *no está aún completa ni acabada*, como dijo oportunamente la Real Academia de la Historia en su censura» (BOFARULL, *Los condes de Barcelona...*, vol. I, p. 2-3). Pel que fa als «lunares que la afean», expressió recollida per Nicolàs Antonio i que va fer fortuna, vegeu la llista que fan els editors, i com els justifiquen, a PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VIII, p. III-IV.

211. Pel que fa a la relació de dependència entre *Los condes de Barcelona...* i la *Corónica* de Pujades, vegeu esp. GRAU, «El pensament històric...», p. 127.

212. Ernest MOLINÉ BRASÉS, «L'Acadèmia de Bones Lletres i el Renaixement català», *La Revista*, núm. XIX (juliol-desembre 1933), p. 63-66, esp. p. 64.

213. *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, Barcelona, 1864, p. 47-48 [reimpr. facs. a: Antoni de BOFARULL, *Escrips lingüístics*, Barcelona, Alta Fulla, 1987].

del 1609, que figura a les grans biblioteques del país, així com una llarga tradició de còpies manuscrites pel que fa a la segona i la tercera parts, en castellà, i després la seva publicació durant el primer terç del segle XIX per part de Torres Amat, Bofarull i Pujol, certifiquen la seva vitalitat. La impressió vuitcentista recupera l'obra per al públic lector i, amb això, aquesta passa a formar part definitivament del corpus de clàssics de la nostra historiografia.

En el cercle de l'Acadèmia de Barcelona i sempre d'acord amb els interessos de la institució, que pretenia la confecció d'una Història de Catalunya i la recuperació de la llengua, l'obra de Pujades és especialment útil. De fet, i deixant de banda el seu valor com a transmissora de la llengua pròpia, els alts i baixos que presenta la valoració de la crònica pels acadèmics des del punt de vista dels continguts són conseqüència de l'evolució de la ciència històrica: de l'admiració i la supervaloració per part dels primers membres de la corporació s'anà a parar a la constatació dels seus errors de mètode, que els porten a equiparar-la amb Barelles, i, finalment, a la utilització del text com a element documental i eina vehicular de les reivindicacions patriòtiques.

Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII

Yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo, si esto es falta caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio.

J. PUJADES

Els trànsfugues idiomàtics al llarg de l'edat moderna segurament ja no són notícia. O potser sí. És sabut que durant aquest període alguns autors es van trobar amb la necessitat de canviar la llengua materna (el català) o la de cultura (el llatí) per una altra (el castellà) d'acord amb unes necessitats polítiques (la llengua de la monarquia hispànica, del rei, era sens dubte la més forta) i de mercat (teòricament, el castellà havia de significar per a tots ells un nombre major de lectors potencials i, amb sort, una més gran accessibilitat a la impremta).

Evidentment, la meua intenció no és descobrir aquest procés, que ja ha estat analitzat i debatut des de diverses perspectives,²¹⁴ sinó resseguir únicament un

214. Jordi Rubió i Balaguer (*Història de la literatura catalana*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984-1986, 3 v., p. 11-23 i 83-117 [abans a: Guillermo DÍAZ-PLAJA (dir.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. V]), Modest Prats («Pròleg», a A. ROSSICH, *Una poètica del Barroc: El «Parnàs català»*, Girona, Universitat Autònoma de Barcelona, Col·legi Universitari de Girona, 1979, p. VII-XLVI), Max Cahner («Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans», a J. MASSOT i J. BRUGUERA (ed.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1979)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 183-255), Josep M. Nadal («"Usar de llenguatge artificios" en el segle XVI: ideologia lingüística i llengua literària», a G. TAVANI i J. PINELL (ed.), *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Roma, 1982)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 89-125; «El català en els segles XVI i XVII», *L'Avenç*, núm. 100.1 (1987), p. 24-30), Modest Prats i Albert Rossich («El Llibre dels secrets d'agricultura i la prosa catalana a l'època del Barroc», a Miquel AGUSTÍ, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, Alta Fulla, 1988, p. 21-38), Anna Maria Torrent («Llengua i poder polític a Catalunya al segle XVII», a A. M. BADIA i MARGARIT i M. CAMPRUBÍ (ed.), *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Tolosa de Llenguadoc, 1988)*, vol. II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 2 v., p. 29-55), Mila Segarra («El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII», a Pere GABRIEL (ed.), *Història de la cultura catalana*, vol. II, *Renaixement i Barroc. Segles XVII-XVIII*, Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 167-192), August Rafanell (*La llengua silenciada: Una història del català del cinccents al vuitcens*, Barcelona, Empúries, 1999) i Joan-Lluís Marfany (*La llengua maltractada: El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona, Empúries, 2001; «Per a la història de la introducció del castellà a Catalunya. Alguns problemes i qüestions de mètode», *Estudi General*, núm. 22 (2002), p. 65-87).

d'aquests casos, el de l'historiador, memorialista, jurista i poeta Jeroni Pujades. No pretenc, doncs, anar més enllà de l'estudi d'un autor i la seva llengua literària.

Jeroni Pujades va començar a redactar el seu *Calamicleon*, *ço és, història de les glòries i calamitats de nostra Catalunya* al tombant del segle XVI al XVII.²¹⁵ Ho va fer en català i quan va donar el text a la impremta, amb el títol de *Corònica universal del Principat de Catalunya* (1609 [1610]), va defensar amb convicció la seva opció lingüística:

Desijavan alguns fos aquesta obra escrita en llengua castellana, com aquella que és més estesa y entesa per las nacions estrangeres, però no és estada possible altra cosa del que se és fet, axí per no ser ingrát a la pàtria y nació, dexant la pròpia per altra llengua y lo natural do per las gràcies estranyes, com també per ser tota la obra de Cathalunya y dedicada a persones de tanta magnificència y lustre, cap y emparo de les demés ciutats, viles y llocs de aquestos Principat y Comtats. Quant més que'm recorde aver llegit en certes apophthecmes espanyoles que lo rey Xico de Granada, sabent la llengua castellana, may la volgué usar, y, interrogat com no la parlava puix la sabia, respongué: «Per no posar-me en arrisch de cosa fea». Que, per ventura, corrent jo aquest arrisch aguera trobat contra de mi un altre Cató, com lo trobà Aulo Albino, del qual escriu Aulo Gèlio (Gel. l. 11, c. 8), que, essent latí, escrigué certes guerres romanes en grech y demanant perdó si avia errat en ella, escusant-se que no era grech natural; y Cató li digué: «Qui-t manava escriure en llengua que còngruament no sabias?».²¹⁶

L'historiador, doncs, afirma que ha escrit en català («no és estada possible altra cosa del que se és fet») per diverses raons: per no pecar d'ingratitude pàtria usant una llengua que no és la pròpia de Catalunya, perquè l'obra tracta de Catalunya i és de llei que s'empri l'idioma que allí s'hi parla, i perquè està dedicada al Consell de Cent de la Ciutat de Barcelona —els membres del qual s'expressen en català. El fet de no haver usat la llengua castellana passa per les raons esmentades, malgrat la insistència d'«alguns», i és també justificat al·ludint al poc coneixement de l'idioma per part de Pujades a través d'un apotegma; tot amb tot, però, l'autor mostra que és conscient que el castellà és una llengua «més estesa y entesa per las nacions estrangeres».²¹⁷

215. RABLB, ms. 3-I-26. Sembla que ja al febrer del 1604 tenia enllestit el manuscrit (Jeroni PUJADES, *Dietari*, a cura de Josep Maria Casas i Homs, vol. I, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuanca, 1975-1976, 4 v., p. 344-345).

216. Els pròlegs de Pujades a les versions de la crònica (*Calamicleon*, *Corònica universal del Principat...* i els dos de la *Corónica universal del Principado...*, «Quien traduxo la obra, al lector» i «Prólogo») es poden llegir en apèndix.

217. Sobre l'extensió i la comprensió del castellà a l'època no per part dels «estrangers», sinó dels mateixos catalans, vegeu Marfany («Per a la història...», p. 66-67), on es recullen i es matisen les aportacions anteriors de Prats (*Política lingüística de l'Església catalana: Segles XVII-XVIII*, Vic i Girona, Eumo i Universitat de Girona, 1995), Segarra («El conflicte lingüístic català-castellà...») i Rafanell (*La llengua silenciada...*).

Amb la redacció de la seva història, Pujades pretenia, tal com havien pretès tants d'altres historiadors anteriors, convertir-se en el cronista oficial del Principat que les institucions catalanes tant havien demanat al rei.²¹⁸ No és estrany, doncs, que es valgui del català a l'hora de redactar-la, ni tampoc ens ha de sobtar la vehemència amb què reivindica la llengua pròpia en un moment en què altres erudits ja havien fet el salt al castellà. Una "història oficial" havia de ser vehiculada en la "llengua oficial", i de la mateixa manera que no hi ha dubte que el castellà era la llengua de la cort, tampoc n'hi ha que el català era la de les institucions del país.²¹⁹

Llengua i pàtria van estretament lligades en la ment de l'historiador barceloní. Per a ell, el sol fet de ser català —i, entenc, d'emprar la "llengua oficial" del país per escriure la que pretén que sigui la seva "història oficial"— hauria de ser senyal de respecte per part dels seus connaturals, tot i que de vegades no sempre és així:

Que si los latins, alemanys, francesos, grechs, castellans, aragonesos y valencians celebran los seus coronistas y los cathalans ab tanta benevolència admeten als uns y als altres y hónrran als forasters, no me han de admètrer a mi, que só de la nació y pàtria? No ajuntarà lo amor als que no separa lo cel? O dividirà, per ventura, la emulació los que à units la nació? No seran conformes en opinió los que són ab mi una mateixa cosa, en lo ser de cathalà? No judicaran almanco que, com aquells qui són estats en Athenas entenen millor les històries de Grècia, y los llibres de Virgili, los perills de Sil·la y Caribdis, las sirenes de Homero y la boca del riu Tíber aquells qui han navegat desde Troya a Itàlia, axí tindrè alguna major notícia dels llocs de nostra terra que los que de pas han estat en ella? [...] Que lo Senyor discipa los consells dels malignants y confon les llengües dels malintencionats. Tíngan los que volen les nostres coròniques de invenció dels forasters: posen les ben enquadernades, cubertes de cuyro daurades, tafetans per lligadures, caplletres il·luminades y pàgines brunyides, que los savis estimaran [*ed. estimaren*] més una pobre història emendada y verdadera que un gran llibre ple de fulles, flòs y ramatjes de ornades y exquisides paraules. Si a gust de tots avia de exir la *Corònica*, ben segur só que a vot de algú merexia tant poch ser imprimida com ell rey de Espanya, o digne dels fums y vanitats que li adormían los sentits quant la llegia.²²⁰

Aquest text va carregat, a consciència i amb coneixement de causa. Des que va deixar enllestit el *Calamicleon* fins que va publicar la *Corònica*, Pujades va esperar

218. Tot i la insistència de les institucions (l'any 1564 la cort demanà al rei que nomenés un cronista oficial per al Principat i els Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent; el 1585, congregada de nou la cort a Montsó, es tornà a insistir sobre el mateix) i la voluntat dels historiadors (abans de Pujades ja van escriure les seves obres amb la intenció d'obtenir el càrrec Antoni Viladamor, Francesc Calça, Onofre Manescal i Pere Gil, entre d'altres), el nomenament d'un cronista oficial no es va fer efectiu fins a principis del Setcents (vegeu Eulàlia MIRALLES, «Estudi introductori», a Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, 2 v., esp. p. 116-119 i 161-171).

219. MARFANY, *La llengua maltractada...*, i MARFANY, «Per a la història...», p. 75-76.

220. «Resposta a una carta de Joan Pujadas Vilar, honcle paternal de l'autor» (Jeroni PUJADES, *Corònica universal del Principat de Cathalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, f. [*7v-8]).

sis anys, temps que va haver de dedicar a esmenar l'obra, a perseguir els consellers per tal que li subvencionessin la publicació i a superar les maledicències dels èmuls, els malpensats i els malintencionats.²²¹ Tota una feina per a qui, des de Castelló d'Empúries estant, no tenia possibilitats d'interferir diàriament en els sectors influents de la capital catalana.

Sabem que el procés fins que va veure el llibre imprès fou llarg gràcies a les deliberacions del Consell de Cent²²² i a les anotacions de Pujades en el seu *Dietari*. El 26 de febrer de 1604 l'historiador va presentar una súplica al Trentenari de la Ciutat en què dedicava als magnífics consellers «lo meu *Calamicleon de Catalunya*, que és crònica general de tot lo Principat, suplicant que se servissen acceptar dita dedicació y manar al clavari me pagàs la stampa»; la súplica fou admesa i, com diu ell, «per ser matèria de gasto» es decidí que passés al Consell de Cent.²²³ Un any i escaig després, el 25 d'abril de 1605, anotava de nou en el *Dietari*: «Trobant-me en Barcelona» —en aquella època residia ja a Castelló—, «alcanssi dels consells me llegissen en Consell de Cent la mia súplica que lo Trentenari me avia passada a 26 de febrer 1604, ab la qual los dedicava la mia *Chrònica* o *Chalamichleo de Catalunya* suplicant-los me pagassen la stampa. Y lo Consell de Cent, oýda la súplica, remeteren als consells fessen nominació de persones no suspectes qui mirassen la obra y fessen relació del modo com se havia de imprimir y què m'havían a donar a mi per mos treballs, y que haguessen de fer relació per al primer de juliol».²²⁴ I una mica més tard deixava constància que el 5 de maig «los consellers de Barcelona feren electió del pare mestre Miquel Serra (que's fa dir Serrano), carmelita, de mossèn Joachim Setanti, y mossèn Galseran Albanell, cavallers, e mossèn Julià de Navel, ciutadà, per mirar la mia *Chrònica* just a la delli-beratió del 25 de abril prop passat», i que el dia següent «foren enviats a cercar per los consellers los nomenats en lo presedent dia per mirar y fer sensura de la mia història y se'ls encomanà per part de la Ciutat». El dia 7 «se juntaren a selda de mestre Miquel Serrano, al Carme, los nomenats a 5 del corrent y jo ab ells, y comenssaren a fer sensura de la mia història. Y perquè la cosa havia de ser llarga y jo feya falta al servey de mon offici del comtat de Empúries, resolgueren me'n tornàs, y que apuntarían las cosas que necissitarían de enmendatió y u tindrían aparellat per quant jo tornaria».²²⁵ Passaran uns anys fins que tornem a trobar notícies sobre la crònica del barceloní: de l'any 1607 és la llicència d'impressió del

221. Pujades no s'està d'afirmar que durant el procés «tinguí per grandíssims contraris los juristas y metjes. *Que quien es tu enemigo*, etcètera» (PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 117).

222. AHCB, Consell de Cent, Reg. Deliberacions, II-113, f. 42; II-115, f. 99, i II-118, f. 154, 156, 171v i 201.

223. PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 344-345.

224. PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 34-35.

225. PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 35.

bisbe de Barcelona Rafael de Rovirola,²²⁶ i el 31 d'agost de 1609 fou rebuda pels consellers la censura de Joan Gallego, doctor en Arts i en Drets del Reial Consell, els dominics Salvador Pons i Jaume Rebullosa i el doctor Onofre Manescal —la «Relació feta als senyors consellers en aprovació de la *Corònica*», de Gallego, Pons, Rebullosa i Manescal, és datada el 26 d'agost de 1609, mentre que la deliberació del Consell de Cent és del 31 d'aquest mes—;²²⁷ un cop aprovada, el Consell de Cent decidí donar permís per imprimir l'obra i subvencionar la seva publicació amb cinc-centes lliures de moneda barcelonesa. Una part d'aquests diners li foren avançats el mateix any, però, malgrat tot, el cobrament no devia fer-se totalment efectiu fins temps després.²²⁸ Finalment, un pletòric Pujades consignava que el 18 de juliol de 1610, un any després de la data que figura a peu d'impremta a la *Corònica*, va sortir a llum «la mia *Corònica universal del Principat de Cathalunya*. Quod felix faustumque sit».²²⁹

Deixats ara de banda els entrebancs que van entretenir la publicació de l'obra i continuant amb les valoracions de Pujades sobre la llengua en el pròleg del 1609, veurem que l'autor confegeix un discurs farcit dels tòpics i les referències habituals en justificacions d'aquestes característiques i que no s'està d'aprofitar els dictats de les sagrades escriptures per envestir contra els qui prediquen en castellà:²³⁰

Majorment considerant que Déu, nostre senyor, donà als seus sancts apòstols lo esperit y do de les llengües conforme a les nacions a qui predicàvan (que no volgué predicassen en latí als de Aràbia, ni als perças en grech, ni als cythas lo arameo, ni lo espanyol als chaldeus, sinó que cada qual los oys en la natural llengua de la sua pròpria nació), denotant que los prelats, doctors, mestres y escriptors deuen acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oynts, dexebls o lectors, no obstant sían murmurats, menysprestats y, com diu sanct Pau (S. Pau ad Rom., cap. I), excomunicats y anathematizats, per guanyar a sos germans per a Déu, nostre senyor, y no fer com alguns de nostres dies, que, essent fills de la terra, per ventura sercant més la honrra y estimació pròpria que la glòria de Déu, nostre senyor, y salvació de les ànimes, predican en llengua castellana, fent-se de aquells mestres que diu sanct Pau (2 ad Tim., cap. 4) que fan pusogues a les orelles dels qui-ls ouen. Y, assò, ultra del que diré parlant dels emporitans en lo temps de l'empeador Júlio Caesar (Lib. 3, c. 85).

226. PUJADES, *Corònica universal del Principat...*, f. *2.

227. PUJADES, *Corònica universal del Principat...*, f. *4- *4v.

228. Cf. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. VI, València i Madrid, Oliveres i Real Academia de la Historia, 1803-1852, 22 v., p. 235.

229. PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 165 (vegeu també PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 15-16, i vol. II, p. 12-13). L'historiador es devia implicar molt en la correcció de l'obra. Tot i que no passa del terreny de l'especulació, ens hauríem de preguntar si els censors triats el 1605 (Serra, Setanti, Albanell i Navel), que explica que l'envien a Castelló mentre ells treballen, no volen, en el fons, estar una mica tranquils; l'elucubració no és gratuïta: cap d'aquests no és a la llista dels que, finalment, signen l'aprovació de l'any 1609 (Gallego, Pons, Rebullosa i Manescal).

230. Sobre la polèmica de l'ensenyament del catecisme i la predicació en català, és molt útil veure Prats (*Política lingüística de...*) i Marfany (*La llengua maltractada...*, p. 211 i seg.).

La referència a la ciutat d'Empúries ens convida a aturar-nos en el capítol 85 del llibre III de la *Corònica*: tots els que fan el salt al castellà, i no només els predicadors, hi són reprovats per Pujades, que addueix l'exemple de l'antiga convivència entre grecs i emporitans abans de l'arribada dels romans per recordar que els primers no van abandonar la llengua pròpia i que aquest extrem «no es pot dexar de advertir per confusió dels que són cathalans; y molts de ells, no avent vista Castella sinó pintada, dexant sa pròpia llengua pàrlan la estranya, négan la natural y acùllan la forastera, y com no la saben [*ed.* sabem], diuhen mil coses que offenen les orelles».²³¹

En els textos comentats fins ara hem vist que l'historiador barceloní parla d'una «llengua pròpia» o «natural» de la nació. Com ja va dir Rafanell i precisament a propòsit de Pujades, entre d'altres autors, la llengua del país va “significar” molt per als lletrats moderns, que hi veien la seva llengua “nacional” i que van ser prou espavilats per adonar-se que podien fer de la diferencialitat idiomàtica que representava la coneixença i l'ús del català, un complement simbòlic.²³²

Per valorar les idees que tenia Pujades sobre la llengua he començat amb el pròleg del 1609 perquè és el text més conegut i comentat dels que va llegir-nos —possiblement perquè és el que hem tingut sempre més a l'abast. Tot amb tot, no era la primera vegada que Pujades defensava la seva opció lingüística. La preferència de la llengua catalana per damunt la castellana a l'hora d'escriure la seva obra és repetida en el pròleg del 1609 seguint les directrius del prefaci del *Calamicleon*. En la primera de les versions, la que no va arribar a la impremta, Pujades s'aturava especialment a justificar la raó per la qual el seu pare va escriure el *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia* en castellà:

Y si algú me diu que mon pare y senyor, micer Miquel Pujades, escrigué son *Tratado de les precedènties dels reys de Aragó* en llengua castallana, salvaré la sua honrra (per ser-me pare) dient que fou per orde de l'archabisbe don Ferrando Loazes que li manà scriurer dita obra en aquella llengua, y lo manament de aquell lo escusa com a forçat; y que no s'i posà de son propri motiu y, com ell dedicava la obra al rey don Philip, senyor nostre, com a súbdit se acomodava a la lengua del superior. Pero jo tracte y dedique ma obra a català, y no li tinc de parlar ab lengua estranya.

231. PUJADES, *Corònica universal del Principat...*, f. 137a.

232. Rafanell (*La llengua silenciada...*, p. 54-55). Rafanell afegeix: «El que no acabo de veure tan clar és que aquest vincle “natural” tingués una traducció política gaire nítida [...]. No acabo de veure clar, honestament, que la llengua catalana fos sentida al segle XVII, com pensa Mila Segarra [«El conflicte lingüístic català-castellà...», p. 188], com “un dret col·lectiu”, com un requisit legal». Si el català fos un “dret col·lectiu”, irrenunciable com les institucions del país o el règim jurídic català (cf. Mila SEGARRA, «El conflicte lingüístic català-castellà...», p. 190), els erudits no s'haurien permès el luxe de deixar-lo de banda en benefici del castellà, ni tan sols posant-hi per davant qüestions patriòtiques (fer entendre als espanyols precisament aquesta “diferencialitat” de Catalunya i dels catalans).

Així, sembla clar que per a Pujades l'opció lingüística és una opció d'honor i coherència. Tornant al pròleg del 1609, recordem que s'hi afirma que l'autor de-fuig fer com alguns dels seus coetanis, catalans com ell, que «per ventura cercant més la honrra y estimació pròpia que la glòria de Déu, nostre senyor, y salvació de les ànimes, predican en llengua castellana». Qui té la sort de poder comunicar (d'escriure, doncs), no pot valer-se d'una llengua que no és la seva i que no coneix com la materna, perquè no farà cap bé ni a l'obra ni a la pàtria i, en conseqüència, tampoc als lectors. Ara bé, així com, d'una banda, es defensa que «prelats, doctors, mestres y escriptors» tenen l'obligació d'«acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oïnts, dexebls o lectors» parlant-los en la llengua que els és natural per tal que puguin ser compresos, de l'altra se'ns diu que els súbdits tenen l'obligació de recórrer «a la llengua del superior» quan tenen l'avinentesa de dedicar-li una obra.

D'aquesta manera, el dilema que podria plantejar l'opció lingüística paterna no és tal: Jeroni s'acull als preceptes exposats (la *Corònica* va dirigida a la ciutat de Barcelona i als seus consellers) i Miquel també ho fa, perquè el seu *Tratado*, escrit per encàrrec de Ferran de Lloaces inicialment en llatí, només serà traduït al castellà quan aquell tingui l'ocasió de dedicar-lo al rei Felip II.²³³

L'entusiasme reivindicatiu del 1609, que és paral·lel al dels poemes preliminars que exalcen la figura de l'autor (on es destaca el fet que aquest hagi triat el català per dur a terme el seu projecte cronístic),²³⁴ era més subtilment present en la primigènia versió del *Calamicleon*:

Alguns desijàvan que esta obra fos general de tota España. Jo he entès en mi que era obra desigual a mes forces, temps y poder, y que no sols requeria la vida de un home però de molts [...]. Y axí, jo, com mon intent sia estat reduir a la memòria los beneficis à fets Déu a nostra terra, los asots ab què la ha flagellada y, après de la glòria de Déu, serrar la honrra de nostra nació sens envejar la dels altres y considerar sos propis infortunis y

233. «Y desseoso de servir a vuestra real magestad y dar alivio al dicho patriarcha [i. e. d'Antioquia], me é atrevido en compilar alguna cosa de diversos escriptores y de lugares peregrinos, metiendo mi pluma en tan straña labor [...]. Y assí, lo puse yo por obra y se lo di en latín. Pero considerando después que, siendo la obra de reyes a ninguno se podía mejor nuncupar ni dirigir que a vuestra real magestad, rey de tantos reynos, me á parecido justo sacarla a lumbre sola protección y emparo de vuestra real magestad. Tomará pues, vuestra magestad, estos frutos de mis estudios y trabajos en romance con alguna diligencia más curiosa agora que no fueron por mí dados en latín al dicho patriarcha por el poco tiempo que me dio» (RMC (1474-1620), vol. II.1, p. 153).

234. Vegeu, per exemple, el darrer tercet del primer sonet, intitulat *Al doctor Hierònym Pujades, en alabança de la Corònica escriu en llengua cathalana, de un seu amich religiós capuchí*: «Aquí l'enteniment i la memòria / mostre, y-l zel de pàtria tant honrrada / pus parl'en cathalà, Déu li don glòria»; o, del mateix autor, el primer tercet del tercer sonet: «Aquestes nos escriu micer Pujades / ab tant galant estil y llengua propia / de la provincia nostra cathalana»; o, encara, aquests versos del poema *De Joan Baptista Gori, en los dos drets doctor, en comendació del autor ab Cathalunya, estansas*: «Hyerònim, donchs, Pujades, llur germà, / en drets doctor y fill de Barcelona, / a tots los seus [...] / del llach de oblit à tret, a glòria aeterna, / ab alt estil, en sa llengua materna» (Pujades, *Corònica universal del Principat...*, f. *4 i [*6v]).

sens llastimar als estrañs ab la memòria dels dañs dels altres, per ço esta mia obra sols comptarà lo bé y lo mal de nostra terra, sens tocar a les estrañes [...]. Resta altra cosa que alguns an volguda, és a saber, que esta història no fos en nostra llengua catalana sinó en castellà, dient que essent en català seria fastidiosa a la mateixa nació y no gens entesa per los strangers. Assò en ninguna manera ho puch jo comportar ni sufrir, [ratllat una, perquè a mi me fóra mal y treballós dexar mon idioma per lo español y, altra,] perquè me par feria agravi a ma nació y desacreditava tota ma obra. La raó és perquè, dexant ma llengua, confessava haver-n'í altra millor que la materna y era ingrat a ma pàtria en dexar lo bon natural de ella. Més, que si en lo present tot és tractar de Cataluña, ¿per què usarem sinó llengua catalana? A no fer-ho no seria tot de Cataluña, quant més que si en tot lo present tractat se à de dir veritat, com és necessari per a la història, dit en altra llengua tot seria mentida y jo home de dos llenguas. Finalment, tingué temor no hi hagués contra mi altre Cató com fou contra Aulo Albino [...]; axí temí no diguessen de mi, y per ço he usada ma llengua.²³⁵

La diferència de to entre el *Calamicleon* i la *Corònica* és palesa també en altres llocs; a tall d'exemple, recuperem el fragment del *Calamicleon*, paral·lel a l'esmentat més amunt, sobre la llengua dels emporitans en temps de Juli Cèsar:

Lo que m'apar és de notar de aquesta pedra és que, essent vingut los grechs a Em-púries lo añ 333 y corrent ara lo an 43 ans de la vinguda de Christo y, axí, havent stat 290 ans, no haguessen dexat son propri parlar ni pres lo español que llavors se usava. Ni pot dexar de advertir, per confusió nostra, axí lo que molts religiosos predicant com molts cavallers converçant fan, qui no han vista Castella sinó pintada, sens esser-hi estats, dexant sa pròpia y natural llengua pàrlan la estraña y, com no la sàban, diuen mil coses que of-fenen les orelles. Mes, ¿què dich? No sols açò, però encara des del temps del cathòlic rey don Ferrando ençà se veuen ab los llibras, actas e instruments cathalans tanta mudança de llengua que si los vells de llavors venían ara trobarían tanta mudança en nostra pròpia llengua que ja no la entendrian, com los qui vull són apenas entenen la simple sensilla lle-mosina de llavors. Y an donat molts en tal error [?] que, essent la falta ab ells, dejéctan, llànçan, avorréxan y lacéran la dita llengua llemosina, y a mi en negocis forenses me n'an mordicat alguns perquè la usava y en alguna cosa retenia lo parlar de aquella, però no se'm dóna res. Ans bé pens que, ab esta inscripció d'esta pedra, trauré a molts del bon enteniment a la mia opinió y consideració de la veritat, majorment als que han legit a Aulo Gèlio contra aquells qui excogitan (lib. II, c. 7) nous vocables per ornar sa oració.²³⁶

Que les ínfulas patriòtiques de l'historiador en matèria de llengua van anar rebaixant el to, resulta evident de la confrontació de la primera versió de la crònica (c. 1604) amb la publicada (1609). I també és evident que a partir d'aleshores es van anar difuminant cada cop més. Anys més tard que fos publicada la *Corònica* va

235. Tot i que ara no és el moment de deturar-m'hi, aprofito per remarcar que, a més de les diferències que presenten alguns passatges del primitiu *Calamicleon* i de la *Corònica* del 1609, l'edició (traducció) dels anys 1829-1832 de la primera part també presenta divergències notables (Pujades, *Corònica universal del Principado...*, vol. I, p. 236).

236. RABLB, ms. 3-I-26, f. [249-249v]. La inscripció és copiada en el f. 248 del ms. 3-I-26 de la RABLB; vegeu també PUJADES, *Corònica universal del Principado...*, f. 136.

sortir a llum l'altra obra de Pujades que va merèixer els honors de la impremta. L'historiador, que va ser testimoni de primer ordre en les discussions sobre la conveniència que els consellers assistissin al jurament del virrei Fernando Afán de Ribera quan el rei encara no havia jurat les constitucions de Catalunya, va publicar en castellà un *Discurso sobre la justa asistencia de los consellers de la fidelíssima ciudad de Barcelona y síndicos de la Generalidad de Cataluna al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por el excelentísimo señor don Fernando Affán de Ribera y Henríquez [...] como lugarteniente y capitán general por la magestad del rey, nuestro señor, en este su principado de Cataluña*. L'obra anava dirigida i dedicada al lloctinent, en la llengua del qual, seguint les directrius de les seves explicacions anteriors, hauria hagut d'escriure per respecte. Ara bé, un cop més, Pujades necessitava donar explicacions sobre la llengua preferida, en aquest cas no per l'abandó del català, sinó del llatí:

Determiné poner a la pluma, sacar en público y dexas escrito en vulgar castellano, para ser entendido de naturales y estraños (aunque como a professor de letras deviera en lengua latina), un breve y mal digerido concepto de mi entendimiento sobre la razón que ha avido en lo que tan justamente se ha determinado, forjándole en la fragua de la imaginación, con alas de otro cavallo, o las que tuvo prestadas el bolador Perseo.²³⁷

Deixant de banda el llatí pel castellà, Jeroni Pujades segueix les passes de Miquel, el pare, al *Tratado de la precedencia*, tot mirant de fer-se entendre per aquell a qui dedica l'obra (el virrei) i buscant accedir a un públic més ampli. Malgrat que són difícilment comparables per la seva ambició i estructura, la diferència de la crònica catalana respecte al *Discurso* passaria, segons l'autor, precisament per aquí: el potencial públic lector al qual es dirigeixen; en el segon cas, aquest s'hauria vist eixamplat, ja que, de voler circumscriure's únicament als connaturs (catalans), hauria passat a dirigir-se a aquests i als «estraños» (castellans).

La raó que du Pujades a prendre aquesta decisió, ser comprès per un nombre major de lectors, no deixa de ser un tòpic d'aquesta mena de textos de descàrrec, que retrobem en molts altres discursos d'època, anteriors, coetanis i també posteriors, i en alguna altra obra del mateix autor. La llista de justificacions i excuses que al·leguen els escriptors es repeteix de manera mecànica i sense gaires diferències, de vegades amb una punta d'originalitat que ens activa els sentits, però, generalment, sense anar més enllà del pur exercici retòric.²³⁸

Ara bé, val a dir que el canvi de perspectiva en Pujades no és nou del *Discurso*, sinó que cal anar-lo a buscar abans, en el moment en què aquest va decidir ti-

237. *Discurso sobre la justa asistencia...*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1621, f. A3v-A4.

238. Són il·lustratius, entre d'altres, els exemples que proporcionen Prats («Pròleg», a A. ROSSICH, *Una poètica...*), Rafanell (*La llengua silenciada...*, p. 69) i Segarra («El conflicte lingüístic català-castellà...»).

rar endavant el seu projecte cronístic, de grans dimensions, en castellà: la primera part de la *Corònica*, ja publicada, va ser revisada, traduïda i ampliada amb dues parts més, ara en castellà. En el primer dels dos pròlegs de la *Corònica universal del Principado de Cataluña*, que porta per títol «Quien traduxo la obra, al lector», l'autor deixà constància que en la primera versió de l'obra s'havia servit del català per dues raons: en primer lloc, perquè «era justo por naturaleza y en razón del sujeto» —és a dir, per la seva condició de català i pel tema de l'obra, Catalunya—, i, en segon lloc, perquè «las personas de tanta calidad quales eran aquellos a quien dediqué la obra» ho feia imprescindible.²³⁹ Fins aquí, doncs, retrobem els arguments del pròleg del 1609, però ara caldrà mirar d'esbrinar per què en la seva obra històrica català i llatí es converteixen en llengües “substituïdes” per la que ostenta el poder reial i, per tant, el real, el castellà.²⁴⁰

El barceloní, un cop publicada la primera part de la *Corònica*, sent que ja s'ha dirigit als seus una vegada i que, com Ezequiel quan anà a la casa d'Israel a dur-los la paraula de Jahvè (Ez 3,4-5), no fou «enviado al pueblo [...] de agena y obscura o no conocida lengua [...] sino ad domum Israel, a los de mi nación y escogidos», raó per la qual en aquell moment va parlar com ho feia entre els seus: en la seva llengua materna. Pujades s'atura, però el text bíblic completa la seqüència: la casa d'Israel, per tal com és de front dur i de cor obstinat, no ha volgut escoltar el profeta perquè no vol escoltar Jahvè; Ezequiel no haurà de témer-los ni espantar-se davant d'ells perquè són una casa en rebel·lió i, tant si l'escolten com si no, el profeta haurà de predicar la paraula del Senyor (Ez 3,7-10).

Un cop acomplert el tràmit, conscient que la repercussió de la *Corònica* no ha estat la que volia i de les dificultats superades fins a veure-la publicada, l'àmbit de la seva “predicació” s'estendrà més enllà de les fronteres del propi país, raó per la qual l'idioma vehicular haurà de ser un altre. Però ell mateix s'adona que no troba arguments per justificar del tot aquest canvi: «Mas ahora, yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo, si esto es falta caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio. Digno soy, pues, de reprehención, si los cuerdos no me escusan con los no tales».

L'única raó vàlida en aquest context és la mateixa del *Discurso*, i ja he dit abans que no és gens original: ampliar el potencial públic lector i, tot i que no hi és dit explícitament, potser també el seu àmbit d'influència política. De totes totes, Pujades s'havia despenyat. La «naturaleza» i el «sujeto» continuaven sent els ma-

239. L'únic autor possible de la justificació d'aquest primer pròleg és Pujades (vegeu, en aquest mateix recull, «La *Corònica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?»).

240. Malgrat que en el cas de Pujades sembla clar que són el català i el llatí els qui cedeixen terreny al castellà, i no només l'un o l'altre, per a una panoràmica més general durant el període cal anar a Rafanell (*La llengua silenciada...*, p. 34-36) i Marfany («Per a la història...», p. 74).

teixos que el 1609, i ni sembla que els seus connaturals l'haguessin d'escoltar més pel fet d'escriure en castellà, ni tenia garantit l'accés a una altra mena de públic —ho corroboraria el fet que l'obra no aconseguí imprimir-se. A més, la *Corónica* no té un destinatari explícit, ni una institució o un personatge públic concrets, cosa que no l'hauria d'obligar a res en qüestions de llengua i que podria fer sospitar que Pujades pensava que així li seria més fàcil trobar un protector per a la publicació. Si fou així, no cal insistir que anava errat.²⁴¹

Pujades acabarà, doncs, despatxant honradesa i amor patri amb dignitat per una qüestió política i de segments del mercat lector. De tota manera, ho avanço, no es desdirà del tot de les seves primeres i vehements afirmacions, i, finalment, fins i tot acabarà interpretant la seva voluntat de ser llegit fora de les fronteres del propi país com un benefici per a Catalunya. Per a l'empresa, àrdua, trobarà una bona solució, perquè farà que es justifiquin els altres i ell es presentarà com un producte de les circumstàncies: seran, en definitiva, els consells rebuts d'altri i l'exemple d'alguns autors catalans que l'havien precedit en la tria lingüística els que l'ajudaran a decantar la balança.

Per ell sabem que el consell d'«*algunas personas de calidad, assí estrangeras como de las deste nuestro Principado*» que s'havien entretingut en la lectura de la crònica catalana fou el d'advertir-lo que traduís al castellà la primera part i continués en aquest idioma les altres, «*pues ya la primera vez había cumplido con las obligaciones de la patria*». Si aquestes persones eren les mateixes o unes altres que les que el 1609 li havien suggerit que redactés l'obra en castellà, no en tenim constància. Ara bé, fossin qui fossin, si realment van existir i no són sinó un útil recurs retòric, aquesta vegada van tenir més èxit a l'hora de convèncer l'autor. De tota manera, el que sí que és cert és que alguns contemporanis de l'historiador barceloní argüiren, per defensar el poc ressò de l'obra pujadiana, el fet que aquesta fos

241. A partir de les correccions que introdueix Pujades en els seus manuscrits de la crònica, versions catalana i castellana, sembla que, a mesura que anava redactant el text, el destinatari de l'obra devia anar canviant. En el pròleg del *Calamicleon*, per exemple, hi trobem escrit: «jo tracte y dedique ma obra a català», però també «mon intent [*corregint lo intent de qui'm mana*]», referència que en el pròleg de l'edició del 1609 ha estat substituïda per una de més genèrica («*essent en servey de qui la obra va dedicada*») i que cal identificar amb la institució que subvencionà finalment l'obra, el Consell de Cent. Pel que fa a l'edició castellana, d'una carta de Rafael Joan Montaner a Pujades datada el 5 d'abril de 1627, deduïm que pretenia editar-la amb el suport de la Diputació i potser convertir-la, amb l'ajut de les Corts, un cop ell nomenat «cronista oficial», en la «història oficial» del Principat i Comtats («A bé me diuen v. m. està ocupat ab algun càrrech del sr. duch en aqueix comtat, totavia com v. m. emplehe tam bé lo temps, ans ne deu tenir v. m. molt avant o ja acabada la *Segona part de la Història general de Cathaluña*, lo que és de pesar que tinga v. m. tan poca sort de no haver los deputats y altres persones a qui incumbe correspost a la satisfacció de sos grans treballs de v. m. Emperò si tenim Corts, no-s porà dexar de provehir en negoci que tant importe a la honrra y auctoritat del Principat»; BNF, Baluze 239, f. 64). L'intent, si és que mai va existir, no arribà a bon port, i en el pròleg de la *Corónica*, de nou sense destinatari, Pujades substituï un «a quien dedico la obra» per un significatiu «a quien dedicué la obra».

escrita en català i d'haver estat «mal reçebida de la emulacion de sus connaturalles».²⁴²

Per al seu salt lingüístic i sense possibilitat (ni voluntat) de marxa enrere, Pujades també recolzarà en altres autors: «Razón bastante habrá para que yo me dexe entender de los demás españoles y les hable en la lengua que mas comúnmente corre entre todos, a imitación de otros muchos catalanes que, escribiendo en castellano, comunicaron los talentos que de Dios recibieron y granjearon con ellos algunos o muchos de los estraños»; els escriptors que addueix, representen el territori lingüístic català, són poetes, historiadors i religiosos, i n'hi ha de nobles i d'altres que no ho són. Entre els catalans cita els barcelonins Joan Boscà (l'edició del 1543 amb Garcilaso de la Vega), la traducció de Desclot per Rafael Cervera (1616) i l'*Espedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* del marquès d'Aitona Francesc de Montcada (1623), així com fra Antoni Vicent Domènec, natural de Grions, Girona, la *Historia general de los santos* del qual s'imprimí en dues ocasions en vida de Pujades (1602 i 1630), i també els sermons de Jaume Rebullosa, natural de Solsona i un dels censors de la *Corònica pujadiana*,²⁴³ els Comtats hi són representats pel rossellonès fra Àngel del Pas i Pincard i el canonge de la seu de Barcelona Antoni Joan Garcia, natural de la Cerdanya i autor d'una hagiografia de sant Oleguer (1617). I, finalment, València té el seu representant amb la menció de l'historiador Pere Antoni Beuter —la història del qual seguí un procés molt similar al text de Pujades, prou conegut: aparegué una primera part en català (1538), que fou després traduïda i ampliada en castellà (1546-1551).

Per a tots els autors citats, escriure en llengua castellana no té altra voluntat que «comunicarse y dar inteligencias a las demás naciones que no entienden nuestro lenguaje catalán». D'entre tots ells, només el fragment d'una de les obres d'Àngel del Pas i Pincard serà reproduït literalment per Pujades en el pròleg de la *Corònica*, i tan sols aquesta citació ens és suficient per fer veure que els arguments pujadians no disten gens dels que ofereixen els seus coetanis catalans quan, a l'hora d'imprimir els seus textos en castellà, tenen la necessitat d'excusar-se.

La *Primera parte de los discursos espirituales...* d'Àngel del Pas i Pincard fou publicada en castellà el 1579 a Barcelona i dirigida a la dama de l'alta noblesa catalana Jerònima Gralla i Hostalric (aleshores ja vídua de Lluís de Requesens i de Zúñiga), un fet que no fa més que confirmar la ja coneguda castellanització de les

242. Esteve de CORBERA, *Cataluña ilustrada*, Nàpols, Antonino Gramignani, 1678, p. 6. El mateix Corbera afegeix que la crònica pujadiana és una obra molt ben feta i treballada, fruit del zel de l'autor, que ha remenat molts arxius, i tot això «sin que aya tenido jamás arrimo o favor público o particular que le alentara y socorriere en tan honrosa ocupación, antes algunos que no saben lo que valen aquellos trabajos quieren a carga cerrada condenarlos. Tristes efectos de una emulación envidiosa!».

243. Rebullosa és l'autor d'un bon nombre d'obres en castellà, entre les quals hi ha diversos llibres de sermons (1601, 1614, 1616, 1617 i 1621).

capes altes en contacte amb la cort de Castella. Àngel del Pas hi afirma que farà seva la pràctica dels apòstols d'emprar l'idioma d'aquell qui escolta i acaba amb un altre tòpic: «Creo me ternán por escusado, haziendo la profesión que hago, en haverme abaxado a escribir en romance castellano y siendo de nación cathalana y no criado en Castilla, pues lo hago por más aprovechar a los que esta obra leyeren, siendo lengua en los tiempos de h agora más común y más gustosa a los hoýdos del mundo».²⁴⁴

Pujades continua el seu discurs recordant l'antiga preeminència del català durant l'etapa comtal i, coneixedor actualment de la situació de força del castellà d'ençà que la cort s'establí a Castella, argumenta que els catalans de finals del segle XVI i principis del XVII no poden pretendre que els que no ho són els lloïn les gestes i la història si no les coneixen perquè no les entenen. La vindicació patriòtica, doncs, passarà per la comprensió de la història del país per part dels estrangers: Rafael Cervera hauria traduït Desclot «para dilatar la fama de nuestros antiguos héroes catalanes» i Pujades, la crònica «para que aquí y allí, y donde quiera que corra el lenguaje tenido por mas común, sepan lo que aquí pudieron y supieron hazer los nuestros».

Tot plegat, però, només implicaria una situació d'inferioritat del català davant del castellà pel que fa al nombre de coneixedors de l'idioma fora de les fronteres de Catalunya o d'aquells que hi viuen però no la tenen com a llengua materna, no pas respecte d'altres supòsits: «Del trato que todos y mil diferentes naciones tienen con los de aquella tierra [*i. e.* Castella] se ha seguido ser el lenguaje castellano no más bueno (que esso al parecer de doctísimos varones y que supieron halgo del origen de las lenguas tiene arta dificultad, y no falta quien la condene) sino más común y platicado».

L'esment en el paràgraf citat, en nota, del *Sermó* d'Onofre Manescal per Pujades, indica que l'historiador tenia present l'actitud d'altres coetanis que es valien del català i que en defensaven la història, però que no per aquesta raó renunciaven a seguir altres camins. La dedicatòria *Al lector* de Manescal, en què es justifica la raó per la qual l'obra ha estat impresa en català i no en castellà o en llatí, i es rebaten els arguments que farien del català una «llengua curta», així com el capítol final, «Del llenguatje cathalà», havien de ser un referent per a Pujades.²⁴⁵ Amb Manescal, a més, Pujades hi havia compartit altres coses: Manescal fou, amb l'esmentat Rebullosa i amb Joan Gallego i Salvador Pons, un dels signants de la «Relació feta als

244. «Carta al devoto lector» (Àngel del Pas, *Primera parte de los discursos espirituales sobre la inscripción, prólogo y quatro primeros capítulos de la regla de los terceros*, Barcelona, Pere Malo, 1579, f. †3 [bis]).

245. De la dedicatòria i el capítol final sobre la llengua, n'hi ha una edició en el volum *Tractar de nostra llengua catalana: Apologies setcentistes de l'idioma al Principat*, a cura de Francesc Feliu, Sadurní Martí, Francesc Ten i Josep Vicens, Barcelona, Eumo, Universitat de Girona, 1992, p. 39-48.

senyós consellers en aprovació de la *Corònica*», del 1609, i, com a autor dels *Discursos de la llaga del costado de Christo* (Barcelona, Sebastià Matevat i Llorenç Déu, 1607), va viure, encara que per raons ben diferents, un periple semblant al de Pujades amb la *Corònica* i va haver d'esperar tres anys fins que va veure circular el llibre imprès.²⁴⁶

El *Sermó* és un breu tractat històric sobre Catalunya que es publicà, amb la intenció que tingués una difusió més àmplia, separatament de la resta de sermons llatins que Manescal va donar a la impremta aquell mateix any sota el títol *Concionnes octo de Sanctissimo Eucharistiae Sacramento, quibus additae sunt nonnullae de Virgine Dei genitrice Maria, & sanctorum festivitibus: Tomus primus* (Barcelona, Gerard Dòtil i Gabriel Graells, 1602).²⁴⁷ Manescal ens explicarà en què es basa a l'hora de triar l'idioma del text: descartat escriure en llatí («lo que aguera fet de bona gana si no agués paregut que per ser història convenia isqués en romans»), queden el castellà (l'idioma «més comú y més apazible», segons el parer d'«alguns») i el català. Al final la llengua triada serà aquesta última, perquè s'ha tingut en compte que «s'era predicat en cathalà y devant cathalans» i perquè, sent un tractat breu (una «ninyeria», diu sovint Manescal), dubtà que «fos acertat que cosas tant pocas de Cathalunya en comparació de las que-s podrían dir, fóssan a las demás naciones comunas». L'última sentència preanuncia la intenció de Manescal, que acabarà oferint-se per escriure una història de Catalunya, més llarga i completa, i amb subvenció inclosa, «en lo llenguage que aparegués convingués més».²⁴⁸

És ben probable, atès el que hem vist fins ara, que Pujades estigués d'acord amb Manescal, un autor que vindica l'idioma i que, alhora, és ben conscient de l'ordre lingüístic establert en funció de les necessitats polítiques. Perquè, en definitiva, del que es tracta és d'adequar-se als temps que corren; en paraules de Pujades, si l'autor vol ser llegit i tingut en compte, com sembla que hauria de ser, caldrà «guizar el plato o escribir [...] con diferente saynete y adobo, conforme al gusto

246. Els *Discursos* van suscitar una forta polèmica entre teòlegs que queda reflectida en les pàgines del *Dietari* de Pujades. Finalment, van sortir a llum a Barcelona el 1610 (PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 172-173; cf. Antonio PALAU I DULCET, *Manual del librero hispano-americano*, Barcelona, Libreria Antiquaria Palau, 1948-1990, 36 v., núm. 148446-148448).

247. Tot i que la difusió és la raó que addueix Manescal per publicar el *Sermó* separatament («À aparegut ad alguns que per anar en cathalà y los demás en llatí podria axir dividit y a part perquè tinguessen molts aparell de veure'l, lo que no fóra tan fácil si sols fos anat en companyia dels demás»; MANESCAL, *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon [...] predicat en la sancta iglésia de la insigne ciutat de Barcelona a 4 de novembre de l'any 1597*, Barcelona, Sebastià de Cormellas, 1602, f. *3), possiblement també devia tractar-se d'afavorir el seu nomenament com a cronista oficial (MIRALLES, «Estudi introductori», vol. I, p. 164-165).

248. MANESCAL, *Sermó vulgarment anomenat...*, f. **2-**2v. Potser caldria recordar, en aquest context, que la resta de l'obra publicada per Manescal és escrita majoritàriament en castellà.

de los paladares que haora corren, particularmente en esta materia de hablar en una o otra lengua, por quanto dize Quintiliano ser razón hablar con los más como prudencia sentir con los menos». Canviarà la forma, doncs, però no el fons. Amb tot, les ironies del destí («me dispuse a seguir la corriente, aunque es ofrecerme a grandes peligros usando de lenguaje extraño») no li faran perdre el to reivindicatiu al qual ens tenia acostumats. Si havia dit que era conscient que es despenyava per un precipici, ara sentència: «Pero sí, es verdad mudo de lenguaje, mas no de corazón».

L'expressió devia agradar a Pujades, que l'havia recollida el 1601 en el seu *Dietari* en boca del bisbe de Barcelona Ildefons de Coloma, «que encara que valencià de nació y tingués la lengua castellana, tenia lo cor molt català».²⁴⁹ El «cor català» és alhora el sentiment de l'autor i el d'un bisbe castellanoparlant que se sent de la terra, i és el que ha de valer per al reconeixement públic, independentment de l'idioma de comunicació.²⁵⁰ Anys a venir, el franciscà Francesc Fornés, que va entendre l'oportunitat de l'expressió en un context com el de la Guerra dels Segadors, la tornarà a fer seva.

Hi ha altres qüestions sobre la llengua («lo d'escriure i ortographiar») en els llibres de Pujades que caldria resseguir, algunes de les quals ja han estat aprofitades, però que caldria revisar partint de totes les obres conservades de l'autor: el concepte de llemosí;²⁵¹ les diferències entre la parla dels bisbats catalans i, doncs, a propòsit de les variants dialectals del català;²⁵² la necessitat de mantenir certes grafies d'acord amb la praxi generalitzada;²⁵³ les diferències entre la llengua antiga i la

249. PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 76.

250. Reprenc l'argumentació de Rafanell (*La llengua silenciada...*, p. 56) basada en el comentari de Pujades sobre el bisbe.

251. Vegeu més amunt el fragment citat sobre la llengua dels emporitans, i també el pròleg del 1609: «Que en lo un cap jo pensava assertar per ser millor aquella llengua que s'acosta més a la comuna, com hebrea, grega y llatina, y estar cert que si jo parlàs lo cathalà vell molts no l'entendrían, com no entenen lo antich lemosí, y altres no-l volrrien llegir ni oyr». Vegeu també RAFANELL, *Un nom per a la llengua: El concepte de llemosí en la història del català*, Vic i Girona, Eumo i Universitat de Girona, 1991.

252. Vegeu August Rafanell («Un recorregut per la prehistòria de la dialectologia catalana», a A. RAFANELL, *El català modern: Set estudis d'història cultural*, Barcelona, Empúries, 2000, p. 13-34 [abans a: *Estudi General*, núm. 11 (1992), p. 13-29], esp. p. 24-25), que recull les aportacions anteriors, i també Albert Rossich («Una qüestió d'història de la llengua catalana: el reconeixement de la vocal neutra», a P. VALSALOBRE i J. GRATACÓS (ed.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema, 1995, p. 119-200, esp. p. 132-133) i Rossich i Rafanell («Orallitat, escriptura, ortologia», a J. MAS I VIVES i J. MIRALLS I MONTSERRAT (ed.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Palma de Mallorca, 1997)*, vol. I, Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears, 1998-2000, 3 v., p. 263-298, esp. p. 286).

253. «En lo dictionari de Antoni de Nebrissa y en les obres de nostre cavaller Francesch Calça lo nom de Cathalunya se troba escrit sens h, y en los volums nous de les Constitucions y tots los moderns lo veurem escrit ab h, y és força seguir-los perquè no-m dïgan que çó de entany» (PUJADES, pròleg, *Corònica universal del Principat...*).

llengua moderna a Castella;²⁵⁴ o, encara, la necessitat de puntuar i posar majúscules en els textos,²⁵⁵ etcètera.

A part de les esmentades, hi ha també qüestions relatives a la problemàtica de traduir els textos del català al castellà. Tot i que en una ocasió fa servir l'expressió «nuestra lengua castellana», Pujades es defensa dels possibles errors en els quals pot incórrer a l'hora de fer servir una llengua que no és la seva: per a ell, aquests petits errors —que anys abans opinava que feien pessigolles o ofenien les orelles dels qui els oïen— ara són justificables per a la fi que persegueix amb la *Corónica*, difondre la història i, doncs, les glòries, de Catalunya.²⁵⁶ Presentarien problemes, per exemple, els topònims i els antropònims, que no s'han de traduir, i també alguns mots o expressions sense correspondència en l'idioma de Castella, que caldrà glossar per tal que puguin ser compresos. Tot i que ara no és el moment de parlar-ne, no puc estar-me de reproduir un dels casos “problemàtics” que reporta Pujades en el pròleg del traductor al lector de la *Corónica*: «Mas no pongamos otro exemplo que el proprio nombre o renombre mío, que es de Pujadas, que en lenguaje proprio castellano havia de dezir Subidas. ¡O, qué pessadas fueran y de mal subir si tal linaje como el de Subidas por Pujadas se buscara en Cataluña!».

254. Nadal («“Usar de llenguatge artificios”...», p. 112, n. 55) es pregunta si quan Pujades el 1609 afirma que «en Castella hi ha diferència de llengües, entre la nova i la vella, del manchego a l'andaluz y altres», podria fer referència a l'oposició entre la llengua antiga i la llengua moderna, i no pas només a una dimensió geogràfica (Castella la Nova i Castella la Vella, Andalusia, etc.). En el pròleg castellà de Pujades es torna a repetir la dicotomia llengua antiga/moderna: «Y se ve en nuestra lengua castellana que casi havemos echo de los vocablos tantas mudanças como de ropas, y podríamos hazer dos lenguajes tan diferentes que el uno al otro no se entendiesen, porque nos damos tanta priessa a inventar vocablos y tomarlos prestados de otras lenguas y naciones que, por enriquecerla, hemos venido a desconocerla. Parece a los deste tiempo que es humilde el lenguaje castellano antiguo, y, si no, le afeytan con vocablos nuevos y no advierten que el bueno y mejor es, como dize el mismo Cicerón, el que nos ensenyaron nuestras madres y el que hablan las castas matronas» (PUJADES, pròleg del traductor al lector, *Corónica universal del Principado...*).

255. Sobre el manuscrit que conté les *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, de Francesc Comte, Pujades diu: «De hont jo la copihí estava absolutament sens ninguna apuntació ni lletres majúscules ahont convenia. Ab la corrent ploma he algun tant apuntuat; si estas y otras faltas de períodos o cláusulas imperfetas s'i trobaran, impulte lo lector asò no a ignorància, si bé la tinch molta, sinó a falta de temps y pressa que lo dit senyor [Bernat de Pinós] me donava» (F. COMTE, *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, a cura de Joan Tres, Barcelona, Curial, 1995, p. 33).

256. «Doy nombre de pequeños hierros a estos de no hablar con propiedad de vocablos, porque si lo son para los naturales castellanos, menores habrán de ser para mí» (PUJADES, pròleg del traductor al lector, *Corónica universal del Principado...*). En idèntica situació es trobaven molts altres autors; Esteve de Corbera, per exemple, en la seva *Vida i echos maravillosos de dona María de Cervellón*, afirma: «Tanbién ay algunos vocablos que tienen mucho de latín o de catalán porque me pareció que avía en ellos propiedad i dulçura para declarar lo que se pretendía. La grandeza del idioma castellano todo lo abraça, todas las naciones le sirven i enriquecen con las palabras que en su lenguaje son más proprias i significativas i que tienen mayor suavidad i elegancia en aquello que dicen. Esto podrá disculparme si yerro, quando no se me perdone por extranjero» (E. de CORBERA, *Vida i echos maravillosos de dona María de Cervellón, llamada María Socós [...] con algunas antigüedades de Cataluña*, Barcelona, Pere Lacavalleria, 1629, f. 4 prel.).

Els autors antics, i Jeroni Pujades entre ells, trien l'idioma vehicular dels seus escrits en funció de l'ús que pretenen que tinguin i del seu destinatari; ja hem vist l'exposició de Manescal a propòsit dels usos de cada llengua en història i és coneguda la polèmica sobre l'ús del català en la predicació.

En el cas de Pujades, català, castellà i llatí tenen unes funcions marcades. El català és la llengua de casa, la del *Dietari* i la que predomina majoritàriament en la seva correspondència, però també és vàlida per ser usada fora, com a llengua literària, quan compon poesia, i per publicar la *Corònica* del 1609, i, a més, Pujades és un conscient defensor de la predicació en català.²⁵⁷ Així, tot i que és cert que el *Dietari* també conté fragments en castellà i que el català no és l'única llengua de la seva poesia, aquests són fàcilment explicables per l'atracció del context social.²⁵⁸

El llatí és l'"altra" llengua de Pujades, la de l'erudició, i, tot i això, l'historiador és conscient que l'abandona més del que caldria.²⁵⁹ Bona prova que les dues llengües que té al cap són el català i el llatí, són els apunts de treball i les notes marginals dels seus manuscrits, escrites en aquestes dues llengües.

El castellà, en canvi, és per a ell la llengua de prestigi, i és per aquesta raó que serà triada com la llengua literària que hauria de proporcionar una major divulgació i influència als seus escrits; no serà mai, per contra, la llengua de comunicació diària, personal. En castellà s'adreça als ducs de Cardona,²⁶⁰ compon unes octaves amb motiu de la canonització de sant Ramon de Penyafort²⁶¹ i un sonet dedicat a santa Teresa,²⁶² i rep la correspondència de Pedro de Tapia Ulloa, el capità de la fortalesa de Roses.²⁶³ I en castellà publicarà el seu *Discurso* i escriurà la versió ampliada de la *Corònica*. Però es va equivocar i el pas a la "tercera" llengua que, segons els criteris imperants del mercat, hauria d'haver afavorit la publicació de la seva gran obra historiogràfica, no va impulsar-la a l'olimp de la impremta: la *Corònica universal del Principado de Cataluña* va romandre inèdita fins al segle XIX, i, encara aleshores, només va ser publicada parcialment.

257. Pel que fa a la seva poesia en català, vegeu Pujades (*Dietari*, vol. I, p. 29-31). Pel que fa a la correspondència, vegeu, més endavant, «Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades».

258. Els fragments en castellà del *Dietari* s'expliquen per la situació de preeminència del castellà en certs ambients (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 27), mentre que pel que fa a la seva poesia és el destinatari (personatge, certamen) qui marca l'idioma que s'ha d'emprar.

259. «Determiné [...] d'excar escrito en vulgar castellano, [...] aunque como a professor de letras de viera en lengua latina [...]» (PUJADES, *Discurso sobre la justa...*, f. A3v-A4).

260. Els dedica unes composicions poètiques amb motiu de la seva visita a Castelló d'Empúries el juliol del 1628 (PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 144-145; cf. NADAL, «El català en els segles...», p. 29), o redacta un memorial sobre les seves possessions del comtat d'Empúries (BNF, Baluze 234, f. 371-372 (273-[274])).

261. Amb motiu de les festes, els dies 16 i 17 de juny de 1601, Pujades presenta a concurs uns versos en català i unes octaves castellanes, respectivament; els primers van ser premiats, mentre que les segones «no meresqueren ésser legides» (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 148 i 150).

262. PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 334-335.

263. PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 385-386 i 388-389.

És clar, de tota manera, que la tria del català com a llengua literària no fou l'únic condicionant perquè el *Calamicleon/Corònica* de Pujades trigués a publicar-se, ni tampoc cal culpar el castellà que la *Corònica* no s'arribés a publicar mai. Els esculls foren uns altres,²⁶⁴ i la llengua no deixà de ser el vehicle emprat per mirar de superar-los.

264. Les dades que coneixem sobre el procés de publicació de la *Corònica* el 1609, així com els intents fracassats de Pujades de trobar un protector per a la *Corònica*, o bé les raons de Corbera (l'«emulació» dels connaturals) per justificar el poc èxit aconseguit per la *Corònica*, ho certifiquen.

Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades

De les múltiples facetes del prolífic Pujades, la que avui centra el meu interès és l'epistolografia. Com és ben sabut, al llarg de la seva vida Jeroni Pujades va mantenir una florent correspondència, la importància de la qual, tot i les llacunes amb què ens ha arribat, és considerable.²⁶⁵ Part de les cartes rebudes —les que més li

265. L'any 1876 Alfred Morel-Fatio publicava una carta de Joan Antoni Morell que és a BNF, Baluze 238, f. 109-109v, bo i preguntant-se qui n'era el destinatari («Tal vez este amigo fuera Gerónimo Pujades, y la curiosa nota marginal relativa al escándalo que había obligado a Morell a huir de Barcelona, quizás esté escrita de mano del historiador de Cataluña, si bien no nos es dado afirmarlo»; Alfred MOREL-FATIO, «Carta de Juan Antonio Morell, dando noticias circunstanciadas de su célebre hija Juliana», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. VI (1876), p. 195-199, esp. p. 196, n. 1). Poc després, el mateix Morel-Fatio («Noticia sobre la colección de documentos relativos a la historia de Cataluña recogidos por G. Pujades conocidas con el nombre de *Flosculi*», *Revista de Ciencias Históricas*, núm. II (1888), p. 51-57) va deixar constància de l'existència de divuit cartes adreçades a l'historiador barceloní que es trobaven en els *Flosculi*, notícia que va reproduir Rafael Torrent («La Crónica de Jeroni Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdanenses*, 1962, p. 53-99, esp. p. 91-95). De les dades de Morel-Fatio, se'n va aprofitar Enric Girbal («Miscelánea histórica», *Revista de Gerona*, núm. XIII (1889), p. 48-61, 75-84, 116-125, 140-148 i 164-168), que va editar part de la correspondència: no va veure els manuscrits, però explica que «aprovechando la buena amistad y extrema galanteria de otro ilustre extranjero Mr. Charles Baudon de Mony [...] pudimos obtener escrupulosas copias de los documentos contenidos en el *Flosculi* (tomo II), ya referentes a hechos de nuestra historia local o provincial, o ya debidos a naturales de nuestra ciudad, dignos de ser más conocidos y apreciados» (p. 48), documents entre els quals hi ha les missives dels corresponents gironins de Pujades, és a dir, Vivet, Pont, Borra i Cartellà. Anys més tard, Marc Mayer («Un nou *signaculum* de Camderà (Besalú, Girona)», *Anuari de Filologia*, núm. 6 (secc. D) (1995), p. 189-190) també es va valer d'una d'aquestes cartes, la de Joan Baptista Pont a Jeroni Pujades, datada el 6 de desembre de 1612, per analitzar el *signaculum* que reporta. També Josep Sanabre («La Cerdanya. Resum històric de la Cerdanya i descripció inèdita per M. Trigall l'any 1611», a *La Cerdanya*, Barcelona, Societat Aliança Arts Gràfiques, 1965) va saber aprofitar la correspondència dels *Flosculi* i va publicar fragmentàriament les cartes de Trigall a Pujades en un estudi sobre la Cerdanya. D'altra banda, Josep Maria Casas i Homs va editar les missives rebudes per Pujades que són encartades en els manuscrits del *Dietari* i que foren escrites per Pere Vinyes, Pere Soler, Salvi Serra, M. G. Casamitjana, Alonso Aguado, Antic Servat, Rafael Balsach, Joan Feliu Pagès Noia, Alexandre de Cartellà i Pedro de Tapia Ulloa (Jeroni PUJADES, *Dietari*, a cura de Josep Maria Casas i Homs,

devien interessar, però no totes—, Pujades les va repartir, que sapiguem, entre dues de les seves obres: els *Flosculi* i el *Dietari*. Les raons d'aquest desmembrament s'han d'anar a buscar en el contingut mateix de les lletres i també en la finalitat darrera de les dues obres que estava escrivint de manera paral·lela: mentre que les dels *Flosculi* són cartes majoritàriament de natura erudita, amb material que podria aprofitar per a la seva labor historiogràfica, les del *Dietari* relaten sobretot fets del dia a dia que li podien ser útils amb vista a completar les informacions coetànies que recollia per al futur en aquesta obra.²⁶⁶ Ara bé, de la mateixa manera que no tem la diferència entre l'un i l'altre textos, no hem de perdre de vista que totes les obres de Pujades estan íntimament relacionades i que la frontera entre les unes i les altres sovint és tan fina que es pot arribar a esborrar: en els *Flosculi* hi ha materials que després van anar a parar al dietari i a la crònica, i a la crònica i, en menor manera, al dietari, són recurrents les remissions als *Flosculi*.

Pujades va dedicar bona part dels seus esforços intel·lectuals a recopilar material per confegir els seus treballs històrics, entre els quals destaca la crònica, publicada en català i després ampliada i traduïda al castellà. Per redactar-la se serveix de tota mena de textos, alguns dels quals són a la seva biblioteca —perquè hi ingres-sen per herència, per compra, o bé perquè els copia o els fa copiar— i d'altres, en canvi, els demana o els consulta en diversos fons. Però per a Pujades la història no es troba només en els llibres, sinó que també cal observar i sentir els seus testimonis, de paraula o per carta, debat, mirar i, finalment, triar o, si no és possible, exposar, raonats, tots els punts de vista que pot recollir. L'historiador sovint es troba que necessita informació que no té a mà o que s'ha de comprovar perquè les dades de què disposa no li semblen del tot fiables, i aleshores mira de verificar personalment textos, documents i notícies epigràfiques, ja sigui desplaçant-se personalment on els pot trobar, ja sigui ajudat pels seus coetanis. Tota aquesta informació complementària en els textos base de la seva crònica i que va anar recollint amb esforç

Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976, 4 v.: vol. I, p. 472-474 i 481-482; vol. II, p. 222-224; vol. III, p. 238-239, 293-296, 298-302, 315-317, 335-339, 379-381 i 385-386. N'hi falta una de Balsach a Jeroni Pujades datada a Barcelona l'octubre del 1624 i que és a BUB, ms. 975 + 2000, f. 248v + 259-259v —vegeu RMC (1474-1620), vol. II.1, p. 264). [Vegeu també, darrerament: Eulàlia MIRALLES, «Una petita història del monestir de Lavaix de l'any 1620: la correspondència de l'abat Bernat Massip i el monjo Bartomeu Clua a l'historiador Jeroni Pujades», *Ripacurtia*, núm. 5 (2007), p. 119-140, i Eulàlia MIRALLES, «L'ambient cultural de la Girona del segle XVII. Les cartes d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades», *Revista de Girona*, núm. 249 (juliol-agost 2008), p. 43-48.]

266. Tot i que en gran manera es respecta la divisió temàtica assenyalada (fins i tot les cartes d'un mateix corresponal poden ser distribuïdes entre ambdues obres, com veurem que passa amb les d'Alexandre de Cartellà), hi ha alguns casos en què el contingut les fa susceptibles de ser en un lloc o en un altre (és el cas de la lletra d'Antic Servat sobre la talla de la marededéu de l'Heura trobada a Santa Maria de Santiga, amb notes històriques marginals de Pujades, editada per Casas i Homs: PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 315-317).

al llarg dels anys, és majoritàriament en els *Flosculi* —però no només allà—,²⁶⁷ i hi trobem un bon nombre de cartes privades.

Casas i Homs ja va assenyalar, amb referència als últims anys de la vida de l'historiador, que, d'acord amb el que és habitual a l'època, la correspondència rebuda era important pel que fa a l'extensió i el contingut, i que «en ella [...] raïa la font més important d'informació que afluïa al lloc de la seva solitud social», habitant com era aleshores de Castelló d'Empúries.²⁶⁸ L'epistolari de Pujades conservat es troba lluny d'assolir l'extensió d'altres corpus coetanis,²⁶⁹ com el d'Antoni

267. En el pròleg del primer volum dels *Flosculi* (BNF, Baluze 234, f. 3) Pujades explica quin ha estat el motiu per emprendre la tasca recopilatòria: «Miraberis, lector, quid sibi velit hoc opus, hic labor, cur sic tanquam cahos [ratllat ex] rudi indigestaque molle sit compositus et conscriptus. Sed querenti facilis est et sufficiens responcio. Ego nempe ille qui quondam historias huius Principatus Cataloniae in lucem edere proposui et in dies in earum compagine invigilo, insudo atque laboro, existimavi ad illarum prosecutionem utile comodumque fore hoc [corregint hic; ratllat et], illud et utrumque assumere, materiamque capere quando occasio sese offert, massamque conficere in tempore hoc, ne e manibus evolaret [corregint evolavor], et postea his indigerem et foris querenda sint que aliquando in domo habui ne forte mihi dicatur illud quod virgines fatue que non sumpserunt oleum secum audierunt: nescio vos. Homines enim hodie benefaciendi sunt fugaces et unum gaudent amittere oculum ut alii utroque careant. Scio, et experii, et ipsa experientia rerum magistra me docuit. Quapropter quando possum capere, capio; retineo que invenire valeo, quemadmodum et prout illa mihi traduntur aut inveniuntur [corregint inveniente] a me: ordine temporis sepe proptero, metodo non servata, annorum prioritate inconsiderata, solum illud prospiciens, quod faciculum habeam, unde suo tempore per partes necessaria capiam; non ut nunc animos amicorum et populi delectet nec de aliquo omnibus, sed mihi soli deserviat, donec dies optata [corregint obtata] veniat in qua, mutata forma, tanquam testis fidelis nostrae historiae dicta confirmet. Vale». Així, en els *Flosculi* tota la documentació que es recull està pensada per fer costat als arguments exposats en la crònica, i hi trobem esborranys d'aquesta obra —i d'altres, com el *Dietari*. La mateixa voluntat el guia a l'hora d'anar construint la seva biblioteca (l'inventari de béns *post mortem*, que inclou els llibres, va ser editat per Miquel Pujol, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18 (1985), p. 99-247), i confegeix volums com la *Selva historial* (AEV, ms. 225), les *Inscriptiones sacrosanctae antiquitatis Cathaloniae* (BSG, ms. 16) i el recull de Poblet (BSG, ms. 14) amb aquesta intenció. No, però, el *Dietari*, l'escriptura del qual ja he explicat en un altre lloc (Eulàlia MIRALLES, «La visió dels ciutadans: els dietaris personals», a Eulàlia DURAN i Eulàlia MIRALLES (coord.), *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2004, p. 207-232) per quina raó no em sembla que s'hagi de supeditar a la de la crònica, per bé que guarda, com és sabut, nombrosa documentació auxiliar que confirma o complementa els arguments exposats pel memorialista i que, en la disposició i en la forma, és molt semblant a la dels *Flosculi*; és una eina independent que, en la mesura que narra uns esdeveniments circumscrits en el temps, és història i de la qual ahir i avui ens podem valer per escriure història.

268. PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 11-12 (i també vol. III, p. 19).

269. La correspondència que s'ha conservat va de l'any 1602 a l'any 1627, incloent-hi alguns esborranys i minutes que tinc la certesa que s'han de datar entre aquestes dates. Tal com afirma Casas i Homs (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 32-33), de les referències contingudes en el *Dietari* resulta que Pujades s'escrivia també amb la família (PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 140; vegeu també l'esborrany de carta de BNF, Baluze 239, f. 65), Onofre Castelló (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 243, 255 i 264-265), Francesc Mitjavila (PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 128), el comte d'Erill (PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 168), Joan Maria Alciator (PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 49), l'abat de Cuixà, Pedro Puigmari i Funes (PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 195), o, més sovint del que constaten les cartes conservades, amb el ja esmentat Pere Vinyes (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 210, 220, 255, 291 i 296).

Agustí, però no per això és menys interessant: tenim les cartes que el barceloní considerava importants, les que va voler salvar per a la posteritat relligant-les amb la seva producció documental i literària. Tot i la importància del conjunt, però, i a excepció d'alguns casos puntuals, no se n'ha fet l'ús que mereix. Això és també el que ocorre amb l'epistolari d'Esteve de Corbera, destacable però poc conegut i emprat. Així, partint d'algunes cartes —no totes— conservades en els *Flosculi*, miraré d'explicar el seu valor com a complement de les obres literàries de referència que usà Pujades a l'hora de bastir la seva obra historiogràfica i, paral·lelament, de destacar el valor informatiu que revela la seva trama de corresponsals com a fonts d'informació fidedigna per a l'historiador.

Les dels *Flosculi* són lletres d'extensió desigual, escrites majoritàriament en català, en les quals els seus corresponsals s'esforcen, a prec de l'historiador o per iniciativa pròpia, a completar llacunes i aportar noves informacions per a la crònica que aquest anava escrivint. En molts casos tenim d'un corresposnal una sola carta, de manera que ens podem fer només una idea aproximada de la relació que mantenia Pujades amb ell, però en altres no, i per aquesta raó ens és més fàcil establir els llaços que unien l'historiador amb la ciutat de Girona a través de les cartes d'Alexandre de Cartellà i de Joan Baptista Pont, entre d'altres, o bé amb el monestir de Lavaix gràcies a la correspondència que va mantenir amb l'abat Bernat Massip i el monjo Bartomeu Clua. D'altra banda i pel que fa a la cronologia, hi ha dues cartes rebudes durant el període 1602-1603, època en què encara recopilava material per a la que finalment va ser l'única part impresa de la *Corònica universal del Principat de Cathalunya* (Barcelona, Jeroni Margarit, 1609), i la resta són datades entre el 1610 i el 1627, és a dir, de l'època en què ja preparava la que havia de ser la continuació de la seva obra.²⁷⁰

Insisteixo a relacionar directament la crònica amb aquestes cartes no només pel seu contingut, sinó també perquè sovint hi fan referència els qui les escriuen. En la correspondència dels anys immediatament posteriors a la publicació de la primera part de la *Corònica*, hi ha qui s'adreça a Pujades després d'haver-la llegit i l'exhorta a continuar la tasca començada,²⁷¹ a la vegada que, en alguns casos, es la-

270. El 1604 afirma que té enllestit el *Calamicleon*, publicat el 1609 [1610] amb el nom de *Corònica universal del Principat de Cathalunya*, i mor el 1635 deixant a mig redactar la traducció i continuació de l'obra, la *Corònica universal del Principado de Cataluña*, que després va ser interpolada per una altra mà.

271. És el cas de Borra («després de haver vista la obra de v. m., que és de molt de agradar, y entenent que va per a la segona part»; BNF, Baluze 238, f. 43 (39)), Cartellà («lo llibre compost per v. m. he llegit, que verdaderament se pot donar lo parabién en aquest Prinsipat de haver tingut natural qui haja scrit ab tanta puntualitat coses tant aventatjades que en ell estàvan ocultas. Nostre Senyor do a v. m. molts anys de vida, que tots tenim hobligassió de pregar-lo'n, que vejam la segona part que aquest Prinsipat tant ne nessessita per haver-nos llevat los scriptós forestés moltes coses y los naturals ésser estats tant descuydats»; BNF, Baluze 258, f. 45), Trigall («Estos dies atràs mirant los llibres de un llibrater de Perpinyà que en la fira d'esta vila de Puigcerdà los tenia parats, entre altres viu la *Primera part de la història general de Catalunya*,

menta el poc suport institucional rebut per l'historiador —segurament com a conseqüència de la influència de l'opinió mateixa de Pujades sobre el tema.²⁷²

Les dues cartes més reculades en el temps són les de Jaume Vinyes²⁷³ i Rafael Vivet. En la primera, escrita el 1602, l'emissor fa arribar a Pujades una còpia de documentació sobre l'església de Sant Pere del castell de Vilademàger, a la Llacuna, responent a una demanda de l'historiador mateix («à fet v. m. molt bé de manarme, però, per ser cosa tant poca, lo suplique si altra hy manara ó fassa»)²⁷⁴. Amb la mateixa intenció, proporcionar-li notícies per a la seva obra històrica, escriu a Pujades Rafael Vivet des de Girona el 4 de maig de l'any següent: Vivet li tramet una còpia de dues inscripcions gironines, la primera localitzada a la Torre Cornèlia, que li havia estat sol·licitada per Pujades, i encara una altra que es troba al portal de Sobreportes o de la Bona Mort.²⁷⁵

Rafael Vivet forma part del “cercle gironí” de col·laboradors de Pujades, el més documentat a través de la correspondència, el nucli del qual estava format pels esmentats Alexandre de Cartellà i Joan Baptista Pont, tot i que, tal com veurem, no eren els únics que hi pertanyien. Els llaços de Pujades amb la ciutat de Girona són prou coneguts: a més de tenir constància escrita que coneixia diversos fons de la ciutat, tal com afirma ell mateix en diverses ocasions, sabem, per exemple, que s'hi

que v. m. ab no menor curiositat que doctrina à tret a llum [...]. Nostre Senyor done a v. m. vida y salut per a que puga continuar aqueix lloable exercici, ab què se repararà la falta que Catalunya té de història de las suas heroicas hazanyes, ab augment de dignitat y prosperitat»; BNF, Baluze 238, f. 271 i 276) i Pelegrí («Y beso a v. m. de la mercè me ha feta de la primera part de tant perfeta y verdadera ystòria de Spanya, que puga v. m. per molts anys gosar de sa llectura y a labor la altra part, que sertes esta nos fa venir ganas de veure la altra part»; BNF, Baluze 238, f. 398).

272. És Pujades mateix qui detalla les enormes dificultats que ha de superar fins que veu publicada la *Corònica* (vegeu, en aquest mateix volum, «Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII», així com Carlos PIZARRO, «Edición y mecenazgo: la publicación de historias generales en Cataluña (1599-1628)», *Pedralbes*, núm. 21 (2001), p. 121-136, esp. p. 130-133). Un cop superades aquestes dificultats, però no per això oblidades, trobem de nou reproduïts els retrets en boca de Cartellà el 1612 («Nostre Senyor le y dex acabar y aportar-ho a térmens de imprimir, que bé és menester lo auxili seu, pus los qui u poden y podrian fer no volen conèixer lo que v. m. fa per sa pàtria y lo molt que ly restarà sempre obligada»; BNF, Baluze 238, f. 46v) i de Montaner el 1627 («És de pesar que tinga v. m. tan poca sort de no haver los deputats y altres persones a qui incumbe correspost a la satisfacció de sos grans treballs de v. m., emperò si tenim corts, no-s porà dexar de provehir en negoci que tant importe a la honrra y acutoritat del Principat»; BNF, Baluze 239, f. 64).

273. Tot i que la rúbrica es llegeix amb dificultat, sembla que hi diu «Vineo» o «Vinea» (> potser Vinya o Vinyes; cf. DCVB, vol. x, p. 823).

274. BNF, Baluze 234, f. 126-127 (121-122).

275. BNF, Baluze 238, f. 189-189v + 199v. No acabo de saber si aquest Rafael Vivet s'ha d'identificar amb el ciutadà honrat de Girona del mateix nom i casat amb Lucrècia Farnés de Cartellà, parenta d'Alexandre de Cartellà (vegeu BNF, Baluze 238, f. 300 i 323), però més aviat m'inclino per un descendent seu homònim (cf. també Joan B. TORROELLA, *El Estudi General ó Universitat Literaria de Girona*, Girona, Impremta de P. Torres, 1906, p. 161, 172 i 174). Sobre les particularitats de les dues inscripcions copiades, vegeu GIRBAL, «Miscelánea histórica», p. 123-124, n. 1 i 2.

trobava durant la festivitat de Sant Narcís el 1592 i que hi tornava a ser a finals de desembre del 1608.²⁷⁶

El puntal d'aquest cercle gironí és Alexandre de Cartellà,²⁷⁷ que sovint actua com a aglutinador dels seus membres i s'ofereix per fer de pont entre ells: les seves cartes aporten múltiples pistes per saber quines eren les relacions de Pujades amb cada un. Les cartes de Cartellà devien interessar especialment Pujades, que en va guardar cinc d'entre les que havia rebut, a més de diversos textos, documents i notes que el baró de Falgons li va trametre.²⁷⁸ De la primera conservada, del 4 de novembre de 1610, es dedueix que ambdós es coneixien personalment («Sy v. m. mana que ly enviï lo acte ly amostrý en Barselona, me mane avisar») i que aquesta no era la primera que Cartellà li escrivia, perquè afirmava que li havia tramès una còpia del privilegi que el rei Ferran II donà a Lluís d'Oms, juntament amb una nota biogràfica del pare d'aquest, Bernat d'Oms, documents que es guarden en els *Flosculi*,²⁷⁹ i un «albre de ma casa». D'aquest últim, respecte al qual es queixa perquè no sap si ha arribat o no, n'hi ha dues versions posteriors a l'esmentada carta del 1610 en els manuscrits de París, les quals permetrien confirmar que la relació entre Pujades i la casa de Cartellà va més enllà del 1628.²⁸⁰

276. Són especialment recurrents les mencions a l'Arxiu de la Seu de Girona, tant en la crònica com en els *Flosculi*. Pel que fa a l'any 1592, vegeu PUJADES, *Corònica universal del Principat...*, f. 208v (Jeroni PUJADES, *Corónica universal del Principado de Cataluña*, a cura de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull, vol. III, Barcelona, Josep Torner, 1829-1832, 8 v., p. 136), i pel que fa al 1608, vegeu PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 74 i seg. (vegeu també, *infra*, la nota 301).

277. Podem reconstruir la biografia del personatge gràcies a les notícies dels *Flosculi* i el *Dietari*, que anirem citant, i també dels DGC, vol. III-V.

278. El nombre és important si tenim en compte que és, juntament amb Alonso Aguado (PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 293-296 i 298-302), el corresponsal de qui es guarden més lletres. De les d'Alexandre de Cartellà, quatre són en els *Flosculi* i una és en el *Dietari*: les cartes són del 4 i el 10 de novembre de 1610, del 19 de novembre de 1612, del 4 de maig de 1613 i del desembre del 1625 (BNF, Baluze 238, f. 45-45v + 50-50v, 49-49v, 46-47v i 54-55v, i RABLB, ms. 3-I-24, f. 300). En l'última, la que pel tema ara no ens interessa i que és la del *Dietari* (copiada per Pujades), el baró de Falgons li relata, des de Barcelona, els seus darrers moviments (PUJADES, *Dietari*, vol. III, p. 238-239).

279. BNF, Baluze 238, f. 34-34v (31-32v) i 35 (s. n.). Cartellà demana a Pujades que copii la tramesa per tal que pugui tornar els originals a Felip d'Oms, comanador d'Avinyonet i d'Aiguaviva. D'entre els personatges esmentats en la nota, que no dubto que deu ser del 1610 o tot just d'una mica abans, destaco Alfons de Cruilles, «abad de Vallbona que vuy viu», que no tinc constància que fins ara hagi estat documentat més enllà de l'any 1600, així com Agnès de Cartellà i Isabel de Corbera, protagonistes, ambdues, d'unes notes autògrafes de Cartellà sobre algunes dones destacades pel seu valor i que són també en els *Flosculi* (BNF, Baluze 238, f. 291-294v; han estat editades per GIRBAL, «Miscelánea histórica», p. 116-122. El fragment sobre Agnès coincideix amb les dades que sobre el personatge reporta l'«Árbol de la casa Cartellà» citat *infra*).

280. En el *Dietari*, Pujades torna a citar Alexandre de Cartellà a la darrerria de l'any 1629 (PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 222-223), però no diu que s'hi continuïn en contacte. Pel que fa a l'«Árbol de la casa Cartellà» dels *Flosculi*, comença: «Árbol de la casa Cartellà sacado de un libro recondido en el archivo del castillo de Folgons, escrito de mano de Juan Terradas, rector y notario de Folgons, el qual dice que lo á sacado y traslada<da>do de una escritura antigua recondida en el mesmo archivo asta n° 12, comprovada con los

Cartellà tracta amb Pujades sobretot temes relacionats amb el llinatge familiar i la ciutat de Girona, on vivia aleshores. Així, en la ja citada lletra del 4 de novembre, el baró diu: «Me atrevesch fer-l'y aquesta per advertiment de les coses de ma casa, de la qual ne podrà pèndrer y dexar lo que ly aparrà convenir». I, més endavant: «totes aquests coses he volgudes apuntar a v. m. suplicant lo que ly apareixerà pendre sia sens ninguna anplificassió, sols tocar-y un poch». De fet, ja he dit que Cartellà li havia fet arribar una genealogia familiar i té un interès especial a fer-se ressò de les gestes dels seus avantpassats, entre els quals destaca la figura d'Arnau de Cartellà, a qui Carlemany, després de la conquesta de Girona, hauria confirmat castells i territoris.

No dubto que Pujades devia confiar en les dades que li anava proporcionant Cartellà. D'una carta datada el 19 de novembre de 1612 fa de bon deduir que el primer potser li havia enviat un esberrany de la crònica:

En la mercè que v. m. me fa en la història té entra mans he advertit que en lo que v. m. adllega de Arnaut de Cartellà, citant a un consta «diu que Bernat de Vico dia y any que's conté, y en les últimas cabrevacions que lo senyor de aquella casa fa al bisbe de Gerona de les dèsimas de Folgons y Granollés y altres parts», apar-me a mi serà asertat lle-

autos de la casa y de un libro antiguo recondido en el archivo del monasterio de Ripoll intitulado *Liber obitum benefactorum huius cenobii atque conventus Rivipulensis*, y después lo á continuado con mucha puntualidad asta nº 15 a 3 de enero de 1363, y después á sido continuado por fray Juan de Cartellà, prior de Bañoles y de San Marçal, asta su padre, nº 20, y después por Hierónimo Sagalas, notario de Bañoles, asta nº 23. La sussección de varón de padre a hijo de legítimo matrimonio asta 23 erederos consta en los auctos siguientes: en el auto de reconoçimiento que los señores de la casa de Cartellà acen a los obispos de Gerona de los diesmos que posehen y otros tienen en feudo por ellos (consta de nº 1. 6. 7. y consecutivamente hasta 23, es en fo. 26); en el auto de edificación y fundación de missa de la capilla de San Cornelio, en la parroquia de San Clemente de Amer (consta de nº 2, es en fo. 39); en el auto de la donación y difinición que se hiço a los obispos y cabildo de la Seo de Gerona de las rentas de la villa de la Bisbal, Fonteta, Ventanach, Tornavells y parte de Cartellà y otras partes (consta del nº 3. 4. 5., es en fo. 25)» (BNF, Baluze 234, f. 329). Les dues còpies són a BNF, Baluze 234; la primera, en els f. 301 + 329-329v + 302-323 (en els f. 308-319v, «Acontecimientos los quales por no usar prolexidad no se an puesto en el árbol», incorporats en la segona versió), i la segona, en els f. 278v-281v + 283-300; també de la mateixa mà es conserven dues còpies d'un text que comença «Las montañas del geronés son de la otra parte del río Ter [...]» (f. 324-324v + 328-328v i f. 326-327v) i una còpia d'un document autenticat pel notari Bernat de Vico el 1240 (f. 282). Sabem que les dues còpies de l'«Árbol», ambdues de la mateixa mà, amb notes manuscrites marginals de Pujades, no són la mateixa que l'esmentada en la carta de Cartellà del 1610, perquè els numerals que hi figuren en relació amb els membres de la família que esmenta Alexandre no coincideixen, i les datem entre el 1628 i el 1632 perquè les genealogies d'aquest, incompleta, i del seu fill Galceran, tot just embastada, s'aturen en la primera d'aquestes dates (f. 307v i 297) i ja no recullen les notícies del 1632, que sí que trobem, en canvi, en una altra versió de l'arbre publicada per Josep M. d'Alòs (*La casa de Cartellà: Su historia y genealogía*, Madrid, Est. Tip. Sucesores de Rivadeneira, 1919; és un text amb variants respecte al dels *Flosculi* i continuat fins al segle XIX que Alòs edita partint d'un manuscrit duplicat que hi havia als arxius seu i dels barons d'Albi —amb els quals els Cartellà s'emparentaren el 1633 pel matrimoni de Galceran de Cartellà, fill d'Alexandre, amb Francesca d'Erill).

var y borrar lo «últimas»; dic-o per aver-n'i altres, y axí millor serà dir «en les cabrevacions» o «en la cabrevassió», etc.²⁸¹

I la lectura de la *Corónica* confirma que Pujades va seguir les seves indicacions:

Consta todo esto por la escritura que de ello dejó el abad Rodolfo, que, autenticada por Bernardo de Vico, notario público de Gerona, en los idus de mayo del año 1240, se halla en el archivo del obispo de Gerona en el libro de las confesiones o cabrevaciones por los de la casa de Cartellá, barones de Folgons, hechas a la sede Espiscopal, de los diezmos de la parroquia de Granollers, Folgons y otras partes, que dize de esta manera [...].²⁸²

És clar que la iniciativa podia haver partit de Pujades, que hauria rectificat per decisió pròpia, però la resta de les informacions sobre Arnau de Cartellà continudes en la *Corónica* són preses, segons l'historiador barceloní, d'un «verdadero geronés», i de la confrontació de Pujades amb l'«Árbol» en resulta la certesa que la font és aquesta última.²⁸³

Però no només els Cartellà, amb Arnau al capdavant, són un llinatge que es pugui vanagloriar de fer remuntar els seus orígens a l'època de Carlemany, i encara abans. Els Bac, amb altres, comparteixen la mateixa glòria, i també Alexandre de Cartellà en parlarà a Pujades en un parell de missives datades els dies 4 i 10 de novembre de 1610.²⁸⁴ Per als seus raonaments, Cartellà partirà d'«un llibre vell de les coses de sa casa» que tenia aleshores «lo sr. Bach», de ben segur el Pere Bac casat amb Albínia de Cartellà, la germana d'Alexandre, i que apareix també esmentat en les cartes. Com en el cas dels Cartellà, i d'altres, la informació proporcionada sobre aquest llinatge serà usada per l'historiador barceloní en la crònica castellana.²⁸⁵

281. BNF, Baluze 238, f. 46v. Si identifiquem «la història té entra mans» a la qual fa referència Cartellà amb la *Corónica* i confiem que aquest no hagués traduït la citació, això confirmaria que Pujades tenia redactats alguns fragments en català de la continuació de l'obra —cosa gens estranya, d'altra banda— abans del seu exili definitiu a Castelló d'Empúries, tal com sempre s'ha mantingut.

282. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. 223.

283. Cal aturar-se en el capítol XX dels llibres VII i VIII de la *Corónica* (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. 93 i 218-223). Tota la informació prové de l'«Árbol» i dels altres textos que copia la mateixa mà citats *supra*, en la nota 280.

284. BNF, Baluze 238, f. 45-45v + 50-50v, i 48-49, respectivament.

285. Sobre el mateix tema, trobem dues notes encartades en els *Flosculi*: «En lo tems se perdé Espanya vench en aquesta vall que ere dita Moyer hun cavaller de les parts marítimes per nom Hugo Bach, y poblà de ses gents y bastí lo castell que vuy és, y sustenis-se ell y los seus fins a la vinguda dels franchs ab Carles Maynes, y per ço és apellada vall de Bach»; és-se tret de hun missal vell escrit de mà de la iglésia parroquial de Sant Andreu de Porreres de dita vall de Bach, tret per don Francisco Arévalo y de Çuaço bisbe de Gerona fent la vista» (BNF, Baluze 238, f. 111) i «En lo temps se perdé España vench en aquesta vall que era dita Moyer un cavaller de les parts marítimes per nom Ugo Bach, y poblà-la de ses gents y bastí lo castell que vuy és, y sustenis-se ell y los seus fins a la vinguda dels franchs ab Carles Maines, y per ço és

Cartellà també té interès que Pujades parli, en la que ha de ser la continuació de la *Corònica*, d'altres temes relacionats amb la seva família. Li diu: «En lo de Roger de Cartellà lo suplique allargue la pluma, que verdaderament en aquesta ciutat lo tenen per sant», i per aquesta raó li tramet una còpia de l'epitafi de Roger de Cartellà, a la Seu, i es fa ressò de la seva vida.²⁸⁶ Segons el que afirma mossèn Borra en una carta datada el 3 de novembre de 1610, la idea de recuperar per a la memòria Roger de Cartellà hauria estat originàriament seva.²⁸⁷

Per guanyar-se la consideració de Pujades, si ja no la tenia, en les seves argumentacions històriques Alexandre de Cartellà es val dels mateixos autors que hauria pogut fer servir Pujades i cita, entre d'altres, la crònica de Ramon Muntaner, Pere Tomic, Lucio Marineo Siculo, Jerónimo Zurita, la *Historia pontifical* de Gonzalo de Illescas i el volum «gran de la nova recopilació» de les *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, publicats a Barcelona per Hubert Gotart (1588-1589).²⁸⁸

El baró, que era un home versat en història i interessat per la disciplina, fou un dels membres del braç militar que el 1630 presentà la *Cataluña ilustrada* d'Esteve de Corbera als diputats del General per tal que en subvencionessin la impressió. La súplica tingué efecte i, mort ja Corbera, el desembre del 1632 els censors (entre els quals hi havia Felip Vinyes i Dídac de Rocabertí) recomanaren «do-

apellada vall de Bach»; és-se tret asò de una scriptura antigua la qual és en la yglésia de Porreras de la vall de Bach» (BNF, Baluze 238, f. 192). Ambdues estan ratllades perquè estan incorporades a la *Corònica*: «El obispo don Francisco de Arévalo de Suazo [...] me certificó que en una de las visitas que solía hacer personalmente por las iglesias de su diócesi, estando en la parroquial de San Andrés de Porreras de la vall de Bach del geronés, en el principio de un antiguo misal halló escritas de mano estas propias palabras de que él había tomado copia, diciendo en nuestro lenguaje catalán antiguo: "En lo temps se perdé España [...]"» (PUJADES, *Corònica universal del Principado...*, vol. v, p. 93). Dedueixo que Pujades devia fer comprovar a algú (possiblement Cartellà, de qui és autògrafa la segona nota) les dades proporcionades per qui fou bisbe de Girona entre el 1598 i el 1611.

286. BNF, Baluze 238, f. 45-45v + 50-50v. Tot i que afirma que l'epitafi «va dins d'esta ab paper volant», no he sabut localitzar-l'hi. El trobem copiat dues vegades, en canvi, a la genealogia de la casa Cartellà ja esmentada (BNF, Baluze 234, f. 294 i 318), i de nou per Borra (vegeu la nota següent).

287. Malgrat que en l'edició de Girbal («Miscelánea histórica», p. 124-125) es pot llegir «Benet Cabaras (?) de Borra» com a signatari de la carta, no ho veig gaire clar. Transcriu Borra per la senzilla raó que l'autor hi esmenta un parent seu que es deia així (MOREL-FATIO, «Noticia sobre la colección...», p. 54, tampoc no ho llegeix). El fragment que ara ens interessa diu: «He dit algunes vegades al baró de Cartellà [i. e. Alexandre de Cartellà] procuràs de què v. m. tingués notítia de un sant que tenim en esta ciutat que és de sa família, que per inadvertència dels que han escrit està oculta sa santedat. Estos días me vingué dit baró de Cartellà y digué'm tragués lo epitafi de la pedra hont està sepultat» (BNF, ms. Baluze 238, f. 43-44 (39-40)). Les dades que reporta Borra, que coincideixen amb les del baró, semblen extretes directament de la genealogia dels Cartellà. Pel que fa a Roger de Cartellà, vegeu Enric MIRAMBELL BELLOC, «El testamento de Roger de Cartellà y su notable biblioteca», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. XVII (1964-1965), p. 383-403.

288. De Zurita, per exemple, opina que pretén en alguns casos «abultar las cosas de Aragón» en detriment dels catalans i, més concretament, del seu ascendent Guillem Galceran de Cartellà, i se situa, així, en la línia de descrèdit dels *Anales* que tants seguidors tenia a Catalunya.

nar vostres senyories de pecúnies del General una quantitat conciderable per a que los hereus puguen fer imprimir dits llibres».²⁸⁹

L'excurs sobre Corbera m'és útil per recordar la relació establerta entre el cercle d'historiadors barcelonins dels anys vint i trenta del segle XVII —els esmentats Corbera, Vinyes i Rocabertí, entre d'altres— i Pujades.²⁹⁰ Són conegudes les lloances de Corbera a l'obra històrica de Pujades i, a més, el primer és autor d'una història de la casa Cartellà, manuscrita i inacabada, en la qual cita el barceloní Pujades, on llegim:

Están las antigüedades de aquellos primeros tiempos de la restauración de España tan cubiertas de tinieblas que pone orror el penetrarlas. Faltan papeles, que son la más verdadera luz en cosa tan ciega. No se allan rastros de buena certidunbre para seguirles. Avémosnos de acoger a las tradiciones i conjeturas favorecidas de algunas memorias que se conservan en casas particulares que, como más interesadas en la noticia de aquellos sucessos, procuraron guardarlas en el poco abrigo i seguridad que podían tener entre las inquietudes i ruidos de la guerra. Estas dificultades se nos ofrecen agora en la succión de Arnaulto o Arnaldo de Cartellá para formar el árbol de su familia; será fuerça arriarnos a unas notas que tienen en el castillo de Folgons, entre las escrituras de aquella casa.²⁹¹

És a dir, Corbera, com Pujades, havia tingut accés a les notes sobre la família Cartellà que hi havia guardades a Falgons.²⁹² I, per si això fóra poc, algunes de les

289. DGC, vol. v, p. 349, 352 i 464 (reproduït de nou a les p. 1631-1632). Abans que fossin editats els *Dietaris de la Generalitat*, ja n'havia parlat Fernando Sánchez Marcos («Historiografía e instituciones políticas en la Cataluña del siglo XVII. El caso de la *Cataluña ilustrada* de Esteve de Corbera», *Pedralbes*, núm. 13-II (1993), p. 547-556, esp. p. 554). El 1678 l'obra va ser finalment publicada a instàncies del jurista Rafael Viñosa (Jesús VILLANUEVA LÓPEZ, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2004, p. 97 i 148).

290. VILLANUEVA LÓPEZ, *Política y discurso histórico...*, p. 88 i seg., esp. p. 101-102 i 104. A BNF, Ba-luze 234, f. 334-334v, hi ha l'esborrany d'una lletra que Pujades va adreçar a Dídac de Rocabertí.

291. És a BC, ms. 3091 (la cita és al f. 11); vegeu-ne una descripció a RMC (1474-1620), vol. 1, p. 329-330. Els tres primers capítols són introductoris («Ganan los moros a España i los principios de su libertad i restauración», f. 1; «Descripción del distrito región que en Cataluña se llama el gironés», f. 3; «Memorias de algunos reyes de Francia, asta Pipino i Carlomagno», f. 5) i al quart es comença a parlar pròpiament de la família Cartellà («Entra Carlomagno en Cataluña, sitia a Gerona i viene a servirle Arnaulto de Cartellá», f. 7); el text s'interromp en el capítol 10 (f. 34) amb Guillem Galceran de Cartellà, comte de Catanzaro. L'interès per la genealogia familiar queda reflectit no només en el text de Corbera i el dels *Flosculi*, sinó també en l'*Arbre y descendència dels senyors de la casa Cartellà a ella unida la de Massanet fet per Francesch de Cartellà y Malla en lo any 1619* (BC, ms. 2538); aquest Francesch de Cartellà de Malla i de Sabastida (Girona, ? - Barcelona, 1660) és també l'autor de l'*Apología històrica y sacra contra los que sin causa duadan, en oposición de los que sin razón sospechan, y en defensa contra los que temerariamente niegan aver salido milagrosas moscas del cuerpo y sepulchro dende incorrupto yace el gloriosísimo san Narciso, obispo y mártir invictísimo de Girona* (BPP, ms. R. 38540; vegeu Pep VILA, «Una nova aportació al tema del 'miracle de les mosques' (Resseña d'un manuscrit gironí del segle XVII)», *Presència*, núm. 533, any 16 (febrer 1980), p. 19-21).

292. Pel que fa a les notes, vegeu la nota 280. No només aquí, sinó també en altres ocasions, Corbera confirma que es val d'aquestes «notas o memorias» (BC, ms. 3091, f. 13, 13v, 15 i 15v).

correccions marginals de la genealogia de Corbera responen a la mateixa mà autòrra de les dues còpies de l'arbre de la casa Cartellà que es conserva en els *Flosculi*.²⁹³ Tot i que ara no és moment de deturar-s'hi, comparteixo amb Villanueva l'opinió que, en un futur, s'haurà de posar en relació els *Flosculi* amb la investigació documental duta a terme per Corbera per redactar la seva *Cataluña ilustrada*.²⁹⁴

La teranyina de les relacions que mantenien els erudits de l'època entre ells no està ni de bon tros teixida fins al final, però tot porta a afirmar que es devien conèixer, perquè també llavors eren pocs els que gastaven les hores als arxius. Les cròniques o històries ens aporten pistes sobre aquestes coneixences, i l'epistolografia i la memorialística ens les fan més evidents. Algunes preguntes inevitables (què devia pensar Pujades quan Cartellà va demanar diners per imprimir l'obra de Corbera?) potser tindrien resposta si avui dia poguéssim llegir el *Dietari setè* de Pujades o alguna carta més del seu epistolari, en part malauradament perdut.

Sigui com vulgui, el que sembla evident és que Alexandre de Cartellà hauria estat content de veure —si no ho va fer— els mots que Pujades li dedicà a la seva *Corónica*. En el capítol «En el cual se trata que hubo linages o familias antes del año mil de Cristo, contra la opinión del arzobispo don Antonio Agustín», el barceloní afirma:

Lo mismo pueden pretender los de la casa de Cartellá, por la razón tan justa que nace de lo que veremos tratando de Arnaldo de Cartellá, que fue a servir al rey Carlos Magno sobre la ciudad de Girona. Cuya descendencia por línea de varón está probada en el archivo de la dignidad pontifical de la dicha ciudad [...]. Y el rey don Felipe, tercero en Aragón, en las cortes que empezó en Barcelona año de 1626, hizo a favor de esta familia, en la persona de don Alejandro de Cartellá, un honroso decreto, en virtud del cual fue habilitada su nobleza entre la de los antiguos nobles de Cataluña.²⁹⁵

A més de la família, centre dels interessos de Cartellà, també tracta amb Pujades temes gironins que poden ser d'interès per a aquest. El correu fa que el barceloní pugui ser dels primers a assabentar-se de les descobertes més recents dutes a terme a la ciutat:

293. Aquesta mà corregeix i amplia dades genealògiques. Vegeu, per exemple, BC, ms. 3091, f. 15 i 15v, a propòsit d'Adalbert de Cartellà: «En las notas de Folgons se dize que casó con Sabina [*corregit per* Saclina, i, *al marge*, ija de Berenguer Ramon de Cruïllas, señor del castillo y lugar de Cruïllas y capitán del Ampurdán] [...] [*ratllat* De su muger Sabina no se dize más que el nonbre, sin azer mención del linage]» i cf. BNF, f. 279v, on diu «Saclina» però no n'especifica el llinatge; i també f. 15v, sobre Arnau Guillem de Cartellà: «Deste se dize que casó con Garsenda [*ratllat* i no se le sabe más que el nonbre propio, descuydo de las cosas muy antiguas que sienpre proceden con esta cortedad i confusión; *corregit per* ija de Guillermo Bernardo de Salt, señor de la onor de Salt y de Santa Eugenia]».

294. VILLANUEVA, *Política y discurso histórico...*, p. 93.

295. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. v, p. 93. També li dedica lloances en el *Dietari*, on assegura que era home de «bona indústria» (PUJADES, *Dietari*, vol. iv, p. 223).

Vuy, estant en la Seu de aquesta ciutat pasejant-me, prenent lo sol ab altres al peu del canpanar nou, volent-*[ratllat nos]* nos asentar en unes pedres que allí estan, he advertida la que envii dins d'esta. La qual encontinent jo, de ma mà, en presència del capiscol Aimerich y de mossèn Planes que per assò he enviats a sercar, he copiada *ut iacet* conforme aquí està. Avem demanat a canonges y a beneficiats vells sy la avían vista; an-nos dit que no, ans ne an feta admiració *unoq.* an dit era restada de les que mestre Ferrer avia fetes aportar per fer pujar per les cumunes del canpanar poch's días fa fetas. En veure'l, jo sabré sy ly recorda de hont és exida.²⁹⁶

En les cartes de Cartellà també es fa referència a alguns personatges que anirem retrobant en altres ocasions en relació amb Pujades, majoritàriament del "cercle gironí"; és el cas, per exemple, de Joan Baptista Pont, Francesc Vivet, Francesc Planes, Francesc Puignau i Anton de Cartellà.

L'al·ludit Joan Baptista Pont és l'autor de dues cartes adreçades a l'historiador barceloní, datades el 9 de gener i el 26 de desembre de 1612 a Girona.²⁹⁷ En la primera Pont afirma haver buscat a la seu de Girona la sepultura d'Ermessenda de Carcassona i haver-la trobat en el lloc on li havia estat indicat, descriu les escudelles de la catedral (les de la custòdia i les que es fan servir per Corpus) i li tramet una memòria sobre la parròquia de Sant Esteve de Briolf.²⁹⁸ En la segona li envia notícies històriques sobre Besalú i Camprodon, on s'havia traslladat feia poc, li demana consell per interpretar «una cosa de bronzo a modo de estampilla de firmar cartes» que un pagès de Camprodon havia trobat cavant un camp i li demana l'acta de dotació del monestir benedictí de Sant Llorenç del Mont.²⁹⁹ Però amb Pont ja hi havia estat en contacte temps abans, i va continuar relacionant-s'hi: per una carta de Cartellà del 1610 sabem que ja es coneixien; per la seva del 26 de desembre de 1612, que s'havien de veure a Barcelona, i, encara, per una altra de Cartellà del 4 de maig de 1613, que, almenys, tenia la intenció de tornar-s'hi a posar en contacte.

També el mateix Pont havia de ser l'encarregat de trametre a Pujades una «còpia de la conquesta de Gerona conforme un capellà qui's deia mossèn Hobra-

296. BNF, Baluze 238, f. 46; no he sabut trobar la nota encartada amb la lletra que Cartellà trameté a Pujades.

297. BNF, Baluze 238, f. 186-186v i 187-187v, respectivament. L'identifiquem amb el Joan Baptista Pont autor d'un catàleg dels comtes de Besalú, en castellà, datat el mateix any 1612 i que es guarda a BICAB, M-6, f. 1-1v (RMC (1474-1620), vol. III, p. 453-454), i també amb l'autor de la còpia d'una «Declaración de algunas ceremonias de la secta de moros, sacadas del Alcorán y otros libros, y de sus costumbres» que Pujades guardava entre els seus *Flosculi* i que Pont encapçalà prudentment amb els següents mots: «Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem etc., sicut sancta mater Ecclesia quotidie reçitat, et in unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam, etc. Credo sectam mahometicam esse malam, perniciosissimam atque a notorio *[interl. et omnino]* contrariam orthodoxae fidei quam profiteor et in qua vivere et mori volo. J[ohannes] B[aptista] P[ont] ad H[ieronim]um P[ujades] D[ecretorum] D[octorem]» (BNF, Baluze 238, f. 234-252v).

298. La memòria és a BNF, Baluze 238, f. 187v-188, amb comentaris autògrafs de Pujades al marge.

299. Per al *signaculum*, vegeu Marc MAYER, «Un nou *signaculum*...».

dor la escrigué, trahent-ho de la que havia llegida de mossèn Busquets», que havia estat enviada al primer per Cartellà («jo escriguí a dit Pont la donàs a v. m., y si no o à fet man-me avisar y jo li n'enviaré altra»).

Un altre dels personatges del “cercle gironí” és Francesc Vivet, que potser calgui relacionar amb el Rafael Vivet que el 1603 trametia una carta a Pujades i amb el prevere Antoni Vivet citat en el *Dietari*.³⁰¹ Per Cartellà som ennovats que redactava un llibre intitulat «De los casados» i que s'escribia amb l'historiador Pujades,³⁰² però no he tingut la fortuna de localitzar cap carta seva. Tampoc no n'he trobat cap del sagristà Planes, versemblantment el Francesc Planes que retrobem en altres ocasions en els *Flosculi* i en la *Corónica* («presbítero notario y escribano de la corte eclesiástica de aquella ciudad [Girona], para guia de gente amiga de saber antigüedades, alabado por el maestro Diago y experimentado por mí en las verdades que convienen para entera claridad de nuestras historias»),³⁰³ ni del notari perpinyanès Puignau, de qui diu Cartellà que és «home molt curiós» i que ha de ser el mateix del qual confessa Pujades en els *Flosculi* haver obtingut força informació sobre el Rosselló,³⁰⁴ entre d'altres.

300. BNF, Baluze 238, f. 45. Tot i que més endavant Cartellà afirma: «Quant mossèn Baptista Pont me demanà una còpia de la conquesta de Gerona jo la procurí de mossèn Gelada, rector de Sant Miquel, que la té de mans de mossèn Obrador y ne fiu fer dos còpies: la una envii a mossèn Pont, l'altra envii a v. m.» (vegeu també BNF, Baluze 238, f. 48). Pel que fa al text esmentat, vegeu BNF, Baluze 238, f. 180-180v: «Asò se és copiat de una scriptura que copià mossèn Sebastià Obrador, beneficiat de la Seu de Gerona, de una que'n tenia mossèn Joan Busquets, causídich de Gerona, y és del tenor següent: “En lo temps se perdé España [...]”».

301. Sent a Girona al setembre del 1608, Pujades, Antoni Vivet i Salvi Serra, entre d'altres, assistiren a la donació a la parròquia de Santa Coloma de Farners d'una relíquia de Dalmau Moner per als predicadors de Girona (PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 74-80). Serra és qui féu saber a Pujades per carta, uns dies abans, que es produiria la donació (PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 224; on Casas i Homs llegeix 1606, hi diu 1608). El 1602 Pujades havia batejat un dels seus fills amb els noms de Miquel Dalmau Oleguer, el segon dels quals «en honor de sant Dalmau Moner, deute meu per part de mara *inter septimum et octavum gradum*, lo cos del qual és venerat en Girona» (PUJADES, *Dietari*, vol. I, p. 190).

302. BNF, Baluze 238, f. 46-47v i 54-54v.

303. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 210. I també PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. V, p. 186, sobre Carlemany: «Lo mismo tengo leído en un breviario viejo escrito de mano [...] que se guarda en la sacristía de la misma Catedral [de Girona]. Y aunque en diferentes veces que estuve en ella no cuidaron de mostrármele, por el mes de mayo del año 1611 por mano de Francisco Planas, presbítero de aquella iglesia, me le enviaron a mi casa, que fue echar el sello a lo mucho que debo a aquella santa iglesia». Que estaven en contacte epistolar, també ho afirma Cartellà en les cartes del 19 de novembre de 1612 i el 4 de maig de 1613, ja esmentades. Retrobem de nou el personatge a BNF, Baluze 238, f. 87-90v («De l'Arxiu Episcopal de Girona, libre intitulat Carolo Magno, acomodat per mossèn Planes»; cf. amb BNF, Baluze 238, f. 54, on se cita un «llibret de dit sacristà Planes»; potser aquest?) i f. 90-96v («Septem instrumenta sequencia sumpta sunt ex Archivo Episcopi Gerundae accomodata mihi per Franciscum Planes, presbit. gerund. tabellio ac archivarium scriba dicti archivi»), i en un imprès encartat en el *Dietari* (PUJADES, *Dietari*, vol. II, p. 215-216). D'altra banda, podem resseguir les seves activitats com a notari general del vicariat sent bisbe Francisco Arévalo de Zuazo (Visites Ad Limina; recurs disponible a <http://www.arxiuadg.org>).

304. «Tot lo escrit desde assí fins als fulls 30 és tret de un llibre scrit de mà y clos ab son segell en forma pública de Francesch Pugnaud, notari públich de la vila de Perpinyà» (BNF, Baluze 238, f. 14v (11v),

Un altre personatge que caldria incloure en aquest cercle és Anton de Cartellà.³⁰⁵ Tot el que sabem de la seva relació amb Pujades és, de nou, a través d'Alexandre de Cartellà, el seu germà gran, que el 1610 comunica a Pujades: «He scrit al prior de Ripoll, mon germà, per a que envii a v. m. lo que demana», que no sabem què era, però possiblement tenia relació amb el monestir de Ripoll, i afirma que li serà tramès aviat.³⁰⁶

Sí que s'ha guardat, en canvi, una carta del 1614 escrita des de Ripoll per Jeroni Joan Colí, que maldava per fer una còpia de les làpides sepulcral dels comtes de Barcelona de Santa Maria de Ripoll i que només es veu amb cor de fer-li'n arribar dues, la del comte Ramon Berenguer i la de Guifré el Pilós («Ja dies ha que escriguí a v. m. que a penas podia traure, de tots los epigrammas de las sepulturas dels comptes, ninguna paraula, y después de feta molta diligència he pogut traure estos dos epigrammas de las sepulturas que estan descritos en la forma que va pintat ab aquest paper»).³⁰⁷ Si no vaig errada, caldria identificar aquest Colí amb el doctor en canons, natural de Ripoll, que cita Pujades a la *Corónica* com a primer arxipreste de Sant Joan de les Abadesses després de la secularització del monestir el 1592 i que fou company de processó, també amb Pere Pelegrí i Pere Joaquim Gironella, entre d'altres, el 1598 al mateix monestir.³⁰⁸ M'aturo en aquests dos noms, i no en els dels altres presents en la trobada, perquè del primer és una carta del 25 de novembre de 1616, enviada a Pujades a Camprodon, en què Pelegrí li fa arribar un besamans de Gironella i li tramet diverses memòries sobre Sant Joan de les Abadesses, des d'on envia la carta, que són encartades juntes en els *Flosculi*.³⁰⁹

amb referència als documents copiats en els f. 14v-33v (11v-30v), entre els quals hi ha diverses notícies sobre Sant Joan de Perpinyà i extractes de manuals notariais rossellonesos —Berenguer Batlle, Anton Fita, Joan Frigola, Pere Bajet, etc. És Cartellà qui li suggereix que s'hi posi en contacte (BNF, Baluze 238, f. 50).

305. «Anton, que fue monje y dispensero maior y después limosnero y prior y vicario general de Ripoll, y prior del colegio de los benitos de Lérida, y después abad de Bañoles» (BNF, Baluze 234, f. 296 i 306v).

306. BNF, Baluze 238, f. 48.

307. La carta és datada el 8 d'octubre de 1614 (BNF, Baluze 238, f. 259-260v). Les dades sobre el sepulcre del Pilós són recollides per Pujades (*Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 475 i 482), que hi adjunta notícies de collita pròpia segurament aplegades durant la seva visita del 1616 (*Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 350). Sobre Ripoll, vegeu també BNF, Baluze 238, f. 139-149v, i PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 348-365. Són nombroses les notícies sobre el comtat de Besalú recollides en els *Flosculi*: vegeu, per exemple, BNF, Baluze 234, f. 341-345, i Baluze 238, f. 48, 151-153v, etc.

308. PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 336 i 339.

309. BNF, Baluze 238, f. 398-407v, majoritàriament autògraf de Pelegrí. De la fundació del monestir, en parla Pujades en la *Corónica* (PUJADES, *Corónica universal del Principado...*, vol. VI, p. 333 i seg.) partint de les notes de Pelegrí: «Un honrado sacerdote de los de esta villa llamado Pedro Pelegrí, después de haber estado yo en ella y no haber podido alcanzar papel alguno por el poco espacio de tiempo que me detuve [...], me favoreció de algunos fragmentos que, aunque bien cortos, serán de provecho para saber algo de las antigüedades y preséas de que está enriquecida aquella santa casa. De los cuales y de lo que vi en aquella iglesia notaré algunos apéndices». Un altre Pelegrí, anomenat Rafael, prevere llicenciat en teologia, figura

En la mateixa línia d'interès per a la història dels monestirs catalans que les cartes de Colí i Pelegrí, caldria classificar les cartes de Rafael Joan Montaner i Bartomeu Clua.³¹⁰ La de Montaner, escrita des de Tortosa el 5 d'abril de 1627, és la més recent que s'ha conservat de l'epistolari pujadià. A més de desitjar a Pujades que tinguí avançada la continuació de la crònica —i demanar-li un nou exemplar de l'edició del 1609 perquè havia hagut de regalar el seu, per l'interès que havia suscitat, a una de les seves visites—, li fa arribar notícies sobre una inscripció vallfogonina i el monestir de Santa Maria de Vallbona:³¹¹

Per ocasió que en Vallbona hi ha unes senyores religioses de Tremp filles del senyor de Capeyra y del senyor Francisco Sullà, molt senyors meus, he volgut tenir curiositat en investigar la fundació de aquell Monestir que ab just títol se deu a dona Berenguera de Cervera y s diu que lo millor de vassalls que tenen és donació dels barons de Cervera. Y axí, he alcanat la còpia va ab esta, que quant convingués traurer la autèntica *prout iacet* se traurà.

Amb la carta li tramet la memòria esmentada, que s'intitula «De la miraculosa fundació del sagrat monestir de Nostra Señora de Vallbona, de l'orde de Cistells», seguida d'una sèrie de comentaris de collita pròpia i que Pujades anotà marginalment (BNF, Baluze 239, f. 66-77).

Dos mesos després que fos escrita aquesta carta, es va dur a terme l'elecció d'una abadessa a Vallbona, i l'episodi fou aleshores immortalitzat per Pujades a les planes del *Dietari*. Feia esment també dels abats de Poblet, Miquel Merola, i de Lavaix, Bernat Massip, com a mediadors en el conflicte:

En estos dias passats se féu electió de abadeça en lo monastir de Vallbona, de senyoras bernardas. Hisqué canònicament la senyora Anna Maria de Sullà, filla del senyor Francisco Sullà, competint ab la senyora [*espai en blanc*] Vallbona [*i. e.* Victòria de Vallbona i de Riglós]. Fet lo primer scrutini per lo abat de Poblet, a qui estan súbditas, sens més se n'anà. Las monjas parcials per la Vallbona no volgueren obedir o acceptar la Sullà;

esmentat en els *Flosculi* en relació amb el santuari de la Mare de Déu de Núria (BNF, Baluze 238, f. 348-349v: «Conjecturas ab las quals se presum que sant Gil lo abat, de què se fa festa lo primer de setembre, fos lo que dexà la imatge de Nostra Senyora de Núria»).

310. Dedueixo que un bon grapat de memòries i documentació diplomàtica conservada en els *Flosculi* també devia arribar per carta a Pujades: com a exemple, vegeu les notes sobre Valldonzella (BNF, Baluze 238, f. 197 i 331-331v) o Escala Dei (BNF, Baluze 234, f. 267-268v).

311. BNF, Baluze 239, f. 64-64v + 73-78v. Agustí Duran i Sanpere (*Llibre de Cervera*, Barcelona, Curial, 1977) documenta diversos Montaner habitants de Cervera al llarg dels segles xvi i xvii; d'entre aquests, un Francesc Montaner que el 1662 vivia al carrer Major (p. 308-309) i que deu ser el fill de Rafael Joan Montaner, esmentat al final de la missiva, i un Rafael Montaner que el 1539 fa fabricar una creu d'argent per al convent de frares predicadors (p. 205) i que deu ser el mateix documentat el 1540 en els *Flosculi* (BNF, Baluze 239, f. 165-167v), però que, per dates, no sembla que pugui ser el corresponsal de Pujades.

oïda la queixa per lo abat de Poblet, cometé la causa a l'abat de Santa Maria de Lavaix, del propri orde. Este declarà la electió de la Sullà per canònica, manant a las monjas la obehissen y als vassalls la regoneguesen per senhora. Trobava's procurador general del convent don Ramon de Guimerà, senyor de Ciutadella, y ab gent armada volent lo abat de Lavaix entrar a Vallbona per executar esa declaració, fou impedit per la gent del don Ramon, lo qual també posà pena de cent assots a qualsevol vassall que obeís la abadeça Sullà. Ha passat lo desvergoñiment ha tal punt que la priora manà a la Sullà se encolgués en una cambra; aquí fou altre desbarat, sobre qui havia de manar a qui. En effecte, la Sullà [fou] aconsellada per los altres[?] que, per agravar lo cas, convenia se encolgués. Y així se féu, y se ha escrit a Roma sobre aquest debat.³¹²

Anys abans del conflicte de Vallbona, l'historiador Pujades ja estava en contacte amb els cistercencs de Santa Maria de Lavaix. Massip, monjo de Poblet, fou nomenat el 1606 administrador de Lavaix, i després abat, un cop la seva família va retornar a l'Arxiu Reial de Barcelona l'inventari del fons, que Pujades coneixia tan bé, fet pel pare de Massip, el notari barceloní Bernat Massip.³¹³ El 1620, l'abat i el monjo Bartomeu Clua responien a les preguntes sobre el monestir de Lavaix que els feia l'infatigable historiador barceloní amb la voluntat de reunir dades per a la crònica.³¹⁴ De les dues cartes, la de Clua és especialment interessant, mentre que la de Massip és més aviat de circumstàncies: es limita a desitjar que el seu subordinat hagi fet la feina d'informar-lo i li recorda la importància de les mines d'alcofol que tenen a tocar de l'abadiat. En cinc folis de lletra petita i difícilment llegible en alguns passatges, d'estil directe i sense floritures retòriques, Clua escriu una petita història del monestir que inclou l'acta de consagració de l'església, documenta el pas de cenobi benedictí a canonges regulars i a cistercenc, explica com funciona l'elecció de l'abat (i recorda el nom dels darrers, de Pere de Cardona al seu oncle Jaume Font), detalla els beneficis eclesiàstics i temporals i afegeix encara una descripció de l'església:

312. PUJADES, *Dietari*, vol. IV, p. 92. Confrontat amb l'original: BUB, ms. 975 + 2000, f. 105.

313. Massip és documentat en diverses ocasions a Alexandre MASOLIVER, *Origen y primeros años (1616-1634) de la congregación cisterciense en la Corona de Aragón*, Poblet, Abadia de Poblet, 1973; vegeu també, per a l'obtenció de la dignitat d'abat, Eulàlia MIRALLES, «Estudi introductori», a Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, 2 v., p. 37 i 81.

314. BNF, Baluze 234, f. 144 + 135v (20 de juny) i 131-133v + 136-137 (19 de març), respectivament; la de Clua és anotada marginalment per una mà que no sé identificar. A BNF, Baluze 234, hi ha més documentació sobre l'abadiat: f. 97v (92v), de la mà de Pujades i amb dues notes marginals que ens ennoventen de la seva procedència («Ex archivo abbatiatus de Lavatg, acomodatam mihi per fr. Bartholomeu Clua, dicti Monasterii cum esset illius advocatus qui mecum super eodem consuluit» i «Pro Monasterio de Lavaix vide infra fol. 123 et in Archivio Regio Barcinone armario generali Cathalonie, sach. E. per tot.») i remetent a la correspondència amb Clua i Massip, i f. 128-130v (123-125v) («Hoc est translatus bene & fideliter sumptum a quoddam bulla plumbea in pergameneo eparata et in archivo monasterii Beatae Mariae de Lavayx recondita & custodita [...]»). Pel que fa a Clua, vegeu MASOLIVER, *Origen y primeros años...*, p. 39, on apareix com a procurador del monestir de Lavaix a Saragossa el 23 de febrer de 1617, en les actes del primer capítol provincial de la congregació.

La iglésia [interl. de dit Monestir] no és gran, perquè és de una nauada ab son cru-sero petit, però bona y ben feta. Ha-y moltíssimes relíquies però les més principals són: un tros de la graella de sant Llorens [ratllat y altres tanta], que tindrà prop de dos pams [interl. de llargh <y>] y altres [al marge quatre dits de ample], tanta o més que se n'envia a sa magestat al Scurial; dos spines de la corona de nostre Senyor; un quexal de sant Llorens; cabells de sant Joan Baptista; llet de nostra Senyora y una cinta que fa infinits miracles en les dones que van en part. Residexen ara ordinàriament vuyt o nou monges y lo abbad en dit Monestir, però podrien molt més. Sepultures no les hi ha, sols una de la casa de Eril de poca consideratió.

Clua és conscient que Pujades vol la informació per a la crònica i es permet censurar-li certes dades³¹⁵ o decidir ell mateix què val la pena incloure-hi o no,³¹⁶ i s'acomiada, humil però satisfet, de la feina duta a terme: «Aquesta és la major clàrícia y notícia que yo puch donar a v. m. de aquesta mísera, desdichada y infelice casa del monestir de Lavayx, que per a ser-ho basta estar yo en ella per tenir-me la fortuna totes les sagettes afectades, sia tot en remissió y satisfacció de mes culpes y peccats. Sols si alguna cosa tinch de estima és lo ser servidor de v. m., que ho estime com lo que més».

D'una natura ben diferent, però igualment interessants i amb la mateixa voluntat de servei a la causa pujadiana, són les tres cartes del prevere de Puigcerdà Joan Trigall, que ha estat assenyalat com a autor d'una descripció historicogeogràfica de la Cerdanya, en castellà.³¹⁷ Trigall no coneix Pujades personalment

315. «Y [ratllat per] encara que se diuen fundadors los señors de Eril no trobam tal, del què ns pesa, perquè si eixos señors foren fundadors millor nos aniria a nosaltres y estimariem per a profit nostre que fossen fundadors, que no vassalls, y protectors. No poden oir, però canten cartes y callen barbes. Y perquè seria disgustar-los si se havia de posar en la *Corónica*, no envie la forma dels actes que acostumen de prestar de sacrament y homenatge» (BNF, Baluze 234, f. 133).

316. «Y perquè importa poch saber tots los llochs [de la temporalitat] qui-ls donà a v. m., cesse. Sols he posat los sobredits actes substanciats per dos coses: la primera, perquè veja v. m. per la inspecció dels mateixos actes que és tota una cosa lo monestir de Lavayx, y que tots los actes concorden ab lo de la consecratió, encara que allí no nomena que nostra Senyora sia lo cap de altar y patrona, que se veu clarament que fon erro [ratllat del que] o descuit del que scrigué dit acte; y l'altra, perquè v. m. triàs los més antichs per a son propòsit, y també per a que si acàs se véu ab los senyors de la casa de Eril, que's diuen fundadors de aquest Monestir, que-ls demane de què'l dotaren quant lo fundaren, que huy, si bé y ha donacions y no moltes de la casa de Eril, però no posehim cosa que aquells hagen donat, y cert que quant no ns haguessen llevat estariem contents. Parle dels passats, de què confian que estos que vuy viuen, que són molts grans christians, faran mercè en aquesta casa, de la qual són vassalls y protectors, y plaguere a Déu fossen fundadors que, com ya he dit, los estimariem més y se mirarien ses excelènties y senyories més per esta pobre casa que no ara» (BNF, Baluze 234, f. 136v).

317. BNF, Baluze 238, f. 271-271v + 276-276v, 272-273v i 274-275v (vegeu SANABRE, «La Cerdanya...»). Les cartes són del 20 de novembre de 1610, el 2 de febrer i l'11 de setembre de 1611. És Pere Balañà (*Visió cosmopolita de Catalunya: Relats de viatgers i escriptors (segles I a.C. - XIX)*, vol. I, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 147-158; vegeu també RMC (1474-1620), vol. I, p. 162-164) qui proposa la identificació i edita fragmentàriament el text de la descripció (Trigall, en la primera de les cartes citades, afirma que redacta una obra sobre la Cerdanya).

(«A bé que no conega jo a v. m. sinó per fama, la qual en los setgles esdevenidors serà perpètua per les moltes lletres, erudició y vària història que en v. m. floreixen, totavia he volgut escriurer a v. m. la present ab la llaneza y senzillesa de voluntat que un lleal e vertader amich sol escriurer a altri»), veu la seva *Corònica* a la parada d'un llibreter de Perpinyà que era a la fira de Puigcerdà («la qual no comprí», afirma, «perquè aguardo la segona part que v. m. promet») i decideix posar-s'hi en contacte per tractar amb ell aspectes històrics i geogràfics relacionats amb els Pirineus: límits, orografia, hidrografia, clima, origen de la vila de Puigcerdà, etcètera. Les seves descripcions de la terra són especialment belles, perquè la coneix directament i explica què veu de primera mà («lo que jo ocularment he vist»), i Pujades n'és conscient i no menysprea l'ajut: respon les cartes amb rapidesa i n'aprofita els coneixements.³¹⁸

A l'era d'Internet podem respondre a moltes de les nostres preguntes connectant-nos a la Xarxa i ens servim de la rapidesa del correu electrònic per desfer els dubtes que sabem que el nostre interlocutor sabrà resoldre. A l'època de Pujades les respostes també podien viatjar per carta, però, això sí, per terra. La crònica del barceloní és plena d'aquestes respostes lentes, menys immediates que les nostres però de vegades més solvents que les dels llibres, que l'historiador anava acumulant entre els papers que l'havien d'ajudar a culminar el projecte que més estimava i que el va fer patir més.

He mirat de donar a conèixer una part de l'epistolari de Jeroni Pujades que és en els *Flosculi* i una petita part de la informació que guarda, que és alhora només una ínfima part dels secrets que s'amaguen a les pàgines dels tres volums parisencs. Els editors de la *Corònica* de principis del segle XIX ja van veure que eren de consulta obligada si es volien completar satisfactòriament les llacunes dels manuscrits de la crònica castellana i es volia entendre la totalitat de l'obra pujadiana. D'aleshores ençà, però, i tret de comptades ocasions, no podem dir que se n'hagi tingut l'opinió gaire en compte.

318. «La de v. m. tinch rebuda en resposta de la primera li escriguí, y en ella veig clarament la bona cortesia y humanitat grandíssima de v. m., la qual jo ja pensava y sabia, com tinga per cert que sempre va acompanyada ab les bones lletres». La primera carta és de finals de novembre del 1610 i aquesta, de primers de febrer de l'any següent, cosa que vol dir que Pujades s'apressà a respondre al seu nou corresponçal perquè devia estar interessat en les dades que li podia aportar. En la tercera, del setembre del 1611, potser respondent a Pujades, que li fa fer memòria, Trigall escriu: «Complint la promesa fiu a v. m., crech que ab la primera de les dos li tinch escrit acerca de les montanyes Pyreneas, sabrà que dilluns a 29 del pròxim passat, en companya de dos estudiants, Guillem Vilalta (crech lo tindrà aquí aquest any) y Joan Arraut, pugí a la montanya me aparegué més alta en dret de Nostra Senyora de Belloch respecte de Puigcerdà, dita Pedra-roja y puig Perich».

Apèndix.

Els pròlegs a la crònica de Pujades

1. JERONI PUJADES, PREFACI AL *CALAMICLEON*, SO ÉS, *HISTÒRIA DE LES CALAMITATS Y GLÒRIES DE NOSTRA CATHALUÑA Y SEÑORS DE AQUELLA*³¹⁹

[f. 2] Praefaci

Quexava's lo poble [*ratllat*?], com se llitg en lo propheta Isaïas (Isaïas c. 41), dient: «¿Qui·ns comptarà [*ratllat* des] les coses passades des de son principi per a que las sapiam y aprengam? No hi ha qui les anuncie ny qui les faça a saber». [*ratllat* y los ...?] Y, certament, era quexa molt vana y sens propòsit, perquè ni li havían mai faltats prophetas ni predicadors al [*corregint* als de] dit poble, ni li faltàv[a]n scriptures ahont legir y apèndrer, ni persones que·l convidasen oyr lo que ell desijava. Ans bé veiem que Job (Job c. 15) convidava al poble gentil y li deïa: «Vina, que jo·t comptaré lo que he vist»; y lo propheta Joel (Joel c. 1), convidant al poble haebreü, deïa: «Oÿu-me vells y obriu les orelles tots los que habitau en la terra, y vejau lo que jo us narraré si ha succehit y s'és fet en vostras dies o si en los de vostres pares, y comptareu-o a vostro[s] fills y filles, y ells a sos fills, y sos fills a les generacions sues». Y lo propheta rey (Psal. 65) convidava al matex poble dient: «Veniu, oÿu y comptaré [*corregint* comptar-vos he]»; y altra vegada tornà a convidar-lo dient (Psal. 77): «Poble meu, està atent, ynclina la tua oÿda a les mies paraules y comtaré tot lo que ha passat des de son principi, diré [*ratllat* tot lo que havem oÿt contar a nostres pares] quant he oÿt y conegut, y quant nos han comptat y narrat nostres pares. No·t quexes, que cosas són [*corregint* perquè són cosas] que no han estat amagadas als fills ni a las generacions de una a altra». Y no sols lo poble tingué aquestes persones que·l convidàvan [*ratllat* a oyr las maravellas que Déu des del principi y creació del món havia obradas, però apar que lo cel, la terra y firma-

319. RABLB, ms. 3-I-26, f. 2-5v.

ment, estan contínuament anunciant y enarrant les maravelloses obres de la mà de Déu, com ho diu lo matex propheta rey (Psal. 8). Mes, ¿què dic? Prophetas, predicadors, cael, terra y firmament]. No crec sia error dir que lo matex Déu tingué particular providència en què fossen sabudes y notòries les sues obres, comptades y enarrades dels uns als altres, perquè en lo Èxodo (13) legim que digué a Moyzès que narràs [*corregint* digués] al poble de Israell que [f. 2v] lo dia de la celebració de la Pasqua narràs a sos fills la mercè que Déu li havia feta quant lo havia tret de la terra de Aegipte. Y en lo Deuteronomio (c. 6) legim que [*ratllat* digué a lo] lo matex Moyzès [*ratllat* que] narràs al poble que los preceptes que de part de Déu los donava, los tinguessen en son cor y los comptassen [*corregint* ?] a sos fills y los meditassen [*ratllat* y los], axí en casa com anant de camí y en llevar-se. Y per lo dalt dit propheta Isaïas (c. 21) diu: «Vés, posa exploradors, escoltas y espías, per a que te denuncien tot lo que hauran vist». Aprés, també per lo propheta [*ratllat* Ese] Ezechiél (c. 40) diu que li digué que anunciàs al poble de Israel tot lo que veia.

Ara, demano jo: ¿De hont venia que lo poble se quexàs de aquesta manera, havent-hi hagut tants prophetas qui'l convidàvan, enarrant lo cel, terra y firmament les obres del Señor y tenint lo matex Déu tanta vigilància y cuidado en acudir en assò? No sé la causa [*ratllat* però gosaria dir no era quexa del poble, perquè ya ell quexant-se qu'i hagués falta de persones que li donàs notícia de les coses passadas, perquè], ans bé vetg que lo matex poble, per boca del matex pro[p]heta rey (Psal. 43), confessa que ha oït de ses orelles y sos pares li han anunciat y fet a saber las obras que Déu obrà en los dies antichs y passats. ¿Com, donques, se podia quexar? Verdadament, no-s pod dir altra cosa sinó que era poble <de> [*ratllat* dur enteniment y servell, com digué Moyzès (Exod.)] de memòria molt lleugera, que fàcilment se pert; y, axí, digué Job (c. 14): «la tua memòria és comparada a la [*ratllat* se] cendra», com si digués que al primer ayre se escampa y-s pert; David (Psal. 77) digué que era poble oblidat dels beneficis de Déu y de la multitut de les sues misericòrdies (Psal. 105); y lo Ecclesiastès (c. 1) diu: «Del que fou abans de nosaltres ya no n'i ha memòria»; y la Sapiència (c. 2) diu: «De aquí a poc no hi aurà memòria de nosaltres», y no sols ab inte[r]vallo de temps, però del que fan los hòmens no se'n recorden, com se litg en Esdras (Esdr. 3, c. 3). De hont és fàcil de creure y judicar que, per ser lo poble de tant poca memòria, per asò se quexava endebades, y que per so tenia Déu tanta sollicitut y cuidado, com havem dit, en donar-li [*corregint* donar-los] persones qui li anunciassen y comptassen les coses passades, perquè ab la poca memòria no se oblidàs de aquelles [*corregint* oblidasen de les dites].

Tot assò apar fou un preàmbol y progrés [*ratllat* Considerant aquelles paraulles del real propheta David (Psal. 77) que diuen (*ratllat* «Los fills que naxeran y se alcançaran comptaran a sos fills per a que conégan la altra generació») quantas cosas manà Déu (*ratllat* a sos fills) a nos pares que comptassen a sos fills per a que la altra generació las conega, etc.), apar que realment se escriguessen per a nosaltres]

[f. 3] per a denotar-nos a nosaltres la necessitat de la història y lo fi de ella. La necessitat aparex que resta prou encarregada ab lo desitg continuu que lo poble tenia de ella, y ab lo cuidado y soli[ci]tud que los sants partriachas y prophetas anàvan per a comptar-la als pobles, y lo compte tenia Déu en fer-la repetir y comptar de pares a fills [*ratllat* y resultava la cognitió de la necessitat de ella, del seu matex fi, com prest veurem], del que tingué conexenssa <conexença [*ratllat* que de assò] tingué> la primitiva Isglésia cathòlica romana, quant féu y instituí los protonotaris per a que scriguessen y posasen en memòria les gestes y fets dels sancts, com apar en lo doctor Illesca[s], en la *Pontifical*, y en Ambrosi de Morales. Esta necessitat demostrà Déu quant digué a Jeremias (c. 37): «Pren lo teu llibre y scriuràs totes les paraules que jo te he parladas»; la mateixa necessitat apar que demostrà lo àngel a sant Joan Evangelista, en lo Apochalipsi, quant li digué (c. 1) «Scriu lo que veus», casi manant-li y forçant-lo; y, no content una vegada, tornà segona a dir-li: «Scriu» (c. 14). Esta necessitat conegué lo emperador Justinà en les sues institucions civils (§ 1. Inst. de test.) quant digué que no era raó ignorar ninguna cosa antiga, com si més clarament digués que era necessària cosa saber les antiguitats y la verdadera conexenssa de la necessitat de ella resultasse de saber lo seu fi.

La raó, que és lo fi, perquè la història és tant necessària, me apar qu'és [*ratllat* per moltes rahons la primera és del matex] Exod. c. 17, ahont Déu manà Moysès que scrigués per a memòria [*ratllat* ?]. Altra raó serà de David <David> (Psal. 77) [*ratllat* en lo matex lloch], so és, perquè la altra generació sàpia y entenga, pose en Déu la sua sperança, no oblide les obres de Déu y tinga devant los ulls los seus manaments. Ço és, que legint sàpia, pus és axí que la memòria y sciènsia de les coses passadas és una de les tres que fan un home [*ratllat* home] esser savi entenga, perquè dels successos de les coses passadas venim a intelligència de les presents y sdevenidores y consideram lo èxito y fi que poden tenir. Diu David per què pose la sperança en Déu, ço és, vent [f. 3v] y mirant lo home los beneficis que Déu féu a sos progenitors, spere [*ratllat* que] y tinga confiança que, com tragué a aquells de treball, si farà a ell per sa misericòrdia. Diu també, finalment, que no oblide les obres de Déu, sinó que tingua devant los seus manaments, perquè considere, legint la història, las mercès que ha fetas Déu als bons y lo càstic dels mals [*ratllat* y axí, la glosa del decret Gregorià posava aquestos verços]. Assò és allò matex que referex Polidoro Virgílio (De rerum iuvent. c. 12) [*ratllat* ?] que deia Ciceró en lo *De oratore*, que la història era testimoni del temps, llum de la veritat, vida de la memòria, mestre de la vida. La raó és perquè, ab molts exemples, als hòmens particulars seguint aquells los fa dignes de imperi y mando, als poderosos fa desijosos de immortal glòria, los flachs fa forts, los pererosos, àgils, impel·lint-los a molts actes, a molts, per por de infàmia, los fa virtuosos, y als virtuosos dóna la deguda memòria y glòria [*ratllat* Y, finalment, qui no tingués memòria d'estes coses passades seria com un infant de un dia, com diuen Casaneo y Nicolau Bertran, trahent-ho originalment de Ciceró].

De aquí que no sols als [ratllat ?] hòmens particulars és necessària la sciència de aquestes coses passadas, però necessitan de saber-las los <los> hòmens literats, com llargament ho corobora Cassaneo, [ratllat pe] mostrant la necessitat que la Retòrica té de la Història; y Aymario Rivalio, en la dedicatòria de la sua història civil, confirma no poder-se entendre bé la Jurisprudència sens la Història. A la qual sciència, y als que la úsan ab vàrios y diverssos títols, encòmichs y alabanças, los llóan los dits auctors; y tots los que judici tenen, y particularment los reys, [ratllat que] necacitan de ella; —axí, veyem que los prefectes y ministres que lo rey Cyro tenia en Judeia, [ratllat quan] li scrigueren que recensís y miràs las històrias de sos pares, y trobaria y sabria què tal era la ciutat de Hierusalem (Esdras 1, c. 4).

Essent, doncs, tal [corregint tals] la necessitat que-s té de saber la història, y tant bo lo fi [corregint lo fi] y utilitat de ella, ab molt justa raó só estat mogut a [corregint me és estat manat ...?] posar la mà a la ploma y relatar lo poch que he legit del molt que hi havia [f. 4] que scríurer de la nostra nació catalana. Y [ratllat a més de] ab molt justa raó he pres jo aquest càrrech, [ratllat a més del que devia a la obediència, per lo que ab esta obra puc aprofitar a ma nació. Bé sé hi havia millors talents y capacitats, però gosaré dir, no per alabar-me sinó per animar als lectors, que ninguna chrònica de nostra nació és exida fins vui] per a que no s'obliden les mercès que Déu ha fetes a nostra terra y nació catalana, per a que tengam [*ms.* tencam] los seus judicis y sabent [ratllat ? y], considerant y tement, nos aprofiten en lo esdevenidor. Ya sé jo que no faltan moltes chròniques que assò nos ensenian, però diré lo que-s diu en lo llibre dels Machabeus (2, c. 2), que considerada la multitud dels llibres, la dificultat de la enarració per causa de la multitud de les coses, era necessari procurar per los qui volrían legir [corregint saber] les coses de nostra terra, per objectar son ànimo, y los savis per posar-se millor a la memòria las cosas distinctas y separadas, y per utilitat dels legints [ratllat conexían?] se fes aquesta obra, traient la varietat [d]els altres autors, ordonant-la y component-la de modo que estigués al propòsit y a gust de tots. Que, encara que sia veritat hi haja ja cròniches particulars de nostra terra y nació, ninguna és exida fins vui, de la més vella fins a la més moderna, tant copiosa com esta mia, que cert era mengua de nostra nació que ningú se oferís [a] aquest treball hi havent-hi tant que dir, fossen nostres històries tant curtes y mal aperficionades. Bé sé que-m dirà algú lo que Eliphaz themanites digué a Job (c. 15): «¿Per ventura sou vós lo primer home [ratllat ?] format ans que lo món? [ratllat ?] ¿Què sabeu vós que u [ratllat ?] ignorem nosaltres? ¿Què enteneu que ya no u sapiam? Vells tenim entre nosaltres que són més antichs que vostres pares. ¿Què te à levat lo teu cor? [ratllat Y també vells coneguí?]». Al qual respondré lo que digué lo matex Job, que no pretenc tals cosas sinó comptar lo que he vist. ¿Per als qui sàban? No, però no falta en la república qui ignore [ratllat la fi], y si los que vui són no ignoren, convé scríurer lo que ells

saben perquè, morts ells, no muira la memòria y vinga en sos fills la ignorància [ratllat?]. Y si ya tot assò estigués scrit, serà la mia obra com qui frega ab oli un re-
taula vell per donar-li color o resplandor nova. O, a la fi <a la fi> [corregint en fin],
assí com en les coses més importants [corregint públiques] lo més savi [corregint?]
hi vol dir millor son parer, axí jo, essent lo mínim, me só atrevit [ratllat al (...)] sa-
vis auran temut] a tal empresa, no desesperant en alguna manera, perquè si no
puc arribar ahont altres an aribat, arribaré ahont podré, que en les coses graves
basta lo voler.

Ja determinat de scriurer, intitulí esta obra *Calamicleo*, nom compost de dos
dictiones, ço és, de *calamitas* y [ratllat cleon?] *cleon*, que hu vol dir «calamitat» y al-
tre «glòria», aparexent-me convenia axí a la obra, pus tota ella consistex en referir
per una part los treballs, les misèrias y calamitats, y per altra las honrras y glòrias
de nostra terra y nació.

En la contextura de la qual obra me hauré d'esta manera. Que esta primera
part (diré de les altres quan Déu vulla sían fetes) tota contindrà en si las calamitats
y glòries passadas des de la creació del món fins a la pèrdua de España en temps del
rey don Rodrigo. Aquest cos se dividirà en sis llibres: lo primer dirà des de la cra-
ció del món, succés del diluvi y població de España, fins a la mort del rey Abidis,
últim de la primera línea dels reys de España; lo segon tractarà de les nacions que
entraren en España y la ocuparen fins la vinguda de [ratllat Ne] Gneo Scipió, ca-
pità romà, en lo qual temps apar prengueren principi les forces romanes en Espa-
ña; y lo tercer dirà de [f. 4v] aquí fins a la nativitat de Christo y imperi de Tiberi,
en lo qual temps començara lo lib. 4 y durarà fins a l'imperi de Constantino; lo 5,
començant al temps de Constantino, acabarà en la entrada de Ataulpho, rey godo,
en España; y lo sisè, de Ataulpho fins a la perdició de España y, axí, de nostra
Cataluña.

Y per a que no aparega que lo que tinc scrit són indoctas y antigas faulas, [rat-
llat sinó que] com digueren lo summo pontífice sant Pere (2, c. 11) y lo emperador
Justinià (§ cumq. per ut liceat in Proem. Instit.), y sinó cosas que rèban splendor,
quidat [?] y fe de bons testimonis, per ço <certifique> certifique al lector que en tot
aquest discurs no posaré cosa sens testimoni, perquè sempre al·legaré lo autor de
hont trauré lo que scric, y si és parer meu propri ho diré y posaré las rahons que a
mi me hauran mogut a creurer-ho axí. De tal modo que lo lector podrà fer cens-
sura [ratllat de tot] del més aparent a la veritat [ratllat Moltes vegades se trobarà].
La al·legació que faré dels autors serà d'esta manera, que, perquè les al·legacions
llargues pertúrban lo fil de la història, les més vegades no faré sinó anomenar lo au-
tor, y en lo marge posaré lo lloch ahont diu allò que jo diré, y si acàs al·legue autor
sens señalar lo lloch en lo marge, lligirà lo lector més amunt, perquè serà lo matex
lloc que allí més amunt hauré al·legat. Quants autors al·legaré hauré vists, que si-
ls al·lege sens haver-los vist ya diré qui u diu y qui los referex. Quant hi haurà opi-

nions diverças les referiré, y si en ninguna manera puc concordar-les, fer-ho he, sinó dexar-les he notades a discreció del lector, perquè moltes vegades en fets antichs qui més vol saber la veritat més se aparta de ella. Y, axí, en alguns llocs nos haurem de acontentar del provable o del aparent y verosímil, y altres ab lo referiment de les opinions altres per no ròmprer, com diuen, per lo més prim. Esta contrarietat, y a causa de ella no poder-nos determinar sinó dexar algunes vegades la cosa incerta, esdevindrà sovint en la supputació dels anys, perquè diverssos autors prengueren lo compte de ells de divers temps y diversses maneres, com apar de Jacobo Bergomense. (c. 8) y especialment diu Joan Annio (l. 4) sobre los equívocos de Xenophon (l. 12, c. 2), que los españols no comptaren lo añ solar y de 12 mesos sinó de quatre mesos; de la mateixa manera diu sant Agustí (l. 12, c. 20) comptaren los aegiptios; altres també, quant algú de qui scrivían morí, donàvan-li lo añ en què moria tot enter, y a son successor posàvan en lo añ següent, y axí avançàvan un añ, y ab pocas succcions fan gran bescompte [*ratllat* assí és ab lo]. Comptàvan alguns los anys solars y comenssant en marts, altres usuals comenssant en janer [*ratllat* y tota que esta divercitat es causàvan a(...) confusió]; altre[s] antichs heren en los anys lunars, y altres de deu mesos, y de altres maneres que's pot vèurer en sant Agustí (l. 15, c. 12, De civit. Dey). Y, axí, <y axí> si los [*ratllat* ?] antichs no foren concordés, mal ho podem ser nosaltres. Y sia assò per advertiment. En la mia mostració no seguiré afectadament autor algú sinó al que m'apareixerà dir les coses més semblants a la veritat, perquè no m'apar bé, [*ratllat* seguint a hu qui erra] per lo que à dit veritat hu an un lloc, seguir-lo en altro si erra, sinó cullir la rosa y dexar la espina.

Alguns desijàvan que esta obra fos general de tota España. Jo he entès en mi que era obra desigual a mes forces, temps y poder, y que no sols requeria la vida de un home però de molts. Y, axí, se veu que los demés hòmens que les han [f. 5] volgudes fer de aqueixa manera, o no les an vistes acabades o és estada una immensciat de coses que no poden après caber a l'enteniment de qui les llitg, per ço que, com estan en lo millor de una cosa, se'ls trenca lo fil posant-se en altre, y com tornen al cap dextat ya los és oblidat lo que abans [*ratllat* ne] sabían. Y, axí, jo, com mon intent [*corregint* lo intent de qui'm mana] sia estat reduir a la memòria los beneficis à fets Déu a nostra terra, los asots ab què la ha flagellada y, après de la glòria de Déu, sercar la honrra [*corregint* glòria] de nostra nació sens envejar la dels altres y considerar sos propis infortunis sens llastimar als estrañs ab la memòria dels dañs dels altres; per ço, esta mia obra sols comptarà lo bé y lo mal de nostra terra, sens tocar a les estrañes. Veritat és que sovint se esdevindrà haver de tocar lo que succehí en altrats parts, per a, com diuen, pèndrer la aigua de son natural y a poc a poc aportar-la per sos conduits allà hont és menester. Y quant assò esdevinga, serà ab brevedat y sens derramar-se, tocant sols allò que necessàriament se ha de presuposar per entendre lo que a nosaltres nos toca.

Advertesca també lo lector lo lloch ahont jo, componedor d'esta obra, estic, component aquella en la ciutat de Barçelona, perquè importa molt tenir advertit açò per a quant trobarà scrit algunes vegades esser succehida una cosa dessà o dellà de tal lloch, com és ara dir que <que> Leyda és dellà Segre, és axí bé de entendre si se sap que jo, qui parle, só en Barçelona, però si qui a mi me llitg és en Praga, encara que jo diga dellà el qui llitg ha de considerar al loc hont ell està, que llavors a respecte de ell seria en contrari.

Resta altra cosa que alguns an volguda, és a saber, que esta història no fos en nostra llengua catalana sinó en castellà, dient que essent en català seria fastidiosa a la mateixa nació y no gens entesa per los strangers. Assò en ninguna manera ho puch jo comportar ni sufrir [*ratllat* una, perquè a mi me fóra mal y treballós dexar mon idioma per lo español y, altra], perquè me par feria agravi a ma nació y des-acreditava tota ma obra. La raó és perquè, dexant ma llengua, confessava haver-n'í altra millor que la materna y era ingrát a ma pàtria en dexar lo bon natural de ella. Més, que si en lo present tot és tractar de Catalunya, ¿per què usarem sinó llengua catalana? A no fer-ho no seria tot de Catalunya, quant [f. 5v] més que si en tot lo present tractat se à de dir veritat, com és necessari per a la història, dit en altra llengua tot seria mentida y jo home de dos llenguas. Finalment, tingué temor no hi haugués contra mi altre Cató com fou contra Aulo Albino, del qual scriu Aulo Gèlio (l. 11, c. 8) que, essent romà, scrigué certes guerres romanes en grec y demanà perdó si havia errat en la llengua, scusant-se que no sabia bé lo grec com fos romà; y Cató digué: «¿Pus qui-t manava scriúr en la llengua que no sabías?». Axí temí no diguessen de mi, y per ço he usada ma llengua. Y si algú me diu que mon pare y senyor, micer Miquel Pujades, escrigué son *Tractat de les precedènties dels reys de Aragó* en llengua castallana, salvaré la sua honrra (per ser-me pare) dient que fou per orde de l'archabisbe don Ferrando Loazes que li manà scriúr dita obra en aquella llengua, y lo manament de aquell lo escusa com a forçat; y que no s'í posà de son propri motiu y, com ell dedicava la obra al rey don Philip, senyor nostre, com a súbdit se acomodava a la lengua del superior. Pero jo tracte y dedique ma obra a català, y no li tinc de parlar ab lengua estranya. Y assò dic ultra del que diré bax en la vida de Júlio Cèsar contra dels que négan [*corregint* ?] sa pròpria llengua y, dexada aquella, úsan de la estraña.

Les testimonis de ahont jo tinc treta esta mia obra, a bé que ja stigan al·legats cada hu en sos llochs, tinc-los epilogs tots per A. B. C. y van ab lo present volum, per a que lo lector los puga saber tots en una vista. De hont se veurà lo trebal que a mi me costa de serrar, trobar y regirar tants volums, y lo que costa la compra de la major part de ells, sens los sudors, vigílias y pensaments, y robar-me moltes vegades lo temps de altres divertiments per poder-lo posar en la composició de la obra sens falta de mos clientulos y negocis forences. Tot és ben empleat essent en servei de [*ratllat* qui m'ho ha manat], en honrra [*corregint* glòria] de la pàtria y profit de

la nació y glòria de Déu, qui me <me> ha dades forces. Al qual plàcia dar-me-las per passar avant la segona part de aquest *Calamicleo* que és començada, y exirà segons lo aplauso ab què veurà esser rebuda aquesta.

2. JERONI PUJADES, PRÒLEG A LA *CORÒNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA*³²⁰

[f. †1] Pròlech de la *Corònica*

Quexava's lo poble hebreu, com se llig en lo propheta Isaïes (Isaie ca. 41), de que tenint moltes persones de lletres y doctrina no hi avia entre elles qui-s volgués aplicar y assentar a denunciar, manifestar, referir, escriure o comptar les coses passades des del seu principi, per a que ell las entengués y sabés, restàs ensenyat y adoc-trinat en los successos, causes y fins de ellas. Y aparexia poder tenir aquesta quexa bon fonament per dos rahons: que, certament com digué lo philòsoph, naturalment tots los hòmens desijan entendre y saber, y los qui entenen estan obligats per ley natural y de charitat a ensenyar als ignorants, y, no satisfent los uns a la obligació ni tenint los altres saciat lo natural apetit de saber, entrava bé lo quexar-se per a moure als qui sabían, podían y devían, y aconseguir ell lo que desijava. Però, de altra part, aparex certament esser estada quexa sens causa ni rahó, per quant a aquell poble may li avían faltats prophetas, predicadors y doctors de qui podia apèndrer, escriptures ahont llegir ni persones que-l convidassen a oyr. Ans bé, axí com Job (Job cap. 15) estava cridant als que volguessen oyr que acudissen a ell y comptaria quant avia vist y sabia, axí matex lo propheta Joel (Joel cap. 1) convidava als de aquest propi y quexós poble hebreu, dient: «Oÿu-me vells, y obriu les orelles tots los qui habitau la terra, escoltau lo que referiré y vejau si ha succehit y s'és fet en vostres dies o si en los de vostres pares, y podeu-ho comptar a vostres fills y filles, y ells als seus fills y succevas generacions que après vindran». Y lo real propheta David (Psalm 65) una vegada deya al matex poble vingué a ell, que l'oÿs y li comptaria lo que li era convenient, y, no content de aquesta, altra vegada aparegué volia fer del mestre y pedagogo per ensenyar-lo en assò que demanava, y, axí, li deya (Psalm 77): «Poble meu, està atent, inclina la tua oÿda a les mies paraules. Comptaré tot lo que ha passat des de son principi, diré quantas cosas he oÿdas, entesas y conegudes, y tot quant nos tenen comptat nostres pares. No't quexes, que coses són manifestas que no han estat amagades dels pares als fills ni a les generacions de unes a altres». Y si bé apar de aquí tenia lo poble hebreu tot lo que volia y podia desijar, totavia no volgué parar en assò la misericòrdia divina, que ans bé apar lo matex im-mens Senyor nostre tingué particular providència en què-s satisfés la voluntat del

320. Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, f. †1-†4.

poble y li manifestassen, notificassen y posassen al devant les sues incomprensibles grandeses, piadoses entranyes, profundes obres y inexplicable bondat, y que fossen comptades y passàs la notícia de ellas de una generació y de un temps a l'altre. Veu-se clarament lo que estich dient ab lo que manà Déu a Moysès en lo Èxodo (Exod. ca. 13), volent que aquest matex poble, que allí anomena Israel, lo dia de la celebració de la Pasqua molt de propòsit se posàs a comptar y a fer saber a sos fills la mercè li avia feta quant lo tragué de Egipte. Y en lo Deuteronòmio (Deuter. c. 6) llegim que lo matex Moysès, de part de Déu, manà al poble que los preceptes li donava los ensenyassen los pares als fills, y ensenyats los meditassen, axí en casa com anant de camí y al dematí quan se llevàvan. També llegim digué al propheta Isaïes (Isaïes ca. 21) posàs exploradors, escoltas y espías per a que, après, denunciassen tot lo que aurían vist. Vehem també per Esechiel (Esech. c. 40) que li manà Déu digués y manifestàs al poble tot lo que avia vist y li havia comunicat.

De hont, vist tant cuydado en Déu y tanta sollicitut en los prophetas, demanjo: ¿De què li venia al poble queixar-se avent-hi agut tants qui'l convidàvan a oyr y saber lo que tant desijava, y tenint lo matex Déu tanta providència en provehir en assò? Verdaderament, apar no poder-se donar altra causa sinó culpar al poble de que era com un infantet, que està regalat al pit de la cuydada mare, que ella se esvella en acon[f. †1v]tentarlo y munyir-li la llet, y ell mama y plora sens ocasió y per desmaiati regalo. Perquè'm recorde aver oÿt a dir a ell matex, per boca del psalmista, que de les sues pròpies orelles avia oÿt y sos pares li avían fet a saber les obres que Déu, nostre senyor, per sa infi[ni]da clemència avia obrades en los dies passats y temps antichs. Y, essent axí, certament és de culpar, o avem a dir que lo poble era de molt llaugera y poca memòria, axí com David digué (Psal. 77,103) que era poble oblidat dels beneficis de Déu, nostre senyor, y de la multitud de les sues misericòrdies; o, altrament, si li volem ajudar a escusar-se, serà dient que les quexes fossen en temps de mudança de generacions, que, acabada la primera, perdia's la memòria y los qui succehían novament necessitàvan de persones que'ls fessen recordar y saber los fets antichs. Assò podia ser fos lo matex que escrigué lo Ecclesiastès (Ecclesi. c. 1), dient: «Del que fonch abans de nosaltres ja no hi ha memòria»; y la Sapiència (Sapi. cap. 2) diu: «De aquí a poch no hi aurà memòria de nosaltres». De manera que, de la una o de totes dos causes podia provenir la quexa del poble, y no de que li faltàs qui li fes a saber los fets antichs y mercès que Déu, nostre senyor, li havia fetas y los càstichs que los seus justs judicis per los demèrits dels hòmens avían enviats sobre la terra.

Y si bé aport a camí lo que fins assí avem dit, no serà fora de rahó pensar fos tot figura y enigma per a significar-nos que, si aquells que avían tingut tants despertadors per a llançar lo somni de la ignorància, tants mestres qui'ls adoctri-nàvan, tants representats que al viu los posàvan al devant las antigas y infinides clemències, misericòrdies y providències de Déu, nostre senyor, los tremendos

judicis, severs preceptes y riguroses exsecucions de la sua fidelíssima justícia, tota-
via desijàvan que se'ls representassen més a menut, aparexent-los que may éran
prou instruïts de aquelles coses, vejам què avem de fer nosaltres, que ab tant des-
cuyt fins assí nos som adormits. Mostràvan ells la necessitat sens tenir-la perquè la
conegam nosaltres que, aportant-la en nostra companyia, apar que no la vehem.

No y ha agut nació famosa ni república ben ordenada que dexàs de conèxer
necessitava de tenir persones qui conservassen les memòries y representassen als
pobles los fets antichs, ni hi à agut nació tant bàrbara que no procuràs dexar me-
mòria de si en monuments, columnes, caràcters y senyals, o que en escriptures, co-
ròniques y annals constàs dels seus fets y's perpetuàs la sua memòria. Assò se veu
ja des de la segona edat del món, com en los principis de ella, conforme escriuhen
Beroso y Beuter (Bero. l. 1, c. 4; Beu. p. 1, c. 1), exint Noè de la arca posà en aquell
lloch de la exida una ara, y en ella escrita la memòria del succés del diluvi perquè
may se oblidassen del fet y modo com avia passat. Los fills de Seth, segons escriu
Joseph juheu (Ioseph. lib. 1, ca. 4, Anti.), per temor de que si lo món se avia de pèr-
drer altra vegada ab aygües (com avia succehit en temps de Noè) o si ab foch (con-
forme avían oït a dir que s'avia de consumir), se acabaria també ab tals temps la
memòria de ells y de las suas proesas, volent prevenir a aquest perill edificaren y al-
çaren dos columnes (o set, segons diu sanct Antonino —S. Ant. tit. 1, ca. 3, § 7—),
la una de marbre, que no s'arruïnàs y assolàs ab aygua, y altra de rajola, que lo
foch no tingués virtut de consumir-la, dins las quals posaren certes escriptu-
res y memòries de sos annals per a que's conservassen y los esdevenidors tinges-
sen notícia d'ells. De Cham, fill de Noè, escriu Mariano Scoto (Mariano in coron. 1
estat C y c. 88.) que, essent ple de supersticions, perquè no-s perdés aquella scièn-
cia la esculpí en llaunes de ferro, planxes de plom y taulas de pedres.

Los chaldeus, persas y aegípcios no sols se contentaren de escriurer annals y
coròniques dels seus regnes però, encara, volgueren expressament tenir senyalades
y deputades persones qui les componguessen per avant y les guardassen ab molta
veneració y cuydado, y que aquestos fossen no qualsevol manera de persones sinó
los pontífices y sacerdots, per la autoritat del càrrech que tenían, confiant la mate-
xa estima farían de les escriptures de aquells que de l'exemplar de les sues vides y
obras, y que la una cosa acreditaria a la altra. [f. †2] Escriuhen-ho d'esta manera
Beroso, Methastenes [*ed.* Methastents] y Manethon. Lo matex se compta dels ro-
mans, conforme se pot vèurer en lo Flàvio Vopício (Vopi., Vida de Tacito, p. 1, li. 1,
ca. 5). Dels juheus escriu la *Història ecclesiàstica tripartita*, seguint a Africano so-
bre la concòrdia dels Evangelis, guardàvan las escriptures de les genealogies de les
famílies en lo lloch més guardat del temple, com si diguessen en la sacristia, con-
fiats de que de allí no avían de ser tocades, ans bé inviolablement conservadas per
la seguretat y respecte del lloch. Los alàrabes, essent de nació tant cruel y bàrbara,
com per la sua desgràcia sab tota Espanya, no estigueren sens escriptors y coronis-

tes, puix tingueren al moro Rasis y al pagà Analfange. Dexaré de dir una infinitat de escriptors de diverses nacions que en epílogo aporta Ravísio Textor y conclou-ré ab la dels nostros antepassats godos que, en lo temps de la sua primera y bàrbara senyoria, ja tingué a Ablúbio, qui perpetuà [*ed. porpetuà*] la memòria de aque-lla fera nació; amanaçada algun tant après y ja no tant ruda, no li faltà un Lúcio Dexter, fill de sant Pacià, bisbe de Barcelona, hagut de llegítim matrimoni, qui es-crigué tota manera de història, com diu lo pare sanct Hierònym; y per temps no faltà un abat de Vallclara, après bisbe de Girona, qui perpetuà les coses que dels gots en son temps avia vistes. En la ciutat de Déu, nostre senyor, sempre se és tin-gut lo matex pensament y cuydado, perquè en lo Tastament Vell (Ierem. c. 37) manà Déu, nostre senyor, al propheta Jeremies prengué un llibre y en ell escri-gués totes les paraules que li avia dites. Y en la nova Hierusalem sancta, parlant lo àngel del Senyor a l'apòstol sanct Joan (Apoc. c. 1,4), casi per modo imperatiu y de precepte li digué: «Escriu lo que veus»; y altra vegada: «Escriu». Aquesta matexa vigilància tingué la Sancta Sede Apostòlica quant en los principis de la Església, esposa de Jesuchrist, li donà prothonotaris que guardassen y conservassen las pre-ciosas memòrias dels richs joels de les verges esmaltats de la sanch del martyri, las verdes esmeraldas dels continents y confessors, los roys carbunclos dels màrtirs y lo preciosíssim or dels doctors, com apar en lo *Llibre pontifical romà*, en Eusebi, Plàtina, Caesar Varònio, Illescas y altres (Eus. l. 4, c. 14; Platin. Vitis pont.; Varo. in martyrio). Y lo emperador Justinià (Iusti. § 1 de Testam.), en las institucions del seu temporal imperi, digué era inconvenient hi hagués ignorància en les coses de la antiquitat.

Aquest pensament de perpetuar les memòrias que tantas nacions han tingut, en los bàrbaros fonch sols intent de vanaglòria, com lo dels fills y néts de Noè, que edificàvan la torre tant solament per a celebrar lo seu nom, poder mostrar qui éran y de quant poder (Gene. ca. 11); en los altres tingué ja algun tant de èthica y mora-litat, perquè, segons referex Polydoro Virgílio (Poly. l. 1, c. 12), lo gran pare de la eloqüència Ciceró entengué que la història, annals, coròniques y altres escriptures públiques no-s fèyan ni-s conservàvan per altre intent sinó per a que fossen testi-monis del temps, llum de la veritat, vida de la memòria y guia de bons costums, que és consemblant al que Christo, nostre senyor, digué als juheus (Ioan. cap. 5), que mirassen las escriptures en les quals tenían la memòria y esperàvan la vida eterna, que ellas los donarían guia y testimoni del matex Christo, nostre senyor, y verda-der camí de la salvació. Y axí com en lo Èxodo (Èxodo c. 17) hagués manat Déu, nostre senyor, a Moysès que escrigués per memòria, posà lo rey propheta David (Psalm 77) lo seu decret sobre de assò y declarà la memòria que s'avia de conser-var fos a efecte de que la esdevenidora generació sabés, entengués y posàs las suas esperanças en Déu, nostre senyor, que, no oblidant les divines obres, tingués de-vant dels seus ulls los sancts manaments de Déu, nostre senyor, com si més clara-

ment nos digués que tot lo fi de les històries y conservació de memòries à de ser perquè ab la notíc[i]a de les coses passades vinga lo home a ser savi, com diu la glossa del dret civil (Glos. in ver. prudencia in proem. Just.). Puix és axí que la intel·ligència del que ja no és nos dóna la sapiència verdadera que, segons David, és lo temor de Déu (Psalm 110), y per ella venim a conexensa de qui és Déu y a la presumpció del que's pot succehir en esdevenidor, perquè, vists los premis que Déu dóna als bons, esperem y tingam confiança que, com [f. †2v] en los treballs acudí a ssocòrrer a aquells, subvindrà a nosaltres en la necessitat. Y considerant los flagels, açots, penas y affliccions que per just càstich envià als mals que no guardaren los seus sancts preceptes y sacudiren del coll lo dols jou de la suavíssima ley sua, per reverència filial y temor reverencial vingam a la observança de la sua sancta voluntat, imitem las accions dels bons y fugiam los vics dels mals. Y és axí que, ab aquestos exemples pintats en històries, molts hòmens disoluts se són compungits y alguns de particulars fets dignes de imperi y mando, los poderosos han tinguts pensaments de grans empreses ab esperança de immortal glòria, los flachs se són fets robustos, los pererosos àgils, los viciosos han abraçada la virtut per temor de perpètua infàmia y los qui tenían virtut han perseverat en ella ab confiança del premi de la honrra perpetuada en la història.

De hont se segueix que no sols als hòmens particulars, però per a ser un bon ciutadà y un bon governador de la república, és necessària la sciència y cognició de la història, per la intel·ligència té de les coses passadas, de les quals se pot guiar lo camí de les presents y prevenir a les esdevenidores, conforme llargament confirmen assò los escrits de Barthomeu Casaneo, amostrant la necessitat té la Rhetòrica de la Història (Cassa., Tract. glori. mun., p. 1, cons. 46). Y Aymario Rivalio, en la epístola dedicatòria de la sua història civil, confirma que no's pot entendre per fetament la Jurisprudència sens la Història. Necessitan particularment de ella los prínceps y monarchas del món, y los que són bons ministres de ells los aconsellen que s'entretengan ab particular cuydado en llegir los annals dels antepassats, que d'esta manera sabran les lleys, los costums, las famílias nobles, los de servil y infame condició, y, en la ocasió, estaran al cap del que tràctan, dels qui són dignes de las mercès reals o merexedors de condignes penes. Y, axí, los presidents y officials qui per lo rey Cyro residían y presidían en Judea, com se llitg en lo llibre de Esdras (Esdr. 1, ca. 4.), li escrigueren llegís, regonegués y miràs les històries de sos pares, que allí trobaria què tal era la ciutat de Hierusalem y los ciutadans de aquellas, y inferiria com se avían de regir y governar ab ells.

De manera que, essent la història de totes les nacions tant procurada y estimada, tant necessària y útil la intel·ligència de ella y tant pròpia a la mia facultat, essent Cathalunya una província que té tanta abundància de matèria y tant excel·lents memòries com qualsevol altra del món, essent com és seminari de plantes per a tot gènere de virtut si's fomèntan y régan ab la fresca rosada de la llectura, ab justa rahó

pens aver posat mà a la ploma y comensat a referir lo que he llegit del molt hi havia que dir de ella y dels Comtats de Rosselló y Cerdanya, que dignament per lo univers tenen alcançada reputació y estima entre les altres províncies de la Europa y condecóran la grandesa de la corona espanyola. Bé sé no aver-hi del tot falta de coròniques en Cathalunya que ns encaminan y guían per al fi que assí he dit, però diré lo que està escrit en lo Llibre dels machabeus, que, considerat lo número dels llibres, la dificultat de la digestió de les coses en ells contengudes y lo poch han escrit del molt hi havia que dir (Macha. 2, c. 2), era necessari (per als qui volían recrear los ànimos ab la lectura y tenir intel·ligència de les coses per al bon govern convenients y trobar-les més distinctes y seperades) se fes aquesta obra, concordant la varietat y ajustant a les coses dexades, oblidades o fins assí per altres no referides. Y si algú me vol interrogar ab lo que Eliphaz Themmanites tentava la paciència de Job (Job cap. 15), demanant-me si per ventura só jo lo primer home y creat ans que lo món, o què sé jo que u ignoren los altres, o què entench que no-n tingan ja notícia los demás, que tenim vells entre nosaltres més antichs que mos pares y axí no hi ha pena que se eleve ni estime lo meu cor, respondré [*ed.* respondré] la matexa resposta de Job a Eliphaz, no tenir pretenció de comptar y escriurer més del que he vist. Vist, dic, en història. ¿Comptar per als que saben y entenen? No, però com no falten en las repúbliques persones que ignoren y diga lo [f. †3] apòstol (Roman. 1 ca.) que som debtors als savis y als indoctes, és menester, com a bon ministre y fel dispensador, repartir ab los uns de les sobres dels altres. Y si los que vuy són no ignóran, convé escriure lo que ells saben perquè, après de morts, no s'acabe la memòria y vingan sobre dels seus fills lo oblit y la ignorància. Que quant lo contengut en aquesta obra estigués escrit en nostres coròniques y històries, seria lo meu treball com qui frega ab oli un retaule vell per a que cobre lo llustre y mostre nou resplendor, o de la manera que un pagès llaurant la reposada terra talla les espines y fa solchs nous per a traure un poderós noval, per quant lo meu intent no és imprimir per a destruir la veritat sinó perquè refulgesca la llum fins assí avia estat algun tant cuberta. O, a la fi, com en les coses de més importància lo menys entès hi vol dir son parer, jo, que si bé tinch les ales del corb sent en mi lo cor de la àguila, me só atrevit a una empresa tant remontada com aquesta, no desesperant en alguna manera, perquè si no pot pujar ahont tira lo pensament, restarà ahont podrà (que, en las cosas grans y magníficas, basta lo voler) y servirà per a provocar a altres escrígan millor, ab més grave estyl y major erudició, moguts de veure no·ls he satisfet al gust, axí com me só posat jo a córrer aquesta carrera per vèurer quant curta la avían correguda los altres.

Determinat y posat ja a punt de imprimir aquesta obra, la intitulé *Corònica universal de Cathalunya*, per relatar-se en ella generalment tot lo que he pogut trobar de aquest Principat, compresos també los Comtats de Rosselló y Cerdanya bax de aquest nom per ser dins los llímits de Cathalunya, com se veurà en lo seu propi lloch. Y a bé que alguns mordicadors, que no faltan, hàyan volgut tatxar lo tí-

tol de aquesta obra, no diré més per defensa mia sinó que, com a doctor, tinch obligació de ser grammàtich y, com a tal, entenç que pròpiament corònica és la relació de les memòries passades, ab digestió de temps, y la història en propietat de vocable és lo que se escriu per testimoni de vista o de aquell propri temps; y com jo haja seguit lo primer orde, imagin que en donar tal nom a aquestos treballs no he usurpat res de ningú.

En la contextura y progrés de la qual corònica me aportaré de aquesta manera. Que la present part contindrà en si los fets dignes de memòria passats des del diluvi fins a la pèrdua de Espanya en temps del rey Rodrigo, godo, dividint aquesta part en sis llibres. Dels quals, lo primer tirarà des de la creació del món, succés del diluvi y població de Cathalunya, fins a la mort del rey Abidis, últim de la primera línea dels reys de Espanya. Lo segon tractarà de les nacions entraren en Espanya y ocuparen Cathalunya des de la mort de Abidis fins a la vinguda de Gneo Scipiò, capità romà. Des de aquí començarà lo tercer, y dirà los successos fins a la nativitat de Christo, nostre senyor, y fi de l'imperi de Octaviano Augusto. Ab la qual sanctíssima nativitat comensarà lo llibre quart, que discurrirà fins a l'imperi de Constantino Magno. Lo llibre quint durarà fins a la entrada del rey Athaulpho, godo, en Cathalunya. Y, des de aquí, lo sisè y últim mostrarà tots los reys goths y les coses memorables del temps de aquells fins al miserable estat en què restà Cathalunya per la entrada dels moros en la llamentable temporada del rey Rodrigo.

Y perquè no aparega contenir indoctes faules y fingides trobes, com digueren lo summo pontífice y apòstol sant Pere y lo justicier emperador Justinia (Petr. 2 ca. 1; Justi. § cumque ver licea inst. proem.), certifich al lector que no escriuré cosa sens autoritat y testimoni, o sens donar la rahó me aurà mogut a seguir lo que diré, de manera que podrà fàcilment fer-se la censura de la veritat. Las al·legacions faré dels autors seran per los noms en lo curs de la narració y, en lo marge, lo lloch, llibre o capítol de hont auré tret lo que diré. Si anomen autor sens senyalar-li lloch en lo marge, mirarà lo lector algun poch més amunt, perquè serà lo matex llibre o lloch superior. Ningun autor citaré que no l'haja vist o que diga qui me l'aurà citat. Quant se offeriran opi[f. †3v]nions diverças las referiré y, si en alguna manera és possible, com ho serà las més vegades, las concordaré, y si no abast a conformarles, posadas ab sos fonaments restaran a discreció del lector, perquè, moltes vegades, en fets tant antichs qui més vol apurar la veritat més se allunya de ella y ve a rómprer per lo més prim.

Aquest encontre de opinions se trobarà molt sovint en lo compte dels anys, naxent de que diferens autors lo prengueren de divers temps y en vàrias maneres, com apar de Jacobo Bergomense y especialment diu Joan Annio sobre los equívocos de Xenophon (Bergo. li. 8; Anni. lib. 4 y lib. 12, c. 2), que los espanyols no comptaren los anys solars y de dotze mesos, com los hebreus, sinó de quatre me-

sos. De la mateixa manera diu sanct Agustí (Agust. De civitat. lib. 12, cap. 10, 12) comtàven los egípcios; també diu que altres comptàven los anys lunars y alguns los donaren sols deu mesos, referint també alguns altres modos que allí se poden veure. Y si bé lo modo més comú dels escriptors és estat fer lo any solar y de dotze mesos, totavia uns lo començaren en janer y altres en març. També molts, escrivint del temps en què algun príncep morí, acostúman donar-li de regnat tot aquell any, assignant per principi del successor lo següent any, y, de aquesta manera, prenent uns quants mesos de avans ab hu y tants o més ab altre, ab pocas succecions fan un gran bescompte. Y, per tant, algunes vegades no-s podrà tant certament assignar lo any que no hi aja algun poch de avans o temps atrasat, no molt notable. En la narració no seguiré afectadament escriptor algú sinó al que me aparrà acostar-se més a la veritat, que no me apar bé, per lo que hu à dit veritat en un lloch, seguir-lo en altre si conech que errà, sinó cullir la rosa y dexar la espina.

Desijàven alguns fos aquesta obra escrita en llengua castellana, com aquella que és més estesa y entesa per las nacions estrangeres, però no és estada [*ed. estata*] possible altra cosa del que se és fet, axí per no ser ingrát a la pàtria y nació, dexant la pròpria per altra llengua y lo natural do per las gràcies estranyes, com també per ser tota la obra de Cathalunya y dedicada a persones de tanta magnificència y lustre, cap y emparo de les demés ciutats, viles y lloch[s] de aquestos Principat y Comtats. Quant més que-m recorde aver llegit en certes apophthecmes espanyoles que lo rey Xico de Granada, sabent la llengua castellana, may la volgué usar, y, interrogat com no la parlava puix la sabia, respongué: «Per no posar-me en arrisch de cosa fea». Que, per ventura, corrent jo aquest arrisch aguera trobat contra de mi un altre Cató, com lo trobà Aulo Albino, del qual escriu Aulo Gèlio (Gel. l. 11, c. 8) que, essent latí, escrigué certes guerres romanes en grech y demanant perdó si avia errat en ella, escusant-se que no era grech natural; y Cató li digué: «¿Qui-t manav[a] escriure en llengua que còngruament no sabias?».

Majorment considerant que Déu, nostre senyor, donà als seus sancts apòstols lo esperit y do de les llengües conforme a les nacions a qui predicàven (que no volgué predicassen en latí als de Aràbia, ni als perças en grech, ni als cythas lo arameo, ni lo espanyol als chaldeus, sinó que cada qual los oýs en la natural llengua de la sua pròpria nació), denotant que los prelats, doctors, mestres y escriptors deuen acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oynts, dexebles o lectors, no obstant sían murmurats, menyspressats y, com diu sanct Pau (S. Pau ad Rom. cap. I), excomunicats y anathematizats, per guanyar a sos germans per a Déu, nostre senyor, y no fer com alguns de nostres dies, que, essent fills de la terra, per ventura sercant més la honrra y estimació pròpria que la glòria de Déu, nostre senyor, y salvació de les ànimes, predican en llengua castellana, fent-se de aquells mestres que diu sanct Pau (2 ad Tim. cap. 4) que fan pusogues a les orelles dels qui-ls ouen. Y, assò, ultra del que diré parlant dels emporitans en lo temps de l'emperador Júlio Caesar (Lib. 3, c. 85).

Y no han faltat persones de bona voluntat que m'advertissen escusàs tot lo possible los térmens latins y miràs bé en les orthographies cathalans. Que en lo un cap jo pensava assertar per ser millor aquella llengua que s'acosta més a la [f. †4] més comuna, com hebrea, grega y llatina, y estar cert que si jo parlàs lo cathalà vell molts no l'entendrían, com no entenen lo antich lemosí, y altres no-l volrrien llegir ni oyr. Y en lo altre cap he volgut remirar-me, y per ventura erraré en tot. Perquè, axí com en Castella hi ha diferència de llenguas entre la nova y la vella, del manchego a l'andaluz y altres, axí la frazis o modo de parlar en Cathalunya en cada bisbat és diferent, y a cada poble li apar que lo seu ús de llengua és lo millor. Y, com diu sanct Hierònim (Hie. in pro. Isai. & Ger.), los nobles com a tals parlan urbanament y los plebeos rústicament, y a cada qual apar que parla delicadament. Per çò, és necessari acomodar-se a tots y fer que si la frazis és diferent, lo esperit y sentiment sían iguals, que, ab aquest medi, estil y llenguatge, diu sanct Hierònim escrigué lo propheta Esachiel (Hier. in prolo. Esachiel), qui era sacerdot, com en certa manera ho són també los juristas just a la sentència del iureconsulto Ulpiano (Ulpi l. 1 De iusti. & iur.).

En lo d'escriure y orthographiar no vull més [dir], sinó que en lo dictionari de Antoni de Nebrissa y en les obres del nostre cavaller Francesch Calça lo nom de Cathalunya se troba escrit sens *h*, y en los volums nous de les *Constitucions* y tots los moderns lo veurem escrit ab *h*, y és força seguir-los perquè no-m dïgan que çó de entany. Per molts exemples que podria aportar de altrás dictions, y lo usar las comarcas de las riberas de Hebro y Segre la *e*, y las del Ter la *a*, y las de Tech y la Tet la *o* y *u*, que per no ser més llarch serà bé passar-les en silenci. Sols apuntaré que don Antoni Agustí, digníssim archebisbe de Tarragona, primat de Espanya, après de cançat lo enteniment de imitar a Budaeo, en fer les emmendacions del dret, [y] aver doctíssimament advertit com se tenen de escriure los llochs mendosos y defectuosos, a la fi, en lo novè dels seus *Diálogos*, diu rasament que les regles dels grammatichs en la orthographia no són sempre certas, ni-s pot donar altra rahó bona perquè-s dega escriure més de aquesta que de aquella manera sinó perquè axí escrigueren o escriuhen los de aquell o de aquest temps, y que, en assò, és lo millor seguir lo ús.

De manera que en lo de l'estil y orthographia diré, com lo meu pare sanct Hierònym (Prol. Vitis Patrum), que si defectes tals se troben, que sí-s trobaran, imagine y crega lo lector que no he desijat ni sercat tant lo llohor y alabança de l'estil quant la glòria de Déu, honor del Principat, fama de la nació y bons exemples per als naturals de ella. Esperant en Déu, nostre senyor, que ab la notícia dels hòmens de virtut que tingué lo temps passat, sabent los premis gloriosos alcançaren y ab lo temor dels càstichs de la justa hira del Senyor, restaran edificats, inflamats y inclinats los ànimos dels lectors per a tot amor de Déu, reverència dels seus sancts praeceptes y venerables ministres, y per a fets heroichs, dignes de descen-

dents de tals pares y antepassats. Y, axí, tot lo meu treball serà ben empleat y de profit, essent en servey de qui la obra va dedicada, detractió de vicis, directió del bon govern de la terra, honrra de la pàtria, lustre de la nació y utilitat dels poblats en aquestos Principat y Comtats. Y, principalment, a glòria de Déu omnipotent, qui dispon totes les coses ab suavitat y me à donades forces per acabar aquesta empresa. Del qual, per oracions dels justs, esper me las donarà per servir-lo y passar avant la segona part que he commenssada, que exirà segons veuré ser agradable aquesta.

3a. JERONI PUJADES, PRÒLEG DEL TRADUCTOR AL LECTOR A LA *CORÓNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA*³²¹

[f. 1] Quien traduxo la obra, al lector

Anduvo la inmensa bondad de Dios, discreto lector, liberalíssima y franca en la creación de las creaturas assí intelectuales y racionales como en las no tales, dándoles no solamente conforme al ser de cada una dellas muchos y muy bellos dones de naturaleza, anyadiendo a las racionales las perfecciones sobrenaturales y gratuitas como afirman los santos (San Agustín en el Inchiridión, c. 104; santo Thomás 1 p., q. 95, ar^o 2; Ruperto in Genes., c. 2°). Dotólas en el instante de su creación tan cabalmente que, mirando a unas y a otras en su ser, después de perficionadas, dixo el general descriptor del orbe Moysén (Genes. c. 1): «Vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona», que echó de ver Dios que eran grandemente buenas todas las obras de sus manos. Pero dexando de tratar de las creaturas irracionales, levantando el entendimiento a las de más alto ser y calidad por el uso de la razón y dones tan remontados que este soberano y sapientíssimo Creador infundió en los ángeles y en los hombres, digo que infinitos de aquellos y toda la naturaleza destos, por culpas propias, por malicia determinada, depravada voluntad, pecaron, y, pecando, murieron de muerte espiritual, perdiendo los unos todo género de gracia, quedando los otros sin la actual y con debilitadas fuerças y potencias para poderse levantar sin nueva gracia (Cap. 1 et 5 Decre. de justificatione, cessione 6 in concilio Trident.), a lo menos exitante.

Creado havia Dios a los ángeles en estado de gracia (Santo Thomás 1 p., q. 64, ar. 1; san Antonino 1 p., t. 2, c. 6 § de la Summa theolog.) y, no sabiéndose concervar en <en> él, cayeron muchos, y casi infinitos, por el pecado de la soberbia, perdiendo éstos los dones sobrenaturales y de gracia. El hombre (Ecclesias. c. 7), que havia sido creado en rectitud y justicia original por la qual, sabiéndose concervar en ella, permanecieran en él los dones de gracia y naturaleza, con retención

321. BNF, ms. Esp. 117, f. 1-4v.

firme y sólida de todas las virtudes el apetito hubiera quedado sujeto a la razón, la salud siempre entera con cierto don de inmortalidad o, a lo menos, casi con perpetua vida de la qual se trasladara a la eterna bienaventurança, gozando de todos estos bienes sin saber qué cosa era mal. Pero tuvo un pensamiento y dezeo de saber, con el qual, engañado de la muger (y ella de la serpiente), tomó el desaçertado medio, haziendo con la mano (Gen. 3) del infortunado fruto del árbol de la ciencia del bien y del mal, el qual o del qual le havía Dios mandado no comiesse. Por lo qual le castigó luego su divina Magestad justa y rectamente, y, en lugar de quedar sabio como creyó, de rendón se halló echo innoçentísimo, perdió la gracia, enflaqueciéronse los dones de naturaleza, al buen temperamiento del ayre se le opusso el frío y calor, en la complicitud, los malos humores, las enfermedades, y, tras todo, la muerte; en los dones del hombre interior la misma innoçencia de que, dezeando saber, estava huyendo.

Esta philosophía entendió bien su príncipe quando dixo (Aristóteles 2 *Metaph.*): «*Omnis peccans est ignorans*», todo pecador es innoçente. Y es lo proprio que Salomón dixo en los Proverbios: «*Impius ignorat scientiam*» (Proverb. 9), el impío, que es el pecador, no tiene sabiduría. Y, por el contrario, dixo David (Psal. 110) que «*initium sapientiae timor Domini*», que el no pecar por temor reverencial de ofender a Dios es principio de la sabiduría en el hombre. Tiene el pecador el entendimiento en todo apezgado a la carne y los [f. 1v] sentidos atados (Augustinus super cap. I Genes.), «*intellectus noster est carni coniunctus sensibusque alligatus*», de manera que no sabe bolver la cabeça a lo que le conviene. Y esto, como dize la águila de los doctores san Agustín, «*in poenam peccati primi parentis*», en pena del pecado en que, por la inobediencia, incurrió nuestro primero padre Adán. Pero ay más que advertir, ¿y qué? Que, açotando Dios a los hombres con este remalazo o rabeque de la innoçencia, parece, en cierto modo, les castiga más rigurosamente que a los ángeles malos, ya que no en sencitivas penas a lo menos en privación de dones y partes, porque, como dize la común escuela de los sagrados theólogos (S^{tus} Thomas et S^{tus} Antoninus, ubi supra et iterum q^o 64 prima parte), aunque pecando los ángeles perdieron la gracia, pero no los dones de naturaleza ni los naturales, antes bien quedó en ellos, y en tal alto grado, la prudencia y sabiduría, que dize el egregio padre san Agustín (Libro De civitate Dei, 9, cap. 20) que a los demonios si los llamavan con este nombre es lo mesmo que llamarlos científicos y prudentes; de tal manera, como lo afirma el mismo santo (Augustinus D. I. 9, cap^o 22), los ángeles [*ms.* angelos] buenos saben con claridad de Dios y los demonios sin ella, como más claramente lo declara el angélico doctor santo Thomás (Divus Thomas, ut supra), que dexo de traher aquí por no poner tanto de escuela. Baste por aora dezir que los ángeles malos, aunque tales, quedaron con sabiduría sin que en ellos entrasse la innoçencia que en el hombre, principalmente en las cosas naturales. Pero pecando el hombre, no sólo perdió la gracia y se me-

noscabaron o entorpecieron los dones de naturaleza. Y, assí, algunos doctores, sacándolo de los sagrados cánones (Canon sciendum 26 in princip. Paulus Grillandus De sortilegiis, q. 6, n° 10 et 11), dicen que de los secretos naturales sabe más un demonio solo que todos los puros hombres en junto; la causa es bien sabida: porque son puros espíritus, puras inteligencias, y al hombre la corpulenta substancia ayuda a agravar más con el pecado faltándole la justicia original que, aunque la cobre por el bautismo y penitencia, siempre haze halgo de terreno y menoscabo de aquellos primeros dones naturales. Vése esto claro, porque quando los ángeles malos en la claridad de sus entendimientos, en las cosas naturales el hombre, aunque criado a imagen y semejança de Dios (Genes. c. 1. Canon haec image 33 questione 5), no sabiendo conocer su honor y dignidad en que Dios le havia puesto (Psal. 48), cayó, como es dicho, en tan miserable estado de innoxencia que necesita le avisen y ensenyen las pequenyuelas ormiguillas, a quienes les remite Salomón (Proverb. 16) diziendo: «Vade ad formicam, o piger, et concidera vias eius et disce sapientiam». Mas, ¿qué digo? No solamente cayó en esta miseria, mas a tan grande extremo de innoxencia pervino que, como dixo David (Psal. 72), «ut jumentum factus sum», que quedó el hombre como un jumento. ¿Ay creatura de quantas ha creado Dios omnipotente que tenga más innoxencia y en quien quepa más estulticia que en el asnillo, aunque fuesse el de Lucio Epuleyo (Epuleyus, De assino aureo)? No, por cierto, antes para significar la innoxencia y estulticia humana usó deste geroglífico el psalmista en aquellas palabras (Psal. 48): «Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis», del qual verso y palabras saca san Antonino de Florencia (Antoninus p^a p^{te}, tit. 1, c. 1 § 3, en su Historial) y infiere que no como quiera es el jumento animal incipiente, sino más que qualquier otro de los brutos, como sea verdad que qualquier de los otros tenga alguna industria o instinto, pero el jumento de todo carece (Alciato, Emblem. 4). Alude a esto mismo la emblema de Alciato, de aquel jumento que llevaba sobre sus espaldas el simulacro de la Isis que, saludando y reverenciado los hombres la imagen que sobre sí llevaba, pençava el asnillo que era para [*ratllat* hombres] su merced el culto, adoración y cortesía.

[f. 2] Ya ves, pues, discreto lector, quánta sea la rudeza, innoxencia y incipencia de un jumento. Pues sepas que es mayor la del hombre, porque vemos que es él el que sirve de maestro al mismo hombre, y por tal se lo da el santo Job quando dize (Job c. 12): «Interroga jumenta, et docebunt te»; y con mucha razón, por cierto, pues el tal, aunque bruto y irracional, conoce a su dueño y el pesebre de su señor, como galantemente dixo Isayás (Isay. 1 c.): «Cognovit bos possessorem suum, et assinus praesepe domini sui», tiene instinto para conocer el lenguaje de su dueño, y conocer le lleva o enbía al pesebre. Y aquella asnila de Balán (Numer. 22) tuvo conocimiento antes [*ratllat* ?] que él que el ángel del Señor le detenía sus pasos y se le oponía en el camino. Y sólo el hombre ni entiende el lenguaje con que le

habla Dios ni por sus prophetas (Matth. c. 2), como dixo san Matheo, ni aun por su misma sabiduría eterna, como lo leemos en su libro (Sapien. 3), diziendo: «Vani sunt omnes homines, in quibus non est scientia Dei; et de hiis, quae videntur bona, non potuerunt intelligere eum, quis est, neque operibus attendentes agnoscunt quis esset artifex». Y lo que más me admira es que, aun después de haver encarnado la misma sabiduría (Matth. 13 et Marci 4), les habló con palabras y senyales, [y que] ni aun hablándoles (Joan. 16) sin enigmas y claramente, aún no le entendieron.

Y aunque sea verdad que no por eso tendrán excusa (Joan. 15), todavía yo no me espanto. Porque, si como poco ha diximos con auctoridad de la Sabiduría (Sapien. 13), por las cosas terrenas los hombres no vienen al conocimiento de su Creador, siendo ellas las lenguas que hablan para dar a entender a los hombres de cuyo artífice sean obra (Psal. 18 et Roman. c. 1), ¿cómo, hablándoles la divina Sabiduría cosas celestiales y alteneras, habían de entenderlas?, según que el mismo Christo Jhesús dixo a Nicodemus (Joan. 3). Lo que me admira es que, siendo su lengua como es el instrumento y medio con que se entienden y espican los conceptos y passiones, assí del cuerpo como del ánimo, los hombres entre si mismos no entiendan los unos el lenguaje de los otros, siendo animales de una misma especie. Pecó Adam, obró la culpa original lo que tengo dicho, pecaron muchos hombres juntos de una misma nación y lengua un pecado de soberbia, queriendo levantar contra el cielo (Genes. 11), y, con sus máquinas y alta torre, intentaron hazer, dende la tierra y campo de Senar, guerra a Dios. Enfadóse el Señor de su desvergüenza y castigóles luego con el ramalazo de la innoxencia, y, siendo antes los dichos de un mismo lenguaje, en punto se dividieron en muchos. Y a tal confusión vinieron en adelante que, los que antes se tratavan y entendían, dende aquel punto en adelante no se pudieron entender. Y, assí, hubo de parar la fábrica. Dime, ¿no es grande innoxencia que el padre no entienda el lenguaje del hijo que engendró, ni el hermano el del hermano? Sí, por cierto. Miseria y desdicha grande es ésta y de la que, entre otras, se lamentava aquel luzero claro de la iglesia, san Agustín, diziendo (Lib. 19 De c. D., c. 7): «Linguam diversitas hominem alienat ab homine. Nam si duo sibimet invicem fiant obviam neque praeterire, sed simul esse aliqua necessitate cogantur, quorum alter novit linguam alterius: facilius sibi animantia mutua, etiam diversi generis quam illi, quam sint homines ambo, sociantur. Quando enim quae sentiunt inter se communicare non possunt, propter solam linguarum diversitatem nihil prodest ad conociendos homines tanta similitudo naturae, ita ut libentius homo sit cum cane suo quam cum homine alieno». Grande lástima, pues, es que se entiendan mejor hombre [f. 2v] y perro, perro y hombre, que hombres de diferente nación. Sintiólo también Plinio (Plinius, l. 5, c. 5) que, por la diferencia de las lenguas, viniesen los hombres a ser desemejantes entre sí. Para remedio de lo qual dixo san Agustín (Augustinus De c. D. et Lodovicus

Vives in Additionibus correct.) cómo, provehiendo a tan universal daño, los antiguos emperadores mandaron que en todas las tierras de su dilatado imperio, particularmente en Francia y España, se estendiese la lengua latina, enbiando muchas personas dotas y como a maestros que continuamente hablasen y ensenyasen a los otros a hablar latín; porque, desta manera y con el continuo uso, se aprendiese el lenguaje, y en todo el imperio donde corría una ley fuesse común el idioma y término de hablar, con que todos se entendiessen hablando un mismo lenguaje. Procuraron esto los dichos emperadores con tanto afecto y efecto que no admitían a oficios, dignidades ni cargos públicos (¡oxalá oy assí fuera!) a los que no sabían latín, y aun dudavan admitir para testigos a los que no le hablaban. Y esto que voy diziendo ponderó agudíssimamente el excellentíssimo don Fernando Afán de Ribera (Ferdinandus Afan de Ribera, De titulo crucis), duque de Alcalá, marqués de Tarifa, virrey que fue y capitán general en este Principado de Cataluña y sus Condados, en aquel tratado que *Del título de la cruz de Cristo* tan agudamente nos dexó escrito. Sábase también haver echo lo mesmo que los antiguos emperadores nuestra belígera nación catalana como, aunque de passo, diremos bien presto. Y por ventura no erraría quien dixesse fuesse esto como lo de Nabucodonosor cuenta el propheta Daniel (Daniel c. 1), que mandó a Asphenez, praepósito o mayordomo de los eunucos, que escogiesse a algunos de los hijos de Israel que estavan cautivos, «ut doceret eos litteras et linguam chaldeorum».

Ora al punto, lector amigo, saqué [*ratllat* la primera parte de la *Corónica de Cataluña*] muchos años ha en [*ratllat* la] lengua materna catalana, como era justo por naturaleza y en razón del sujeto, y también por hablar entonces con las personas de tanta calidad quales eran aquellos a quien dediqué [*corregint* dedico] la obra. Y, assí, como otro Ezequiel (Ezeq. c. 3) no enviado al pueblo, «profundi sermonis et ignotae linguae», de agena y osbcura o no conocida lengua, sino «ad domum Israel», a los de mi nación y escogidos, hablé o escribí como entre los míos. Mas ahora, yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo, si esto es falta caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio. Digno soy, pues, de reprehención, si los cuerdos no me escusan con los no tales. Vieron aquella obra, digo la primera parte desta *Corónica*, algunas personas de calidad, assí estrangeras como de las deste nuestro Principado, [*fragment de text ratllat; afegeix* las quales] me advertieron y pussieron en razón traduxesse en lenguaje castellano la dicha primera parte y, en las restantes, prosiguiese assí mesmo, pues ya la primera vez [*fragment de text ratllat*] havía cumplido con las obligaciones de la patria (Roman. c. 1.) —que, como dixo san Pablo, a todos somos deudores. Y Christo, señor nuestro (Marci 10 et Lucae 12), quiere que lo que en los secretos escondrijos (y de la boca al oýdo o oreja) por los apartados rincones aprehendimos, lo publiquemos por las calles y en las plaças. Y esse mesmo Señor mandó a los suyos predicar universalmente y indiferenteme[n]te a todos los del mun-

do, y por esso les dio el don de lenguas (Actor. 2) con que pudiesen ser entendidos y ser maestros de todas la naciones. Y siendo esto assí como lo es, razón bastante habrá [f. 3] para que yo me dexé entender de los demás españoles y les hable en la lengua que más comúnmente corre entre todos, a imitación de otros muchos catalanes que, escribiendo en castellano, comunicaron los talentos que de Dios recibieron y granjearon con ellos algunos o muchos de los estraños. Catalán fue nuestro gran poeta Boscán, y barçelonés como yo, y nos dexó en metro castellano sus obras, y cierto dignas de que se recopilacen junto con las del çelebrado Garcilazo. Catalán fue el doctor en santa theología Antón Beuter, y después de haver escrito la primera vez su corónica en su lengua materna la traduxo en lenguaje castellano. Catalán rossellonés, y hijo de la fidelíssima villa de Perpinyán, fue nuestro venerable padre fray Ángel del Paz, y escribió los discursos espirituales de la tercera regla de nuestro seráphico padre san Francisco en lenguaje castellano; y allí dize: «Creo me tendrán por escusado de haver escrito en romance castellano, siendo de nación catalán y no criado en Castilla, pues pueden echar de ver lo hago para más aprovechar a todos los lectores, siendo lenguaje más común aora el castellano entre los espanyoles y no tales». Pues si el venerable padre y doctor en aquel año que esto escribió, que era el de 1577, tuvo ya por más común aqueste lenguaje, ¿qué diremos en los de haora, siendo el que yo escribo esto el de 1637? Catalán fue aquel santo varón, decoro y lustre de la religión dominicana, el padre fray Antonio Vicente Doménech, y natural de Grions, obispado de Girona, y tan siervo de Dios que en vida y en muerte hizo el Señor por él muchos milagros, y la historia que de los santos de Cataluña escribió fue en lenguaje castellano. Catalán fue el tan docto como curioso el reverendo padre, maestro y letor de muchas catredales, fray Jayme Rebullosa, de la misma religión y natural de la ciudad de Celsona, y todas quantas obras dio a la enprenta se valió deste mismo lenguaje, dexando de sí en ambas Españas muy buen renombre de docto. Catalán fue Rafael Cervera, y ciudadano onrrado desta ciudad de Barcelona, y para dilatar la fama de nuestros antiguos héroes catalanes traduxo la historia de nuestro illustre cavallero Bernardo Desclot en lenguaje castellano. Catalán fue, y natural de Querauts, en el condado de Cerdaña, el doctor en ambos drechos y santa theología, el canónigo penitenciario de la santa iglesia desta ciudad Pedro García, y nos dexó en lenguaje castellano la vida de san Oldegario, obispo de su misma catredal. Catalán fue, y barçelonés, el muy illustre marqués de Aytona, don Francisco de Moncada, illustre en sangre, en armas y letras, ¿pues no nos dexó elegantemente escrita la expedición de los catalanes y aragoneses, renovando en aquella obra las memorias de las tan senyaladas victorias que alcanzó nuestra nación catalana en toda la Grecia y por las demás costas de levante? Todos estos, y otros muchos que no cuento (que sería cançarme y cançar a los letores, entrar por no salir y començar por no acabar), escribieron en idioma y lenguaje castellano a fin y efecto de comunicarse y dar intelligencias a las demás

naciones que no entienden nuestro lenguaje catalán, que, en el tiempo y poder de sus armas y precencia de sus condes de Barcelona y después reyes de Aragón, passó a Mallorca, Menorca y demás islas Baleares, estendióse [f. 3v] a Cerdanya, Cecilia, corrió en la otra Cecilia, oy llamada Nápoles, toda la Calabria en particular, triumphó en Athenas, gosoza se deleytó nuestra nación en Neopatria, assombró el Negroponte, atemorizó a la Natoli y a la misma ciudad de Constantinopla honró. Pues hasta allá y aun más adelante, pues llegaron a las más altas montañas de Armenia, estendieron los nuestros sus banderas y fueron temidas y formidables nuestras armas y manos. Mas aora que los católicos reyes de España pussieron su asiento y corte en Castilla, del trato que todos y mil diferentes naciones tienen con los de aquella tierra se ha seguido ser el lenguaje castellano no más bueno (que esso al paracer de doctíssimos varones y que supieron halgo del origen de las lenguas tiene arta dificultad, y no falta quien la condene—el doctor Honofre Menescal en el Sermón del rey don Jayme—) sino más común y platicado [*ms.* platicada]. Y, assí, para sacar nuestras glorias a luz y más allá de nuestros lares y confines, pasándolas no solamente a los reynos convezinos mas también a las remotas regiones y provincias estrañas, es menester vayan escritas en lenguaje común y entendido de los naturales y no tales. Que, al fin, como nadie pone los huevos baxo la gallina o clueca para que se endurescan sino que se empollen, o, como dixo el otro poeta (Percio), «scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter», no se puede dezir lo mío halgo si otros no saben que lo sea. Pues para que aquí y allí, y donde quiera que corra el lenguaje tenido por más común, sepan lo que aquí pudieron y supieron hazer los nuestros, y quantas mercedes hizo Dios a este su Principado, las vezes que le castigó por sus pecados, las virtudes y heroycos echos que ay que imitar de los buenos y el vituperio y menosprecio en que deven ser tenidos los malos, ha sido muy conveniente guizar el plato o escribir esta obra con diferente saynete y adobo, conforme al gusto de los paladares que haora corren, particularmente en esta materia de hablar en una o otra lengua, por quanto dize Quintiliano (Quintiliano) ser razón hablar con los más como prudencia sentir con los menos.

A este fin y efecto, pues, me dispuse a seguir la corriente, aunque es ofrecerme a grandes peligros usando de lenguaje estraño. Pero sí, es verdad mudo de lenguaje, mas no de coraçón, fiado de que, quando yo cayga en alguna inpropriedad de vocablos, elegancia de palabras y estilo de los más curiosos, el obedecer a muchos que pudieron mandarme, el zelo de comunicar el bien (que de si es comunicable), el dezeo que comúnmente corre de que sean sabidas las verdaderas historias y se destierren de oy más algunas fabulosas invenciones y petrañas, me alcanzarán el perdón destos menores hierros, pues pienço no seran tan grandes que no dexen bien entendida y clara la materia se hirá tratando. Doy nombre de pequeños hierros a estos de no hablar con propiedad de vocablos, porque si los son para los naturales castellanos, menores habrán de ser para mí. Porque siendo ver-

dad como lo es, el reverendo padre fray Joan de Santa María, de la [ratllat ?] seráphica religión, en el libro de su *República christiana* (Libro de república christiana, c. 29, § 2) entra diziendo desta manera: «El maestro de la elocuencia (Cicerón 2 Toscul. y De off. l. p^o) dize que en cada parte y lugar se deve hablar con palabras que allí se entiendan, y que el pueblo es señor del lenguaje como de propios de consejo para poner y quitar en él, y aquel se debe usar que él aprueva y comúnmente usa», y por esso se manda el lenguaje con el traje. Y se ve en nuestra lengua castellana que casi havemos echo de los vocablos tantas mudanças como de ropas, y podríamos hazer dos lenguajes tan diferentes que el uno al otro no se entendiesen, porque nos damos tanta priessa a inventar [f. 4] vocablos y tomarlos prestados de otras lenguas y naciones que, por enriquecerla, hemos venido a desconocerla. Parece a los deste tiempo que es humilde el lenguaje castellano antiguo, y, si no, le afeytan con vocablos nuevos y no advierten que el bueno y mejor es, como dize el mismo Cicerón, el que nos ensenaron nuestras madres y el que hablan las castas matronas. La razón es porque, como no an salido de su propria patria a otras naciones ni tratan con gentes peregrinas, conservan las voces naturales de su ciudad y de su pueblo, sin adulterarlas con las novedades ordinarias, etc. Esto asentado, digo que creo que aquel habla mejor que se dexe entender cómodamente ¿Que sería, por demás, hablar con palabras exquisitas y menos inteligibles que las usadas? Mayormente, como diga el padre san Gerónimo (San Gerónimo in prohemio Isa. et Geremiae), que los nobles com[o] a tales hablan acertada y verdaderamente, los plebeos, rústicamente, y a cada uno le parece habla delicadamente, pues usa de los vocablos y términos de su tierra. Y así yo, si no usaré términos elegantes y curioso lenguaje de andaluz, ni el cortés y casto toledano, a lo menos podrá ser no cayga en el grocero sayaguez ni manchego, sino correré un lenguaje mediano —con el qual dize san Gerónimo escribió el propheta Ezequiel, que era sacerdote. Y pues no seré tan avizcaynado que no me entiendan los franceses, italianos y las demás naciones que tienen vezindad o trato con España, bien podrá passar para dar materia a los que tuvieren dezeo de reduzir estas obras a mejor estilo y frazi.

En los renombres de los linages, familias, pueblos o ciudades, y aun de algunos montes, será forçoso usar las más vezes que les nombrare de nuestros vocablos catalanes, por no alterar su propiedad y ser ni darles otro sentido, porque totalmente saldrían desconocidos, sin entenderse bien ni acá ni allá, si a sus nombres les diéremos el proprio castellano. Claro está que si yo tratando de que el rey, nuestro señor, hizo merced de armar cavallero a Pedro o Joan Bolet, le llamara Hongo (como deviera en lengua castellana), ni los catalanes me entendieran ni los castellanos, quando preguntassen, hallarían tal linaje ni quien les diera noticia de tales Hongos, cavalleros catalanes. Si a los que en Cataluña llamamos Desplá quiziera yo nombrar con propiedad de lenguaje castellano, havía de dezir: «Fulano del

Llano o de la Vega hizo esto», y no abría camino ni vega tan llana que, si se anduviese buscando tal linaje en este Principado, <que> no fuesse llena de mil tropieços para quien pidiesse por tal familia. Mas no pongamos otro exemplo que el proprio nombre o renombre [ratllat de] mí[afegeix o] [ratllat ?], que es de Pujadas, que en lenguaje proprio castellano havia de dezir Subidas. ¡O, qué pessadas fueran y de mal subir si tal linaje como el de Subidas por Pujadas se buscara en Cataluña! Cier-to autor curioso, docto y religioso (Diago, Historia de los condes de Barcelona, libro 2), que conforme a ley de buen coronista ha sacado a luz una harto bien trabajada *Historia de los condes de Barcelona*, cayó en esta falta, que tratando de Berenguer de Palou, obispo de Barcelona, cada vez le ha llamado Palavezino; y no se hallará, por más que se agan argos y con podencos y urones busquen, linaje de [f. 4v] Palavezin en Cataluña. Huvo en Catal<an>uña un esclarecido linaje que en escrituras latinas llamavan de Pulchro visu, y en romance catalán Bellver, de los quales, entre otros dignos de memoria, fue Beltrán de Bellver, obispo de Vique; y si a los de aquella familia no los nombramos con este proprio término, antes le alteramos con otro lenguaje, no habrá quien me entienda más que si fuera de Mé-xico o de la China.

Habrà también algunos términos y frazis tan propias a la nación que será for-oso se digan en propíssimo idioma catalán, porque ni se mude ni altere el senti-do, ni sean entendidas en otra significación de la natural que en si tienen. Estylo y modo fue este del padre san Gerónymo en la vulgata latina de la Biblia santa, po-ner nombres hebreos en algunos lugares porque convenía assí, y quando yo le siga no será mucho, pues tengo tan buena guía. Quando yo lo aga, declararé la frazis ca-talana con el término castellano que más se pueda paracer o ayustar a escrito, o con un circunloquio breve que se dexe entender, poniendo la palabra catalana entre dos comas y la significación en la corriente de la lengua castellana.

Ruégoe pues, discreto lector, que ya que por nuestros pecados es falta co-mún, nacida de nuestra innorancia, que todos hablemos y pocos nos entendamos, y entre los mismos naturales de un mismo lenguaje ay la diversidad, invención de palabras y vocablos que por nuevos y esquisitos en su propria tierra les descono-cen y no les alaban, seas conmigo de tan benignas entrañas que, no midiendo mis palabras mas pessándome el coraçón y dezero que tuve me entendieses en lo que aquí y en las demás partes desta *Corónica* pienço sacar a la luz, con el divino favor, si en ellas hubiera halgo, que sí habrá, de humilde y baxo lenguaje, lo disimules como a discreto, siquiera por razón de la comunicación y trato que, por medio deste lenguaje, aunque tosco y bronco, tendremos, para que, en adelante, ni otros ni yo desmayemos del dezero tenemos de ser comunicables, que todavía será tu provecho, pues no ay planta que no tenga alguna oculta virtud, ni campo tan esté-til que algún día no dé, para'l bien de su dueño, algún tanto de zazonado fruto. Vale. [ratllat Fray Francisco Fornés, indigno frayle menor].

3b. JERONI PUJADES, PRÒLEG A LA *CORÓNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA*³²²

[f. 6] Prólogo

Como se vea naturalmente estar assí ordenado que el coraçón del hombre no puede estar baldío ni sosegado, es necessario que se mueva, o, digámoslo assí, le tente algún espíritu o cierta inclinación de virtud o de vicio en que se exercite por no estar ocioso. Bien que con esta diferencia: que como todos los hombres tengan libre alvedrío, el que es conciderado, vistas estas propenciones de naturaleza, atendiendo no pueden estar las dos juntas (que la una inclinación es dañosa al cuerpo y alma, y la otra honrrosa y provechosa para esso y essotro), de haí, aora sea por temor (aunque sea condición servil) del castigo y de la pena, o que por esperanças de algún galardón y premio, o por sólo amor a la virtud (que es lo más hidalgo y noble), se da a lo que los ojos de Dios y de las gentes paresca honesto. En esto ay halgo de útil y provechoso y otro que sigue lo honroso y delitable, más que conveniente ni de ganancia; y otro que parece, quando no simplemente necessario, por lo menos en alguna manera aquella que los philósophos llaman «secundum quid». [En] el saber escoger está la prudencia. Y ya la humana corre por tal camino que los más y mayor número sigue lo útil y provechoso, y sciencias que no son provechosas al sustento de la vida humana ni acarrean riquezas ni aumentan la hazienda, ni se leen en las escuelas ni se estiman en las ciudades. Algunos, y bien pocos, de los hazendados y hombres de renta, para imitar en halgo en los heroycos echos a los buenos y quebrar la cabeça al gran monstruo que es el ocio, que assí le llamaron los antiguos (Christóval Acosta, De loor de las mugeres, cap^o del ocio), siguiendo el consejo de san Bernardo, que nos encarga que guardemos que el diablo no nos halle ociosos, porque aun estando sin luz sobrenatural sino solamente con la de la razón natural, siendo gentil y idólatra, el poeta Ovidio (Ovidio L. De remed. amoris) conoció y dixo: «Quitásemos el ocio y quebraríamos el arco y flechas a Cupido». Y, assí, Solón, una de las leyes que estableció en Athenas fue mandar con grandíssimo rigor castigar a los ociosos como a gravísimos delinqüentes, por la razón que dio el santo padre Antíoco quando dixo que el ocio está muy aparejado a que se le apeguen las moscas del pecado; por esso, el padre de familias rinyó aquellos que en la plaça estavan todo el dia ociosos, referido por san Matheo (Matthei cap. 20). Conforme a esto, algunos ay quedan sólo por huir la ociosidad a lo que solamente es honesto y deleitable. La tercera clase de los coraçones humanos está partida en dos condiciones: en la una dellas obran lo que saben ser precisamente útil a la república universal, o a la dirección de sus propias almas, y otros ay que se enplean en lo conveniente y quando no tan precissamente necessario, pero directorio a algún bien y fruto de su república, tierra o patria.

322. BNF, ms. Esp. 117, f. 6-9v.

De todas estas clases, si mi corazón supo, guiado de la divina mano, inclinarse a algún acto de virtud, fue a las dos últimas condiciones más que a las primeras, [f. 6v] ayudado no sé si por concurrir alguna secreta causa natural en mi generación <o> porque el doctor Miguel Pujadas, mi padre, estava entonces ocupado en la composición de aquel su *Tratado de la pressedencia de los serenísimos reyes de Aragón* (si es verdad lo que se dize del efecto de la imaginación tienen los padres al tiempo de la generación), o si por haver visto la necessidad tenían mi patria y nación de bolver por ellas en tiempo que otro hijo suyo, con fingidas petrañas y apócrifa centuria, las dislustrava y escurecía, dando que rehir a los émulos, que hablar a los doctos y no tales, que mormurar a los vezinos y que de espantar a los naturales. Muy cierto estoy de que para mi provecho y honrrroso nombre, sin salir de lo honesto, pudiera, y ahun deviera, darme con todas veras a lo que es de mi profeción de jurista, sin entremeterme en pendencias y qüestionones de diferente sciencia, arte o profeción. Pero conciderando avía de hir tras tantos Papinianos, Ulpianos, Bártulos y Panormitanos de mi nación que han escrito docta y elegantemente en nuestros días, y que, por tanto, no estava necessitado el Principado por essa parte sino por la otra que alude o tiene connexión a ésta, dexé el campo donde avía valientes y muy válidos capitanes para acudir a apagar el fuego que cruelmente prendía por essa otra parte. Salido avía a la luz por los años del señor de mil seyscientos una centuria con título de *Historia de los famosos echos del gran conde Bernardo Barcino y don Zinofré, su hijo*, y, como no ay hombre de tan poco gusto que no le reciba en saber cosas de su patria, pússeme muy de propósito a leer el libro. Y luego que en la dedicatoria vide referir era traducido de hebreo en romançe castellano, y que el autor principal de aquella historia havía sido el rabino Capdevila, hijo nativo de padres christianos y prohajado por el rabino Ruben Hiscar, christiano, dixe luego entre mí: ¿Rabino y christiano?, no se conpadece el título con la profeción, porque los nuestros christianos maestros no se llaman rabinos, sino doctores. Y, assí, crehí que aquella píldora venía mal dorada. Passando los ojos por las mismas líneas hallé me quería dar a entender que el dicho Capdevila huviese sido natural del pueblo de<s> Dos Aguas (el qual, quando estava en pie, se llamava Entrayguas), morador en la villa de Monblanc, y que con él Ruben Hiscar, huiedo de la común calamidad de la destruyción de España, se acogió a los montes Pyrneos con los demás christianos que dellos se retiraron, me santigüé. Porque ni Entrayguas ni Monblanc no fueron pobladas ni tuvieron ser en ninguna manera hasta más de doscientos años después de la pérdida de España, y, assí, ninguno de los dichos rabinos podía ser natural ni morador de aquellos pueblos o no podían ser ellos de aquellos tiempos. Dióme causa a esto el acordarme tenía visto (hállase en el archivo de la vila de Monblanc, escrito en pergamino) un privilegio del serenísimo conde Ramon Berenguer el quarto concedido por março del año del Señor de mil ciento cincuenta y sinco a Pedro Berenguer de Villafranca, dándole la

baylía y jurisdicción «de ipsa populatione de Duas Aguas, quam tu ipse populasti, que noviter appellatur Vila-salva», del pueblo de Dos Aguas nuevamente llamada Vila-salva. Si dize que el mismo Villafranca la avía poblado, ¿cómo podía ser de tiempo de la pérdida de España? Y no me olvidando de otro privilegio (está en el archivo de Monblanc, escrito en pergamino) del [f. 7] rey don Alonço, primero para Cataluña, en el qual dize: «Muto ipsam vilam novam, que nunc appellatur Vila-salva, sicut pater meus mandaverat [*corregint* mandavit] et stablierat, unde volo et mando tibi, Petro Berengario de Vilafranca, ut tu mutes predictam villam quam mutari mando qui mons nunc noviter appellatur Monblanc», manda al mismo Villafranca quite la Villa-salva del lugar en que estava y la mude y passe al monte que está arriba, nuevamente llamado Monblanc. Al punto di a los rabinos y a su traductor y *Centuria* por sospechosos. Porque si España se perdió des del año siete cientos y catorze hasta dies y nueve, como se verá en los postreros capítulos de la segunda parte desta *Corónica*, y la de Dos Aguas que presto fue llamada Vila-salva no fue fundada hasta el año mil ciento y cincuenta sinco, y Monblanc en el de mil ciento y setenta y dos, ¿cómo pudo rabí Capdevila intitularse natural de Dos Aguas y ser Ruben Hiscar natural de Monblanc, que no fueron ni tuvieron ser ni nombre de quatrocientos años después de la destrucción de España, en cuyo tiempo dize la *Centuria* que ellos vivían? Más adelante, conciderando que Bernardo, que fue conde de Barcelona, ni era español ni le quedaron hijos en Cataluña, ni Guifré o Zinofré fue hijo de Bernardo, como por autores fidedignos y antiguos se verá en la tercera parte desta *Corónica*, me confirmé en la sospecha. Y metido en el medio o en lo ondo de la *Centuria*, la hallé tal que pienço que su autor la soñó, no entre los sueños de Scipión sino de los que compusieron los fabulosos Amadís de Gaula, Belanís de Grecia, Esplendián, Reynaldos de Montalván y nuestro compatriota Tirant lo Blanc, que no le saco él a fuera ni al que llaman cavallero del Febo, que compuso otro barçelonés que se avergüença oy digan es obra suya, y, assí, va trabajando otra de más crédito, bien digna salga a lluz, con título de *Cataluña illustrada*. Bien que yo a esso del Febo y a otros desse jaez tengo por muy escusados, pues no me quizieron vender gato por liebre, ni grajo por francolín, pero quedo corrido de que el autor de la *Centuria* nos tuviesse a todos por tales como el carnicero del pueblo de la Granada, de quien dizen hazía comer carne de un jumento por el de macho o cabrón a los de su pueblo. Sintieron tan mal desta *Centuria* los hombres doctos y de letras que el excellentísimo arçobispo de Tarragona, don Joan Terés, escrivió al obispo de Barcelona don Alonço Coloma reprehendiéndole ásperamente porque avía dado licencia para que se imprimiesse, y a los diputados de Cataluña porque lo dissimulavan; quien dio estas cartas fue nuestro literatíssimo cavallero Francisco Calça. Corrido el buen obispo del caso, mandó recoger y alçar todos los libros que pudo alcançar (¡Oxalá los entregara al fuego y no renacieran!) quando su señoría fue promovido para la iglesia de Murcia. Muchos ay vi-

vos oy que saben digo verdad en esto que escrivo. Entonces pues, visto que esto anyadió lenya al fuego y atizava la lumbre de los que aquí le avían soplado, pretendiendo tener que mormurar de la poquedad y cortedad de nuestros passados crónicas o historias, y que nos acontecía lo que a las vidas de los santos mártires (Canon. Sta. Romana) por las imposturas y añadiduras de los [f. 7v] herejes que, con addiciones fabulosas a las cosas verdaderas, desacreditaron lo cierto y ponían nuevos escrúpulos a los que tenían apariencias de serlo antes, estuve algunos días a la mira por ver si salía algún hijo de los mayores al campo a responder por nuestra madre, a defenderla de tantos y tan aleves y aun adulterinos casos y acontecimientos como en aquella *Centuria* se le achacavan. Acordéme de que Platón (Platón en el Convite de amor) introduce a Sócrates disputando si está obligado o no un orador quando alaba alguna cosa a dezir siempre verdad, o si podrá tal vez valerse de alguna ficción poética y fabulosa para mayor ornato de su eulogio o alabança. Esta cuestión dize disputó Sócrates en su tiempo, porque oyó una oración en alabança del amor a un hombre eloqüentíssimo llamado Agatón, la qual pareció a todos los oyentes eloqüentíssima y la aclamaron por tal, pero, no obstante esto, la verdad era que fue llena de ipérboles y encarecimientos mentirosos. Quedó deste echo tan acovardado Sócrates, de ver que competía contra tal eloqüencia y tanta mentira, que no se atrevió a orar en público en competencia de Agatón y quiso tirarse afuera (como dizen) de la obligación que en este caso tenía, hasta que, persuadido de amigos y razones, se resolvió dar principio a su empresa, pero haziendo primero una suave protestación de que no daría ni un solo passo fuera la jurisdicción y términos de la verdad. Parecíale a Sócrates que no podía ganar honrra con hombre tan eloqüente y tan mentiroso. A Agatón le parecía que no podía hir su oración tan rica y tan llena como él dezeava si no tenía franco el anchíssimo campo de la mentira. Mas no çufiréndome a mí el corazón que el campo quedase por la mentira, viendo que nadie salía a bolver por la verdad de mi patria y nación, aunque en los principios, entre temor y zelo, me mordía las manos y me dava palmadas en la frente, al fin, viendo que por esso no acabava cosa ni salvava su reputación, determiné, aunque hijo menor y de pocas fuerças, [*fragment de text ratllat*] emprender un grande echo: de imitar en la lealtad a Ramiro, que después fue primero deste nombre entre los reyes de Aragón, y en osadía seguir a Publio Scipión, que después mereció el no[m]bre de Africano, atreviéndome a tomar la empresa que tantos hombres doctos y curiosos, sabios y letrados, an dexado de enprehender, pençando, a este fin, sacar un apologético contra la *Centuria*. Mas viendo había de ser volumen tan grande o más que la misma *Centuria*, y en cada punto avía de detenerme y gastar una oja de escritura en averiguaciones, me resolví en que, pues assí, de una manera como de otra, avía de sacar verdades a luz, ponerles en diferente orden y método historial. ¡Determinación temeraria, ponerme en el toril y a los cuernos del toro! ¡Pero, qué mucho si la paciencia ostigada del zelo me enbraveció y hizo

casi frenético! Rompí con todas las dificultades, y más con la que se me representava de los mormuradores, mostrándoles la conexidad y travazón tienen las artes y, en particular, la Jurisprudencia con la Historia, como la una no puede ser bien entendida sin la otra, y muchas cosas a este propósito que no refiero por huir el vicio de la repitición y ser largo.

Caminé algunos primeros passos y anduve algunas estaciones, premissas necessarias puestas en un volumen contando los sucessos desde el origen del mundo hasta el nacimiento del hijo de Dios a la luz del mundo en carne mortal, prometiéndole dar en la segunda parte lo sucedido hasta el año sietecientos y catorze, que fue la total pérdida [f. 8] de España, con las crueles opresiones de los moros echas a los christianos. En la tercera parte ofresco dar los gloriosos triumphos que de los alarbes o moros tuvieron los christianos, y particularmente los serenísimos condes de Barcelona, como a principal assumpto que me hizo salir en plaça, dezeando copiosa y verdaderamente tratar dellos, hasta la muerte del conde Vuifredo el tercero, que murió en el año nuevecientos y catorze. Y en la quarta daré y prometo dezir dende el conde Mirón hasta la unión del Condado de Barçelona con el Reyno de Aragón, echa por los casamientos de don Ramon Berenguer, el quarto de los deste nombre, con doña Petronila, hija del rey don Ramiro llamado el Monje; discurriré por los echos deste buen conde y príncipe de Aragón hasta ver donde fue sepultado, y el año en que murió y dónde.

Olgará poder cumplir a mi obligación y palabra más presto, correspondiendo [*ms.* corresponsiendo] juntamente al gusto de muchos que an dicho y dicen, aunque yo no lo meresca, aguardan con dezeo ver juntas estas obras. Pero de los que saben qué cosa es componer libros y, como dixo Oracio (Oracio, de Arte poética), tomar materias iguales a las fuerças, y lo que pueden llevar los ombros tan pequeños y flacos quales los míos el ordenar las materias, mesclar lo útil con lo deleytoso, rebolver muchos libros y papeles de archivos, leer, ponderar, escoger, escribir, censuar, excomendar a los amigos doctos y bienintencionados la revista, entregar las obras a quien toca la aprobación y quien sabe lo que son artes, y ocupaciones de haver de sustentar y colocar onze hijos, entre hembras y varones, y las tan precissas como las tuve des del año mil seyscientos y nueve hasta aora, no se admirará de mi tardança, pues echará de ver por si mismo cuánto impiden al estudio de sobrecarga las cosas del servicio de la real magestad y de su patrimonio, que en parte deste tiempo an passado por mi mano. Pues, tras de haver enpleado casi dos años en servir uno de los oficios de assessor de la baylía general de Cataluña por ausencia del doctor don Francisco Roig, mi cuñado, y muerte del doctor Miguel Llavaneras, y después de haver andado todo lo que ay desde el año mil seyscientos y catorze hasta dies y nueve por diferentes partes del Principado entendiendo en la capbrevación real y rentas reales, juzgará no haverme sobrado tiempo para cosas historiales. Pero como mi principal intento no aya sido solamente

salir entre historiadores quanto desarraygar escrúpulos, barbechar y escardar el campo de nuestras historias que hasta'quí, quales por cortas y quales por mal [*ratllat* ?; *afegeix* entend]didas, y otras añadidas con fabulosas imposturas, no se an tenido en el concepto era razón se tuviessen. Y las obras que se hazen aprissa, tarde o nunca se acaban con la perfección se requiere. Y tal vez con esto acontece que los que por ventura avían ganado alguna opinión, la pierdan del todo o menoscaben en algo, porque como las obras siendo impressas se miran despacio, ay tiempo y lugar para ver sus faltas. Pues, para atajar y prevenir todo esso, ha sido necessario entreterme todo este tiempo. Quisiera haver atendido a esso o essotro solamente por seguir el consejo del Ecclesiástico (Eccles. c. 11) quando dize: «Hijo, no te ocupes en muchas cosas», por la razón que da san Gregorio, [f. 8v] advirtiendo (San Gregorio en el pastoral) hallarse uno desigual para qualquiera cosa en particular quando confusamente se divide en muchos exercicios. Y el proverbio dize que por abraçar mucho no se aprieta cosa. Por donde a los semejantes da nombre «de Petrus in cuntis et magister in nullis», diziendo el otro «pluribus intentus minor est ad singula sensus», y un poeta, «qui bivos sectatur lepores, netrum capiet». Mas puesto en dos forçosas obligaciones de servir a mi rey y señor por deuda natural y a la palabra que le di a ley de bueno, me hazen salir de quicio y entender en todo, aunque sea salir mal en todo y tarde con lo último.

Saco esta obra con nombre de corónica y no de historia ni anales por haverme parecido más y mejor según mi intento, cuydando solamente de ser verídico conforme aquello de san Pedro y el emperador Justiniano que, por no parecer refiera indoctas fábulas y fingidas petrañas, no escrivi[r]é cosa sin autoridad o testigo en mi abono o, por lo menos, no sin dar la razón me havrá movido a seguir lo que dixera, de manera que fácilmente se podrá entender, hazer censura y echar juizio sobre la verdad. Las elegaciones se resacarán poniendo sus lugares en la margen, y si fuera nombrando algún autor cuyo lugar no vaya allí citado o cotado, será senyal de estar ya puesto más arriba, y, assí, leyendo las márgenes, se hallará. Ningún autor nombro en la obra que no sea visto por mis ojos o no diga quién le refiere. Bien se han quexado algunos me entretengo menudeando en opiniones, pretendiendo los tales no havía de ser assí sino tomar un cabo y tirar por aquel hilo hasta sacar, como dizen, el ovillo, sin ponerme en problemáticas questões, mas sigo la costumbre de mi padre san Gerónimo (San Gerónimo lib. 4 comment. cap. 23 super Mattheum), diziendo: «In diversis, diversa legi, et debeo singulorum opiniones ponere», que nadie puede ser buen censor ni juez que no oyga ambas partes. Quando se ofrecerán [*corregint* ofrecen] encontradas opiniones, las referiré y, si es posible, como lo será las más vezes, las consiliaré y reduciré a concordia; y quando no pueda llegar a tanto, puestos los fundamentos y razones de ambas partes, quedará la decisión de la duda a la discreción del lector, para que aya algo en que él trabaje y no quede con nombre de apasionado. Que,

muchas veces, en echos tan antiguos, quien más quiere apurar la verdad más se alexa de ella y viene a quebrar por lo más delgado. Esta variedad se hallará muchas veces en el cómputo de los años, aunque había de ser lo más puntual de ella, por ser costumbre de los buenos historiadores (según paraçer de san Gregorio el Magno; Gregorio super Ezequiel homilia 2 in principio) quando escrivan el echo de alguna persona señalar con el lugar, el tiempo, para mostrar más sólida la verdad de la materia de que trata. Procuraré guardar este precepto del Arte quanto más possible fuere, por la dificultad que ay en esto, nacida de que algunos autores tomaron el cómputo y clavo fixo de diferente tiempo, como parece del Bergomense (Bergomen., lib. 8). Y especialmente de los españoles dize don Joan Annio (Annio, l. 4 y 12, c. 4 sobre los equívocos de Xenophonte) que no contaron los años solares y a doze meses como los hebreos sino de quatro meses, de la manera que escribe san Augustín (Augustino, De c. D., c. 10 y 12) que contaron los egipcios; también dize que otros contavan los años lunares y no faltaron algunos que los hizieron de dies meses y de otros modos que se pueden ver de propósito en el mismo autor. Y aunque el modo más común de formar los años aya sido por el movimiento solar y de doze meses, como unos le enpeçaron en henero, otros en março y muchos por el tiempo que vivió algún príncipe, dándole de reynado todo aquel año en que murió y assignando el siguiente por principio del señorío al successor, de haí [f. 9] vino que, tomando unos tres o quatro o tantos meses, y tantos y más para el otro, en pocas sucessionen se perdiere la cuenta y variase en los años y se encontrasen opiniones que veremos desconcertadas. Por estas causas, además que unos siguieron a los Setenta Intérpretes y otros a los hebreos en el modo de contar, tal vez será assí imposible poder assignar con certeza el año sin que aya algún tanto de adelantarse o atrasarse del verdadero tiempo, bien que para evitar estos peligros y obedecer la constitución de Cataluña del rey don [*espai en blanc*], siempre iré contando la del nacimiento de Jesucristo, señor nuestro, según la carne, acotando los años de antes y después, que creo será llevar el cómputo más acertado.

En la narración de algún echo (aunque, como está dicho, todos tendrán sus autores), yamás con demasiado afecto seguiré a alguno, sino al que más se llegare a la <a la> verdad o razón de aquello que trataré. Que cierto no me parece bien que porque aya uno dicho verdad en una cosa se le aya de dar fe y crédito de todo en todo en quanto dixere, antes si conosco que erró, cogeré (si sé) la rosa dexando la espina, de qualquier jardín que sea, aunque sea del de mi proprio padre, por lo que devo a coronista.

Quando en alguna parte me vean áspero en reprehender, no me tengan por satírico o malicioso, que si no tengo razón podrá ser me descuyde con algún subimiento de sangre o fogosidad, qu'es de mi compleción. Y, si la tuviere, haga el que me dio causa que yo dexe de tenerla, y cuyde de ser más fiel escribiendo y refirien-

do verdades macissas y no andantescas cavallerías y cuentos de riza, o que passaron diferentemente de lo que refieren, y, emendándose él y corrigiéndome yo, haremos una concertada música deleytable a los oýdos de quien nos escuchare o leyere.

Y si en mí se hallaren semejantes defectos, que sí se hallarán, pues soy hombre, diré como el gran doctor san Gerónimo: «Imaginé acertar». Y crea el lector que no he dezeado tanto buscar el loor humano y las alabanzas del estylo quanto la gloria de Dios, honor del Principado, fama de la nación catalana, dechados y exemplo de los passados, [*ratllat* para los passados] para los presentes y venideros naturales, esperando en Dios, nuestro señor, que, con la noticia de los hombres de virtud que praeçedieron, viendo los gloriosos premios que alcançaron en el suelo y en el cielo y con temor de la justa hira y ceberos castigos de su divina sabiduría, que sabe premiar al bueno y castigar al malo, quedarán los presentes y venideros inflamados y con los ánimos inclinados a todo lo que es de su divino amor y santo servicio, cumplimiento de sus rectas leyes y santos preceptos, reverencia de sus templos y santos, respeto de sus ministros en ambas potestades con ánimo y coraçón de hazer otros tantos heroicos echos dignos de los decendientes de tales padres y antepassados. Y, assí, todo mi trabajo desta y demás partes desta *Corónica* tendré por bien enpleado si es que sirve [*ms.* sirva] de despertador a la extirpación de los vicios y dileción a la virtud, de charidad en los próximos, honrra de la patria, lustre de la nación y pública utilidad para los deste Principado y Condados a él unidos. Principalmente, como está dicho, a gloria de Dios, nuestro [f. 9v] señor, que todas las cosas dispone con suavidad y blandura y me ha dado fuerças no solamente para acabar una vez esta empresa, para continuar la segunda parte desta *Corónica* y tenerla [*ratllat* ?] a punto de impresión, como esta misma, [*ratllat* ?] esperando en su divina bondad y clemencia que, por intercessión de su puríssima Madre, concebida sin mancha de pecado original, ruegos de la virgen y mártyr santa Eulalia y oraciones de los justos, me la dará para servirle en adelante y acabar los trabajos desta miserable vida en su santo amor y gracia. Amén.

4. RAMON FERRER, PRÒLEG A JERONI PUJADES, *CORÓNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA*³²³

[f. 3] Raymundo Ferrer, presbítero del Oratorio de San Felipe Neri de Barcelona, al lector

Tiempo había que andava en busca de la *Corónica* manuscrita de nuestro barcelonés Pujades, pero los resultados no corespondían al anhelo con que esperaba enriquecer mi Biblioteca Catalana (compuesta actualmente de 300 volúme-

323. BUB, ms. 209-210, f. 3-6v.

nes de autores catalanes) de tan preciosos manuscritos. Una feliz casualidad me proporcionó el hallar reunidas en un tomo la segunda y tercera parte de dicha obra, las que mandé copiar fielmente pero divididas en los dos tomos en que te las presento. Mucho han escrito de su preciosidad e importancia nuestros chronistas catalanes, cuyas expreciones habiéndolas reunido el barcelonés Serra y Postius en el «Índice histórico de autores catalanes» con que [f. 3v] adorna su libro de los *Prodigios y finezas de los santos ángeles*, me ha parecido copiarlo aquí literal para que vean los curiosos baxo un punto de vista la preciosidad de estos raros manuscritos. ¡Oxalá tenga igual fortuna en el hallazgo de las otras dos partes que faltan!

«Gerónimo Pujades, natural de Barcelona, dr. en ambos derechos, docto e industrioso (assí le elogia don Nicolás Antonio en su *Biblioteca Hispáni[c]a*), varón cuya pluma ha sido la que más y mejor ha escrito hasta oy de este Principado de Cathaluña, sacó a luz pública la primera parte de su *Chrónica general de Cataluña* año 1609, y las demás partes quedaron manuscritas en poder de su muger e hijos quando él murió, cuyo año de su tránsito a mejor vida no ha llegado a mi noticia; sólo encuentro en la dicha historia manuscrita que aún vivía en el año 1645, pues escribiendo el catálogo de los priores del antiguo priorato de Santa María de Meyá, en el año 1005 de su *Chrónica*, dice assí: “En el año 1633, a los 15 del mes de agosto, tomó la possessión del priorato de Santa María [f. 4] de Meyá el ilustre e insigne Joseph Jalpí y de Juliá, teniendo de edad solos 28 años; vive oy, que contamos 6 de enero del año 1645”. Aunque la primera parte de su *Chrónica* la escribió Pujades en idioma catalán, las otras formó en lengua castellana, discurro yo para que fuese más universal.

»Era contemporáneo del doctor Pujades y sin duda muy amigo suyo Estevan de Corbera, cavallero catalán, quien en su historia que intituló *Cataluña Ilustrada*, en el lib. I, cap. 2, fol. 6, después de aver dado a la insigne obra de Pujades mil elogios, cuya primera parte acabava de imprimir, passando a hablar de la segunda parte dice estas palabras: “Falta a publicar la segunda parte de la de Pujades, donde espero se han de lograr mejor sus diligencias, porque como trata de la restauración de Cataluña después de la entrada de los moros y son cosas que nos tocan más de cerca, se recibirán con más gusto”.

»También hizo mención de dicho manuscrito y de su preciosidad el muy reverendo p. Roig y Jalpí en su *Resumen* [f. 4v] *historial de la ciudad de Gerona*, en el prólogo al lector, diciendo: “La segunda parte de la *Chrónica* del doctor Gerónimo Pujades, que en materia de lustre y esplendor de todo lo noble de Cataluña, en común y en particular, vale más sin comparación que todo el tesoro de Venecia”.

»Muerto Pujades, según nos dice la tradición que sería pocos años después del de 1645, en el qual tenía ya 77 años de edad, don Pedro de Marca, yntendente general que era por el rey de Francia en Cathaluña, varón tan aficionadísimo a la historia y versado en ella como publican las que tiene impressas, supo adquirir

la segunda y demás partes de Pujades manuscritas junto con otros no menos preciosos manuscritos de varios archivos de Cataluña, que se llevó a Francia, donde tuvo tan propicia fortuna que no paró hasta remontarle al solio de arzobispo de París, en cuya ciudad murió a 29 de junio del año 1662. Y que este cavallero francés se llevase la historia manuscrita de Pujades a Francia hasta los historiadores es[f. 5]trangeros lo han escrito, siendo uno de ellos el chronista de la archireligión del gran padre y patriarca san Benito, el padre m. fr. Gregorio Argaiç, quien en su *Historia de Nuestra Señora de Monserrate* que intituló *La Perla de Cataluña*, en el cap. 14, núm. 2, lo dice de esta manera: “Pues teniendo en el archivo de Santa María de Ripoll tantas antigüedades quantas halló Gerónimo Pujades para su *Historia general de Cataluña* y dexó impressas en su primera parte y manuscritas en la segunda, y la dieron al arzobispo de París don Pedro de Marca quando estuvo governando a Barcelona”; hasta aquí el citado autor castellano.

»Laméntase de aver perdido Cataluña dicho manuscrito de Pujades el reverendo padre Roig y Jalpí en la *Carta apologética por la entrada de Carlos el Grande a Cataluña* que escribió al excelentísimo señor don Josep Galcerán de Pinós, maestro de campo, general del ejército del señor rey don Carlos segundo, gentilhombre de la cámara del príncipe don Juan de Austria, etc., año 1677, [f. 5v] la qual anda impressa y tengo en mi poder y contiene 24 ojas de a fóleo. A la fin de la primera y principio de la segunda escribe lo siguiente: “Lo qual ofrece probar en la segunda parte de su *Chrónica*,” (habla de Pujades), “que infelizmente jace sepultada en el olvido en poder de franceses, y con ella las memorias sacadas de infinitos monumentos calificados de este Principado de que se van aprovechando los de aquella nación no para honrarnos sino, etc.”; y luego da la razón por que carecemos de aquel bien y de otros muchos que se nos han frust[r]ado, diciendo: “De tan grande fatalidad ha sido únicamente la causa las pocas o ninguna subministración de fuerças con que assí del común como del particular experimentamos en este Principado los que aplicamos el talento que Dios nos ha comunicado [*ms. comunicado*] al trabajo de la Historia, siendo uno éste de los que más deven ser alentados y premiados”; todo esto es del citado autor.

»Assí se lamentava y se quexava, y con muchíssima razón, aquel chronista de todos los reynos de la Corona de Aragón en el siglo passado; y en el presente no se ha lamentado menos [f. 6] de la pérdida de dicho manuscrito el chronista de este Principado de Cataluña don Pablo Ignacio Dalmasses y Ros, pues en su *Dissertación histórica por la patria de Paulo Orosio*, cap. 5, núm. 1, dize assí: “Ojalá lograse el público la segunda parte de la verídica quanto noticiosa y abundante *Chrónica de Cataluña* que dexó escrita Pujades y que, con sentimiento universal, yace cuerpo muerto en la gran biblioteca del arzobispo de Ruan en Francia”; esto Dalmasses.

»Este preciosísimo manuscrito de Pujades, que quando nuestro chronista Dalmasses escribía, que era por los años 1700, se hallava en la mencionada librería

del arçobispo de Ruan, en el año 1722 [*ms.* 1702], passó, según tengo entendido, a la Regia Biblioteca de los Reyes de Francia, con que ya es casi imposible recobrarle, bien que nos queda el consuelo de tener fiel copia del original en Cataluña, cuya fortuna devemos al ilustríssimo señor don Joseph de Taverner y de Ardena, obispo de Gerona, y el cómo lo alcanzó sucedió desta manera:

»Aviendo passado por dependencias de su casa desde Cataluña a la corte de París dicho ilustríssimo señor en el año de 1715, siendo entonces canónigo y tesorero de la santa iglesia cathedral de Barcelona, quien, como estava trabajando sobre lo histórico de Cataluña, no [f. 6v] paró hasta lograr la suerte de ver y leer dicho manuscrito, porque, como saben los versados de las historias de España, en razón de las de Cataluña la más general, más erudita, calificada y noticiosa es la que escribió el barcelonés Gerónimo Pujades. Y no solamente la vio sino que supo tan bien negociar que mereció la fineza de permitirla copiar, en cuyo afán se empleó una religiosa pluma quatro o cinco años, y en el de 1720 la vi toda en Barcelona en quatro tomos de a fóleo, no pequeños. Contiene esta obra lo más memorable y digno de historiar, assí eclesiástico como secular, sucedido en este Principado de Cathaluña en la carrera de 448 años, tratando el primer tomo desde el año 714 —que es el mismo en que dio fin a su primera parte impressa— hasta el de 793; el segundo desde el año 794 hasta el de 914; el tercero desde el año 915 hasta el de 1035; y el quarto desde el año 1036 hasta el de 1162, que fue en el que murió nuestro sereníssimo conde de Barcelona y príncipe de Aragón don Ramón Berenguer quarto, en quien acabó Pujades su *Chrónica*».

Hasta aquí Serra y Postius, a cuya incansable actividad en la inquisición de authores catalanes y de noticias relativas a nuestro Principado tanto deben los historiadores del mismo, por las nociones que da de varios manuscritos interesantes.

Barcelona, 18 de diciembre de 1818.

5. PEDRO ÁNGEL DE TARAZONA, «EXORTACIÓN AL LECTOR», A JERONI PUJADES, SEMANARIO HISTÓRICO ERUDITO. LA CORÓNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA³²⁴

Exortación al lector

La *Corónica universal de Cathaluña* escrita por el doctor don Gerónimo de Pujades es una obra que no necesita de elogios entre los eruditos: saben ellos el precio en que deben estimarla, y por lo mismo me ahorran el trabajo de encarecerla. La alta estimación en que siempre la he tenido me persuade que no

324. Vol. I, Barcelona, Raimundo Martí, Carlos Sopera i Mateu Barceló, 1775-1777, 7 v., p. [6-7].

la alcanzará el desprecio que han experimentado las otras que hasta ahora he dado al público, y el honor que resulta a la nación de una historia tan circunstanciada me estimula a aventurar el trabajo de traducirla y el gasto de publicarla. Yo, por lo que a mí me toca, procuraré en la traducción la mayor propiedad y me desvelaré en procurar la más escrupulosa traducción con arreglo a la nueva ortografía.

La obra es tan basta como que ocupa quatro tomos en folio: el primero de ellos, titulado primera parte, se imprimió en Cathaluña el año 1609, pero son escasísimos los exemplares que han llegado a nuestros tiempos; los otros tres son manuscritos y contienen la segunda parte en castellano que, impresos, ocuparán doscientos pliegos, y el patricio que los conserva y estima como a una rara preciosidad los facilitará a su tiempo para que se impriman en honor de la nación y beneficio de los literatos.

Para la impresión de tan larga obra en semanarios se necesita, precisamente, muy largo tiempo. Sin embargo, la brevedad o dilación dependerá en gran parte de la afición de los eruditos y consumo que se experimente, pues, si éste fuese proporcionado a aumentar mis facultades, daré mayor número de pliegos cada semana, y así como tendré la mayor complacencia en poder ver concluida la impresión de una obra tan acrehedora de la común estimación, si fuese el consumo tan módico como he experimentado hasta ahora en mis antecedentes producciones, me será preciso caminar con mucha lentitud y tal vez abandonar la empresa, pues no hay razón para que pierda los días y sacrifique mis afanes sin más premio que un desengaño en la última experiencia que voy a hacer de la aplicación y buen gusto de los patricios [...].

6. FÈLIX TORRES AMAT, ALBERT PUJOL I PRÒSPER DE BOFARULL, PROLEGÒMENS A JERONI PUJADES, *CRÒNICA UNIVERSAL DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA*³²⁵

[Nota dels editors] (vol. v, 1929, p. I-IX)

El doctor Gerónimo Pujades, natural de Barcelona, catedrático de leyes y cánones en su Universidad, publicó el año de 1609 en idioma catalán la primera parte de la *Crónica universal de Cataluña*, de la cual se hizo en dicha ciudad una copiosa impresión en un tomo en folio en la imprenta de Gerónimo Margarit. Fue recibida esta obra con grande estimación de los eruditos coetáneos, los cuales tributaron al autor, en verso y prosa, los elogios que justamente merece su saber y laboriosidad sin igual en materias históricas de Cataluña.

325. Barcelona, Josep Torner, 1929-1932, 8 v. Edito tan sols els fragments que fan referència a Jeroni Pujades i a la seva crònica, i ometo la primera versió de l'entrada «Pujades» de les *Memorias para ayudar...* de Torres Amat. L'ordre és el cronològic, d'acord amb l'aparició dels volums.

Posteriormente d. Pedro Ángel de Tarazona hizo de ella una escrupulosa traducción en castellano que los literatos leyeron con aplauso, habiendo procurado preparar la opinión pública por medio de los elogios que el cronista merecía. Esparciéronse por España de dos a tres mil ejemplares con el título de *Periódico semanario histórico erudito*, de cuyos números se formaron siete tomos en 8º, impresos con real privilegio en Barcelona, el primero por Raimundo Martí y los demás por Carlos Sopera y por Mateo Barceló.

La segunda y tercera parte de la *Crónica* quedaron inéditas y sus originales pararon en poder del erudito Pedro de Marca cuando estuvo en Cataluña como visitador general o comisionado regio de Luís XIV, rey de Francia, desde 1644 hasta 1651, durante las turbulencias de este Principado en el reinado de Felipe IV y guerra llamada de los Segadores. Actualmente se hallan en la Biblioteca Real de s. m. Cristianísima y pueden servir de prueba de que el sr. Marca, como algunos otros escritores de su nación, ha adquirido no pequeña parte de su justa celebridad apropiándose los frutos o trabajos literarios de nuestros teólogos, juristas, médicos, historiadores y naturalistas de los siglos pasados, cuyas obras, poco conocidas (y, algunas, aun antes de ver la luz pública), han parado en manos de nuestros vecinos durante las varias invasiones y larga permanencia de sus ejércitos en España. Y cuando es tan evidente que el sr. Marca enriqueció sus obras de la *Marca Hispanica*, *Historia del Bearne* y *Disquisiciones sobre Monserrate* con los preciosos documentos que había copiado el modesto y laborioso Pujades recorriendo los archivos no solamente de Cataluña sino del Rosellón, Languedoc, etc., es muy extraño que a lo menos no tributase el debido elogio al sabio e infatigable catalán que había acopiado con ímprobo trabajo aquellos tesoros literarios. Lo es aún más que su secretario y editor Esteban Balucio le tratase de «ignorante» por algunos pequeños descuidos que le nota, sin hacerse cargo ni del tiempo en que Pujades escribía ni de la hermosa candidez natural y religiosa inclinación que tenía éste a todas las cosas de la Iglesia.

La España se hubiera visto privada de este apreciable códice si el benemérito canónigo de Barcelona y después obispo de Gerona, sr. d. José de Taberner y de Ardena, no le hubiese en algún modo restituído a su patria, sacando de él una copia. Por asuntos de su familia pasó este ilustre barcelonés a la corte de Francia, donde mereció muy singulares honras del rey cristianísimo Luís XIV, y entre ellas una orden para que se le franquease la entrada en el archivo de su Real Biblioteca y se le permitiese sacar copia del manuscrito de la *Crónica* de Pujades. Pero por desgracia se valió de un amanuense que entendería muy poco el language español, y, así, resultó plagada de erratas, en términos que sólo con un gran trabajo ha podido ponerse en estado de ser comprendida. Los editores pensaban remediar este defecto con otras tres copias de que tenían noticia, pero habiéndolas ecsaminado detenidamente han hallado los mismos y aun mayores defectos, por ser se-

guramente todas hijas de la primera. En otras dos que ecstistían antes del año 1820 en esta ciudad, en la biblioteca de pp. agustinos y entre los libros del digno sacerdote p. d. Raimundo Ferrer, de la Congregación de S. Felip Neri, faltaban, según vio entonces uno de los editores, muchos documentos en latín y aun no pocos capítulos enteros, lo cual les hace poco sensible el que ahora no hayan podido tenerlas presente, además de que han sabido que su contenido se sacó de las dos copias de que se valen para esta edición. En vista de los muchos defectos observados en éstas, tantearon el medio de confrontarlas con el borrador original del dr. Pujades, pero la ninguna cooperación que han hallado por parte de los literatos franceses a quienes se dirigieron, los gastos que debían seguirseles en su desinteresada empresa y, sobre todo, el persuadirse que ni el mismo borrador original que se llevó el sr. Marca los sacaría de muchas dificultades en que tropiezan a cada paso, por no haberle dado su autor la última mano, les hizo desistir de este proyecto.

Con todo, la España debe pagar el tributo de gratitud al celo del ilmo. sr. Taberner, y también a la vigilancia del escmo. señor duque de Almenara Alta, de los ilres. sres. marqueses de Castellvell, que han custodiado en sus archivos y franqueado ahora a los editores este códice de verdades antiguas fruto de los sudores de un laborioso catalán. ¡Ojalá que el erudito d. Pablo Ignacio Dalmases y Ros, que en 1700 vio en la biblioteca del sr. arzobispo de Ruan éste y otros manuscritos de Pujades, hubiese podido sacar una copia ecsacta de ellos en lugar del brevísimo resumen que formó de la *Crónica* y que tenemos a la vista! El cual, hecho con la ecsactitud y fidelidad de que carece la copia que mandó sacar el sr. Taberner, nos ha servido para rectificar alguno de los muchos descuidos del amanuense francés de que se valió este prelado. Los editores conocían la utilidad de publicar dicha *Crónica* para recorrer algún tanto el velo que oculta los siglos más oscuros de la historia de Cataluña y aun de toda España, pero fluctuaban entre esta utilidad y la dificultad de poderlo verificar a gusto de los lectores.

Sabían que el dr. Pujades escribió en un siglo en que la crítica estaba reservada a muy pocos y privilegiados talentos, y la pureza del language castellano era escasamente conocida en este Principado (que por una larga serie de siglos había sido un estado independiente de Aragón y Castilla) y, por consiguiente, miraba como estrangera dicha lengua y se había familiarizado más con el latín, de cuyo idioma usaba en casi todas las escrituras y actos públicos; hablábale la gente instruída con la mayor perfección cultivando, empero al mismo tiempo, su idioma nativo «lemosín» o «provençal», que tanto brilló en los tiempos de los trovadores y fue el language más culto y el más favorito de muchos de los reyes de Aragón, como lo testifican sus mismas actas y varias producciones literarias de algunos de estos antiguos monarcas. Sentían, por otra parte, los editores ver privada la posteridad de la memoria de unos hechos que desconocieron los escritores antiguos o los trataron muy por alto y con menos ecsactitud que el infatigable Pujades. Pre-

veían que los rígidos censores acostumbrados a la verdad pura y a la fina imparcialidad notarían en el cronista demasiada facilidad o inclinación a prodigar elogios a escritores más laboriosos que críticos, algún ardor en defender cuestiones que más aclara el tiempo que todo el fuego de la imaginación y, a veces, cierto empeño en publicar algunos hechos en cuya relación se dejó arrastrar de la corriente de la época en que escribía, induciéndole a la narración de varios puntos históricos que sólo un nimio respeto a las tradiciones antiguas le hizo ingerir en su *Crónica*. Conocían que su estilo se resentía de la pesadez del siglo, y que no siempre la claridad e imparcialidad brillan en sus escritos, y calculaban las muchas horas que deberían emplear en fijar el verdadero sentido de las cláusulas y aun de las palabras que el particular método del autor y la inexactitud de los copiantes habían dejado equívoco u obscuro. No ignoraban que, cotejada la *Crónica* con las obras de buen gusto, se echaría menos la elegancia, que se hereda más con el espíritu e ilustración del siglo que con el estudio profundo. Pero estas reflexiones no podían servir de contrapeso a las muchas y sólidas doctrinas con que Pujades enriquece el código de nuestras antiguas glorias. Tito Livio y Tácito tienen también sus yerros que deben atribuirse, más bien que a ellos, a las particulares circunstancias de su siglo y, con todo, sus obras se han leído siempre con sumo gusto y aplaudido por todos. Por fin, creían que la publicación de la *Crónica* de Pujades tendría sus contrarios, pero que éstos no acallarían la voz de sus apologistas.

El erudito d. Nicolás Antonio halló la primera parte de esta *Crónica* «afeada con algunos lunares», pero no dejó de recomendarla por la buena fe y exactitud que brilla en ella, y habla de su autor como de un «varón cuya pluma ha sido la que más y mejor ha escrito de este Principado de Cataluña». Esteban de Corbera, insigne escritor, en su *Cataluña Ilustrada*, cap. 2, dice de la obra de Pujades: «Falta a publicar la 2ª parte, donde espero se han de lograr mejor sus diligencias, porque, como trata de la restauración de Cataluña después de la entrada de los moros y son cosas que nos tocan tan de cerca, se recibirán con más gusto». El p. Roig y Jalpí en su *Resumen histórico de la ciudad de Gerona*, añade: «La 2ª parte de la *Crónica* del dr. Pujades, que en materia de lustre y esplendor de todo lo noble de Cataluña, en común y en particular, vale más sin comparación que todos los tesoros de Venecia». El marqués de Mondéjar hace espresa mención de Pujades en la noticia y juicio de los más principales historiadores de España. Y, omitiendo otros muchos, solamente añadiremos aquí lo que dice el p. fr. Jaime Villanueva, de la Orden de Sto. Domingo, en su *Viage literario a las iglesias de España*, tomo 6º, carta 50: «No hay en Cataluña biblioteca grande ni pequeña donde no se halle un ejemplar de la obra titulada *Marca Hispanica*, prueba evidente de la loable codicia de estos naturales por saber las antiguallas civiles y eclesiásticas de su patria. Pues, a la par de esto, todavía está por publicar, y lo está ya casi dos siglos, la 2ª y 3ª parte de la *Crónica de Cataluña* escrita por Gerónimo Pujades, llena de documentos preciosos

que a mí el primero vendrían muy bien, *Crónica* que el autor de la *Marca Hispanica* apreció mucho y, hallándose por acá como visitador regio desde 1644 hasta 1651, la pidió al mismo Pujades que aún vivía y se la llevó a París. Esta dádiva parecerá increíble al que considere que el que la recibió pagó el beneficio con el orgulloso “Puiadesii inscitia notatur” que se lee en el índice de Marca, bien que esto no es de Pedro de Marca sino de Balucio, que publicó y adicionó aquella obra y en ella y en otras se aprovechó de los documentos que Pujades estuvo recogiendo por espacio de medio siglo, como asesor del duque de Cardona, de los archivos de Aragón, Cataluña, Valencia, Rosellón, Conflent, etc., los cuales aquel francés disfrutó como si él por sí mismo hubiese visitado estos santos lugares. Llevada, pues, a París la *Crónica* manuscrita, nada más se supo ya de ella ni en Cataluña la vio nadie hasta que en 1720, hallándose en aquella capital el obispo de Gerona d. José Taberner y d’Ardena por asuntos de su familia, logró que en la Biblioteca Real, a donde habían ido a parar aquellos libros, se le permitiese sacar una copia de ellos. Esta única copia de que se tiene noticia para en el archivo del sr. marqués de Villel, como heredero por su esposa de la casa de Taberner, y allí se está y estará desconocida mientras la *Marca Hispanica*, a pesar de sus nulidades y de las injurias que hace al honor español, ha sido comprada por los catalanes por no hallar otra cosa en que se cebe su afición a la antigüedad. ¡Cuánto más diferentes eran los antiguos!, de los cuales un diario manuscrito de cosas acaecidas en Barcelona dice lo siguiente: “1614 [*sic*]. En lo mes de setembre los consells donaren a mosèn Pujades 500 lliures per estampar un llibre de història, y lo dr. Rosell ne agué altres 500 lliures per estampar un llibre de medicina”»; hasta aquí el p. Villanueva. Éstos y otros muchos literatos que ansiaban la publicación de las obras póstumas del dr. Pujades no esperaban ver un modelo de buen gusto sino un códice que contiene preciosidades que, con el tiempo, se pueden emplear en gran beneficio de la historia.

¡Cuántas obras atestadas de puerilidades han sido objeto de la interesante lectura de los sabios, quienes, separando el grano de la paja, han abastecido la historia de noticias antes ignoradas! ¡Cuántos anales pueblan las bibliotecas de los eruditos cuyo estilo forzado y tendencia a la vulgaridad han sido compensados por la relación de unos hechos que, sin ellos, se ocultarían aún desconocidos del público, entre cuatro paredes de un archivo!... Con el título de *Collection des Chroniques nationales françaises* se están publicando en París varios códices antiguos semejantes al de Pujades; y en el tomo 5º leemos con placer la de nuestro catalán (y no francés) el muy magnífico señor Ramón Montaner, «comenzada el día 15 de mayo del año de 1325 de la encarnación de Jesucristo», la cual se inserta traducida literalmente del catalán al francés, según salió de las manos de su autor, por más que se observe en ella un estilo muy distante de las bellezas que recomiendan las reglas del arte. Los mismos franceses han impreso poco ha el mapamundi formado muchos siglos hace por un sabio catalán, que casi no dudamos ser obra del célebre geógra-

fo y marino mosén Jaime Ferrer, natural de Vidreres y domiciliado en Blanes, elogiado de Roig y Jalpí, distinguido y consultado por Cristóbal Colón, amado de los Reyes Católicos, del rey de Portugal, de d. Alfonso, rey de Nápoles, de su hijo el rey de Chipre y otros, por sus trabajos sobre la división de las Américas, y tenido por el primer astrónomo, geógrafo y lapidario de su tiempo, siendo así que dicho mapa está delineado muy toscamente y sin aquella belleza que tanto prefiere a todo lo demás la delicada o quizá afeminada filosofía de nuestro siglo. Y si los extranjeros no reparan en publicar nuestras obras sin aliño por el interés que les resulta, ¿las ocultaremos nosotros a la ilustración pública porque contienen algunos defectos?

Esta convicción, las repetidas instancias de varios literatos y sobre todo la censura de la Real Academia Matritense de la Historia, cuerpo que siempre hará honor al pueblo español y que en estas materias ocupa otro de los puestos más eminentes en el templo de la Sabiduría, han animado a los editores a publicar el testo de Pujades en los términos que le escribió su autor. Querer mejorar su estilo y suprimir algunas cosas que creen poco apoyadas sería disminuir la autoridad del manuscrito y podría dudarse de su autenticidad si se amoldara según la elegancia del siglo 19 su estilo insípido del siglo 17.

Con todo, los editores aclararán muchos puntos que ofrecen oscuridad, corregirán varias equivocaciones involuntarias en que incurrió el autor, que abrazó asuntos muy extensos y complicados, y aun se opondrán a algunas de sus opiniones en vista de documentos que, a tenerlos, Pujades hubiera sin duda pensado de otro modo.

«No puede dudarse», dice la censura de la Real Academia de la Historia, «que el autor a costa de mucha aplicación y trabajo recopiló en su *Crónica* cuanto estaba esparcido en los antiguos autores, que reconoció muchos archivos y se aprovechó de sus códices y documentos, y aun se puede asegurar sin ecsageración que ilustra la historia de Cataluña con muchas noticias más que cuantos le precedieron. Los que han escrito después pudieran haberse aprovechado con ventaja de sus trabajos si no se hubieran ocultado al público; no ignoraban sin embargo su mérito y por lo mismo sentían más que no saliesen a luz aun en el día le tienen. No queremos decir con esto que la obra sea completa y acabada. Es de un catalán», dice la Real Academia en el sentido que ya hemos manifestado, «que escribió en castellano a mediados del siglo 17 [*En nota:* De este mismo dictamen son también los editores por las razones que han espresado en este prólogo, sin que esto perjudique en lo más mínimo al buen concepto de Cataluña que ha cultivado y cultiva con esmero y rápidos adelantamientos la lengua castellana desde que el Reino de Aragón se unió al de Castilla y, en su consecuencia, consideró su idioma como nacional y no extranjero]. Nos parece que se puede mirar y publicar como un código antiguo lleno de noticias curiosas e importantes, y como una mina que pueden beneficiar

los editores con grandes ventajas de la historia, pues les proporciona ocasión para formar una colección diplomática que necesariamente debe ser muy interesante. Éstas son, sin duda, sus intenciones, y la Academia sabe su laboriosidad, inteligencia y proporción para llenar su plan, etc.». Tales en realidad han sido nuestras miras, y ojalá que estuviese nuestra inteligencia en las materias históricas a la par de nuestros deseos y proporción para desempeñar esta empresa que han dejado de acometer los literatos de los dos últimos siglos que tanto manifestaron verla realizada.

Refiérense en la segunda parte de la *Crónica* los hechos de la dominación de los árabes, tiempo ciertamente el más obscuro de la historia de Cataluña, especialmente los cincuenta años primeros en que los ejércitos moriscos, semejantes a las olas del mar, iban y venían de una a otra parte del Pirineo, no dejando en este flujo y reflujo sino escombros, soledad, desolación y muerte. Esta 2ª parte, la cual se contendrá en los tomos V y VI de los ocho de que constará toda la *Crónica*, comienza con el libro VII y acaba con el XII, y abraza el siglo que media desde la invasión de los árabes en 714 hasta la restauración de Cataluña y muerte del conde d. Wifredo II, hijo del Velloso. En ella son pocas las observaciones que permiten sus objetos, pues siendo muchos los historiadores pero pocos los documentos a que se refieren, es forzoso limitarse a su dictamen por más que algunas veces se resienta la crítica de seguirle. No perderán de vista los editores las sabias tareas del erudito don José Antonio Conde, quien en su *Historia de la dominación de los árabes en España* ha compilado mil preciosas y desconocidas noticias de aquella época, y se glorían de ver confirmada por los censores de la Real Academia la aserción de que todo cuanto Pujades escribe sobre la batalla de los moros con el conde Eudo, con Carlos Martel y de éste contra dicho conde, está enteramente conforme a lo referido por los escritores cristianos y moros.

En esta parte hizo ver bien el autor, aunque tal vez sin el debido orden, y seguramente en estilo algo pesado, que había registrado todos los documentos históricos que halló en los archivos y autores particulares en Cataluña, Rosellón y Provenza; confirmó sus asertos con sólidas y amenas doctrinas, manifestó vastos conocimientos en materias de derecho y aun de teología, y no temen aventurar su juicio si aseguran que las noticias contenidas en la *Crónica* no solamente son de mucha utilidad para aclarar la historia antigua sino también para facilitar a las familias noticias de sus progenitores y a los letrados el conocimiento de varios puntos muy interesantes que podrán ahorrarles mucho trabajo en las causas, cuyo feliz éxito depende muchas veces de poder justificar el verdadero origen de las cosas. El índice que se inserta de los capítulos anunciará esta verdad.

La 3ª parte presenta mucho mayor interés, no sólo por ser los tiempos más espeditos, más amenas las materias, más abundantes y más curiosos los documentos, sino también por referirse a la época gloriosa en que fueron dados por el conde

d. Ramón Berenguer el Viejo los *Usages* o leyes patrias, primer código después de la restauración, publicado en 1069, en que renacieron las glorias de este Principado y se cimentó la soberanía de los antiguos condes de Barcelona que reside felizmente en el día en nuestro católico monarca el sr. d. Fernando VII (Q. D. G.). En esta época de los primeros condes ha manifestado Pujades tener ecsactas noticias que, a haber llegado a conocimiento de los siempre respetables Mariana, Masdén y otros escritores, hubieran evitado ciertas equivocaciones en que han incurrido en perjuicio de la historia, que es la escuela práctica de los tiempos. Alguna vez se insinuará en una breve nota el dictamen de los editores sobre los asuntos a que se refiere, pero en el juicio de la obra se hablará de ello más estensamente, insertando los documentos fehacientes que, en puntos de historia, son los únicos maestros de la verdad; son muchos los materiales que tienen preparados, cuyo contenido irá abriendo un camino espedito para escribir con el tiempo la historia de este Principado.

La segunda parte que se publica es continuación histórico-cronológica de la primera impresa en vida del autor, y por lo mismo es evidente la equivocación de alguno que la llamó «tercera» en lugar de «segunda» y «cuarta» a la «tercera». Equivocación evidente que ninguna duda puede escitar de su autenticidad, pues la *Crónica* corre cronológicamente sin faltar ningún año y, en consecuencia, las dos partes cuya publicación concedió la real licencia que a continuación se copiará, forman todo el manuscrito y alcanzan hasta el año de 1162, en que murió el último conde de Barcelona de los primitivos, d. Ramón Berenguer IV, esposo de la reina de Aragón d^a Petronilla, hija de d. Ramiro el Monge, de cuya stirpe salieron los reyes de Aragón y, sucesivamente, con la interrupción de líneas que la historia nos presenta, los demás monarcas españoles hasta nuestro augusto y actual soberano el sr. d. Fernando VII.

No estrañe el lector que muchas veces los mismos nombres y apellidos se hallen escritos en la *Crónica* de diferentes maneras, ni lo atribuya a poca ecsactitud del autor, de quien se han copiado literalmente, pues en el Archivo Real de la Corona de Aragón y en otros han visto los editores muchísimos documentos, los más auténticos, en que un mismo apellido y nombre se escribe de diferentes modos en un mismo contesto. Citan en prueba los siguientes: Guifredo, Wiffredo y Vifredo; Willelmus, Willermus y Guillelmus; Entenza, Dantensa, Antesia; Alentorn, Entorn, etc. Atribuimos estas variaciones a cierto prurito de catalanizar, latinizar o castellanizar los nombres que ha dominado en este país en varias épocas.

A continuación se pondrá el índice de los capítulos de la segunda y tercera parte, para que se vean todas las materias que en ellas se tratan, el cual, si se junta con el que tiene la primera parte, formará un índice completo de todos los capítulos de la *Crónica*; además de éste, ofrecen los editores poner al fin de toda ella otro de materias que la hagan más cómoda y útil a los lectores. Aunque el

dr. Pujades en el manuscrito que se publica solamente llevó la *Crónica* hasta el año 1162, con todo inferimos de lo que él mismo dice en varios lugares de la 2ª y 3ª parte, y de otras noticias biográficas de este ilustre escritor, que había reunido ya copiosos materiales para continuarla hasta su tiempo, los cuales irían también a parar en poder del sr. Marca y después a la Biblioteca Real de París, donde vio algunos el sr. Taberner y de Ardena, pero hasta ahora nada hemos podido saber de ellos.

Podrá suplir algún tanto tan sensible estravío el precioso *Dietario* que en dos tomos en fóleo se conserva en el Real Monasterio de San Gerónimo de la Murta, entre los manuscritos del erudito doctor Jaime Ramón Vila, y uno de los pocos que han escapado de las vicisitudes o trastornos de los tiempos. No dejaría de verle y tal vez de copiarle el sr. Marca pues, como él dice, trabajó en el dicho monasterio parte de su *Marca Hispanica* (Marca Hispanica, lib. 2, cap. 15 [ed. 11]) y desde cuya época se cree, por lo que dijo ya Serra y Postius y ha conservado una constante tradición, que desapareció gran parte de la riquísima colección de manuscritos que había legado a dicho monasterio, junto con su selecta y copiosa librería, el mencionado dr. Vila, insigne bienhechor de aquella casa, donde está enterrado y de quien hace mención aquel escritor francés. Contiene el *Dietario* un resumen de los sucesos de Cataluña, o más bien de Barcelona, desde 1461 [sic] hasta 1601. El digno prior de dicho monasterio, p. fr. Isidro Boadella, amante de las glorias de su patria y de todo lo que fomenta la ilustración publica, ha ofrecido facilitar una copia de él a los editores.

Para llenar el vacío desde 1162, en que acaba la *Crónica* de Pujades, hasta el 1416, en que comienza el *Dietario* del dr. Vila, podrá servir otro que se cree obra del laborioso d. Esteban Gil Bruniquer, secretario y síndico del magistrado de Barcelona por los años 1613, continuado por otros hasta el año 1727, cual se procurará confrontar con el original que se halla en el archivo del ecsmo. Ayuntamiento de esta ciudad, con el de la antigua Diputación de los estamentos y con el que uno de los editores conserva en su poder.

Para la historia de los memorables sucesos de Cataluña en los doce años desde el 1640 a 1652, dará mucha luz un tomo en 4º manuscrito, de la misma letra que el resumen mencionado que hizo de la *Crónica* de Pujades el sr. Dalmases y que debemos a un curioso investigador de las antigüedades de Cataluña.

El único objeto de los editores es ir publicando manuscritos raros o poco comunes y facilitar así los medios para escribir la historia de esta porción tan importante de España, principal fin que les movió a la publicación de la *Crónica* de Pujades.

Últimamente, deben advertir al público que, siendo muchos los subscriptores que desean adquirir la primera parte de esta *Crónica*, que se ha hecho ya rara y no se halla venal, han resuelto comenzar su reimpresión inmediatamente después de

la entrega de este tomo, alternando la de los tres restantes con la de los cuatro tomos de dicha primera parte traducida por d. Ángel Tarazona, al principio de la cual se pondrá el artículo biográfico del dr. Pujades según le tiene estendido nuestro compañero d. Félix Torres Amat en el *Diccionario de escritores catalanes* que pronto dará a luz.

Félix Torres Amat, Alberto Pujol, Próspero de Bofarull

Advertencia de los editores (vol. I, 1929, p. III-IV)

Nunca habíamos observado los muchos y graves defectos de la traducción castellana que de esta primera parte de la *Crónica universal del Principado de Cataluña* publicó d. Ángel Tarazona hasta que, movidos de las instancias de muchísimos suscriptores, resolvimos su reimpresión. Nos valíamos siempre del original catalán impreso por el dr. Pujades y solamente cuando uno de nosotros emprendió el pesado trabajo de confrontar dicha traducción con el texto vimos con admiración que, lejos de ser «escrupulosa» como aseguró él mismo en la *Exortación al lector*, es, al contrario, muy inexacta y no pocas veces infiel. Era d. Ángel Tarazona en 1777 redactor del *Diario de Barcelona* y, o bien encargaría a algún dependiente suyo poco apto la traducción que fue publicando a trozos en un periódico semanario, o, si él la hizo, fue con mucha precipitación y seguramente con poca inteligencia del idioma catalán. Se ven no solamente omitidas cláusulas enteras del prólogo de la *Crónica*, toda la dedicatoria, la carta que escribió el autor a su tío, las poesías latinas y catalanas y el índice de los autores de que se sirvió para la presente obra, etc., sino que quedó esta afeada con una multitud de crasos errores y descuidos que padeció el traductor, pasando por alto muchas líneas, truncando no pocas y, sobre todo, dando a varias voces catalanas un sentido falso o muy diferente del que tienen [...].

Dicho traductor había publicado poco antes con el título de *Blasón de Cataluña* la obra del p. Barrellas titulada *Centuria o historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona d. Bernardo Barcino y d. Zinofré, su hijo, y de otros cavalleros de la provincia de Cataluña*, y, como no mereció la estimación pública porque la obra de Barrellas contiene mil patrañas e inconsecuencias, siendo reputada más como un tejido de fábulas que como una historia por d. Nicolás Antonio, el marqués de Mondéjar, Bosch, Caresmar y otros muchos [*En nota*: Véase el justo desprecio con que habla de esta obra el sr. Camín en las notas históricas al Sermón de las santas de Mataró Juliana y Semproniana; tal vez viene de Barrellas la voz «barrellada» con que en Cataluña se significa un juicio falso y disparatado], a esto alude en lo que dice en la *Exortación al lector* y en la nota al cap. 24 del libro primero de la *Crónica* cuando se manifiesta quejoso del poco aprecio que algunos hacían a sus trabajos literarios.

Advertencia de los editores (vol. VI, 1830, p. [I])

Aunque en esta *Crónica* se leen a veces espresiones fuertes, conformes sin duda al común modo de pensar a las ideas del siglo en que escribía el erudito y cándido dr. Pujades, las cuales ahora seguramente variaría, atendida la mayor luz con que se ven ciertos puntos controvertidos, hemos creído que debíamos imprimir las conforme se hallan en el manuscrito, reservando para el juicio crítico que ofrecimos publicar después de la *Crónica* el refutarlas o esplicarlas [...].

Advertencia de los editores (vol. VII, 1831, p. I-IV)

Habiéndonos proporcionado el sr. d. Ginés Ferrer y Aymerich, vecino de la villa de Torruella de Montgrí, descendiente por línea femenina de una hija del dr. Gerónimo Pujades, la lectura de varios papeles que conserva de su familia, hemos tenido la satisfacción de hallarlos conformes con el artículo biográfico del *Diccionario de escritores catalanes*, inédito, que dimos en el primer tomo de la *Crónica*, bien que discordes en cuanto al año de la muerte del cronista. Porque en un memorial impreso y sin fecha, aunque indudablemente posterior al año 1684, que se halla entre dichos papeles y dirigió al sr. d. Carlos segundo en solicitud de una gracia remuneratoria por sus servicios y los de sus ascendientes, el dr. José Pujades, después de contestar la carrera literaria del cronista, su trabajo y dispendios en escribir la *Crónica*, y el robo de ella por el sr. Marca, dice que el dr. Gerónimo, su padre, murió en la villa de Castellón de Empurias ocupando el puesto de asesor de la Capitanía General del partido del Empurdán y plaza de Rosas el año 1635, a la sazón en que dicho dr. José contaba sólo los once de su edad.

No pudo menos de fijar nuestra atención esta noticia por la diferencia de los diez años largos que presenta comparada con la que dimos en el artículo biográfico, fundados en el dicho del mismo cronista en el capítulo 64 del libro 14 de este tomo VII, donde afirma que escribía aquello el día 6 de enero del año 1645. Y, así, deseosos de apurar la verdad y habiéndonos valido del favor de nuestros correspondientes y amigos los sres. marqués de Campmany y d. Agustín Sans, apasionados de la *Crónica*, logramos presentar la partida *de obiit* de su autor, que existe original en nuestro poder, y traducida del catalán al castellano es del tenor siguiente [...].

Habiendo, pues, sido enterrado el dr. Gerónimo Pujades en la villa de Castelló de Empurias el día 7 de enero del año 1635, como ya no puede dudarse, es evidente no ser suyo el pasaje del libro 14 del capítulo 64 de este tomo en que, hablando de d. José Jelpí, prior de Santa María de Meyá, dice como en boca del mismo cronista: «Vive hoy que contamos a 6 de enero de 1645». Y, por consiguiente, es de creer o que el copiante del manuscrito que seguimos equivocó los guarismos, como lo hemos observado en otros muchos pasajes que se han rectifi-

cado [...] (pues realmente la letra del dr. Gerónimo que conocemos es bastante confusa), o más bien que esta cláusula fue adición de algún curioso conocido del prior Jelpí, posterior a la muerte del cronista, lo que solamente con la vista del original que está en París podría resolverse.

Otra de las advertencias que debemos hacer a los apasionados de la *Crónica* es la frecuencia con que el dr. Pujades, suprimiendo el documento o inscripción que le toca vaciar, dice: «ut habes in flosculo meo primo» o «secundo», etc., y algunas veces «ut habes in flosculo meo Parisiensi». De lo que se deduce: 1º, que el cronista no dejó perfecta su obra, como hemos dicho muchas veces, y que probablemente ni siquiera la leyó después de borroneada por no haber llegado el caso de publicarla, pues de otro modo no se notaría tan poca exactitud en ella; 2º, que los *Flósculos* eran unos libros muy curiosos y desconocidos hasta ahora, en que su autor tenía copiadadas las escrituras, lápidas o noticias importantes que con sumo dispendio y trabajo había recogido en sus continuas investigaciones; y, finalmente, que alguno de sus *Flósculos* estaba en París mientras él vivía y escribía. Y, siendo así, debemos suponerle en relaciones amistosas o literarias con alguna persona de allá; ¿acaso pudo ser ésta el mismo arzobispo de París, que, aprovechándose de su venida a Cataluña en calidad de comisionado regio del rey de Francia en los disturbios civiles del año 1640 a 52 y después de la muerte del dr. Gerónimo, de su autoridad y de la noticia que tenía de los interesantes manuscritos e historias del zeloso catalán, satisfizo su codicia literaria con tan buena ocasión, apoderándose de la *Crónica* a mano armada, cercando la casa de la viuda del dr. Pujades y llevándose todos sus papeles?, según la tradición que se conserva entre sus descendientes, a quien debemos esta noticia.

Mas, dejando a parte el plagio del señor Marca, que engalanó su obra con los ricos materiales que acopiara el laborioso dr. Pujades, bien conocerán los lectores de la *Crónica* las grandes y casi insuperables dificultades que nos ocasiona a cada paso la falta de los *Flósculos* a que se refiere su autor, sin los cuales era casi imposible proseguir el comenzado empeño. Pero, por fortuna, vamos saliendo de él de tal suerte que podemos asegurarles ser sólo una y de poco momento la escritura o inscripción de las que cita el cronista con referencia a sus *Flósculos* que no hayamos podido presentarla en este tomo, acudiendo a los archivos, parages o autores en que hemos conocido que podíamos hallar la escritura o lápida de donde la copió el mismo cronista. Y aunque durante su impresión, por enfermedad de la persona de quien nos hemos valido y por nuestras ocupaciones, no pudimos dar la inscripción de la iglesia de Empurias de que se habla en la pág. 11 y resultó también inexacta la de la pág. 131, donde se habla de la consagración de la iglesia de Nuestra Señora del Pino de esta ciudad de Barcelona, para que los sres. suscritores hagan justicia a nuestro buen deseo literario, presentamos enseguida, como a rectificación de los pasages a que se refieren, las dos siguientes inscripciones según se hallan en sus lápidas [...].

Advertencia (vol. VIII, 1832, p. I-IX)

Queda concludida con este tomo VIII la impresión de la 2ª y 3ª parte de la *Crónica universal de Cataluña* que dejó manuscrita el dr. Gerónimo Pujades en 1635, en que murió, y cuyo original se llevó a Francia el erudito sr. Marca. Desde entonces han deseado su publicación los historiadores nacionales y extranjeros, y es de esperar que ahora los lectores instruídos, especialmente las corporaciones así eclesiásticas como civiles del Principado, y otros particulares suscriptores que han cooperado a su impresión movidos del amor a la patria, cuya historia antigua de los siglos medios sacó el laborioso Pujades de la profunda obscuridad en que yacía, contribuirán también con sus advertencias a rectificar las equivocaciones que padeció el cronista. Muchas de las que se notan en varias fechas, apellidos de familias y nombres de pueblos, provienen seguramente de la dificultad con que el escribiente francés de que se valió el ilmo. sr. Taberner leería el borrador original del dr. Pujades, cuyo carácter de letra no era muy claro. El manuscrito que trajo a España dicho sr. Taberner, del cual han salido las otras copias que hemos visto, confirma también que el dr. Pujades no pudo dar la última mano a esta 2ª y 3ª parte de la *Crónica*. De qualquier modo, el laborioso cronista merece de justicia que se le disculpe en lo que no haya acertado, porque casi no podía dejar de equivocarse algunas veces en una obra que comprende un inmenso cúmulo de noticias de los siglos más oscuros de la historia y tantos millares de datos o hechos sacados los más de ellos de entre el polvo de los archivos así publicos como particulares. Pruebe cualquiera el ensayarse en un trabajo semejante y conocerá entonces mejor el mérito de este docto e incansable paisano nuestro, y la gran dificultad que ofrece el escribir el primero de todos una crónica general de algún reino o provincia. Pero si es disculpable el sr. Pujades en lo que no acertó, por la suma atención que necesitaba repartir entre tan grande número de noticias que contiene su *Crónica* —a diferencia de los que se ciñen a registrar algún archivo particular—, no lo serán seguramente los que advirtiendo alguna equivocación en los nombres o apellidos de personas, lugares o en hechos historicos, no procuren manifestarla, a ejemplo de otros españoles que han advertido y publicado las equivocaciones de los célebres historiadores Mariana, Ferreras, Masdáu, Flórez, etc., a quienes han comenzado ya a imitar el benemérito canónigo de Vique d. Jaime Ripoll y algunos otros.

Acabamos de saber que en el periódico francés titulado *Le Publicateur du Département des Pyrénées-Orientales* del día 23 de junio de este año, se queja el erudito mr. Renart de Saint Maló de que se acuse al sr. Marca de haber abusado de su posición política para llevarse de Cataluña varios manuscritos. Hemos creído útil copiar aquí el artículo de dicho periódico:

«On accuse m. de Marca d'avoir abusé de sa position politique pour enlever des archives de la Principauté de Catalogne et transporter en France les originaux

d'innombrables monumens précieux. Ce fait, réellement indigne d'un honnête homme, s'il était vrai, n'a jamais été appuyé de preuves. Les premiers écrivains qui le publièrent se contentèrent de l'annoncer tel qu'il leur était parvenu. Des esprits légers l'ont reproduit depuis peu de la même manière, sans faire attention qu'ils flétrissaient par là, bien gratuitement, la mémoire d'un savant dont s'honore le grand siècle, et surtout d'un prélat vertueux. Il est tems de détruire une calomnie aussi atroce et de venger celui qui en a été l'objet. L'honneur m'en fait un devoir et c'est pour remplir ce devoir, vraiment sacré, que je publie un document signé de la propre main de m. de Marca dont l'original est en mon pouvoir. J'appellerai particulièrement l'attention des hommes éclairés et consciencieux sur les deux derniers paragraphes de cette pièce qui font ressortir la délicatesse du personnage inculpé et démontrent, par conséquent, la fausseté de l'accusation. Renard de Saint Maló.

»Instruction por m. le docteur Pont, chanoine et archidiacre de la Seu d'Urgel, abbé nommé d'Arles. Premièrement, il saluera monsieur le marquis de Mortara, vice-roy de Catalogne, et l'assurera des services de monsieur l'archevêque de Toulouse et de monsieur l'évêque d'Orange. Il conférera avec lui touchant le lieu où se doivent faire les conférences pour les limites des deux royaumes [...]. Il priera monsieur le marquis de Mortara de la part de monsieur l'archevêque de Toulouse de faire en sorte de recouvrer un gros libre in-folio manuscrit où sont comprises les loix de Charlemagne sous le nom d'Ansegius abbas, lequel libre emprunté des religieux de Ripoll le dit seigneur archevêque laissa au convent de Saint Pierre de Barcelone lors de sa retraite de cette ville, et il l'eût pu porter en France, si son honneur ne l'eût convié de le laisser a ceux à qui il appartient. Et au cas qu'on le trouve, il priera monsieur le marquis de Mortara de le presenter au dit seigneur archevêque qui le remettra au dit seigneur marquis avant son départ de Roussillon, son désir n'estant autre que de le conférer avec les libres de ces loix qui sont imprimés, comme il avait dessein de faire si la peste ne l'eût obligé de sortir de Barcelone. En fin, il priera monsieur le marquis de Mortara de faire copier toute entière la concorde de la reyne Eléonor et du cardinal de Cominge qui est dans l'Archif Royal de Barcelone, parce que c'est une belle pièce qui regarde les droits de l'église et du roy; la plus grande partie des articles de cette concorde on esté imprimés, mais non pas les préfaces, qui contiennent les bulles des papes et les commissions de la reyne, qui son curieuses pour l'histoire ecclésiastique. Fait à Perpignan le 8 du mois de mars 1660. Marca, archevêque de Toulouse»; hasta aquí el periódico.

Lo que nosotros hemos dicho no ha sido sin pruebas, ni hemos seguido ligeramente lo que han asegurado varios escritores españoles y atestigua una tradición constante. Nos hemos apoyado no solamente en el testimonio de su coetáneo, el historiador Roig y Jalpí, sino en lo que hizo presente a s. m. el rey de España el hijo del mismo doctor Pujades en una representación que imprimió y que por conte-

ner varias noticias históricas y biográficas de aquel tiempo insertamos aquí literalmente, y es como sigue:

«Señor. El doctor José Pujades, ciudadano de la ciudad de Gerona del Principado de Cataluña, representa a v. m. que ha 26 años que por título que le dio el marqués de Olías y Mortara, siendo virey y capitán general en dicho Principado, en 7 de diciembre de 1658, sirve a v. m. en el puesto de auditor de dicha plaza y sus distritos, sin que cesase el servicio por el tratado de la paz del año 1660 porque, como quedasen muchas tropas de gente de guerra alojadas en los países adyacentes a dicha ciudad, asistió siempre al real servicio en lo que se ofreció tocante a su puesto [...].

»Esse zelo y atención al servicio de v. m. no sólo procede en dicho dr. Pujades del propio afecto y obligación de vasallo, sino que son en él también prendas heredadas de centurias en la sangre de sus genitores, quienes siempre se preciaron y tuvieron el mayor anelo en ocuparse al real servicio en sus edades y procurar por esse medio conseguir méritos para sí y para sus posteridades, y honras para su patria.

»El dr. Gerónimo Pujades, su padre, gastó lo más de su vida y casi toda su hacienda (como sabiéndolo bien fr. Juan Roig y Jalpí, provincial que fue de la Orden de San Francisco de Paula en la provincia de Cataluña, cronista de v. m., lo dice en el prólogo que hace al lector en el *Resumen historial* que escribió *de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, que se dio a la imprenta en el año de 1678) en la composición de la primera parte de la *Crònica universal de Catalunya* que va impresa en vulgar catalán; y aunque la había traducido en castellano y compuesto segunda, tercera y cuarta partes, escribiendo hasta sus tiempos, como muriese en el año de 1635 dejando al dicho dr. José Pujades, su hijo, solo en edad de 11 años, y los franceses entrasen a ocupar Cataluña en el año de 1640 hasta 1652, el obispo Pedro de Marca, del partido de Francia, cargó con los originales y se los llevó en Francia, sin que se pueda gozar la luz de tanto trabajo.

»Sirvió al real patrimonio de la real corona de v. m. el dicho dr. Gerónimo Pujades en el puesto de otro de los asesores de la Bailía General de Cataluña por ausencia larga del dr. Francisco Roig, por nombramiento que para el interín le dio el baile general en 8 del mes de enero de 1613 [...].

»Sirvió también el dicho dr. Gerónimo Pujades en las cabrevaciones de dicho real patrimonio en la villa de Tarrasa, por instrucciones que del Real consejo de dicha Bailía General se le dieron en 20 de julio de 1614 [...], y volvió a la misma villa por otras instrucciones que se le dieron en 9 de octubre del mismo año [...]. Prosiguió dichas cabrevaciones en la vila de Granollés y otros lugares del Vallés, en la ciudad de Vique, villas de Camprodón y Olot, por instrucciones que se le dieron en 7 de julio de 1616 [...]; continuó el mismo servicio en las cabrevaciones de las villas de Cervera, Zareal, Villafranca e Igualada por instrucciones

que se le dieron en el mes de octubre de 1617 [...], en las cuales vagó hasta 30 de setiembre de 1618.

»No se satisfizo aquí el zelo del real servicio en dicho dr. Gerónimo Pujades, pues continuándole asistió a las cabrevaciones del real patrimonio en la villa de Torroella de Mongrí, por instrucciones que se le dieron en 5 del mes de octubre del mismo año 1618, en las cuales vagó hasta 18 del mismo mes de octubre de 1619 que, cargando ya en la edad y graves enfermedades que no le permitieron volverse en Barcelona, se retiró en la villa de Castellón de Empurias en donde feneció sus días en dicho año 1635.

»De estos servicios y trabajos de dicho dr. Gerónimo Pujades resultaron al dicho real patrimonio muchos y grandes aumentos, y en particular el haberle reconocido y confesado aquella villa señor campal en todos sus términos y aquellas 250 libras de censo inluible que recibe de la universidad de dicha villa de Torroella de Mongrí por la transacción y concordia que se hizo con dicha villa sobre la muchedumbre de causas de cabrevación que pasaban ante el dicho dr. Gerónimo Pujades [...].

»Ni aun por esto amedrentó ni falleció el ánimo de dicho dr. Gerónimo Pujades en el real servicio, antes bien afectando ocasiones en que ocuparse, aun con poca salud y carga de años, se ocupó en el puesto de asesor de la Capitanía General en el partido del Empurdán y plaza de Rosas, por título que le dio el duque de Alcalá, siendo virey y capitán general en dicho Principado, en 24 de enero de 1622, el cual puesto sirvió hasta el dicho año 1635 en que murió, con que parece que hasta el último de su vida no dejó el real servicio.

»El dr. Miguel Pujades, padre de dicho dr. Gerónimo y agüelo del suplicante, transportó lo formal de su casa de la villa de Figueras, de donde era natural, a la ciudad de Barcelona, en donde se ocupó al real servicio en el puesto de abogado de pobres de dicha ciudad y Principado de Cataluña [...].

»Y como por los accidentes de las guerras que pasaron desde el año 1640 hasta el de 1660 estuviese [Josep Pujades] lo más del tiempo sin gozar algo de lo poco de patrimonio que de sus padres le había quedado en el condado de Empurias y partido del Empurdán, habiéndole derribado sus casas y alquerías y privado de los frutos y comodidades de ellas, y al presente por los mismos accidentes le ocupan los franceses tres de sus heredades que gozaba, que eran lo mayor de su patrimonio, y se halla en edad de 62 años con mucha carga de familia que ha de sustentar, recurriendo a la grandeza y real clemencia de v. m. le suplica que, en consideración de lo referido, sea servido honrarle con un privilegio militar para sí y para sus sucesores y su posteridad perpétuamente, con las mismas gracias, honores y exenciones que a los demás que por lo semejante se ocuparon al real servicio suele la grandeza de v. m. conceder a los caballeros en dicho Principado, según la forma de la Real Chancellería [...].»

A esto podemos añadir que consta en el archivo de Ripoll que el sr. Marca se llevó de allí varios manuscritos, que volvió algunos pero no consta que todos.

Los archiveros de la Corona de Aragón siempre han creído que desde el tiempo de dicho sr. Marca es cuando han faltado muchas hojas del precioso libro de los *Feudos*, etc. Y la misma instrucción que dio el sr. Marca al dr. Pont arriba copiada prueba hasta la evidencia que dicho sr. arzobispo se llevaba algunos manuscritos de los archivos de Cataluña a Barcelona, donde vivía, y que aun después de haber tenido que partir para Francia se valía del virey de Cataluña, marqués de Mortara, para que le enviara alguno de los que había dejado en Barcelona. Pero aunque realmente el sr. Marca estuviese muy distante de la relajada moral de algunos literatos que no tienen por falta ni acción vil robar un libro o manuscrito raro, ¿cuántos subalternos tendría siendo virey o comisario regio de Cataluña que en su nombre y quizá sin su conocimiento se llevarían de los archivos tales manuscritos? El sr. Marca estuvo meses enteros en el célebre monasterio de San Gerónimo de la Murtra, a 2 leguas de Barcelona, en cuyo delicioso sitio dice él mismo que escribió parte de su famosa obra *Marca Hispanica*. En dicho monasterio existía la biblioteca del erudito catalán el dr. Jaime Vila, cuya más preciosa parte era de manuscritos raros y originales pertenecientes a la historia de Cataluña, de los cuales se sirvió dicho dr. Vila para formar varias obras, y especialmente los dos tomos en folio que contienen 2.300 escudos de armas y son como un nobiliario de Cataluña. Y es una tradición en aquel monasterio, notada por algunos monges en el archivo, que el sr. Marca se llevó varios libros impresos y manuscritos de dicha biblioteca. Finalmente, no es nuevo este despojo, consiguiente a todas las invasiones que han hecho los franceses en España: doscientos y setenta y dos cajones de preciosos documentos se llevaron del Archivo Real de Simancas, sin contar los de otros establecimientos, en la guerra llamada de la Independencia, que reclamó después nuestro gobierno y quiera Dios hayan vuelto todos y no haya sucedido como en muchas pinturas y otros objetos preciosos que no se han podido recobrar, como por ejemplo varios cuadros de los célebres pintores Juncosa y Viladomat, que se llevaron del monasterio de Cartujos de Montealegre.

Por ser ya muy abultado este tomo, no ha podido añadirse a él el índice de materias que se dará después por separado, y al fin del cual se pondrá una fe de erratas general de todos los ocho tomos. Entre tanto se imprimirá el tomo IV y último de la 1ª parte, la cual hemos reimpresso a instancias de muchísimos suscritores que carecían de ella y sabían no hallarse ya venal, ni en idioma catalán ni traducida por el diarista de Barcelona en 1777 con muchas equivocaciones substanciales, según advertimos al principio del tomo primero.

Advertencia (vol. IV, 1932, p. I-III)

Impresas ya la 2ª y 3ª parte de esta *Crónica* que dejó manuscritas el dr. Pujades, y cumpliendo así el objeto principal que se propusieron los editores, reimpre-
sa además con varias correcciones la 1ª, cuyo último tomo es el presente, solamente falta publicar los dos índices generales de materias y de apellidos que son utilísimos, especialmente en esta clase de obras, y las observaciones críticas sobre la *Crónica* hechas ora por los editores, ora por otros apasionados a ella. Pero deseando a más de eso cooperar mejor a la reunión de materiales para escribir la Historia de Cataluña hasta nuestros días, piensan a dicho fin comenzar ya en el tomo siguiente una serie de apéndices de documentos inéditos y publicar también el resultado del cotejo de los tomos impresos 5, 6, 7 y 8 que está haciendo en París el erudito mr. Tastú, literato francés oriundo de Cataluña, con el borrador original del dr. Pujades que se conserva todavía en la Biblioteca Real de dicha ciudad. Y creemos que los aficionados a nuestra historia y literatura leerán con gusto la curiosa e importante carta que acaba de escribir a uno de los editores y pondremos al frente del tomo IX, en la cual dice que ha hallado los *Flósculos* o documentos antiguos que con su inacansable laboriosidad había recogido y cita tantas veces el dr. Pujades; enseguida le pide mr. Tastú noticias de los antiguos escritores catalanes, especialmente de los poetas o trovadores, de los cuales dice que ha hallado 52 en dicha Biblioteca Real, y que posee un precioso cancionero catalán del año 1450. Allí también daremos noticia de un manuscrito de apuntes sobre la *Crónica* que el mismo editor acaba de recibir de un apasionado a ella, formados por un antiguo y sabio obispo catalán amante de las glorias de nuestra patria.

Luego, pues, que los lectores celosos e inteligentes hayan recorrido los ocho tomos publicados y nos remitan las observaciones que hemos pedido en la *Advertencia* al tomo octavo, propondremos al impresor la publicación de otro tomo que será el nono, el cual contendrá primero los índices mencionados y las observaciones críticas sobre varios puntos de ella, y enseguida comenzarán los apéndices o serie de los documentos inéditos.

Hemos creído conveniente que el tomo siguiente sea de la letra de las notas que llevan los 8 impresos a fin de disminuir el coste. No se entregará ya por suscripción por no atreverse a asegurar los editores el tiempo que tardará el impresor en poder publicarle, que será el que tarde en resarcirse de los precisos gastos de papel e imprenta que tiene adelantados. Los editores no tienen en esto ninguna parte, como ni tampoco esperanza de tenerla en las utilidades de la empresa, y todo el premio de su molesto y pesado trabajo es la pura satisfacción de haber sacado a luz un manuscrito cuya publicación han deseado tanto nuestros historiadores desde que el sabio arzobispo de París, el ilmo. sr. Marca, se aprovechó de los trabajos literarios de nuestro benemérito y laborioso cronista para formar su famosa obra titulada *Marca Hispanica*.

Catàleg d'obres i estudis crítics

El present recull té la voluntat d'aplegar els testimonis coneguts, manuscrits i impresos, de l'obra de Jeroni Pujades (catàleg d'obres), i les edicions i els estudis crítics que s'han fet sobre l'autor i la seva producció (catàleg bibliogràfic), amb la finalitat de posar a l'abast del lector el conjunt de les obres escrites per l'autor i les eines bibliogràfiques que permeten aprofundir en l'estudi de la seva producció literària.

Pel que fa al catàleg d'obres, cada entrada s'organitza de la següent manera: número d'identificació, entre claudàtors; títol de l'obra, en cursiva si el prenem del testimoni, i entre claudàtors i en rodona si no hi figura; lloc, impremta i any d'edició en el cas dels impresos, i localització en el cas dels manuscrits (si es conserva el testimoni, fons i signatura, i si s'ha perdut, indicació del fet i, si la coneixem, antiga localització), i, finalment, un descriptor amb els trets essencials de l'obra ressenyada (datació, contingut, dades d'interès) i la bibliografia abreujada que remet al catàleg bibliogràfic (edicions i estudis moderns, separats per una doble barra).

D'altra banda, les entrades del catàleg bibliogràfic s'organitzen d'acord amb aquest esquema: cognoms i nom de l'autor, separats per una coma, i data de publicació entre parèntesis, títol de l'estudi (llibre: títol en cursiva, lloc de publicació i editorial; article: títol entre cometes baixes, títol de la revista o el volum d'estudis, en cursiva, número de la revista, si escau, i pàgines) i, finalment, en els casos en què el títol no deixa clar el contingut del text, un descriptor amb un breu resum de l'obra ressenyada.

Les referències internes del present recull es fan, en el cas de les obres de Pujades, d'acord amb el número d'identificació del catàleg d'obres i, en el cas de la bibliografia, seguint el criteri de citació autor-data.

La producció pujadiana és extensa: abasta àmbits com la filologia, la historio-

grafia, la història cultural i política i també la història del dret. Si la seva producció és extensa, també fou dilatada la seva transmissió, des de la seva època fins ben entrat el segle XIX: bona prova d'això és l'elevat nombre de còpies manuscrites inventariades, entre les localitzades i les conegudes per referències, de la seva crònica, versions catalana i castellana.

La primera entrada del catàleg d'obres està dedicada a la crònica. S'hi recullen, d'una banda, els testimonis, complets o parcials, que ens han pervingut (del *Calamicleon*, que és la primera versió de l'obra, escrita en català i enllestida cap al 1604; de la *Corònica*, publicada el 1609 [1610]; de la *Corónica*, que Pujades deixà inacabada en morir l'any 1635), dels segles XVII-XIX; de l'altra, els resums, extractes, apunts, etcètera, de l'obra, d'una certa entitat, dels segles XVIII-XIX; i, finalment, les edicions modernes, totes del Vuitcents: traduccions de la versió catalana del 1609, edició de la segona i la tercera parts en castellà, i també els compendis i extractes de l'obra que foren publicats al llarg d'aquesta centúria. No hi ha, en canvi, les obres manuscrites i impreses que aprofiten material pujadià per elaborar discursos teòrics o obres historiogràfiques, com per exemple el discurs de l'acadèmic Jeroni Alemany, *Concordar Pujades con Dameto sobre la población de Mallorca* (RABLB, llig. 7, núm. 8), o la *Nomina et acta episcoporum barcinonensium*, de Mateu Aimeric (Barcelona, Joan Nadal, 1760).

En la segona entrada trobem ressenyats els manuscrits del *Dietari* (localitzats i perduts) que fou publicat per Josep Maria Casas i Homs els anys 1975-1976. Com ja he assenyalat en més d'una ocasió, Pujades va recórrer Catalunya per complir amb les seves obligacions laborals, però també amb la finalitat de reunir dades per a les seves obres de caràcter històric, i, mentre anava amunt i avall, sabem que no duia damunt el volum del dietari en curs, no només perquè no hi són anotades sistemàticament totes les seves escapades, sinó també perquè és clar que dur-lo havia de ser poc pràctic (es tracta de volums de format gran, de mida foli). Possiblement completava el volum un cop tornava a casa, tenint a mà les notes preses durant el viatge (que són en els *Flosculi*); d'aquestes notes, en diem «Fragments de dietari».

La tercera entrada del catàleg d'obres és per als *Flosculi*; la quarta, per a les obres que considerem "menors": memorials, reculls documentals subsidiaris, genealogies i el *Discurso sobre la justa asistencia*...; la cinquena recull la poesia de certamen i de circumstàncies; la sisena, els pròlegs a l'obra pròpia i d'altres autors, i la setena, l'epistolari. Tot i que majoritàriament s'han conservat les cartes rebudes per l'historiador i no les que ell enviava, he considerat oportú incloure la correspondència en el catàleg d'obres pujadianes per diverses raons: en primer lloc, perquè també es conserven extractes de cartes escrites per ell i alguna minuta, i, en segon lloc, perquè les cartes rebudes per Pujades moltes vegades ens ennoven del contingut de les que ell havia enviat anteriorment. Finalment, la vuitena entrada

recull tres volums manuscrits, majoritàriament autògrafs, que l'historiador va copiar o va fer copiar i els textos dels quals després usà per a la redacció de la seva crònica: són volums que formaven part de la seva biblioteca, un fons que s'haurà d'anar reconstruint de mica en mica, amb paciència, a partir de noves descobertes (vegeu darrerament RMC (1474-1620), vol. IV, p. 35 i seg.), però per al qual tenim una sòlida espina dorsal: l'inventari de béns aixecat després de la seva mort (Pujol, 1985).

El catàleg d'obres deixa al marge l'activitat de Pujades derivada de la pràctica privada com a advocat i també els testimonis que transmeten les seves glosses als *Costums* de Mieres (vegeu les notícies aplegades a RMC (1474-1620) i RMC (1620-1714)). Tampoc no s'inventarien les notícies sobre els llibres de comptes que portava l'historiador (vegeu, per exemple, Pujades, ed. 1975-1976, vol. II, p. 71), perquè intueixo que les entrades no tenien cap mena de desenvolupament narratiu, ja que, per a això, Pujades escrivia el *Dietari*. Finalment, queden fora d'aquest recull la documentació personal i familiar i la derivada de la publicació de la *Corònica*: és el cas, per exemple, del testament del seu pare, Miquel (AHPB, 411/73 = Onofre Rialp, Segon llibre de testaments, 1563-1596), del document de provisió de la plaça d'advocat de pobres de l'Audiència en què Jeroni fou rebutjat (ACA, CA, llig. 270, doc. 97), de la documentació referent al procés de canonització de sant Oleguer en què Pujades actuà com a testimoni (BUB, ms. 975 + 2000, f. 314-321v i 325v), del seu testament i inventari de béns (AHPG, vol. 1250, Castelló = Joan Granés, *Primus liber testamentorum*, 1629-1634; AHPG, vol. 2069, Castelló = Joan Granés, *Volumen inventariorum et encantium*, 1635-1640), de les deliberacions del Consell de Cent sobre la pertinença de subvencionar l'edició pujadiana del 1609 (AHCB, Consell de Cent, Reg. Deliberacions, II-118), i de tot allò relatiu als comptes i negocis familiars (vegeu, p. ex., BC, Man. Not. 101-8au; BC, Man. Not. 99-8au).

Pel que fa al catàleg bibliogràfic, hi ressenyo: les notícies i descripcions dels testimonis conservats, les entrades de diccionari (ja sigui en biobibliografies, diccionaris, enciclopèdies, etc.), els estudis crítics (sobre l'autor i el seu context cultural o a propòsit de les seves obres) i les edicions modernes. Tal com ja he dit per al catàleg d'obres, no es tenen en compte les peces historiogràfiques de l'edat moderna que aprofiten material extret de les obres de Pujades (per exemple, Narcís Feliu de la Peña o Pèire de Marca), però sí les primeres referències a la seva labor historiogràfica (Pau Ignasi de Dalmaes o Pere Serra i Postius, per esmentar-ne alguns), encara que siguin incloses en textos d'aquest gènere, per tal com ens ennoven dels avatars dels manuscrits autògrafs de Pujades i de la recepció primigènia de l'obra pujadiana. Pel que fa als estudis dels segles XIX-XXI, hi són aplegats els que aporten dades biogràfiques i bibliogràfiques (per més que siguin, massa sovint, repetitius) i els treballs sobre les seves obres i les edicions, i no, en canvi, els estudis que apro-

fiten fragments de dietari, crònica, etcètera, com a testimoni d'una època, sense entrar en la valoració crítica.

Tot i que m'ha guiat un propòsit d'exhaustivitat a l'hora de confegir aquest catàleg, ben segur que es podrà completar amb noves entrades: d'una banda, perquè són molts els estudiosos que han pouat en l'obra de l'historiador barceloní i s'han ocupat dels seus escrits, i el límit entre l'ús de les seves obres com a font i la valoració crítica sovint és tan fi que es desdibuixa; de l'altra, perquè, per l'amplitud i la difusió de l'obra de Pujades, no es pot descartar que en un futur apareguin més còpies de les seves obres, o se'n trobin o se li n'atribueixin de noves, per tal com encara hi ha fons desconeguts o poc explorats: no fa gaire es va localitzar el *Calamicleon* a la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, i encara fa menys que és coneguda la còpia de la *Genealogia de la antiquíssima família y linage de los Çaportella*, a l'Arxiu dels Marquesos de la Bàrcena, per esmentar-ne dos exemples, i contínuament tenim notícia de nous resums, extractes, etcètera, de la seva obra. D'altra banda, de l'inventari, l'estudi i l'edició d'obres i documentació diplomàtica de l'edat moderna, segur que també en resultaran noves troballes.

CATÀLEG D'OBRES

1. *La crònica de Catalunya* (*Calamicleon*; *Corònica universal del Principat de Catalunya*; *Corónica universal del Principado de Cataluña*)

Transmissió de la crònica (segles XVII-XIX): autògrafs i còpies manuscrites (conservades i perdudes); impresos

[1a] Jeroni PUJADES. *Calamicleon, so és, història de les calamitats y glòries de nostra Cathaluña y señors de aquella*. RABLB, ms. 3-I-26; BUB, ms. 2029, f. 32-37v.

C. 1604. Autògraf de la primera versió de la *Corònica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609 [1b]. Havia pertangut a la biblioteca de l'historiador amb el núm. 5; possiblement passà de mans dels Bastero i del convent de Sant Agustí de Barcelona a la Biblioteca de l'Acadèmia. Un fragment, desmembrat, és a [1a']. [Miralles, 2003b, p. 8-10; RMC (1474-1620), vol. III, p. 482-488]

[1a'] Jeroni PUJADES. [*Calamicleon, so és, història de les calamitats y glòries de nostra Cathaluña y señors de aquella*]. BUB, ms. 2029, f. 32-37v.

C. 1604. Fragment d'[1a], desmembrat del ms. de la RABLB. [RMC (1474-1620), vol. II.2, p. 726-727; Miralles, 2003b, p. 8-10]

[1a''] Jeroni PUJADES. [Fragments de la crònica].

Segle XVII (a. 1635). Autògraf. Vegeu *Flosculi* [3].

[1b] Jeroni PUJADES. *Corònica universal del Principat de Cathalunya*. Barcelona, Jeroni Margarit, 1609. [En línia a: www.cervantesvirtual.com]. Ed. facs.: Valladolid, Ed. Maxtor, 2009]

1609 [1610]. Edició de la versió catalana, controlada per l'autor, amb variants respecte al *Calamicleon* [1a]. [Serra, 1726, p. 312; Serra, 1737; Muñoz, 1858; Aguiló, 1923, núm. 2856; Pons, 1929, núm. 84; Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241874; Simon, 1980-1982, núm. 175]

[1c] Jeroni PUJADES. [Corònica universal del Principat de Catalunya]. Perdut (abans a la BUB).

Segle XVII (1619). Còpia de Josep Jeroni Besora. Segons Madurell (1973, p. 401), hi havia una còpia de la crònica a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, «del canónigo ilerdense José Jerónimo Besora, mandada copiar por éste en 1619, es de suponer que a un buen calígrafo». Per la data de factura, sembla probable que la còpia hagi de ser de la crònica catalana. [Madurell, 1973, p. 401; Miralles, 2003b, p. 21]

[1d] Jeroni PUJADES. *Primera [—cuarta] parte de la Corónica universal de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 117-120.

Segle XVII (a. 1635; completat entre els anys 1639 i 1645). Autògraf, amb interpolacions de F. Fornés i notes d'altres mans coetànies a l'autor. De Fornés anà a parar a les mans de Pèire de Marca; d'aquest, a la Biblioteca de Rouen, i d'allà, a la Reial de París. [Dalmases, 1702, p. 30; Dalmases, 1704; Serra, 1726, p. 313-317; Serra, 1737; Serra, 1742 [1747, f. [\$\$\$6v]]; Ochoa, 1844, p. 123; Morel-Fatio, 1892, p. 106; Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241874; Miralles, 2003b, p. 56-59]

[1d'] Jeroni PUJADES. [Fragments de la crònica].

Segle XVII (a. 1635). Autògraf. Vegeu *Flosculi* [3].

[1e] Jeroni PUJADES. *Primera [—cuarta] parte de la Corónica universal de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 18-29.

Segle XVII. Havia pertangut a Jean-Baptiste Colbert. Diverses mans. És còpia d'[1d]. [Ochoa, 1884, p. 123; Morel-Fatio, 1892, p. 106; Miralles, 2003b, p. 59-64]

[1f] Jeroni PUJADES. *Corónica universal de Cataluña* (ll. I-VI, cap. 9). BNF, ms. Esp. 14-17.

Segle XVII. Una solà mà. Possiblement és còpia d'[1e] (en el ms. 14, f. [4]: «Il y en a, dans la bibliothèque de M[onsieur] C[olbert ?], un exemplaire ms. sus lequel on avoit commencé cette copie qui n'a pas esté achevée»). La divisió en parts no correspon a [1e], sinó que s'ha seguit una distribució per volums. [Ochoa, 1884, p. 123; Morel-Fatio, 1892, p. 106; Miralles, 2003b, p. 64-66]

[1g] Jeroni PUJADES. [Corónica universal de Cataluña (ll. VII-XVIII)]. Perdut (4 v. + 1 d'índexs).

Segle XVIII (entre 1715 i 1720). Manuscrit fet copiar per Josep de Taverner i d'Ardena sobre [1d]: «Bien que nos queda el consuelo de tener fiel copia del original [d'1d] en Cataluña, cuya fortuna devemos al ilustrísimo señor don Joseph de Taverner y de Ardena, obispo de Gerona, y el cómo lo alcançó sucedió desta manera: Aviendo passado por dependencias de su casa desde Cataluña a la corte de París dicho ilustrísimo señor en el año de 1715 [...], no paró hasta lograr la suerte de ver y leer dicho manuscrito [...]. Y no solamente la vio sino que supo tan bien negociar que mereció la fineza de per-

mitirla copiar, en cuyo afán se empleó una religiosa pluma quatro o cinco años, y en el de 1720 la vi toda en Barcelona» (Serra, 1726, p. 316). En 4 volums (Serra, 1726, p. 317). En morir Josep, anaren a parar a les mans del seu germà Francesc Taverner, abat de Sant Feliu de Girona, i després, a les del germà petit, el comte de Darnius. El 1829 eren a les mans de Joan Antoni Fiveller i Bru. Podria tractar-se de la còpia, desmembrada ja a principis del segle xx (vegeu Anònim, 1901), que passà del convent de mercedaris de Berga a la família Solé. D'altra banda, a la BC, ms. 194/7, llegim unes notes, molt breus, sobre el martiri de sant Anastasi, extretes principalment de Pujades i del Pseudo-Boades («ms. en casa Dalmasas»). [Serra, 1726, p. 316-321; Serra, 1737; Serra, 1742 [1747, f. [§§§6v]]; Anònim, 1901; Padró, 1949, p. 18-22; Madurell, 1956, p. 380-381; Madurell, 1973, p. 400; Miralles, 2003b, p. 11-14]

[1h] Jeroni PUJADES. [Corónica universal de Cataluña (ll. VII-XVIII)]. Perdut (9 v. + 1 d'índexs).

Segle XVIII. Manuscrit fet copiar per Pere Serra sobre la còpia de Taverner [1g]. [Serra, 1726, p. 321; Serra, 1742 [1747, f. [§§§6v]]; Madurell, 1973, p. 401; Miralles, 2003b, p. 7 i 11-14]

[1i] Jeroni PUJADES. *Corónica universal del Principado de Cataluña, II[—IV] parte, compuesta por Gerónimo de Pujades, doctor en ambos derechos, natural de la ciudad de Barcelona, hecha en el año 1645, cuyo original fue llevado a París a la biblioteca del rey christianíssimo en el año 1650, donde se halla manuscrita de letra de el mismo autor, de la qual se ha copiado ésta en el de 1710* (ll. I-VI, cap. 9). AHCB, ms. B-88-90.

Segle XVIII. Quatre mans; portades impreses per als tres volums. [RMC (1474-1620), vol. I, p. 60-62; Miralles, 2003b, p. 66-68]

[1j] Jeroni PUJADES. *Corónica general de Cataluña* (ll. XI-XII, XIII, cap. 8-XIV, cap. 70, XVII-XVIII). AHCB, ms. A-31; BC, ms. 4321; BMM, ms. 547.

Segle XVIII. Còpia incompleta de la crònica castellana, desmembrada en tres fons: AHCB, ms. A-31 (ll. XI-XII), BC, ms. 4321 (ll. XIII, cap. 8-XIV, cap. 70), i BMM, ms. 547 (ll. XVII-XVIII). Possiblement estava composta no per tres, sinó per sis toms (falten els llibres xv i xvi, presumiblement un volum entre els de l'AHCB i la BC, i potser la còpia corresponent als ll. VII-XII, anteriors, doncs, a AHCB). El volum de l'AHCB havia pertangut a Ramon de Siscar. [Olivar, 1977, p. 116; RMC (1474-1620), vol. I, p. 28-29; RMC (1474-1620), vol. II.2, p. 727; RMC (1474-1620), vol. IV, p. 204-205; Miralles, 2003b, p. 68-70]

[1j'] Jeroni PUJADES. *Corónica general de Cataluña* (ll. XI-XII, XIII, cap. 8-XIV, cap. 70, XVII-XVIII). BC, ms. 4321.

Segle XVIII. Vegeu [1j].

[1j''] Jeroni PUJADES. *Corónica general de Cataluña* (ll. XI-XII, XIII, cap. 8-XIV, cap. 70, XVII-XVIII). BMM, ms. 547.

Segle XVIII. Vegeu [1j].

[1k] Jeroni PUJADES. [Primera [—cuarta] parte de la Corónica universal de Cataluña] (ll. VII-XVIII). BSB, ms. Hisp. 97-100.

Segle XVIII. [Catalogus, 1858, p. 379; Miralles, 2003b, p. 17]

[1l] Jeroni PUJADES. *Corónica universal del Principado de Cathaluña, segunda y tercera parte, compuesta por Gerónimo de Pujades, doctor en ambos derechos, natural de la ciudad de Barcelona, hecha en el año 1645 y llevado su original en el año 1650 a París, a la biblioteca del rey christianíssimo, en donde se halla manuscrita de su autor, de la qual se ha copiado ésta en el año 1710* (ll. VII-XII). BLM, ms. LXXIII.

Segle XVIII. [Càtedra, 1984, p. 881; Miralles, 2003b, p. 70-71; RMC (1474-1620), vol. iv, p. 278]

[1m] Jeroni PUJADES. [Corónica universal de Cataluña] (ll. VII, cap.4-VII, cap. 31). BC, ms. 221.

Segle XVIII. Diverses mans. [Guía, 1959, p. 62; Cincuenta años, 1968, p. 131; RMC (1474-1620), vol. i, p. 166; Miralles, 2003b, p. 71-72]

[1n] Jeroni PUJADES. *Corónica general de Cataluña* (ll. IX, cap. 6-XI, cap. 4). BC, ms. 1351.

Segle XVIII. Dues mans. [Anuario, 1945, p. 49; Guía, 1959, p. 109; Cincuenta años, 1968, p. 162; RMC (1474-1620), vol. i, p. 267; Miralles, 2003b, p. 72-73]

[1o] Jeroni PUJADES. *Corónica universal del Principado de Cathaluña, segunda y tercera parte, compuesta por Gerónimo Pujades, dotor en ambos derechos, natural de la ciudad de Barcelona, hecha en el año 1645 y llevado su original en el año 1650 a París, a la biblioteca del rey christianíssimo, en donde se halla manuscrita de su autor, de la qual se ha copiado ésta en el año 1710* (ll. VII-XII). BC, ms. 1554.

Segle XVIII. Havia pertangut a Josep de Móra i de Catà, marquès de Llo. [Anuario, 1945, p. 52; Guía, 1959, p. 103; Cincuenta años, 1968, p. 158; RMC (1474-1620), vol. i, p. 270; Miralles, 2003b, p. 73-74]

[1p] Jeroni PUJADES. *Corónica universal del Principado de Cataluña, II parte, compuesta por Gerónimo Pujades, doctor en ambos derechos, natural de la ciudad de Barcelona, hecha en el año 1645, cuyo original fue llevado a París a la biblioteca del rey christianíssimo en el año 1650, donde se halla manuscrita de el mismo autor, de la qual se ha copiado ésta en el de 1710* (ll. VII-XII). ACA, ms. Sant Cugat 91.

Segle XVIII. Havia pertangut a Miquel de Verthamon. [Miquel, 1937, p. 10, 11, 18 i 142; Miralles, 2003b, p. 74-75; RMC (1474-1620), vol. III, p. 248-249]

[1q] Jeroni PUJADES. *Quarta parte de la Corónica universal del Principado de Cathaluña* (ll. XIII-XIV, cap. 72). BUB, ms. 1387.

Segle XVIII. Havia pertangut a Anton Ardèvol. Diverses mans. Còpia mutilada: manquen alguns folis, retallats. [Miquel, 1958-1969, vol. III, p. 464; Mateu, 1983, p. 423; RMC (1474-1620), vol. II.2, p. 548-549; Miralles, 2003b, p. 75]

[1r] Jeroni PUJADES. *Còpia del capítol 24 del llibre 8 de la segona part de la Crònica general de Catalunya del doctor Gerònim Pujades, extret de la còpia que de dita*

segona part ne té Pere Serra, de Barcelona, a [Antoni de BASTERO, *Miscel·lània en quart*, 5]. BSG, ms. 142.

Segle XVIII (1736). Còpia autògrafa de Pere Serra, que la trameté a Baltasar de Bastero. En el mateix manuscrit es guarda una nota sobre el cap. 7 del ll. 9 de la crònica. [Feliu, 2000, p. 177 i 183; Miralles, 2003b, p. 33-34; RMC (1474-1620), vol. IV, p. 93]

[1s] Jeroni PUJADES. *Corónica universal de Cataluña compuesta por el doctor don Gerónimo Pujades, barcelonés. Contiene desde el año 714 al de 780[—781 al de 914]* (ll. VII-XII). BUB, ms. 209-210.

Segle XIX (1818). Còpia de Ramon Ferrer; pròleg de Ramon Ferrer. Nota posterior sobre el contingut del manuscrit: «Estos dos tomos manuscritos de Pujades comprenden todo lo que está impreso en la edición de 1829 por Torner, desde el principio del tomo 5º, saltando varios capítulos, y le faltan lo que añade la edición moderna en los tomos 7º y 8º, que llegan hasta el 1162». [Miquel, 1958-1969, vol. I, p. 265-266; RMC (1474-1620), vol. I, p. 143-145; Miralles, 2003b, p. 75-77 (ed. del pròleg de Ferrer)]

[1t, 1u, 1v] Jeroni PUJADES. [Corónica universal del Principado de Cataluña].

A Pujades, ed. 1929-1932 (vol. v, p. 2), s'esmenten tres manuscrits complets dels quals no es proporcionen dades i que podrien ser alguns dels citats o altres avui perduts (vegeu Miralles, 2003b, p. 20-21).

Transmissió de la crònica (segles XVIII-XIX): resums, extractes, etcètera, de la versió catalana, impresa, i de la castellana, manuscrita

[1aa] ANÒNIM. [Resum de la crònica]. AHCB, ms. B-105.

Segle XVIII. Resum en castellà dels ll. I-II, cap. 16, i dels *Anales* de Feliu de la Penya, rel·ligat amb una crònica que s'hi basa en part. [Madurell, 1973, p. 400; RMC (1474-1620), vol. I, p. 62; Miralles, 2003b]

[1ab] ANÒNIM. [Apunts, extrets, notes, etc., sobre J. Pujades i les seves obres]. BNM, ms. 1927.

Segle XVIII. Volum miscel·lani que conté els *Misceláneos históricos* d'Alberto Tormé i Liori i, entre altres, extractes del *Discurso...* [4d] («Sobre el juramento que han de prestar los reyes en Cataluña al principio de sus reynados»), notes sobre historiadors, entre els quals hi ha Pujades [cf. RMC (1620-1714), vol. I, p. 117], i notes històriques extractades de Pujades, Diago, Zurita, etc. [Inventario, 1959, p. 346-348]

[1ac] Pau Ignasi de DALMASES. [Resum de la crònica]. Perdut.

1700. Resum fet a partir dels autògrafs de la *Corónica* [1d]. [Pujades, ed. 1829-1832, vol. v, p. II-III]

[1ad] Josep de TAVERNER I D'ARDENA. *Adnotaciones sobre la segunda parte de la Corónica general de Cataluña del dr. Gerónimo Pujades, empezados en Perpinyán por don — en el mes de mayo de 1709*. BPP, ms. 95B-V, f. 2-18.

1709. Potser es tracta del volum en poder de Gaietà de Planella i de Fiveller que citen els editors de 1829-1832. [Pujades, ed. 1829-1832, vol. IV, p. II (cf. Corminas, 1849, p. 319); Miralles, 2003b, p. 26; Campabadal, 2006, p. 133]

[1ae] Antoni de BASTERO. *Compilación de lo que Gerónimo Pujades ha dexado escrito en su crónica, sobre la misma materia*, a [Antoni de BASTERO, *Història de la llengua catalana*, llibre I, cap. 4, *Ethymología de el nombre de Cattaluña*]. RABLB, ll. 14 (5), f. 6-11.

A. 1737. Autògraf d'Antoni de Bastero. Breu resum, en castellà, que havia d'anar acompanyat d'uns extractes que sembla que s'haurien perdut. [Bastero, ed. 1997, p. 132-133 (vegeu també p. 34-35) // Feliu, 2000, p. 112; Miralles, 2003b, p. 33-34]

[1af] Pere SERRA I POSTIUS. *Breve extracto de lo que se refiere en la crónica el doctor Pujades perteneciente a Cataluña en el octavo siglo*. RABLB, llig. 4, núm. 17.

Segle XVIII (discurs acadèmic llegit entre el juny del 1747 i el gener del 1748). Resum en castellà dels darrers capítols del llibre VI (sobre l'edició del 1609) i els primers del VII (sobre una còpia manuscrita). [Madurell, 1956, p. 381; Miralles, 2003b, p. 31-32; RMC (1474-1620), vol. III, p. 487; Campabadal, 2003, p. 14; Campabadal, 2006, p. 136-137]. Relacionat amb la formació de l'epítom de Pujades i, doncs, amb aquest extracte i amb [1ah, 1ah'], hi ha, a l'Arxiu de la RABLB (Papers sense catalogar), unes *Notas o resumen de una censura del doctor Viñals de la Torre sobre la obra del doctor Pujades Historia universal de Cataluña...*, post. 1743. [Campabadal, 2006, p. 136 i 414-415 (ed.)]

[1ag] Francesc de SENTMENAT. *Autores alegados por Gerónimo Pujades en su Chorónica universal de Cataluña para averiguar lo que dicen en los lugares allí citados*. BC, ms. 1185/6, f. 73-106.

Mitjan segle XVIII. Apunts amb prou feines començats. El manuscrit s'ha de relacionar amb l'acadèmic Francesc de Sentmenat-Torrelles i d'Agulló (vegeu Ignasi-Xavier ADIEGO, *Un vocabulario español-gitano del marqués de Sentmenat (1697-1762)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002, esp. p. 15-18). En el mateix volum, notes extractades d'alguns passatges de l'edició siscentista de la crònica [1b]. [Miralles, 2003b, p. 35]

[1ah] ANÒNIM. *Notas per lo resumen de la historia de Pujades*. RABLB, llig. 13, núm. 58.

Mitjan segle XVIII. En castellà. Notes sobre els capítols 4-38 del llibre I de la primera part de la crònica catalana. [Miralles, 2003b, p. 34; RMC (1474-1620), vol. III, p. 487-488; Campabadal, 2003, p. 14; Campabadal, 2006, p. 137]

[1ah']. ANÒNIM. *Notas per las adiciones al resumen de Pujades*. RABLB, llig. I-III-17.

Mitjan segle XVIII. En català i castellà. Notes sobre els capítols 4-38 del llibre I que completen la informació continguda a [1ah]. [Campabadal, 2006, p. 137-138]

[1ai] Josep de MÓRA I DE CATÀ. [Apunts sobre la crònica de J. Pujades]. Perdut.

Mitjan segle XVIII. [Juher, 2002, p. 122]

[1aj] Jaume PASQUAL. [Apunts, extrets, notes, etc., sobre la crònica de J. Pujades]. A: J. PASQUAL (comp.). *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta*. BC, ms. 729 (esp. ms. 729-I, f. 224, 238 i 290; ms. 729-II, f. 205; ms. 729-IX, f. 401).

Segona meitat del segle XVIII. [Gudayol i Mir, s. d.]

[1ak] Francesc de FOSSA. *Extraits d'un manuscrit de Pujadas*. ADPO, 12J23/9.

Finals del segle XVIII. Resum en francès (i alguns extractes en castellà) dels llibres VII-XVIII de la crònica, fet, segons el testimoni, sobre la còpia de Taverner [1g]. En el foli 1 llegim: «Extraits d'un manuscrit de Pujades, déposé en la bibliothèque du [...] par m. de Marca, dont m. de Taverner, évêque de [...], obtint une copie, qui est aujourd'hui dans le cabi[net de] m. le comte de Darnius».

Edicions modernes (segle XIX): traduccions de la versió catalana del 1609 i edició de la segona i la tercera parts castellaness; compendis i extractes

[1ba] Jeroni PUJADES. *Semanario histórico erudito. La Corónica universal del Principado de Cataluña*. Ed. a cura de Pedro Ángel de Tarazona. Barcelona, Raimundo Martí, Carlos Sopera i Mateu Barceló, 1775-1777, 7 v.

1775-1777. Traducció al castellà de la versió catalana de Barcelona, Jeroni Margarit, 1609 [1b]. [Muñoz, 1858; Simon, 1980-1982, núm. 2623; Pons, 1929, núm. 85; Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241873; Miralles, 2003b, p. 81 (ed. de la «Exhortación al lector»); Campabadal, 2006, p. 182]

[1bb] Jeroni PUJADES. *Vida breve y prodigioso martirio de la esforzada campeona de la milicia de Christo, pregonera evangélica y angelical donzella en carne, la gloriosa virgen y mártir santa Eulalia, hija y patrona de la antigua y esclarecida ciudad de Barcelona, sacada de las obras del doctor don Gerónimo de Pujades. La traduxo don Pedro Ángel de Tarazona, quien en virtud del Real Privilegio la saca a la luz en Periódicos Semanarios*, Barcelona, Mateu Barceló, s. d. [c. 1780].

Segle XVIII (c. 1780). Traducció al castellà dels capítols LXXX-LXXXIII del llibre IV de la *Crònica* editada el 1609 [1b]. [Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241876; Miralles, 2003b, p. 42]

[1bc] Jeroni PUJADES. *Memorias de Cataluña*. Ed. a cura de Felip Oliver. *Correo de Gerona* (5 febrer - 3 agost 1795).

1795. Resum amb comentaris crítics de la crònica pujadiana. Oliver pretenia tractar «como papel periódico la *Crónica universal del Principado de Cataluña* que éste [Pujades] dio a luz en el año 1609 en Barcelona [...], equivocándolo con el *Semanario histórico erudito* que publicó d. Pedro Ángel de Tarazona». [Miralles, 2003b, p. 42-44; Campabadal, 2006, p. 182]

[1bd] Jeroni PUJADES. *Crónica universal del Principado de Cataluña*. Ed. a cura de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull. Barcelona, Josep Torner, 1829-1832, 8 v.

1829-1832. Traducció de l'edició del 1609 partint de l'edició de Tarazona [1q] i edició de la resta de la crònica partint del manuscrit parisenc autògraf de Pujades [1d]. [Muñoz, 1858; Aguiló, 1923, núm. 2827; Pons, 1929, núm. 86; Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241874; Miralles, 2003b, esp. p. 82-100 (ed. dels prolegòmens); Campabadal, 2006, p. 182-183]

[1be] Jeroni PUJADES. *Compendio de la Crónica universal del Principado de Cataluña escrita por el dr. d. Gerónimo Pujades a principios del siglo XVII y publicada en el*

año 1829. Ed. a cura de Josep M. Grau i Codina. Barcelona, Impremta de Valentí Torres, 1840.

1840. Es devia vendre per fascicles: se'n conserven uns sense relligar a la BC (Tor. 1268/1-4 8º, fasc. 2-5), amb unes guardes independents que duen el peu: «Barcelona, Imprenta de José Tauló, Calle de la Tapineria, 1842». [Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241874; Coll, 1961 [1991, p. 479]; Miralles, 2003b, p. 51]

[1be'] Jeroni PUJADES. *Compendio de la Crónica universal del Principado de Cataluña...* Ed. a cura de Josep M. Grau i Codina. Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1842.

Vegeu [1be].

[1bf] Jeroni PUJADES. *Vida de santa Eulalia, sacada de las obras de...* Barcelona, 1867. 1867. Vegeu [1bc]. [Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241877; Miralles, 2003b, p. 42]

2. *El Dietari*

[2a] Miquel PUJADES; Jeroni PUJADES. [Dietari vell]. Perdut.

1585?-1600. Cf. Pujades, ed. 1975-1976, vol. I, p. 67: «Assò mogué a micer Miquel Pujades, mon pare y senyor, a fer un dietari de coses passades en son temps, lo qual continuí jo fins a l'any centèsim, que és lo corrent de 1601. En lo qual, axí per ser principi de centenar com perquè lo altre anava part en folio gran y part en quadern, he volgut començar llibre nou». 1585, any de la mort del pare, és la data probable en què Pujades l'agafà per continuar-lo; és ell mateix qui l'anomena «vell» en contraposició amb el seu, que és el «nou». [Miralles, 2003a, p. 215]

[2b] Jeroni PUJADES. *Annal o dietari de coses memorables adnotades per micer Hierònym Pujades, doctor en decrets, ciutadà de Barcelona. Comença lo present dietari en lo any 1601* [= Dietari primer]. RALB, ms. 3-I-22.

1601-1605. Autògraf. [Pujades, ed. 1975-1976, vol. I // RMC (1474-1620), vol. III, p. 474-476]

[2b'] Jeroni PUJADES. [Fragments de dietari. 1604]. Perdut (abans a la BUB, sign. IV). 1604. Autògraf? [BC, Fons Patxot; Miralles, 2003b, p. 21]

[2c] Jeroni PUJADES. *Dietari segon per micer Hierònym Pujadas, comenssant en lo any 1606*. RALB, ms. 3-I-23.

1606-1610. Autògraf. [Pujades, ed. 1975-1976, vol. II // RMC (1474-1620), vol. III, p. 476-477]

[2d] Jeroni PUJADES. [Dietari tercer]. Perdut.

1611-1615. Autògraf.

[2e] Jeroni PUJADES. [Dietari quart]. Perdut.

1616-1620. Autògraf.

[2f] Jeroni PUJADES. *Dietari quint del doctor Hierònym Pujadas*. RABLB, ms. 3-I-24. 1621-1625. Autògraf. [Pujades, ed. 1975-1976, vol. III // RMC (1474-1620), vol. III, p. 478-481]

[2g] Jeroni PUJADES. *Dietari sisè del doctor Hierònym Pujadas*. BUB, ms. 975 i 2000. 1626-1630. Autògraf. [Pujades, ed. 1975-1976, vol. IV // Guilleumas, 1967-1968; Miquel, 1958-1969, vol. II, p. 545-547; Mateu, 1983, p. 421-423; RMC (1474-1620), vol. II.1, p. 262-266]

[2h] Jeroni PUJADES. [Dietari setè]. Perdut.
1631-1635? Autògraf.

[2i] Jeroni PUJADES. [Fragments de dietari].
Segle XVII (a. 1635). Autògraf. Vegeu *Flosculi* [3]. [Miralles, 2000a]

3. *Els Flosculi*

Jeroni PUJADES. *Flosculi I*. BNF, ms. Baluze 234.

Jeroni PUJADES. *Flosculi II*. BNF, ms. Baluze 238.

Jeroni PUJADES. *Flosculi III*. BNF, ms. Baluze 239.

A. 1635. Autògraf; altres mans coetànies. Obra historiogràfica pròpia, epistolari, fragments de dietari, còpies d'obres literàries (C. Despuig, *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*; *Viatge a l'infern d'en Pere Porter*, etc.), de documentació diplomàtica, etc. [Morel-Fatio, 1876; Morel-Fatio, 1888; Girbal, 1889; Calmette, 1901; Sanabre, 1965; Ainaud, 1971; Abadal, 1986-2006; Pons i Guri, 1999; Miralles, 2000a; Muñoz, 2005; Miralles, 2007a; Miralles, 2007b; Miralles, 2008a; Miralles (en preparació) // Dalmases, 1704; Morel-Fatio, 1888, p. 51-57 (Torrent Orri, 1962); Avray-Poupardin, 1921; Altés, 1990; Duran, 1994; Mayer, 1995; Pons i Guri, 1999, esp. p. 11-12; Miralles, 2000c; Muñoz, 2005]

4. *Altres obres*

[4a] Jeroni PUJADES. [Memorial per les festes de canonització de sant Ramon de Penyafort]. Perdut.
1601. Vegeu Dietari primer (Pujades, ed. 1975-1976, vol. I, p. 75).

[4b] Jeroni PUJADES. *Inscriptiones sacrosanctae antiquitatis Cathaloniae*. BSG, ms. 16.
Començament del segle XVII. Autògraf. Aprofita un volum que conté un repertori jurídic a penes començat pel mateix Pujades. [Torrent, 1962, p. 95-96; Duran, 2004, p. 492-493; RMC (1474-1620), vol. IV, p. 93-95]

[4c1] Jeroni PUJADES. *Genealogía de la antiquíssima familia y linage de los Çaportella en Cathalunya*. Arxiu dels Marquesos de la Bàrcena (Mas Rabassa), ms. s. sign.
1620. Prefaci autògraf; text d'una altra mà. [Rovira, 2005]

[4c2] Jeroni PUJADES. *Genealogía de la antiquíssima familia y linage de los Zaportellas en Cataluña*. BMVB, ms. 5.

Mitjan segle XVII. Una sola mà, continuat per una altra mà fins al 1672. [RMC (1474-1620), vol. IV, p. 399-401]

[4d] Jeroni PUJADES. *Discurso sobre la justa asistencia de los consellers de la fidelísima ciudad de Barcelona y síndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por ... Fernando Afán de Ribera y Henríquez*. Barcelona, Jeroni Margarit, 1621.

1621. [Palau i Dulcet, 1948-1990, núm. 241875; Simon, 1980-1982, p. 232]. Vegeu també [1ab], que conté extractes manuscrits de l'obra.

[4e] Jeroni PUJADES. [Papers diversos]. Perdut (abans a la BUB).

Segle XVII (a. 1635). Autògraf? [BC, Fons Patxot; Miralles, 2003b, p. 21]

5. Poesia

[5a] Jeroni PUJADES. «Font caballí ni somni del parnàs...». A: Jaume REBULLOSA. *Relación de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona se han hecho a la canonización de su hijo san Ramon de Peñafort de la orden de predicadores*. Barcelona, Jaume Cendrath, 1601, p. 342-344.

1601. Sis octaves i tornada; decasil·labs. *Inc.*: «Font caballí ni somni del parnàs» [Briz, 1867, p. 315 // Pel que fa al certamen, vegeu Pujades, ed. 1975-1976, vol. I, p. 129, 145 i seg.; Rubió, 1984-1986, p. 123-124 i 249; Rossich, 2003, p. 104]

[5b] Jeroni PUJADES. [Octaves castellaness fetes amb motiu de la canonització de sant Ramon de Penyaafort]. Perdut.

1601. Vegeu Pujades (ed. 1975-1976, vol. I, p. 150): «Tenia-y jo unes octaves castellaness tals que no meresqueren esser legides». (Pel que fa al certamen, vegeu [5a].)

[5c] Jeroni PUJADES. «Sonet del pastor Remolar». *Dietari segon*. RABLB, ms. 3-I-23, f. 256 bis.

Entre 1606-1610? *Inc.*: «De Cyloni tenint ales prestades». [Pujades, ed. 1975-1976, vol. II, p. 234]

[5d] Jeroni PUJADES. «Diàleg del pastor Remolar». *Dietari segon*. RABLB, ms. 3-I-23, f. 256 ter.

Entre 1606-1610? *Inc.*: «Per a qui es fa vuy tant dol?». [Pujades, ed. 1975-1976, vol. II, p. 234-235]

[5e] Jeroni PUJADES. «Cant del doctor Gerònim Pujades, en nom pastor Remolar, al segon certamen y sobre lo 36 dels avisos de la mare santa Teresa de Jesús, en las jocundíssimas festas de la sua alegre beatificació». A: Josep DALMAU. *Relación de la solemnidad con que se han celebrado en la ciudad de Barcelona las fiestas a la bea-*

tificación de la madre santa Teresa de Jesús, fundadora de la reforma de frayles y monjas de nuestra señora del Carmen de los Descalços. Barcelona, Sebastià Matevat, 1615, f. 29-30v (*Tratado II*).

1614. Vuit octaves; decasíl·labs. *Inc.*: «Gran pahor tinch, que'l curt do de natura». [Anònim, 1885 // Romeu, 1991, p. 20-21. Pel que fa al certamen, vegeu Rubió, 1984-1986, vol. II, p. 125-129 i 250; Rossich, 2003, p. 95-96 i 105]

[5f] Jeroni PUJADES. «Soneto». *Dietari quint*. RABLB, ms. 3-I-24, f. 103-104.

1614? (pel que fa a la datació, cf. Rossich, 2003, p. 105). *Inc.*: «El alma de Teresa illuminada». [Pujades, ed. 1975-1976, vol. III, p. 334-335]

[5g] Jeroni PUJADES. «De Gerónymo Puyadas, dotor en derechos, ciudadano de Barcelona, en alabança del autor de la obra y patria. Soneto». A: Jaume TRISTANY. *Enchyridiòn o Breve crònica de varones illustres en santidad de la sagrada religión de los Padres Minimos...* Barcelona, Esteve Lliberós, 1618, f. [*7v].

1617 (les llicències, datades entre 1617 i 1618). *Inc.*: «Empresa de virtud y tan honrosa» (cf. Torres Amat, 1836, p. 514).

[5h] Jeroni PUJADES. [Villancico]. *Dietari sisè*. BUB, ms. 975, f. 174v.

1628. Villancet dedicat als ducs de Cardona. *Inc.*: «Cubridme de flores». [Pujades, ed. 1975-1976, vol. IV, p. 144-145 // Nadal, 1987, p. 29; Miralles, 2006]

[5i] Jeroni PUJADES. [Poema bilingüe (català-castellà)]. *Dietari sisè*. BUB, ms. 975, f. 175.

1628. Composició adreçada als ducs de Cardona. *Inc.*: «En uno me alegran tres». [Pujades, ed. 1975-1976, vol. IV, p. 144-145 // Nadal, 1987, p. 29; Miralles, 2006]

6. Pròlegs

A l'obra pròpia

[6a] Jeroni PUJADES. «Prefaci». A: *Dietari primer*. RABLB, ms. 3-I-24, f. 2.

1601. Autògraf. [Vegeu 2b]

[6b] Jeroni PUJADES. «Prefaci». A: *Calamicleon*. RABLB, ms. 3-I-26, f. 2-5v.

a. 1609. Autògraf. [Vegeu 1a; Miralles, 2006]

[6c] Jeroni PUJADES. «Pròlech de la Corònica». A: *Corònica universal del Principat de Cathalunya*. Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, f. [8-11] prel.

1609. [Miralles, 2002, p. 246-255 // Vegeu 1b; trad. post.: 1ba, 1bd]

[6d] Jeroni PUJADES. Pròleg a *Genealogía de la antiquíssima familia y linage de los Çaportella en Cathalunya*. Arxiu dels Marquesos de la Bàrcena (Mas Rabassa), ms. s. sign. 1620. Autògraf. [Rovira, 2005 // Vegeu 4c1]

[6d'] Jeroni PUJADES. Pròleg a *Genealogía de la antiquíssima familia y linage de los Zaportellas en Cataluña*. BMVB, ms. 5, f. 1-2v.
Mitjan segle XVII. [RMC (1474-1620), vol. IV, p. 399-401 // Vegeu 4c2]

[6e] Jeroni PUJADES. «Ad lectorem». A: *Flosculi*. BNF, Baluze 234, f. 2-3.
Segle XVII (a. 1635). Autògraf. [Morel-Fatio, 1888 (ed. frag.); Miralles, 2007a, p. 109, n. 4 // Vegeu 3]

[6f] Jeroni PUJADES. «Quien traduxo la obra, al lector». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 117, f. 1-4v.
Segle XVII (post. 1635). Còpia de F. Fornés. [Miralles, 2002, p. 255-264 // Vegeu 1d]

[6f'] Jeroni PUJADES. «Quien traduxo la obra, al lector». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 18, f. 1-13.
Segle XVII. [Vegeu 1e i 6f]

[6f''] Jeroni PUJADES. «Quien traduxo la obra, al lector». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 14, f. 1-17.
Segle XVII. [Vegeu 1g i 6f]

[6g] Jeroni PUJADES. «Prólogo». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 117, f. 6-9v.
Segle XVII (post. 1635). Còpia de F. Fornés. [Miralles, 2002, p. 264-272 // Vegeu 1d]

[6g'] Jeroni PUJADES. «Prólogo». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 18, f. 14-25v.
Segle XVII. [Vegeu 1e i 6g]

[6g''] Jeroni PUJADES. «Prólogo». A: *Corónica universal del Principado de Cataluña*. BNF, ms. Esp. 14, f. 18-32.
Segle XVII. [Vegeu 1g i 6g]

A l'obra d'altri

[6h] Jeroni PUJADES. «Micer Hierònym Pujades al lector». A: PUJADES (comp.). *Selva historial*. AEV, ms. 225, f. 98v.
15 de febrer de 1603. Pròleg a les *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, de Francesc Comte. Autògraf. [Vegeu 8a]

[6i] Jeroni PUJADES. «Micer Hierònym Pujades al lector». A: Francesc COMTE. *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*. AEV, ms. 178, f. 1v-2.

Còpia setcentista d'AEV, ms. 225. [Comte, ed. 1995, p. 32-33 // Gudíol, 1934, p. 184-185; RMC (1474-1620), vol. iv, p. 367-368]

7. Epistolari (minutes; notícies i extractes de correspondència enviada; correspondència rebuda)

[7a] Correspondència encartada i/o copiada en els *Flosculi*. BNF, ms. Baluze 234, 238 i 239.

1602-1627. Minutes i notícies de correspondència enviada. Correspondència rebuda. [Girbal, 1889; Sanabre, 1965; Miralles, 2007b; Miralles, 2008a; Miralles (en preparació) // Morel-Fatio, 1888 (Torrent Orri, 1962); Mayer, 1995; Miralles, 2007a]

[7b] Correspondència encartada i/o copiada en els volums conservats del *Dietari*. RABLB, ms. 3-I-22, 3-I-23 i 3-I-24, i BUB, ms. 975.

1602-1629. Notícies i extractes de correspondència enviada. Correspondència rebuda. [Pujades, ed. 1975-1976; Miralles (en preparació) // RMC (1474-1620), vol. II.1, p. 262-266; RMC (1474-1620), vol. III, p. 474-481; Miralles, 2007a; Miralles, 2008a]

[7c] [Copiador de cartes del comte de Guimerà]. BC, ms. 1313, f. 102-102v.

15 de gener de 1630. Carta del comte de Guimerà a Jeroni Pujades [Miralles (en preparació) // RMC (1620-1714), vol. i, p. 242-244]

8. Compilacions i còpies manuscrites

[8a] Jeroni PUJADES (comp.). *Selva historial*. AEV, ms. 225.

Començament del segle XVII. Autògraf de J. Pujades; altres mans coetànies. Havia pertangut a la biblioteca de l'historiador, amb el núm. 7. [Comte, ed. 1879 // Gudíol, 1934, p. 216-217; Massó, 1902; Miralles, 1999; Miralles, 2000b; RMC (1474-1620), vol. III, p. 380; Requesens, 2007; Miralles, 2007c; RMC (1474-1629), vol. IV, p. 376-378; cf. Pujol, 1985]

[8b] Antoni VILADAMOR. *Història general de Catalunya*. AEV, ms. 224.

Començament del segle XVII. Autògraf de J. Pujades; altres mans coetànies. Havia pertangut a la biblioteca de l'historiador, amb el núm. 9. [Viladamor, ed. 1880; Miralles, 2007c // Gudíol, 1934, p. 216-217; Massó, 1902, p. 251; Miralles, 1999; Miralles, 2000b; Requesens, 2007; RMC (1474-1620), vol. IV, p. 374-376]

[8c] Jeroni PUJADES (comp.). [Recull de Poblet]. BSG, ms. 14.

Començament del segle XVII. Autògraf de J. Pujades; altres mans coetànies. Havia pertangut a la biblioteca de l'historiador, amb el núm. 10, i passà a la de Bastero. [Torrent Orri, 1962, p. 95-96; RMC (1620-1714), vol. I, p. 162; Feliu, 2000, p. 243; RMC (1474-1620), vol. IV, p. 81-93; cf. Bolós, 1946]

CATÀLEG BIBLIOGRÀFIC

ABADAL, Ramon d' (1986-2006). *Catalunya carolíngia*. Obra fundada per... Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Catalunya Carolíngia; 1-6)

AGUILÓ, Marià (1923). *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra. [Reimpr. facs.: Barcelona; Sueca, Curial, 1977]
 Núm. 2826: *Corònica universal del Principat de Cathalunya* [1b]; núm. 2827: *Crónica universal del Principado de Cataluña* [1bd].

AINAUD DE LASARTE, Joan (1971). «Jeroni Pujades, historiador de Sabadell». A: AINAUD DE LASARTE, J.; COLOMER, I. M.; SERRANO CALDERÓ, J. *Tres comunicacions a la X Assemblea Comarcal d'Estudiosos*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, p. 3-9. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XX)
 Edició de BNF, ms. Baluze 238, f. 52-53: notes per a la història de Sabadell.

ALCOBERRO, Agustí (1988). «La pagesia en l'obra de Jeroni Pujades, jurista i historiador». *L'Avenç*, núm. 115, p. 18-23.

A[LCOBERRO] P[ERICAY], A[gustí] (1992). «Pujades, Jeroni». A: MESTRE I CAMPI, Jesús (dir.). *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Ed. 62, p. 866-867.

ALCOBERRO, Agustí (2000). *Identitat i territori: Textos geogràfics del Renaixement*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana. Secció Literatura; Vic: Eumo.
 Edició d'un fragment de la *Corònica* del 1609 [1b] (p. 85-86).

ALTÉS I AGUILÓ, Francesc Xavier (1990). «Introducció». A: RIBAS I CALAF, Benet. *Història de Montserrat (888-1258)*. Edició, introducció i notes a cura de Francesc Xavier Altés i Aguiló. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 Sobre J. Pujades i Miquel Solsona a partir de BNF, Baluze 239 (*Flosculi*).

AMELANG, James (2001). «El mundo mental de Jeroni Pujades». A: KAGAN, Richard L.; PARKER, Geoffrey (ed.). *España, Europa y el mundo atlántico: Homenaje a John H. Elliot*. Madrid: Marcial Pons: Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, p. 279-297. [Trad. de: KAGAN, Richard L.; PARKER, Geoffrey (ed.). *Spain, Europe and the Atlantic world: essays in honour of John H. Elliot*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995]
 Sobre el *Dietari*: adscripció genèrica i context literari, contingut de l'obra, relació amb la crònica; pensament de l'autor.

AMELANG, James S. (1998). *The Flight of Icarus: Artisan Autobiography in Early Modern Europe*. Califòrnia: Stanford. [Trad.: *El vuelo de Ícaro: La autobiografía popular en la Europa moderna*. Madrid: Siglo Veintiuno, 2003]
 Referències esparses al *Dietari* de Pujades.

ANÒNIM (1833). «Eco de la literatura nacional y extranjera». *El Vapor: Periódico Político, Literario y Mercantil de Cataluña*, núm. 120 (24 desembre), p. 4.

Notícia sobre l'aparició de l'edició dels anys 1829-1832. Transcrit per Torres Amat (1836, p. 513-514).

ANÒNIM (1885). «Una poesia desconeguda del cronista Pujades». *La Veu del Montserrat: Setmanari Popular de Catalunya*, any VIII, núm. 43 (24 octubre), p. 340-341.

Edició del poema en català presentat al certamen amb motiu de la beatificació de santa Teresa de Jesús, feta sobre l'edició de Dalmau [5e].

ANÒNIM (1892). «La unió catalanista». *La Veu del Montserrat: Setmanari Popular de Catalunya*, any XV, núm. 7 (13 febrer), p. 49-50.

Nota biogràfica i bibliogràfica sobre Pujades. Referència a Anònim, 1885.

ANÒNIM (1895). «Lo regionalisme en la premsa». *La Veu de Catalunya*, any 5, núm. 49 (6 desembre), p. 591.

Notícia de l'article de J. Massó i Torrents de l'any 1895.

ANÒNIM (1901). «Un manuscrit interessant». *Lo Pensament Català: Setmanari Científic i Literari*, núm. 37 (13 gener), p. 312.

Notícia sobre un manuscrit procedent del convent de mercedaris de la ciutat de Berga, abans en poder de Taverner (potser [1g]?), vol. de 568 p., en quart, que contenia els llibres VII-XIV de la crònica pujadiana.

ANTONIO, Nicolás (1783-1788). *Bibliotheca hispana nova*. 2a ed. Madrid: Vídua i Hereus de J. Ibarra. 2 v.

S. v. *Miquel Pujades*, vol. II, p. 144; s. v. *Jeroni Pujades*, vol. II, p. 589. Referències al *Discurso...* [4d] i a l'edició siscentista de la crònica [1b].

Anuario 1945: Anuario de la Biblioteca Central de Cataluña y de las populares y especiales de Barcelona. Barcelona: Biblioteca Central.

Notícia dels manuscrits de la crònica [1n] i [1o].

ARGAIZ, Gregorio (1677). *La perla de Cataluña. Historia de Nuestra Señora de Montserrat*. Madrid: Andrés García de la Iglesia.

Sobre la còpia autògrafa de la *Corónica* [1d] i el pillatge de Marca (p. 55).

AVRAY-POUPARDIN, René (1921). *Catalogue des manuscrits de la collection Baluze*. París: Ernest Leroux.

Descripció dels manuscrits dels *Flosculi* [3] (p. 276-279).

BARÓ I QUERALT, Xavier (2005). *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Tesi doctoral inèdita]

Pel que fa a Pujades, vegeu esp. p. 153-159.

BASTERO, Antoni de (ed. 1997). *Història de la llengua catalana*. Ed. a cura de Francesc Feliu. Vic: Eumo: Universitat de Vic; Girona: Universitat de Girona.
Edició d'[1ae].

BOFARULL, Pròsper de (1836). *Los condes de Barcelona vindicados*. Barcelona: Impremta de J. Oliveres y Monmany. [Reimpr. facs.: Barcelona, Fundación Conde de Barcelona, 1988]

P. 3, n. 1: «Adviértase, que los *Condes de Barcelona vindicados* forman gran parte del *Juicio Crítico* que los editores de la *Crónica* del Dr. Pujades [és a dir, Pujades, ed. 1829-1832] ofrecieron al público en su prospecto».

BOFARULL, Pròsper de (1864-1865). *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell*. Barcelona: Imprenta del Archivo. 2 v.

Vol. I, p. 132-133: Pujades és el primer autor a citar els *Memorabilia* de Carbonell i els fa servir per a la *Corònica*. Sobre la relació de parentiu entre Carbonell i Pujades.

BOLÓS VAYREDA, Carles (1946). «Un manuscrito inédito del siglo XVI». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. 1, p. 125-135.

Sobre un manuscrit de la BSG (avui ms. 12), potser provinent de la biblioteca de Jeroni Pujades. En el mateix fons hi ha altres còdexs pertanyents a la biblioteca pujadiana.

BRIZ, Francesc Pelagi (1867). *Lo llibre dels poetas: Cançoner de obras rimadas dels segles XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII y XVIII, acompanyat de notas y de un pròlech per Francesc Pelagi Briz*. Barcelona: Salvador Manero.

Edita [5a] (p. 345-318) partint de l'edició del 1601.

BROCA, Guillem Maria de (1909-1910). «Juristes i juriconsults catalans dels segles XIV-XVII». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. MCMIX-X, any III, p. 483-515.

Sobre el *Discurso*... [4d] (p. 504).

BUSQUETS I DALMAU, Joan (1994). *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: La crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2 v.

Vol. I, esp. p. 122-123, sobre el *Dietari*.

CALMETTE, Joseph (1901). «Libellus d'Antoine Pastor». *Revue d'Histoire et d'Archeologie du Roussillon*, núm. 2, p. 241-264.

Ed. feta sobre la còpia de Pujades dels *Flosculi* [3], que és l'únic exemplar conegut (BNF, Bazarze 238, f. 33 i seg.).

CAMPABADAL, Mireia (2003). «La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, impulsora de la cultura catalana al segle XVIII». *Anuari 2003-2004*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 11-38.

Sobre el projecte d'epítom de la crònica ([1af] i [1ah]) i la traducció castellana de Pujades a l'Acadèmia.

CAMPABADAL, Mireia (2006). *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

A propòsit de la recepció i la difusió de l'obra de Pujades a l'Acadèmia: sobre l'epítom i sobre la traducció de la crònica (esp. p. 132-139 i 182-183).

CARDONA, Osvald (1977). «El dietari de Jeroni Pujades i els goigs del seu temps». A: *XX Assembla Intercomarcal d'Estudiosos. Sant Feliu de Guíxols. 23 i 24 d'octubre de 1976*. Sant Feliu de Guíxols: Museu Municipal, p. 113-123.

Vegeu també, del mateix autor: CARDONA, Osvald (1990). «Goigs propis de Santa Coloma de Farners». *Quaderns de la Selva*, núm. 3, p. 49-68: el beat Dalmau Moner, parent de J. Pujades; Cardona parteix, bàsicament, de les notícies del *Dietari* de Pujades i fa un relat de la translació de les relíquies.

Catàleg Bonsoms 1972. Catálogo de la colección de folletos Bonsoms, relativos en su mayor parte a historia de Cataluña. Folletos anteriores a 1701. Barcelona: Diputació Provincial, Biblioteca Central.

F. Bon. 213: *Discurso...* [4d].

Catalogus 1858. Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis. Tomus VII: Codices gallicos, hispanicos, italicos, anglicos, suecios, danaicos, slavicos, ethnicos, hungaricos complectens. Munic: Biblioteca Reial; París: Franck.

Notícia del manuscrit de la crònica conservat a la BSB [1k].

CÁTEDRA, Pedro M. (1984). «Los manuscritos castellanos de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll». *El Crotalón*, núm. 1, p. 877-886.

Descripció d'[1l] (p. 881).

Cincuenta años 1968. Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya. Barcelona: Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona.

Notícia dels manuscrits de la crònica [1m], [1n] i [1o].

CINGOLANI, Stefano Maria (2008). «Estudi introductori» A: *Libre dels reis*. Ed. a cura de Stefano Maria Cingolani. València: Universitat de València, p. 7-8.

A propòsit de Marquina i Pujades, i de Pujades i Marca.

COLL I ALENTORN, Miquel (1928). «El *Libre de les nobleses dels reis*». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XIII, p. 485-524. [Ara a: COLL I ALENTORN, Miquel. *Historiografia*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 314-346]

Transcriu una nota del ms. 487 de la BC (*Libre de les nobleses de reis*) en què s'afirma que Tomàs de Banyuls, per mitjà d'Alexandre de Cartellà, deixà el volum a J. Pujades, i assenyalà el deute de l'historiador amb la crònica esmentada.

— (1947-1948). «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons». *Estudis Romànics*, vol. 1, p. 1-47. [Ara a: COLL I ALENTORN, Miquel. *Llegendari*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 7-50]

COLL I ALENTORN, Miquel (1961). «Els estudis històrics durant la primera meitat del segle XIX». A: SOLDEVILA, F. (dir.). *Un segle de vida catalana*. Vol. I. Barcelona: Alcides. 2 v., p. 309-315. [Ara a: COLL I ALENTORN, Miquel (1991). *Historiografia*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 473-484]
Sobre el *Compendio* de Grau (1840) i l'article de M. R. B. (1843).

C[OLL I] A[LENTORN], M[iquel] (1988). «Pujades, Jeroni». A: *Gran enciclopèdia catalana*. 2a ed. Vol. 18, p. 449-450.

COLL I ALENTORN, Miquel (1990). *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; XXXIX) [Ara a: COLL I ALENTORN, Miquel (1993). *Llegendari*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 51-135]

COMTE, Francesc (ed. 1879). *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent de Francesch Comte, notari de la vila de Illa (Rosselló). Obra inèdita del segle XVI que, tenint a la vista un tresllat fer de mà del cronista Pujades, publica ab algunes anotacions mossèn Jaume Collell, prebere, mestre en Gay Saber*. Vic: Estampa Ramon Anglada. [Fulletó de *La Veu del Montserrat*, Secció Història]

Edició parcial del manuscrit de Comte propietat de Pujades i del pròleg de Pujades a Comte feta sobre el ms. 225 de l'AEV [8a]. (Per a l'edició de Collell, vegeu Comte, ed. 1995, i Requesens, 2007, p. 374-375.)

— (ed. 1995). *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*. Ed. a cura de Joan Tres. Barcelona: Curial.

Edició del pròleg de Pujades a l'obra de Comte feta sobre el ms. 178 de l'AEV (p. 32-33); descripció del ms. 178 i de l'edició de Comte (ed. 1879).

COROMINAS, Joan (1849). *Suplemento al diccionario crítico de los escritores catalanes*. Burgos: Arnaiz. [Reimpr. facs.: Barcelona; Sueca: Curial, 1973]

S. v. *Torres Amat*, p. 250-262, sobre l'edició de la crònica castellana (Pujades, ed. 1829-1832). S. v. *Anónimos (Historia)*, sobre [1p] (p. 318) i [1ad] (p. 319).

DALMASES, Pau Ignasi (1702). *Dissertación histórica por la patria de Paulo Orosio*. Barcelona: Pau Figueró.

Notícia sobre l'autògraf castellà de la crònica [1d] a la biblioteca de Rouen.

— (1704). [Cartes al marquès de Castellldosrius: 31 de març i 22 de juny de 1704]. BC, ms. 618, f. 122v-123v i 133-133v.

Vegeu RMC (1474-1620), vol. iv, p. 160 i 163. Sobre els set manuscrits autògrafs que Marca es va endur a Rouen (*Flosculi* [3] i versió castellana de la crònica [1d]) i la importància de poder-ne fer una còpia.

Diccionari biogràfic. Barcelona: Albertí, 1966-1970. 4 v.

S. v. *Jeroni Pujades*; s. v. *Miquel Pujades* (vol. iii, p. 594).

- DURAN, Eulàlia (1994). «L'aportació dels notaris a la historiografia catalana». A: SANS TRAVÉ, J. Maria (ed.). *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 320-331. [Ara a: DURAN, Eulàlia (2004). *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*. Ed. a cura de M. Toldrà. València: 3i4, p. 501-517]
A propòsit de la còpia del *Viatge a l'infern d'en Pere Porter* inclosa en els *Flosculi*.
- (2004a). «Historiografia catalana del segle XVI: els antiquaris». A: DURAN, Eulàlia. *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement*. Ed. a cura de M. Toldrà. València: 3i4, p. 471-499.
Sobre BSG, ms. 16 [4b].
- (2004b). «Historiografia dels temps de l'Humanisme». A: BALCELLS, Albert (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 77-92.
- DURAN, Eulàlia; SOLERVICENS, Josep (1994). *Renaixement a la carta*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana. Secció Literatura; Vic: Eumo.
Edició parcial del pròleg a la *Corònica* [1d] (p. 139-141).
- DURAN I SANPERE, Agustí (1935). «Un dietari inèdit de Jeroni Pujades».
Vegeu la relació de comunicacions de 1935 a: *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. XVI (1936), p. 306.
- (1970). «Jerónimo Pujades». *Diario de Barcelona* (15 març), p. 4.
Primera versió de Duran i Sanpere, 1973.
- (1973). «Jeroni Pujades». A: DURAN I SANPERE, Agustí. *Pels camins de la història*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, p. 87-88.
Versió catalana de Duran i Sanpere, 1970.
- ELIAS DE MOLINS, Antoni (1897). «Una nota al Quijote. El bandolero Roque Guinarda». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, any I, núm. 4, p. 153-156.
Transcriu alguns fragments del *Dietari* (gener-març 1610), encara inèdit aleshores.
- ELLIOTT, John Huxtable (1963). *The revolt of the Catalans: A study in the Decline of Spain (1598-1640)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.
Descripció dels volums del *Dietari* (p. 591).
- (1994). «Discurs del professor sir John Elliott». A: *Solemne investidura de doctor honoris causa al professor sir John Elliot*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 19-30.
Sobre la “descoberta” dels volums del *Dietari*, l'any 1956 (p. 28-29).

ESPINO LÓPEZ, Antonio (2004). «El consum d'obres d'història a la Barcelona del primer Sis-cents: història d'Espanya, història de la Corona d'Aragó i història de Catalunya». *Revista de Catalunya*, núm. 201 (desembre), p. 9-26.

Presència de la crònica de Pujades a les biblioteques barcelonines del període.

ESPLUGA, Xavier (2003). «Falsificar una inscripció». *Catalunya Recerca*, núm. 4 (octubre), p. 29.

Sobre dues inscripcions falses de la *Corònica*, edició de l'any 1609 (CIL II 428* i 429*).

FELIU, Francesc (2000). *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

A propòsit de les còpies basterianes de la crònica [1r] i [1ae]. Sobre la biblioteca de Bastero, que posseïa [8c].

FINESTRES, Josep (ed. 1933-1969). *Epistolari*. Ed. a cura d'I. Casanovas i M. Batllori. Barcelona: Biblioteca Balmes.

Referències i comentaris crítics a la crònica (esp. cartes núm. 213, 218, 243, 981, 1030, 1154, 1266, etc.).

GALADIES I DE MAS, Manuel (1846). *Recuerdo histórico de la carretera de Barcelona a Vich, o sea, Privilegio inédito expedido sobre esta línea de comunicación por el rey don Jaime I de Aragón, acompañado de varias observaciones y notas por Manuel Galadies i de Mas*. Vic: Impremta d'Ignasi Valls.

Sobre la polèmica de l'article de Renard de Saint-Maló (1832) a propòsit de Pujades (ed. 1829-1832): «Si estas reflexiones no sirven a sincerarnos, a lo menos nos causan el placer de llevar ellas al colmo de la evidencia la impropiedad y sinrazón con que reconvino aquel francés a nuestros apreciables editores, de cuyo placer ya nos damos en verdad por contentos» (p. 115).

GARCÍA HURTADO, Manuel-Reyes (2003). «Guerra y propaganda a finales del siglo XVIII. José Felipe de Olivé y el *Correo de Gerona* (1795)». *Manuscrits*, núm. 21, p. 133-160.

A propòsit del *Correo de Gerona*, on va sortir publicat un resum de la *Corònica* de Pujades, i del seu editor.

GIRBAL, Enric (1889). «Miscelánea histórica». *Revista de Gerona*, núm. XIII, p. 48-61, 75-84, 116-125, 140-148 i 164-168.

Edita documentació i correspondència dels *Flosculi* (BNF, Baluze 238).

G[RAU] F[ERNÁNDEZ], R[amon] (1992). «Historiografia». A: MESTRE I CAMPI, Jesús (dir.). *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Ed. 62, p. 541-545.

— (1996). «Les batalles de la historiografia crítica». A: GABRIEL, P. (dir.). *Història de la cultura catalana*. Vol. III: *El Set-cents*. Barcelona: Ed. 62, p. 165-188.

— (2002). «El pensament històric de la dinastia Bofarull». *Barcelona: Quaderns d'Història*, núm. 6, p. 121-138.

GUDAYOL, Anna; MIR, Xavier (s. d.). [Índex dels volums dels *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta* (Biblioteca de Catalunya)]. Inèdit [consultable a la Sala de Reserva de la BC]. Sobre els apunts de la crònica de Pujades fets per Jaume Pasqual [1aj].

GUDIOL, Josep (1934). *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat.
Descripció dels ms. 224 i 225 de l'AEV [8a-8b], propietat de J. Pujades (p. 184-185 i 217).

Guía 1959. *Guía de la Biblioteca Central de la Diputación Provincial de Barcelona*. Barcelona.
Notícia dels manuscrits de la crònica [1m,] [1n] i [1o].

GUILLEUMAS, Rosalia (1967-1968). «El Dietari Sisè de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitària de Barcelona». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. XXXII, p. 27-36.

HÜBNER, Aemilius (1869-1892). *Corpus inscriptionum latinarum: Inscriptiones Hispaniae latinae*. Berlín: Reimer. 2 v.
Inscripcions recollides per Pujades (crònica, ed. 1609, i *Flosculi*, a través de Marca): núm. 4494, 4495, 4607, 4609, 4610, 4611, 4621, 4623 i 4624.

Inventario 1959. *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional*. Vol. V. Madrid: Ministerio de Educacion Nacional. Dirección General de Archivos y Bibliotecas. Servicio de Publicaciones.
Descripció del ms. 1927 de la BNM ([1ab]).

JUHER, Cristina (2002). «La frontera entre lingüística i història literària en els erudits catalans del segle XVIII. El cas particular de Josep de Móra, marquès de Llió». *Estudi General*, núm. 22 [= ROSSICH, A. et al. (ed.). *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats*. Vol. II], p. 103-123.
Sobre els apunts de la crònica del marquès de Llo [1ai].

KHER, Paul (1926). *Papsturkunden in Spanien: Vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalonien*. Berlín: Weidmannsche Buchhandlung.
Sobre les edicions de Pujades dels anys 1609, 1777 i 1829-1832 ([1b], [1ba] i [1bd]), i sobre Marca i Pujades (p. 26-29).

LEDROIT, Mathias (2007). [Conferència pronunciada el 27 d'octubre de 2007 al Seminari de Literatura i Cultura Medieval i Moderna (Universitat de Barcelona)]. «La creació del discurs històric en la segona part de la *Crònica universal* de Jeroni Pujades: del naixement de la noblesa al pactisme català».

MADURELL, Josep Maria (1956). «Pedro Serra Postius». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XXIX, p. 354-400.
Sobre la còpia de la crònica de Taverner [1g].

MADURELL, Josep Maria (1973). «Más sobre Pedro Serra Postius». *Analecta Sacra Tarraconensis*, núm. XLVI, p. 387-421.

Sobre la còpia de la crònica de Besora [1c], Taverner [1g] i Serra [1h] (i també sobre l'extracte del mateix autor [1af]).

— (1974). «Josep Jeroni Besora (notes biogràfiques)». *Analecta Sacra Tarraconensis*, núm. XLVII, p. 245-255.

Besora tenia en préstec l'autògraf de la crònica (1648), que ja era aleshores en poder de Marca.

MAHIQUES, Joan (2003-2004). «Les ànimes d'ultratomba: una justificació propagandística». *Estudi General*, núm. 23-24 [= VILALLONGA, M. et al. (ed). *Història i llegenda al Renaixement: Actes del IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga. Girona, 8-11 de juliol del 2002*], p. 143-160.

A propòsit de les còpies pujadianes del *Viatge a l'infern d'en Pere Porter* i la *Visió d'Esperança Alegre* (*Flosculi* [3]).

MARCILLO, Manuel (1685). «Escritores». A: MARCILLO, Manuel. *Crisi de Cataluña hecha por las naciones extranjeras*. Barcelona: Impremta Matevat, p. 292-368.

S. v. *Gerónimo Pujades* (p. 236): referències a la crònica del 1609 [1b] i al *Discurso...* [4d].

MAS I NEGRE, Pere; MASMARTÍ I RECASENS, Sònia (2008). «La inscripció funerària d'Hildegard, primer abat de Sant Pere de Rodes». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 39, p. 249-264.

Sobre la inscripció, que transmet Pujades.

MASMARTÍ I RECASENS, Sònia (2008). «Descoberta i identificació d'un nou fragment de la làpida funerària de Tassi». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 39, p. 265-275.

Sobre la làpida, que transmet Pujades.

MASSÓ I TORRENTS, Jaume (1895a). «Geroni Pujades. I». *La Renaixensa: Diari de Catalunya*, núm. 8305 (30 novembre), p. 6747-6750.

— (1895b). «Geroni Pujades. II». *La Renaixensa: Diari de Catalunya*, núm. 8306 (1 desembre), p. 6782-6785.

— (1902). «Manuscrits catalans de Vich». *Revista de Bibliografia Catalana*, any II, núm. 5, p. 251-252.

Sobre dos manuscrits de la biblioteca de Pujades, avui a l'Arxiu Episcopal de Vic (ms. 224 i 225): [8a] i [8b].

MATEU IBARS, Josefina (1983). «Manuscritos de geografía e historia en la Biblioteca Universitaria de Barcelona. Siglos XVII y XVIII». A: *Homenaje a Justo García Morales: Miscelánea de estudios con motivo de su jubilación*. Barcelona: Asociación Española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas, p. 409-425.

Descripció del manuscrit de la crònica [1q] i del *Dietari sisè*.

- MATEU I LLOPIS, Felip (1944). *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*. Barcelona: S. A. Horta de Impresiones y Ediciones.
Sobre Pujades, esp. p. 41-42.
- MAYER, Marc (1980). «La Crònica de J. Pujades i l'epigrafia de Mataró». *Faventia*, núm. 2/2, p. 101-107.
- (1995). «Un nou *signaculum* de Camderà (Besalú, Girona)». *Anuari de Filologia*, vol. XVIII, secció D, núm. 6, p. 189-190.
Estudi del *signaculum*, contingut en els *Flosculi* de J. Pujades (BNF, Baluze 238, f. 183v).
- (1998). *L'art de la falsificació: Falsae inscriptiones a l'epigrafia romana de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
Entre d'altres, esmenta el cas de Pujades com a compilador d'inscripcions.
- MAYER, Marc; ESPLUGA, Xavier; GUZMÁN, Alejandra (2003-2004). «L'epigrafia a la Corònica de Jeroni Pujades (1569-1635)». *Estudi General*, núm. 23-24 [= VILALLONGA, M. et al. (ed.). *Història i llegenda al Renaixement: Actes del IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga. Girona, 8-11 de juliol del 2002*], p. 213-226.
- MIQUEL, Francesc (1937). *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat.
Descripció del manuscrit de la crònica [1p].
- (1958-1969). *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Madrid: Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas. Servicio de Publicaciones de la Junta Técnica. 4 v.
Descripció dels testimonis [1s], [1q] i [2g].
- MIRALLES, Eulàlia (1999). [Ressenya de:] «Francesc Comte. *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*. Edició a cura de Joan Tres. Barcelona, Curial Ed., 1996». *ATCA*, núm. 18, p. 858-862.
Notícia sobre el ms. 225 de l'AEV [8a], que pertanyia a J. Pujades.
- (2000a). «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa». *Nous Col·loquis*, núm. iv, p. 137-147.
Interrelació, a través d'un exemple concret (l'estada de Pujades a Tortosa), entre el dietari, la crònica i els *Flosculi*. Apèndix: edició de BNF, Baluze 239, f. 184-185.
- (2000b). «Antoni Viladamor i la *Història general de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la recepció de l'obra fins al segle XIX». *Recerques*, núm. 40, p. 99-116.
Pujades tenia una còpia de la *Història* de Viladamor (AEV, ms. 224): [8b].

MIRALLES, Eulàlia (2000c). [Ressenya de:] «Anònim. *Viatge a l'infern d'en Pere Porter*. A cura de Josep Maria Pons i Guri. Barcelona: Fundació Pere Corominas, 1999». ATCA, núm. 19, p. 724-727.

Sobre la còpia de Pujades d'aquest text, inclosa en els *Flosculi* [3].

— (2002). «La *Corónica universal del principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?». *Llengua & Literatura*, núm. 13, p. 223-272. [Ara a: *Sobre Jeroni Pujades*]

— (2003a). «La visió dels ciutadans: els dietaris personals». A: DURAN, Eulàlia; MIRALLES, Eulàlia (coord.). *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. (Quaderns d'Història; 9), p. 207-232.

Sobre els dietaris personals barcelonins de l'edat moderna, entre els quals hi ha el de Jeroni Pujades (i referències al del seu pare, Miquel). La ciutat de Barcelona en la crònica i en el *Dietari*.

— (2003b). *La Corónica universal del principado de Cataluña de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Arxiu Històric de Barcelona. [Ara a: *Sobre Jeroni Pujades*]

M[IRALLES] J[ORI], E[ulàlia] (2003c). «Pujades, Miquel». A: SIMON I TARRÉS, Antoni (dir.). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 958.

MIRALLES, Eulàlia (2006). «Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII». A: MARTÍ, Sadurní et al. (ed.). *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de Girona, 8-14 de setembre de 2003)*. Volum I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 249-266. [Ara a: *Sobre Jeroni Pujades*]

— (2007a). «Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades». A: MIRALLES, E.; SOLERVICENS, J. (ed.). *El (re)descobrimet de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-127. [Ara a: *Sobre Jeroni Pujades*]

— (2007b). «Una petita història del monestir de Lavaix de l'any 1620: la correspondència de l'abat Bernat Massip i el monjo Bartomeu Clua a l'historiador Jeroni Pujades». *Ripacurtia*, núm. 5, p. 119-140.

— (2007c). «Introducció». A: VILADAMOR, Antoni. *Història general de Catalunya*. Ed. a cura d'Eulàlia Miralles. Barcelona: Fundació Noguera. 2 v.
Viladamor com a font de Pujades; sobre el ms. de la *Història* de Viladamor copiat per Pujades (AEV, ms. 224: [8b]).

— (2008a). «L'ambient cultural de la Girona del segle XVII. Les cartes d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades». *Revista de Girona*, núm. 249 (juliol-agost), p. 43-48.

MIRALLES, Eulàlia (2008*b*). «La posteritat del cardenal Margarit». A: VILALLONGA, M.; MIRALLES, E.; PRATS, D. (ed.). *El cardenal Margarit i l'Europa quatrecentista*. Roma: L'Erma di Bretschneider, p. 97-120.

De l'ús de Margarit per Pujades, i de Marca sobre Pujades.

— (En preparació). *Jeroni Pujades. Correspondència*.

Estudi i edició de [7a], [7b] i [7c].

MOREL-FATIO, Alfred (1876). «Carta de Juan Antonio Morell, dando noticias circunstanciadas de su célebre hija Juliana». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. VI, p. 195-199.

Edició d'aquesta missiva que es guarda en els *Flosculi* [3].

— (1888). «Noticia sobre la colección de documentos relativos a la historia de Cataluña recogidos por G. Pujades conocidas con el nombre de *Flosculi*». *Revista de Ciencias Históricas*, núm. II, p. 51-57.

Índex parcial dels tres volums dels *Flosculi* [3]; edició parcial del pròleg [6e].

— (1892). *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*. París: Imprimerie Nationale.

En la p. 106 hi ha la descripció d'[1d], [1e] i [1f].

M. R. B. (1843). «Biografía de Jeroni Pujades». *Lo Verdader Català: Revista Religiosa, Política, Científica y Literaria*, núm. 5 (15 maig), p. 246-254.

MUNDÓ, Anscari M^a (1998). «Les inscripcions de Tassi i d'Hildesind de Sant Pere de Rodes segons Marca i Pujades». A: *Obres completes I*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 194-211. [Abans a: *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Barcelona, 1965, p. 293-307]

MUÑOZ Y ROMERO, Tomás (1858). *Diccionario bibliográfico histórico de los antiguos reinos, provincias, ciudades, villas, iglesias y santuarios de España*. Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, p. 89. [Reimpr. facs.: Madrid: Atlas, 1973]

S. v. *Cataluña (Principado de)* [núm. 20]. Notícia de l'edició catalana de la crònica (1609), de la traducció de Tarazona (1777) i de l'edició vuitcentista (1829-1832): [1b], [1ba] i [1bd].

MUÑOZ TUBERT, Olga (2005). *Viatge de Pere Porter a l'Infern*. Girona: Universitat de Girona, 2005. [Treball de recerca inèdit]

Sobre la còpia de Jeroni Pujades d'aquesta obra, inclosa en els *Flosculi* (esp. p. 22, 36-37, 45, 71-72 i 94-95).

Nd62. *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62.

S. v. *Jeroni Pujades* (p. 601-602).

- OCHOA, Eugenio de (1844). *Catálogo razonado de los manuscritos españoles existentes en la Biblioteca Real de París*. París: Imprenta Real.
Descripció d'[1d], [1e] i [1f] (p. 123).
- OLIVAR, Alexandre (1977). *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*. Montserrat: Monestir de Montserrat.
Descripció d'[1h] (p. 116).
- PADRÓ, Cecili (1949). «Pedro Serra Postius». *Barcelona, Divulgación Histórica*, núm. VII, p. 18-22.
Sobre la còpia de la crònica de Taverner [1g].
- PALAU I DULCET, Antoni (1848-1990). *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona: A. Palau. 36 v.
Notícia dels següents testimonis (vol. xv, s. v. *Pujades*): [1b], [1d], [1ba], [1bb], [1bd], [1be], [1bf] i [4d].
- PALOS, Joan Lluís (1997). *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo.
Pujades com a jurista; la seva biblioteca (esp. p. 31 i 153-156).
- P[ALOS] P[EÑARROYA], J[oa]n L[luís] (2003). «Pujades, Jeroni». A: SIMON I TARRÉS, Antoni (dir.). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 955-958.
- PASSÀ, Jaubert de (1824). *Recherches historiques sur la langue catalane (1824)*. Estudi introductori de P. Vila i E. Prat. Perpinyà: Trabucaire, 2000. [Reimpr. facs. de: *Mémoires et dissertations sur les antiquités nationales et étrangères publiées par la Société Royale des Antiquaires de France. Tome sixième: Mélanges sur les langues, dialectes et patois, tant de la France que des autres pays*. París: Chez J. Smith, 1824, p. 297-341]
Pujades (p. 378-379) a partir de Marcillo, Corbera i Serra.
- PIZARRO, Carlos (2001). «Edición y mecenazgo: la publicación de historias generales en Cataluña (1599-1628)». *Pedralbes*, núm. 21 (2001), p. 121-136.
Sobre el procés de publicació de la *Corònica* [1d]; vegeu esp. p. 130-133.
- PONS, Josep Sebastià (1929). *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800): Bibliographie*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier.
Núm. 84: ed. de la crònica de l'any 1609 [1b]; núm. 85: ed. de la crònica de l'any 1877 [1ba]; núm. 86: ed. 1829-1832 [1bd].
- PONS I GURI, Josep Maria (1999). «Introducció». A: ANÒNIM. *Viatge a l'infern d'en Pere Porter: Entre la realitat i la ficció*. Introducció, edició i notes a cura de Josep Maria Pons i Guri. Barcelona: Fundació Pere Corominas, p. 5-57.
BNF, Baluze 238 (*Flosculi* [3]), transmet una còpia d'aquest text. Descripció.

PRATS, Modest (2006). [Acte acadèmic commemoratiu dels cinquanta anys de la fundació de l'Institut d'Estudis Empordanesos a Figueres] [Conferència pronunciada el dijous, 23 de març de 2006]. «Català o castellà a final del s. XVI. Reflexions de Jeroni Pujades». Conegut per referències: <http://www.ddgi.cat/cgi-bin-fig/calendari.cgi?mes=2&any=2006>.

PUJADES, Jeroni (ed. 1829-1832). *Corónica universal del Principado de Cataluña*. Ed. a cura de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull. Barcelona: Josep Torner. 8 v.

— (ed. 1975-1976). *Dietari*. Ed. a cura de J. M. Casas i Homs. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. 4 v.

Edició del *Dietari* primer, segon, cinquè i sisè, i dels apèndixs documentals (epistolari, poesia, etc.).

PUJOL, Miquel (1985). «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 18, p. 233-347.

Exhumació del testament i l'inventari de béns de Pujades. Reconstrucció de la biblioteca de l'historiador.

REQUESENS, Joan (2007). «Jaume Collell i la cultura del Renaixement». A: MIRALLES, E.; SOLERVICENS, P. (ed.). *El (re)descobriments de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Universitat de Barcelona, p. 357-387.

Sobre les edicions parcials fetes per Collell de l'AEV, ms. 224 i 225 (Comte, ed. 1879, i Viladamor, ed. 1880), propietat de J. Pujades.

RMC (1474-1620). DURAN, Eulàlia (dir.) *et al.* (1988-2008). *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 4 v.

Vol. I: descripció dels testimonis [1i], [1j], [1m], [1n], [1o] i [1aa].

Vol. II.1: descripció del ms. [1s].

Vol. II.2: descripció dels testimonis [1a'], [1j'] i [1q].

Vol. III: descripció dels testimonis [1a], [1p], [1af], [1ah], [2b], [2c] i [2f].

Vol. IV: descripció dels testimonis [1j], [1l], [1r], [4b], [4c2], [8a], [8b] i [8c]; edició de la dedicatòria de la genealogia dels Saportella [6d'].

RMC (1620-1714). DURAN, Eulàlia (dir.) *et al.* (2006). *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*. Vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Descripció dels testimonis [1af], parcial, i [7c].

ROMEU I FIGUERAS, Josep (1991). «Sextines catalanes del primer quart del segle XVII. Notes a la incidència en la poesia catalana d'un gènere prestigiós». A: *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*. Vol. II. Barcelona: Curial, p. 7-35. [Abans a: *Els Marges*, núm. 4 (maig 1975), p. 7-21]

ROSSICH, Albert (2003). «Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII». A: DURAN, Eulàlia; MIRALLES JORI, Eulàlia (coord.). *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. (Quaderns d'Història; 9), p. 83-108.

Els certàmens barcelonins de l'època, en alguns dels quals (1601 i 1614) participà Pujades. Vegeu també, del mateix autor, «La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana» (*Els Marges*, núm. 35 (1985), p. 3-20), sobre el certamen de 1614, i Pujades (nota 4).

ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J. (2005). «La història dels Saportella, de Jeroni Pujades, i Bernat de Saportella». *TAG: Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Taragona*, any x, núm. 37 (maig), p. 6-8.

Sobre la *Genalogía de la antiquísima familia y linage de los Çaportella en Cathalunya*, de Pujades [4c1]; edita la dedicatòria [6d].

ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1918). «En J. Pujades». *La Veu de Catalunya*. Edició del matí (16 maig), p. 12-13.

Inclòs en un recull titulat «Barcelona, verger espiritual» (p. 11-13), que aplega diverses notícies biogràfiques: sant Pacià, Bernat Metge, Jeroni Pujades, etc., signades per diversos autors.

RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1932). «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. xvii, p. 250-287. [Ara a: RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1987). *Història i historiografia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 268-316]

— (1962). «La Renaixença». A: ABADAL, R. d' *et al.* *Moments crucials de la història de Catalunya*. Barcelona: Vicens-Vives. [Ara a: RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1989). *Il·lustració i Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 114-157]
Sobre els redactors d'*El Vapor* i l'obra historiogràfica de Pujades (1989, p. 140-141).

— (1984-1986). *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 3 v. [Abans a: DÍAZ-PLAJA, Guillermo (dir.). *Historia general de las literaturas hispánicas*. Vol. V]
Per a Pujades, vegeu el vol. II.

SAINT-MALÓ, Renard de (1832). *Le Publicateur du Departement des Pyrénées Orientales* [Perpinyà] (12 abril).

Notícia sobre l'aparició de Pujades, ed. 1829-1832 [1bd]. Conegut per referències: vegeu Pujades, ed. 1829-1832, vol. VIII, p. I-III, que reproduceix el text. [Miralles, 2003b]

SALAT, Josep ([1814]). «Catálogo de las obras que se han escrito en lengua catalana desde el reinado de D. Jayme el Conquistador, arreglado por el Dr. D. Josef Salat, abogado». A: PAU BALLOT, Josep. *Gramatica y apologia de la llengua cathalana per lo D. —, prebere, catedràtic de retòrica y poesia del col·legi de St. Jaume y N. Senyora de Cordellas, y después del episcopal de la Ciutat de Barcelona, &c.* Barcelona: Joan Francesc Piferrer. [Reimpr.

facss.: PAU BALLOT, Josep (1987). *Gramatica y apología de la lengua catalana*. Ed. a cura de Mila Segarra. Barcelona: Alta Fulla]
 S. v. *Doctor Gerónimo Pujades* (ed. de la crònica de l'any 1609 [1d] i dels anys 1829-1832 [1bd]. Còpia en poder del duc d'Almenara Alta [1g]).

SANABRE, Josep (1965). «La Cerdanya. Resum històric de la Cerdanya i descripció inèdita per M. Trigall l'any 1611». A: *La Cerdanya*. Barcelona: Societat Aliança Arts Gràfiques.
 Epistolari: cartes de mossèn Trigall a J. Pujades (ed. frag.), guardades en els *Flosculi* [3].

SÁNCHEZ ALONSO, Benito (1944). *Historia de la historiografía española: Ensayo de un examen de conjunto*. Vol. II: *De Ocampo a Solís (1543-1684)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
 S. v. *Jerónimo Pujades* (p. 189-190).

— (1952). *Fuentes de la historia española e hispanoamericana*. 3a ed. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Miguel de Cervantes. 3 v.
 Vol. I, núm. 1851, 1829, 1830 o 1851: edicions de 1609, 1777, 1829-1832 i 1840 ([1b], [1ba], [1bd] i [1be]).

S[ÁNCHEZ] M[ARCOS], F[ernando] (2003). «Historiografía del Barroc». A: SIMON I TARRÉS, Antoni (dir.). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 653-654.

SERRA I POSTIUS, Pere (1726). «Índice histórico y noticias extensas de los autores cuyos manuscritos se citan y se haze mención en este libro». A: SERRA I POSTIUS, Pere. *Prodigios y finezas de los santos ángeles*. Barcelona: Jaume Surià, p. 311-321.
 Biografia de J. Pujades; notícies sobre l'edició de la crònica del 1609 [1b] i les còpies autògrafa i de Taverner de la crònica [1d i 1g, respectivament].

— (1737). *Sobre las historias que se han escrito en Cataluña*. A: CAMPABADAL, M. (2004). *El pensament i l'activitat literària del Setcents català*. Vol. I: *Ideologia il·lustrada i renovació cultural*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 58-63.
 Manuscrit conservat a RABLB, 4t lligall, núm. 2, editat per Campabadal. [Vegeu també Miralles, 2003b, p. 31; Campabadal, 2006]

— (1742). «Índice de los autores que se citan en este tomo». A: SERRA I POSTIUS, Pere. *Epítome histórico del portentoso santuario y Real Monasterio de Nuestra Señora de Montserrat*. Barcelona: Josep Giralt. [Vegeu també SERRA I POSTIUS, Pere (1747). «Índice de los autores de los manuscritos que se citan en este tomo». A: SERRA I POSTIUS, Pere. *Epítome histórico del portentoso santuario y Real Monasterio de Nuestra Señora de Montserrat*. Barcelona: Pau Campins. Reimpr. facss.: València: París-Valencia, 1993]
 1747, f. [\$\$\$6v], s. v. *Pujades, Gerónimo*: notícies sobre la còpia autògrafa de la crònica [1d] i les còpies de Taverner [1g] i Serra [1h].

SIMON PALMER, María del Carmen (1980-1982). *Bibliografía de Cataluña: Notas para su realización*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. 2 v.

Crònica universal... del 1609 (núm. 175); *Discurso sobre la justa asistencia...* del 1621 (núm. 232); traducció de Tarazona del 1777 (núm. 2623): [1b], [1ba] i [4d].

SIMON I TARRÉS, Antoni (1999). *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2004). «La historiografia del segle del barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)». A: BALCELLS, Albert (ed.). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 93-116.

SIMON, Antoni; VILLANUEVA, Jesús (1997). «El cercle erudit barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640». *Revista de Catalunya*, núm. 122 (octubre), p. 40-53.

TORRENT ORRI, Rafael (1962). «La crònica de Jeroni Pujades». *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, p. 53-99.

Biografia (Miquel i Jeroni Pujades; memorial de Josep Pujades); edicions i manuscrits de la crònica i anàlisi de l'obra (versions catalana i castellana); reproducció de la descripció dels *Flosculi* feta per Morel-Fatio (1881); manuscrit de Pujades a la BSG (p. ex., [4b]).

TORRES AMAT, Fèlix (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Impremta Verdaguer. [Reimpr. facs.: Barcelona; Sueca: Curial, 1973]

P. 509-515 i 515: s. v. *Pujades* (*El dr. Gerónimo*), notícies sobre: [1b], [1d], [1g], [1h], [1s], [1ba], [4d] i [5g]. Vegeu també s. v. *Pujades* (*Dr. Miguel*).

TUBINO, Francisco M. (1880). *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Madrid: Imprenta y Fundación de M. Tello. [Ed. facs. en CD-ROM: Lleida: Punctum & Aula Màrius Torres, 2005]

P. 89, 121 i 159-160: sobre l'edició del segle XIX [1bd] i l'article d'*El Vapor* (Anònim, 1833).

VALSALOBRE, Pep; ROSSICH, Albert (2007). *Literatura i cultura catalanes (segles XVII-XVIII)*. Barcelona: UOC.

Vegeu esp. p. 88-90 i 112.

VILADAMOR, Antoni (ed. 1880). *Primera part de la Història general de Catalunya, composta y ordenada per Antoni Viladamor. Ara per primera volta donada a estampa, ab algunes anotacions per mossèn Jaume Collell, prebere*. Vic: Estampa Ramon Anglada. [Fulletó de *La Veu del Montserrat*, Secció Història]

Edició parcial del ms. de Viladamor propietat de Pujades (ms. 224 de l'AEV: [8b]). (Per a l'edició de Collell, vegeu Miralles, 2004c, i Requesens, 2007, p. 375-376.)

VILLANUEVA, Jaume (1806). *Viage literario a las iglesias de España*. Vol. VI. València: Oliva-
res; Madrid: Real Academia de la Historia.

Sobre els autògrafs parisencs [1d] i la còpia de Taverner [1g].

VILLANUEVA LÓPEZ, Jesús (2004a). *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII: Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*. Alacant: Publicaciones de la Uni-
versidad de Alicante.

— (2004b). «La *Marca Hispanica* de Pierre de Marca y Étienne Baluze a través de sus tres
momentos de composición (1648-1650, 1660, 1688): de ‘ilustración’ humanista a co-
lección documental». *Pedralbes: Revista d’Història Moderna*, núm. 24, p. 205-232.
Confronta les compilacions documentals de Pujades i de Marca; sobre l’ús de Pujades per Baluze.

Índex onomàstic*

- Aben-Alfange 123
Ablúbio 123
ACOSTA, Cristóbal 138
Adam 130, 132
AFÁN DE RIBERA Y ENRÍQUEZ, Fernando 31, 85, 133, 164
Agató 141
AGUADO, Alonso 95, 100
AGUSTÍ, Antoni 97-98, 105, 128
Agustí, sant 118, 127, 129-130, 132, 144
AIMERIC, Mateu 168
AIMERICH, Francesc 106
ALBANELL, Galceran 80-81
ALBERNI, Anna 22
ALBERTI, Leandro 57
ALBÍ, Aule 78, 84, 119, 127
Albi, baronia de l' 101
ALCIATO, Andrea 131
ALCIATOR, Joan Maria 97
ALEGRE, Francesc 66
ALEMANY, Jeroni 69, 168
Alemanya 12
Alet, bisbat d' 34
Alfons II, comte d'Erill 97
Alfons I de Catalunya 140
Alfons II de Nàpols 154
Almaba 28
ALÒS I DE MÓRA, Josep Maria d' 51
Amadís de Gaula 140
AMAT, Gispert 30
AMAT I DE LLENTISCLÀ, Feliu d' 46, 56
Amèrica 154
Anastasi, sant 172
Anatòlia 135
Andalusia 92
ANGLESOLA, Berenguera d' 109
Ansegis, abat de Fontenelle 162
Antíoc, sant 138
Antoni de Florència, sant 122, 129-131
ANTONIO, Nicolás 75, 146, 152, 158
APARICI, Josep 54
Aràbia 81, 127
Aragó 12, 34, 59, 69-70, 103, 105, 135, 141-142, 147-148, 151, 154, 156, 165
ARDÈVOL, Anton 50-51, 173
ARÉVALO DE ZUAZO, Francisco 102-103, 107
ARGAIZ, Gregorio 147
Aristòtil 130
Arles 162
ARMENGOL I D'AIMERIC, Antoni, baró de Rocafort 58, 63
Armènia 135

* No s'han registrat les ocurrences del nom Jeroni Pujades.

- Arnau de Vilanova 66
 ARRAUT, Joan 112
 Asfenez 133
 Ataülf, rei dels visigots 117, 126
 Atenes 79, 135, 138
 August, emperador romà 126
 Aurenja, bisbat d' 162
 ÀUSTRIA, Joan Josep d' 147
 BABRA, Salvador 51
 Bac, la vall del 103
 BAC (llinatge) 102
 BAC, Hug 102
 BAC, Pere 102
 BAJET, Pere 108
 Balaam 131
 Balaguer 28
 Balears, illes 135
 BALSACH, Rafael 95-96
 BALUZE, Étienne 150, 153, 200
 Banyoles 101
 BANYULS, Marc Antoni de 34
 BANYULS, Tomàs de 186
 BANYULS I D'ORÍS, Tomàs de, senyor de Nyer 34
 BARCALLI, Jaume 66
 BARCELÓ, Mateu 150
 Barcelona 11-12, 19, 21, 25-26, 29-30, 33, 36, 39, 41-43, 46-47, 52, 54-57, 59-60, 64-66, 68-71, 73, 76, 78, 80-81, 83, 88, 90-91, 95-96, 100, 103-106, 108, 110, 119, 123, 134-135, 137, 140, 142, 145-150, 153, 156-157, 160, 162, 164-165, 170-172, 176
 BARELLES, Esteve 14, 35-37, 69, 76, 139-141, 158
 BARONIUS, Caesar 123
 BASTERO (família) 170
 BASTERO, Antoni de 43, 61-62, 67, 174-175, 182, 189
 BASTERO, Baltasar de 43, 61, 174
 BASTERO I VILANA, Francesc de 43
 BATLLE, Berenguer 108
 BAUDON DE MONY, Charles 95
 Belianís de Grecia 140
 BELLIVER (llinatge) 137
 BELLIVER, Beltran de 137
 Benet de Núrsia, sant 147
 Bergomense, el → *Foresti, Giacomo Filippo*
 Bernat de Claravall, sant 138
 Bernat de Septimània, comte de Barcelona 139-140
 Berosus 122
 BERTRAND, Nicolàs 115
 Bertrand de Cognac, cardenal de Comenges 162
 Besalú 106
 Besalú, comtat de 106, 108
 BESORA, Josep Jeroni 13, 30, 33, 44, 52, 62, 171, 191
 BEUTER, Pere Antoni 31, 61, 88, 122, 134
 Bícclarum, Joan de → *Joan de Bícclarum*
 Bisbal d'Empordà, la 101
 Blanes 154
 Boabdil, rei de Granada, dit el Rey Chico 78, 127
 BOADELLA, Isidre 157
 BOFARULL, Antoni de 75
 BOFARULL, Pròsper de 15, 17, 26, 70-76, 149, 158
 BOFILL, J. 51
 BOIXADORS, Bernat Antoni, comte de Perelada 56
 BOIXADORS, Joan Tomàs 56, 63
 BOLET, Joan 136
 BOLET, Pere 136
 Bolonya 12
 BORRA, mossèn 95, 98, 103
 BOSCA, Joan 31, 88, 134
 BOSCH, Andreu 25, 36, 66, 158
 BRUNIQUER, Esteve Gilabert de 71, 157
 BUDÉ, Guillaume 128
 BUSQUETS, Joan 107
 CABARAS[?] DE BORRA, Benet 103
 Calàbria 135
 CALÇA, Francesc 12, 35, 79, 91, 128, 140
 Cam 122

- CAMÍN, Manuel 158
 CAMPABADAL, Mireia 22
 CAMPINS, Pau 57
 Camprodon 106, 108, 163
 CANADELL, Roger 22
 Capcir, el 34
 CAPDEVILA, rabí 36, 139-140
 CAPEIRA, senyor de 109
 CAPMANY, Antoni de 64
 CARBONELL, Pere Miquel 66, 185
 Carcassona, Ermessenda de →
 Ermessenda de Carcassona
 Cardona, ducs de 93, 153, 180
 CARDONA, Pere de 110
 CARESMAR, Jaume 58, 64, 158
 Caribdis 79
 Carlemany 36, 101-102, 104-105, 107,
 162
 Carles II de Castella i de Catalunya-Aragó
 23, 147, 159
 Carles Martell 155
 Cartellà 101
 CARTELLÀ (família) 100-105
 CARTELLÀ, Adalbert de 105
 CARTELLÀ, Agnès de 100
 CARTELLÀ, Albínia de 102
 CARTELLÀ, Alexandre de 16, 95-96, 98-
 108, 186
 CARTELLÀ, Anton de 106, 108
 CARTELLÀ, Arnau de 101-102, 104-105
 CARTELLÀ, Galceran de 101
 CARTELLÀ, Guillem Galceran de, comte de
 Catanzaro 103-104
 CARTELLÀ, Joan de 101
 CARTELLÀ, Roger de 103
 CARTELLÀ I DE MALLA I DE SABASTIDA, Fran-
 cesc de 104
 CASAMITJANA, M. G. 95
 Castella 82, 84, 89, 91-92, 128, 134-135,
 151, 154
 Castelló d'Empúries 19, 32, 40, 80-81,
 93, 97, 102, 159-160, 164, 169
 CASTELLÓ, Onofre 97
 Castellvell, marquesos de 45, 151
 CASTELLVÍ, Francesc de 14
 CASTRE I DE PINÓS, Gaspar Galceran,
 comte de Guimerà 182
 Catalunya 12-13, 15-16, 21, 23-27, 29-
 30, 34-35, 40-42, 44-45, 53-60, 62-64,
 66, 68-70, 74-76, 78-80, 82, 85-87, 89-
 92, 97, 99, 103, 119, 124-129, 133, 135,
 137, 139, 142, 145-152, 156, 161, 163-
 164, 168
 CATEL, Guillaume de 34
 CATÓ, Marc Porci 78, 84, 119, 127
 Cauders de Fenollet 34
 Cerdanya 30, 74, 78-79, 87-88, 95, 111,
 125, 127, 129, 134, 145
 Cervera 65, 109, 163
 Cervera, baronia de 109
 CERVERA, Rafael 32, 88-89, 134
 CÈSAR, Juli 81, 84, 119, 127
 Cesarea, Eusebi de → *Eusebi de Cesarea*
 CHASSENEUZ, Barthélemy 61, 115-116,
 124
 CICERÓ, Marc Tul·li 92, 115, 123, 136
 Círr II de Pèrsia 116, 124
 CLUA, Bartomeu 21, 98, 109-111, 193
 Cognac, Bertrand de → *Bertrand de Cognac*
 COLBERT, Jean-Baptiste 44, 51, 171
 COLÍ, Jeroni Joan 108-109
 COLOM, Cristòfor 154
 COLOMA, Ildefons de 35, 91, 140
 COLOMER, Joan Pau 71
 COMAS, Mercè 22
 Comenges, bisbat de 162
 COMTE, Francesc 55, 68, 92, 181, 187
 CONDE, José Antonio 155
 Conflent 30, 74, 78-79, 87-88, 127, 129,
 153
 Constantí I, emperador romà, dit el Gran
 117, 126
 Constantinoble 135
 CORBERA, Esteve de 16, 35, 63, 88, 92, 94,
 98, 103-105, 140, 146, 152, 195
 CORBERA, Isabel de 100

- COROLEU I INGLADA, Josep 15
Correo de Gerona 68-70, 189
Crònica de Pere el Cerimoniós 66
 Cronicó de Liberat 69
 Cruïlles 105
 CRUÏLLES, Alfons de 100
 CRUÏLLES, Berenguer Ramon de 105
 CRUÏLLES, Sabina de 105
 DALMASES (família) 56, 71, 172
 DALMASES I DE VILANA, Pau de 56
 DALMASES I DE VILANA, Ramon de 15, 55-56, 58, 62
 DALMASES I ROS, Pau Ignasi de 13-14, 25, 41-42, 53-56, 59, 147, 151, 157, 169
 Dalmau Moner, sant 107, 186
 DALMAU, Josep 184
 DAMETO, Joan 69
 Daniel 133
 Darnius, comtes de 45, 49
 David 113-115, 120-121, 123-124, 130-131
 DESCATLLAR, Lluís 34
 DESCLOT, Bernat 32, 66, 88-89, 134
 DESPLÀ (llinatge) 136
 DESPUIG, Cristòfor 178
 Deutz, Rupert de → *Rupert de Deutz*
 DIAGO, Francesc 32, 36, 107, 137, 174
Diario de Barcelona 158
 DOMÈNEC, Antoni Vicent 31, 88, 134
 DOU I DE SOLÀ, Ignasi de 65
 DU RIVAIL, Aymar 116, 124
 Duesaigües 139
 DURAN, Eulàlia 11, 14, 21
 DURAN, Pau 30
 Ebre 128
 Egipte 114, 121
 ELIES I ROBERT, Antoni 69
 Elifaz 116, 125
 Elionor de Sicília 162
 Elna 36
 Empordà 105, 159, 164
 Empúries 84
 Empúries, comtat d' 55, 59, 80, 93, 164
Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona 12
 EPULEU, Luci 131
 ERILL, casa d' 111
 ERILL, Francesca d' 101
 Ermessenda de Carcassona 106
 Escilla 79
 ESCIPIÓ, Publi Corneli, dit l'Africà o el Jove 141
 ESCIPIÓ CALB, Gneu Corneli 117, 126
 Escorial, San Lorenzo de El 111
 Esdres 114, 116, 124
 Espanya 25, 33, 35, 42, 45, 57, 62, 65, 69, 79, 83, 99, 102-104, 107, 117-118, 122, 125-126, 128, 133, 135-136, 139-140, 142, 148, 150-152, 157, 161-162, 165
 Esplandián 140
 Eulàlia, santa 145
 EURA, Agustí 61
 Europa 35, 66, 125
 Eusebi de Cesarea 122-123
 EXIMENIS, Francesc 66
 Ezequiel 86, 114, 121, 128, 133, 136
 Falgons 100-102, 104-105
 FARNÉS DE CARTELLA, Lucrècia 99
 Febo, cavaller del 140
 FEIJOO Y MONTENEGRO, Benito Jerónimo 65
 Felip II de Castella 12, 82-83, 119
 Felip IV de Castella 105, 150
 FELIU DE LA PENYA, Narcís 53, 64, 169, 174
 Fenolleda, la 34
 FENOLLET, Lluís de 66
 Ferran VII d'Espanya 156
 Ferran II de Catalunya-Aragó, dit el Catòlic 84, 100, 154
 FERRER, mestre 106
 FERRER, Ramon 48-52, 145, 151, 174
 FERRER Y AYMERICH, Ginés 159
 FERRER DE BLANES, Jaume 154
 FERRERAS, Juan de 161
 FINESTRES, Josep 65
 FITA, Anton 108

- FIVELLER (família) 47
FIVELLER I DE BRU, Joan Antoni, duc
d'Almenara Alta 26, 45, 151, 172, 198
FLÓREZ, Enrique 161
FLUVIA, Pau de 14, 33
FOIXÀ, Antoni de 63
FONT, Jaume 110
FONTANELLA, Francesc 66
Fonteta 101
FORESTI, Giacomo Filippo, *el Bergomense*
118, 126, 144
Formiguera 34
FORNÈS, Francesc 13-14, 28-31, 33-35,
37, 41, 44, 48, 52, 91, 137, 171, 181
França 12, 25, 29, 34-35, 42-43, 45, 71,
104, 133, 146-148, 150, 160-163, 165
Francesc, sant 134
FRIGOLA, Joan 108
GALLARDO, Josep Lluís 22
GALLEGO, Joan 31, 81, 89
GARCIA, Antoni Joan 32, 88, 134
GARCIA, Francesc Vicent 66-67
GARIBAY, Esteban de 55
GARMA, Francesc de 64
GELLI, Aulus 78, 84, 119, 127
GELADA, mossèn 107
GIL, Pere 79
Gil, sant 109
Girona 14, 21-22, 25, 41-43, 45, 56, 59,
69, 88, 98-107, 123, 134, 148, 150, 153,
163, 171-172
GIRONELLA, Pere Joaquim 108
GOTART, Hubert 103
GRALLA I HOSTALRIC, Jerònima 88
Granada 78, 127
Granada, la 140
GRANÈS, Joan 169
Granollers 101-102, 163
GRAU, Ramon 20
GRAU I CODINA, Josep Maria 74, 187
Grècia 79, 134
Gregori I, papa 143-144
GRILLANDI, Paolo 131
Grions 88, 134
GUALBES, Joan Bonaventura de, rector de
Bellesguard 66
GUDAYOL, Anna 22
Guifré I de Barcelona, dit el Pelós 36,
108, 155
Guifré II de Barcelona 142, 155
GUIMERÀ, Ramon de 110
Habis 117, 126
Hèrcules 28
Heura, marededéu de l' 96
HISCAR, Ruben 139-140
Homer 79
Horaci 142
Igualada 163
ILLESCAS, Gonzalo de 103, 115, 123
Isabel I de Castella 154
Isaïes 113-114, 120-121, 131
Isis 131
Israel 86, 114, 121, 133
Itàlia 12, 35, 57, 79
JALPÍ I JULIA, Josep 32-33, 146, 159-160
JANÉ, Oscar 22
Jaume I de Catalunya-Aragó 34
Jeremies 115, 123
Jeroni, sant 123, 127-128, 136-137, 143,
145
Jerusalem 116, 123-124
Joan Baptista, sant 111
Joan de Bíclarum 123
Joan II de Portugal 154
Joan Evangelista, sant 115, 123
Job 113-114, 116, 120, 125, 131
Joel 113, 120
Josep Flavi 122
Juan de Santa Maria 31-32, 136
Judea 116, 124
Juli l'Africà 122
Juliana, santa 158
JUNCOSA, Joaquim 165
Justinià I, dit el Gran, emperador d'Orient
115, 117, 123-124, 126, 143
KUDORFER, Dieter 48

- LE TELLIER, Michel, marquès de Louvois 30
Liber pontificalis 115, 123
 LIVI, Titus 57, 66, 152
 Llacuna, la 99
 LLAVANERAS, Miquel 142
 Lleida 13, 61, 108, 119
 Llenguadoc 150
Llibre dels feits 66
 LLOACES, Ferran de 82-83, 119
 Llorenç, sant 111
 Lluís IX de França 34
 Lluís XIII de França 29-30, 146
 Lluís XIV de França 150
 LORENA, Enric de 30
 Madrid 15, 70, 74
 MAHIQUES, Joan 22
 MAIANS, Gregori 65-67
 MAIANS, Joan Antoni 65-66
 MALÉ, Jordi 22
 Mallorca 69, 135
 MANESCAL, Onofre 15, 31-32, 66, 79, 81, 89-90, 93, 135
 Manethó 122
 MARCA, Pèire de 13-14, 24, 27, 30, 33, 37, 41, 44, 48, 52, 65, 74, 146-147, 150-153, 157, 159-163, 165-166, 169, 171, 176, 184, 186-187, 190-191, 194, 200
 MARCH, Ausiàs 66
 MARCILLO, Manuel 195
 Mare de Déu de Núria 109
 MARGARIT, Jeroni 149
 MARGARIT I PAU, Joan 194
 MARIANA, Juan de 57, 74, 156, 161
 MARINEO SICULO, Lucio 61, 103
 MARQUINA, Martí 186
 MARTÍ, Ramon 150
 MARTÍNEZ SALAFRANCA, Juan 60
 MASDÉU, Joan Francesc de 156, 161
 MASSIP, Bernat 109
 MASSIP, Bernat, abat de Lavaix 21, 98, 109-110, 193
 MATA, Lambert 51
 Mataró 158
 Mateu, sant 132, 138
 Menorca 135
 MEROLA, Miquel 109-110
 METGE, Bernat 197
 Methastenes 122
 Mèxic 137
 MIERES, Tomàs 169
 Miró I, comte de Barcelona 142
 MITJAVILA, Francesc 97
 Mohier, vall de 102
 Moisès 114-115, 121, 123, 129
 MOLL, Antoni Lluís 22
 Mondéjar, marquès de 152, 158
 MONTANER, Francesc 109
 MONTANER, Rafael 109
 MONTANER, Rafael Joan 99, 109
 Montblanc 139-140
 MONTCADA, Francesc de 32, 68, 88, 134
 MONTCADA, Joan Lluís de 13-14, 33, 37, 68
 MONTEAR-SORTS, Dídac de 30, 68
 Montsó 12, 79
 MÓRA I DE CATÀ, Josep de, marquès de Llo 46, 49, 51, 58, 64, 69, 173, 190
 MORALES, Ambrosio de 55, 115
 MORELL, Joan Antoni 95, 194
 Munic 15, 48
 MUNTANER, Ramon 66, 68, 103, 153
 Múrcia 140
 Nabucodonosor 133
 NANNI, Giovanni 118, 126, 144
 Nàpols 135, 154
 Navel, Julià de 80-81
 NEBRIJA, Antonio de 91, 128
 Negrepont 135
 Neopàtria 135
 Nicodem 132
 Noè 122-123
 OBRADOR, Sebastià 106-107
 OCAMPO, Florián de 63
 Odó I d'Aquitània 155
 Oleguer, sant 32, 88, 134, 169

- OLIVER, Felip 68-69, 176
 Olot 163
 OLZINA, Gabriel 12
 OMS, Bernat d' 100
 OMS, Felip d' 100
 OMS, Lluís d' 100
 OROZCO-RIBERA Y PEREIRA, Francisco de,
 marquès de Mortara 162-163, 165
 OVIDI NASÓ, Publi 138
 Pacià, sant 123, 197
 PAGÈS NOIA, Joan Feliu 95
 PALAU, Antoni 51
 PALOU, Berenguer de 137
 PARETS, Miquel 14
 París 12, 14, 29-30, 33, 41-42, 44, 47-48,
 56, 100, 147-148, 153, 157, 160, 166,
 171
 PAS I PINCARD, Àngel del 88, 134
 PASQUAL, Jaume 64, 190
 Pau, sant 81, 127, 133
 Pedra-roja 112
 PELEGRÍ, Pere 99, 108-109
 PELEGRÍ, Rafael 108
 Peralada, comtat de 59
 Pere, sant 117, 126, 143
 Pere Berenguer de Vilafranca 139-140
 Peric, puig 112
*Periódico Universal de Ciencias, Literatura
 y Artes* 70
 Peronella I d'Aragó 142, 156
 Perpinyà 55-56, 59, 74, 98, 107, 112, 134,
 162
 Perseu 85
 Persi 135
 PINÓS, Bernat de 92
 PINÓS, Josep Galceran de 147
 Pipí I, rei dels francs 104
 Pirineus 112, 139, 155
 PLANELLA I DE FIVELLER, Gaietà de, comte
 de Llar i baró de Granera 56, 174
 PLANES, Francesc 106-107
 Platina, el → *Sacchi di Piadena, Bartolomeo*
 Plató 141
 Plini el Vell 132
 POLVOLET, Galceran de 34
 POMPEU MAGNE, Gneu 34
 PONÇ D'ICARD, Lluís 55
 PONS, Salvador 31, 81, 88
 PONT, Joan Baptista 95, 98-99, 106-107,
 162, 165
 Portugal 154
 POU, Onofre 66
 Praga 119
 PRATS I DE MATES, Gregori de 56
 Provença 155
 Pseudo-Boades 172
 Pseudo-Dextre 69, 123
Le Publicateur 74, 161
 PUIG, Leopold Jeroni 60
 Puigcerdà 98, 111-112
 PUIGMARÍ I FUNES, Pedro 97
 PUIGNAU, Francesc 106-107
 PUJADES (llinatge) 136
 PUJADES, Joan Salvador 40
 PUJADES, Josep 13, 23, 40-41, 44, 50, 159,
 162-164, 199
 PUJADES, Miquel 14, 33-35, 40, 82-83, 85,
 119, 139, 164, 169, 177, 193, 199
 PUJADES, Miquel Dalmau Oleguer 107
 PUJADES I VILAR, Joan 35
 PUJOL, Albert 15, 26, 52, 70-74, 76, 149,
 158
 PUJOL I CAMPS, Celestí 14
 PULCRU VISU (llinatge) 137
 QUATREMÈRE, Étienne 48, 51
 Queralbs 134
 QUEROL, Enric 21-22
 QUINTILIA, Marc Fabi 135
 Ramir II d'Aragó, dit el Monjo 141-142,
 156
 Ramon Berenguer I de Barcelona, dit el
 Vell 156
 Ramon Berenguer III de Barcelona, dit el
 Gran 108
 Ramon Berenguer IV de Barcelona, dit el
 Sant 139, 142, 148, 156

- Ramon de Penyafort, sant 32, 93
 RAVISIUS TEXTOR, Joannes 123
 al-RAZI, Ahmad 123
 REBULLOSA, Jaume 31-32, 81, 88-89, 134, 179
 Reinaldos de Montalván 140
 REQUESENS, Joan 22
 REQUESENS I DE ZÚÑIGA, Lluís de 88
 RIALP, Onofre 169
 RIBAS, Benet 68
 RIBERA, Manuel Marià 56-58
 RIPOLL, Jaume 74, 161
 ROCA, Antic 66
 ROCABERTÍ, Dídac de 103-104
 ROCHERAN, René 29
 Roderic, duc de la Bètica 117, 126
 Rodolf, abat 102
 ROIG, Francesc 35, 142, 163
 ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar 13, 33, 40-41, 66, 69, 146-147, 152, 154, 162-163
 Roma 56-57, 62, 110
 ROSELL, Joan Francesc 153
 Roses 93, 159, 164
 Rosselló 30, 55, 59, 74, 78-79, 87-88, 107, 125, 127, 129, 150, 153, 155
 ROSSICH, Albert 22
 Rouen 14, 24-25, 41, 48, 56, 147-148, 151, 171, 187
 ROVIROLA, Rafael de 81
 Rupert de Deutz 129
 Sabadell 183
 SABATER I DE VILANOVA, Marià, marquès de Campmany 159
 SACCHI DI PIADENA, Bartolomeo, *el Platina* 123
 SAGALAS, Jeroni 101
 SAINT-MALÓ, Renard de 74, 161-162, 189
 Salomó, rei d'Israel 130-131
 Salt 105
 SALT, Garsenda de 105
 SALT, Guillem Bernat de 105
 SANPERE I MIQUEL, Salvador 14
 SANS, Agustí 159
 Sant Agustí, convent de (Barcelona) 43, 170
 Sant Andreu de Porreres 102-103
 Sant Bonaventura, col·legi de (Barcelona) 30
 Sant Corneli de Sant Climent d'Amer 101
 Sant Esteve de Banyoles 101, 108
 Sant Esteve de Briolf 106
 Sant Feliu de Girona 172
 Sant Francesc de París 29
 Sant Francesc de Vilafranca de Conflent 34
 Sant Jeroni de la Murtra 157, 165
 Sant Joan de Berga 53, 172, 184
 Sant Joan de les Abadesses 108
 Sant Joan de Perpinyà 108
 SANT JORDI, Jordi de 66
 Sant Josep, convent de (Barcelona) 46, 52
 Sant Llorenç del Mont 106
 Sant Lois, coll de 34
 Sant Marçal del Montseny 101
 Sant Miquel de Sant Miquel de Campmajor 107
 Sant Pere de Galligants 30
 Sant Pere de les Puel·les (Barcelona) 162
 Sant Pere de Vilademàger 99
 Sant Tomàs de Riudeperes 30
 Santa Coloma de Farners 107
 Santa Eugènia 105
 Santa Maria, Juan de → *Juan de Santa Maria*
 Santa Maria de Bell-lloc 112
 Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes 64
 Santa Maria de Lavaix 21, 98, 109-111
 Santa Maria de Meià, priorat de 32-33, 37, 47, 146, 159
 Santa Maria de Montalegre 165
 Santa Maria de Poblet 97, 109-110
 Santa Maria de Ripoll 101, 108, 147, 162, 165
 Santa Maria de Santiga 96
 Santa Maria de Vallbona 109-110
 Santa Maria de Vallbona del Camp 100

- Santa Maria de Vallclara 123
 Santa Maria de Valldonzella 109
 Santa Maria del Pi (Barcelona) 160
 Santacília 66-67
 SANTJOAN, Francesc 61
 SAPERA, Carles 150
 SAPORTELLA (Ilinatge) 196
 Saragossa 110
 Sardenya 135
 SCHOTT, Andreas 63
 SCOTUS, Marianus 122
 Segre 61, 119, 128
 SEGURA, Jacint 64
 Semproniana, santa 158
 Senaar 132
 SENTMENAT-TORRELLES I D'AGULLÓ,
 Francesc de 49, 59, 63, 175
 Septimània, Bernat de → *Bernat de*
 Septimània
 SERRA, Eva 21
 SERRA, Miquel 80-81
 SERRA, Salvi 95, 107
 SERRA I POSTIUS, Pere 14-15, 24-25, 41-
 42, 45-49, 56-63, 69, 146, 148, 157,
 169, 172, 174, 191, 195, 198
 SERRONI, Jacint 162
 SERVAT, Antic 95-96
 Set 122
 SETANTI, Joaquim de 80-81
 Seu d'Urgell, la 27, 162
 SEVILLÀ, Magí 48
 Sicília 135
 Simancas 165
 Simanya 36
 SISCAR I DE MONTOLIU, Ramon de 49, 51,
 172
 SISCAR I FERNÁNDEZ DE CALDERÓN, Ramon
 de 49
 Sobrepotes o de la Bona Mort, portal de
 (Girona) 99
 Sòcrates 141
 SOLÉ (família) 53, 172
 SOLER, Pere 95
 Solsona 88, 134
 SOLSONA, Miquel 183
 SULLÀ, Anna Maria 109-110
 SULLÀ, Francesc 109
 Sunifred I, comte d'Urgell 140
 TACIT, Corneli 152
 TAPIA ULLOA, Pedro de 93, 95
 TARAFÀ, Francesc 14, 33
 TARAZONA, Pedro Ángel de 26-27, 52, 68,
 70-71, 148, 150, 158, 165, 176, 194, 199
 Tarragona 30, 55, 128, 140
 TASTÚ, Josep 71, 166
 TAVERNER I D'ARDENA, Bernardí 45-46
 TAVERNER I D'ARDENA, Francesc 25-26, 45,
 59, 172
 TAVERNER I D'ARDENA, Josep 14, 25-27,
 41-42, 44-49, 52-59, 68, 71, 148, 150-
 151, 153, 157, 161, 171-172, 176, 184,
 190-191, 195, 198, 200
 TAVERNER I DE CÒDOL, Bernardí Lluís,
 comte de Darnius 46, 172, 176
 TAVERNER I RUBÍ, Miquel Joan de 59
 Ter 101, 128
 TERÉS, Joan 35, 140
 Teresa de Jesús, santa 93, 179-180, 184
 TERRADAS, Joan 100
 Terrassa 163
 Tet, la 128
 Tíber 79
 Tiberi, emperador romà 117
 Tirant lo Blanc 140
 TOLDRÀ, Maria 21
 Tolosa de Llenguadoc 162
 Tomàs d'Aquino, sant 129-130
 TOMIC, Pere 66, 103
 TORMÉ I LIORI, Alberto 175
 Tornavells 101
 TORNER, Josep 72-74, 166, 174
 TORRA, Jordi 22
 Torre Cornèlia (Girona) 99
 TORRES AMAT, Fèlix 15, 17, 26, 28, 56, 64,
 70-76, 149, 158-159
 TORRES AMAT, Ignasi 64

- Torroella de Montgrí 159, 164
 Tortosa 12, 21, 109, 192
 Tremp 109
 TRIGALL, Joan 95, 98, 111-112, 198
 Troia 79
 TUDÓ, Antoni Francesc 43
 TURMEDA, Anselm 66
 ULLASTRE, Josep 61
 ULPIA, Domici 128
 Urgell, bisbat d' 30
 València 57, 65, 88, 153
 VALLBONA I DE RIGLÓS, Victòria 109
 Vallès, el 163
 Vallfogona de Riucorb 109
 VALSALOBRE, Pep 22
 VANOVER, Salvadora 40
El Vapor 70, 74, 197, 199
 VEGA, Garcilaso de la 31, 88, 134
 VEGA, Josep de 64-66
 Venècia 146, 152
 Ventenac 101
 VERGILIUS, Polidorus 115, 123
 VERTHAMON, Miquel de 49, 51, 173
Viatge a l'infern d'en Pere Porter 78, 188, 191, 193-195
 Vic 13-14, 30, 33, 37, 137, 161, 163
 VICO, Bernat de 101-102
 Vidreres 154
 VILA, Jaume Ramon 71-72, 157, 165
 VILA, Pep 22
 VILADAMOR, Antoni 11-13, 20, 22, 68, 79, 182, 191, 193, 199
 VILADAMOR, Francesc Martí 13, 33
 VILADOMAT, Antoni 165
 Vilafranca del Penedès 163
 Vilafranca, Pere Berenguer de → *Pere Berenguer de Vilafranca*
 VILALLONGA, Mariàngela 22
 VILALTA, Guillem 112
 Vilanova, Arnau de → *Arnau de Vilanova*
 Vila-salva 140
 VILLANUEVA, Jaume 70, 152-153
 VILOSA, Rafael 104
 VINYALS DE LA TORRE, Josep 46, 175
 VINYES, Felip 103-104
 VINYES, Jaume 99
 VINYES, Pere 95, 97
 Virgili 79
Visió d'Esperança Alegre 191
 VIVES, Joan Lluís 132-133
 VIVET, Antoni 107
 VIVET, Francesc 106-107
 VIVET, Rafael 95, 99, 107
 VOPISCUS, Flavius 122
 Xenofont 118, 126, 144
 Xina 137
 Zareal 163
 ZURITA, Jerónimo 12, 103, 174

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927) [exhaurit]
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950) [exhaurit]
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952) [exhaurit]
- 3 Josep PUIG I CADAFALECH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930) [exhaurit]
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935) [exhaurit]
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936) [exhaurit]
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936) [exhaurit]
- 9 Josep PUIG I CADAFALECH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948) [exhaurit]
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950) [exhaurit]
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950) [exhaurit]
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952) [exhaurit]
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952) [exhaurit]
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955) [exhaurit]
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955) [exhaurit]
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956) [exhaurit]
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956) [exhaurit]
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958) [exhaurit]
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959) [exhaurit]
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960) [exhaurit]
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962) [exhaurit]
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963) [exhaurit]
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar: Excavacions dels anys 1954-1958* (1966) [exhaurit]
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)

- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968) [exhaurit]
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970) [exhaurit]
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983) [exhaurit]
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986) [exhaurit]
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-'Amal Bi-l-aṣṭurlab» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986) [exhaurit]
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles X-XIII* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989) [exhaurit]
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991) [exhaurit]
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991) [exhaurit]
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994) [exhaurit]
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viatge literari de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999) [exhaurit]

- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatar* (docs. 1-698) (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatar* (docs. 699-1478) (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatar* (docs. 1479-1873). *Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatar de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. i, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capítular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatar* (docs. 1-386) (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatar* (docs. 387-630). *Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFAELCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)

- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-328)* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomataris (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IzQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU d'OLWER, *Democràcia contra dictadura: Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part ([1926-1950]; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part ([1952]; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* ([1925]; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU [dir.], *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1607-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)

ISBN: 978-84-92583-91-1

9 788492 583911